

TEKNOLOJİ ve TOPLUM

Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma

Andrew Feenberg
Critical Art Ensemble
Franz Seifert
Guido Ruivenkamp
Joost Jongerden
Kate Milberry
Kirkpatrick Sale
Rachel Schurman
Saskia Sassen
Willam Munroe

Editörler
Guido Ruivenkamp
Joost Jongerden
Murat Öztürk

KALKEDON

Teknoloji ve Toplum

Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma

Teknoloji ve Toplum

Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma

Editörler

Guido Ruivenkamp

Joost Jongerden

Murat Öztürk

Kalkedon Yayıncılık: 130

Siyaset ve Ekonomi Kitaplığı

Hocapaşa Mah, Kargılı Sok, Celal Orman İşhanı, No 1/ Kat 3, Daire 32

Sirkeci-İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56

Web: www.kalkedonyayinlari.com

e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Yayına Hazırlayan: **Hakan Tanıttıran**

Kapak Tasarım: **Semiha Şahin**

Düzelti: **Gökhan Sofuoğlu**

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır

Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi, Kat 3 No 17 Topkapı İstanbul.

Tel: 0 212 613 10 77

Türkçe İlk Baskı: Eylül 2010

Copyright© Kalkedon Yayınları 2010

isbn: 978-605-5679-58-3

Teknoloji ve Toplum

Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma

Editörler
Guido Ruivenkamp - Joost Jongerden - Murat Öztürk

Yazarlar
Andrew Feenberg - Critical Art Ensemble - Franz Seifert
Guido Ruivenkamp - Joost Jongerden - Kate Milberry -
Kirkpatrick Sale - Rachel Schurman - Saskia Sassen
Willam Munroe

Türkçesi
Cumhur Atay

KALKEDON

Yazarlar Hakkında

Andrew Feenberg, Kanada Simon Fraser Üniversitesi Teknoloji Felsefesi'nde Araştırma Kürsüsü'ndedir. Teknoloji ve eleştirel teori üzerine *Questioning Technology* (Routledge, 1999) ve *Heidegger and Marcuse* (Routledge, 2005) gibi birkaç kitabın yazarıdır.

Critical Art Ensemble sanat, teknoloji, radikal siyaset ve eleştirel teori arasındaki kesişmeleri araştırmaya adanmış beş kişilik bir kollektiftir.

Franz Seifert küresel tarımsal biyoteknoloji siyasetini araştırmaya odaklı bir Biyolog ve Toplumsal Bilimcidir. Viyana'daki İleri Araştırmalar Enstitüsünde, Avusturya Bilim Akademisinde ve Yokohama/Japonya'daki Birleşmiş Milletler Üniversitesi'nde bulunmuştur. Halen bağımsız araştırmacı ve Viyana Üniversitesi'nde hocadır.

Kate Milberry, Kanada Simon Frase Üniversitesi'nde PhD öğrencisi olup bilgi teknolojisi, demokrasi ve küresel adalet hareketi üzerine birkaç makale ve kitap bölümleri yayınlamıştır.

Kirkpatrick Sale çevrecilik, teknoloji ve siyasal ademi merkeziyetçilik üzerine verimli bir şekilde yazan bağımsız bir hoca ve yazardır.

Rachel Schurman Minnesota Twin Cities Üniversitesi'nde Sosyoloji ve Küresel Araştırmalar Yardımcı Profesörüdür. Öncelikle ilgi alanları gıda ve tarımın siyasal ekonomisi, toplumsal hareketler ve teknolojik değişim ve siyasal sosyoloji. *Engineering Trouble: Biotechnology and Its Discontents* (University of California Press, 2003) kitabının eşyazarıdır.

Saskia Sassen Chicago Üniversitesi'nde Sosyoloji Profesörüdür. *The Mobility of Labor and Capital* (Cambridge University Press, 1988), *The Global City* (Princeton University Press, 1991), *Cities in a World Economy* (Sage, 1994), *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization* (New York: Columbia University Press, 1996) ve *Globalization and its Discontents. Selected Essays 1984-1998* (New Press, 1988) gibi birçok kitabın yazarıdır.

Willam Munroe Illinois Wesleyan Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler Yardımcı Profesörü ve Uluslararası Araştırmalar Direktörü'dür. Araştırma ilgisi demokrasi ve gelişme, bilim ve tarım siyaseti ve toplumsal hareketleri içermektedir. Halen Rachel Schurman ile birlikte toplumsal eylemciliğin tarımsal biyoteknolojinin gelişmesi, hükümetin düzenleyici siyaseti ve yaşam bilimleri endüstrisi üzerindeki etkileri hakkında bir kitap üzerinde çalışmaktadır.

ÖNSÖZ

Toplum ve Teknolojinin Toplumsal Şekillendirilişi adlı derleme içinde yer alan çalışmalar genel okuyucuyu eleştirel bir teknoloji teorisiyle tanıştıracaktır. Kitap, teknolojilerin tarafsız araç ya da alet değil, toplumsal süreçlerin ve siyasi mücadelelerin ürünü olduğu iddiasını geliştirmektedir. Toplumsal mücadelelerin teknoloji üzerindeki etkileri, zamanımızda -nükleer teknoloji ve biyoteknoloji gibi- belli teknolojilere karşı direnişlerde yansımaktadır. Diğer yandan topluma yalnızca direnmek değil, yaratıcı olmak ve alternatifler tasarlama ve geliştirme faaliyetine girişmek de düşmektedir. Bu kitap eleştirel bir teknoloji inşası teorilerini tartışırken bir yandan da başarılı direniş ve alternatif tasarlanması ve geliştirilmesinde toplumsal ve siyasal yaratıcılık örneklerini de paylaşmaktadır. Teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiyle ilgilenen herkes için yararlı bir okuma olacaktır.

Teknolojinin gelişimi uzun zaman kendi iç mantığına dayandırıla gelmiştir. Bu yaklaşımın temeldeki iddiası, teknolojik değişikliğin bağımsız bir süreç olduğu ve teknolojinin gelişimindeki değişikliklerin (informatik, biyoteknoloji) toplum üzerinde etkisi olduğu yönündeydi. Bu kitabın yazarları, teknolojilerin, ister hoşlanalım ister benimsemeyelim, sonunda bize dayatılacak kendilerine ait bir mantığı olduğu fikrini reddetmektedirler. Onlar, teknolojilerin çıkarlar ve toplumsal ilişkilerce şekillendirildiği ve teknolojilerin siyasal niteliklere sahip olduğu iddiasında bulunmaktadırlar. Yine de bu noktada durmuyorlar. İnformatik ve biyoteknolojideki gelişmelere

gönderme yaparak teknolojik gelişiminin bir toplumsal ve siyasal mücadele alanı olduğunu ve sivil toplum örgütlerinin bu gelişmeler üzerinde fark yaratabileceklerini, alternatiflerin şekillendirilmesine katkıda bulunabileceklerini gösteriyorlar. Bu kitaptaki katkılar yalnızca belli teknolojilere (örn. biyoteknoloji) direnişin araştırma gündemlerini yeniden biçimlenmirmesi ile sınırlı değil, tekno-eylemcilerin ve küresel adalet ağlarının demokrasi pratiklerinin gelişimine ve bunların da teknolojilerin gelişimine katkı sağladığını da göstermektedir.

Bu kitabın yazarları toplumsal bilimler ve teknoloji araştırmalarında güçlü bir akademik itibara sahiptir. Editörler Hollanda'daki Wageningen Üniversitesi Eleştirel Teknoloji Merkezi ve İstanbul'da Kadir Has Üniversitesi'nde çalışmaktadırlar.

İÇİNDEKİLER

Giriş 9
Guido Ruivenkamp, Joost Jongerden & Murat Öztürk

Eleştirel Teknoloji Teorisi 23
Andrew Feenberg

Wiki Tarzı: Değişimi Tasarlamak, Demokrasiyi Uygulamak 47
Kate Milberry

Yerel Eylemcilik ve Biyoteknoloji Projesi 81
Rachel Schurman ve William Munroe

Elektronik Ağlar, İktidar ve Demokrasi 117
Saskia Sassen

Düzenli Arka Bahçeler ya da Küresel Adalet: Avusturya ve Fransa'da GDO muhalefeti ve bunların yayılan etkileri 155
Franz Seifert

Ludditler Ya Da Teknolojide Siyaset - Bir Giriş 191
Joost Jongerden

'General Ludd'ın Başarıları: Ludditlerin Kısa Tarihi 200
Kirkpatrick Sale

Erişim Meselesi 211
Critical Art Ensemble (Eleştirel Sanat Topluluğu)

Biyoteknoloji Uyarlaması: Bir Manifesto 223
Guido Ruivenkamp

Editörler Hakkında

Joost Jongerden, Wageningen University & Research (WUR) Sosyal Bilimler Bölümü Yardımcı Profesördür. Araştırma konuları kırsal kalkınma, teknoloji, mekan üretimi, uyuşmazlık ve kimlik inşasıdır.. İlgi bölgesi Orta Doğu, özellikle de Türkiye ve Kürdistan'dır. Kırsal sosyolojide M.Sc. (1991) ve sosyal bilimlerde Ph.D. (2006) sahibidir.

Murat Öztürk iktisatçıdır ve toprak rantında M.Sc., sermaye birikimi konusunda Ph.D. sahibidir. Eleştirel teori, gelişim araştırmaları ve bilim & teknoloji araştırmaları alanında meslekdaş değerlendirici bir dergi olan *Tailoring Biotechnologies*'in bilimsel kurul üyesidir. Kalkınma, tarım ve finans konularında araştırmalar yapmaktadır. Halen Kadir Has Üniversitesi'nde çalışmaktadır.

Guido Ruivenkamp Amsterdam Vrije Üniversitesi'nde profesör ve Wageningen University & Research (WUR) Sosyal Bilimler'de bir araştırma grubunun yöneticisidr. Biyoteknoloji, iş bölümü ve tarım-endüstrisi gıda zincirleri üzerine yoğun araştırmalar yürütmüştür. The introduction of biotechnology into the agro-industrial chain of production: changing over towards a new form of labor organization (Ph.D. tezi, 1989) yazarıdır. Ana araştırma konusu az gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir tarım ve gıda üretimi bakımından biyoteknoloji ve gen bilimi, eleştirel teori ve kırsal gelişimdir.

GİRİŞ

Başka Türlü Bir Teknoloji ve Teknolojinin İmkanları İle Başka Türlü Bir Dünya Mümkün (mü?).

İnsanın başka bir dünyayı kurma çabasında bilim, bir yandan yaşanılan dünyayı anlama ve diğer yandan değiştirmede, en büyük imkanlardan birini oluşturuyor. Bilimin, insanlığın başka türlü bir dünya kurma hedefinde, önünde duran en önemli konularından biri de teknoloji ola gelmiştir. Bu konunun kapsamında teknolojinin nasıl geliştiği, teknolojiye ulaşmak, geliştirmek, amaçlar doğrultusunda onu kullanmak, istenmeyen sonuçları ortaya çıktığında bunları azaltmak, gidermek gibi sorunlarla hep yüz yüze oluna gelmiştir. Diğer yandan teknoloji, üretimin, yaşamın çeşitli alanlarına uygulanan sistemler, insan ürünü araçlar olmasının ötesinde toplumsal, siyasal ilişkilerin de önemli bir bileşeni de olagelmiştir. Dolayısıyla dinamik bir ilişkiler yumağı olarak toplumun devinimi, değişimi içinde de teknoloji, hem toplumsal hedeflere ulaşmada bir imkan hem de sorun olagelmiştir. Daha da ötesi toplumların şekillenmesinde ve toplumsal iktidarların kurulmasında, sınıfların siyasal iktidarı elde etme ve kullanmalarında

belirleyici bir faktör hatta bazılarına göre göre bile bir aktör (mesela Latour'a bknz) haline gelmiştir.

Bu kitapta yer alan çalışmalar dar anlamda teknolojinin üretimi, etkileri gibi konulardan çok teknolojinin bu ikinci yönü üzerinde durmakta; teknolojiyi toplumsal ilişkiler yumağı içinde ve onun bir parçası olarak çeşitli yönleri ile ele almaktadır. Burada yer alan, farklı bilim adamlarınca üretilmiş yazılar teknolojiyi ele alışlarındaki yaklaşımları ve konunun farklı yönlerini eleştirel bir temelde ele almaları ile kendi içinde bir bütünlük oluşturmaktadır. Teknolojiyi, kendine has bir çerçevede geliştirilmiş sistem bilgisi ve çeşitli aktörlerin ürettiği toplumsal olarak şekillendirilen ürünler olarak kabul edip analizlerini bunun üzerinden ilerleten yazarlar, teknolojinin toplumsal olarak yapılandırılmasını karmaşık, kimi zaman içinde zıtlıkları barındıran, çok yönlü, çok aktörlü bir süreç olarak ele almaktadırlar. Teknolojinin toplumsal olarak yapılandırılması yalnızca araştırma geliştirmenin bir aşaması olmayıp aynı zamanda onu kullananlarca bir yandan kendi üretim ve yaşam süreçlerinde yer vermeleri ve bir yandan da yeniden geliştirmeleri ile ortaya çıkmaktadır. Tekonoljinin ele alınışı ve açıklanmasında bu yaklaşım köklerini eleştirel sosyal bilim geleneğinde bulmaktadır: Bertold Brecht ve Walter Benjamin teknolojinin toplumsal olarak yapılandırılması sürecine mühendisler ve işçilerin, çalışırken teknolojinin içeriğini değiştirerek "yeniden fonksiyonlandırma"sı adını vermişlerdi. Burada yazarlar bu geleneğin açtığı yoldan ilerleyerek hem teknolojiye teorik yaklaşımları hem de teknolojinin güncel örenkelerini eleştirel bir dille ele almaktadırlar.

Bu kitapta yer alan çalışmasında Andrew Feenberg, eleştirel teorinin açtığı yoldan ilerleyerek araçsallık yaklaşımı, underground yaklaşımlar ile birlikte genel kalkınma stratejileri çerçevesinde yapısalcı teknoloji çalışmalarını da kullanarak, genel bir teknoloji eleştirisi geliştirmeye çalışmakta. Frankfurt

okulunun ve bu okulun teknoloji konusundaki yaklaşımlarının geliştirilmesinde önde gelen isimlerinden Herbert Marcuse'un öğrencisi olan Feenberg'e göre; teknoloji insandan bağımsız olarak ele alma gelmiştir, oysa onun aktörüne bir geri dönüşü vardır. Teknoloji iki boyutlu bir olgudur; bir yanı operatör diğer yanı nesne. Her iki durumda da güç uygulaması içerir; dahası toplum teknoloji etrafında organize olmuştur ve teknolojik güç toplumda gücün temel formudur. Feenberg, bu girişten sonra teknoloji felsefesinin Heideger ve Marcuse'den beri çok yol aldığına işaret etmektedir ve bu düşünürlerin ortaya koyduğu fikirlerin teşviki ile mevcut duruma ilişkin tutumumuzu kendimizin geliştirmesi gerektiğini önermektedir. Feenberg, bugün teknolojiye ilişkin kendi tutumumuzu geliştirirken yüz yüze olduğumuz şartlar içinde kapitalizmin tarihi ve güncel özelliklerine bakmak durumunda olunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bakış açısı çerçevesinde şu gelişmelere dikkat çekmektedir: Kapitalizm çok sayıda kriz yaşadı ve şimdi çelişkili sonuçları olan fantastik web bağlantıları ile dünyayı organize etme çabası içindedir. İmalat, gelişmiş ekonomilerden düşük ücretli çevreye hastalık gibi yayılmaktadır. İnternet insan iletişimine yeni fantastik fırsatlar sunmakta ve ticari ilişkilerle yayılmaktadır. İnsan hakları alanında bazı ülkelerde haklara ilişkin sınırları genişleten örnekler ortaya koyarken diğerlerinde yeni emperyalist girişimler için mazeretler sunulmaktadır. Çevresel farkındalık, henüz küresel ısınmada olduğu gibi felaketlerin önleyici adresi olarak pek bir şey yapmasa da hiç olmadığı kadar büyük seviyelere gelmiştir. Nükleer yayılma enerji ile birlikte bir çatışma alanı ve birçok ülkenin nükleer silah edinmek için haklı sebepleri vardır.

Feenberg, bütün bu gelişmelerin ve görünürdeki çatışmaların bütünlükle ele alınması için eleştirel teorinin teknolojiye yönelik yaklaşımlara önemli bir platform sunduğunu belirti-

yor ve hem eleştirel ve hem amprik bir yaklaşımla etrafımızda ne olduğuna ilişkin bir fikir oluşturmanın mümkün olduğuna dikkat çekiyor. Bu çabanın referansı yine eleştirel teorinin deneyimleri ve günümüze bıraktıkları miras olabilir. Eleştirel teorinin birinci kuşağı ampirik yaklaşımlar ve teorik sentezlerle dünyayı açıklamaya yönelmiştir, onların ortaya koydukları ürünler bu çabaların ışık tutucu potansiyeline işaret etmektedir. Ampirik çalışmalar sadece olayları bir araya getirmez bunun yanında içinde yaşanılan zamana ilişkin bilgiler de sunar. Teknoloji felsefesi, diğer disiplinlerle rakip olmadan, potansiyel ve fiili durum ve biçim ve olay gibi çelişkili bütünlükleri bir arada ele alabilir. Araştırmaların ve çalışmaların sınırlarının belirlenmesinin geleceğe açacağı perspektif disipliner açılımlara da etkide bulunur.

Feenberg'in, daha genel, temel kavramları sorgulayan ve eleştirel teori yörüngesinde yönteme ilişkin öneriler getiren yaklaşımının ardından gelen diğer çalışmalar bir yandan yeni teorik açılımlar sunarken bir yandan da Feenberg'in de önemine dikkat çektiği ampirik analizler sunmaktadır.

Bu çalışmalardan biri de Feenberg'in öğrencilerinden olan Kate Milberry tarafından kaleme alındı. Milberry, İnternet'i odağına alarak modern teknoloji ve sosyal değerler arasındaki kopukluğu tartışıyor. İnternet teknolojisinden hareketle, teknoloji aktivistlerinin bir mekanda, sibermekanda iletişim araçları yaratılması ve böylece yeni, kapalı iletişim pratiklerinin olanaklı hale gelmesi, toplum ve teknoloji arasında diyalektik bir ilişki kurulmasına ve teknolojinin dönüştürücü yönünün restorasyonuna dikkat çekiyor. Milberry, öncelikle teknolojinin dizayn ve kullanımı itibari ile politik bir olgu olduğunu ileri sürmekte ve ardından, toplum ve modern teknoloji ilişkisinin tarihsel bağlamı içinde eleştirel teorinin esaslarını referans alarak değerlendirmelerini yapmaktadır. Milberry, çalışmasında eleştirel yapısalcılığın yolundan giderek,

serbest software hareketi üzerinden yükselen tekno aktivizmi ele alıyor. Tekno aktivizmin kendi etik temellerini oluşturması ve toplumsal olarak bilgi verici odaklılığına dikkat çektikten sonra İnternet teknolojisinin (wiki techonology) siyasal değerlendirmesini yapıyor. Bu değerlendirmede teknoloji aktivistlerinin wiki teknolojisini siber alemde demokraik bir iletişim aracı ve bir mekan olarak kullanmalarının nasıl gerçekleştiği ve bunun nedenlerine bakıyor, şu tespitte bulunuyor: wiki teknolojisinin tekno aktivistlerce kullanımı, kapalı devre çalışan yeni iletişim pratiklerinin gerçekleşmesini mümkün kılabilmektedir, dolayısıyla toplumsal olan ile teknolojik olan arasındaki diyalektik bir ilişki oluşturmaktadır. Başka deyişle, daha adil bir toplum isteği ile şekillendirilen açık demokratik pratikler; teknolojinin kullanımı ve geliştirilmesine demokratik müdahaleler olarak gerçekleştiğinde, fiziki dünyada toplumsal örgütlenmenin alternatif biçimlerine ilişkin açıklamalar sunar. Sonunda Milbery şu sonuca varıyor: Eleştirel teknoloji teorisi daha özgür bir toplumda modern teknolojinin nasıl yeniden dizayn edilebileceğini açıklamaya çalışır ancak başka bir dünyanın mümkün olabileceğine ilişkin de ancak umudunu dile getirdiği kesindir. Evet, teknik cephede radikal reformlar yapılabilirse başka bir dünya ve teknoloji mümkün olabilir. Brecht ve Benjamin'in sozleri tekrar hatırlanırsa: teknoloji'nin yeniden fonksiyonlandırılması mümküm ve yeniden fonksiyonlandırma ile onu yaratan insanı (ozne olarak) yeniden yapilandırıyor.

Dijital teknoloji ve iletişim ağlarını, bu sefer iktidarı odağına koyarak, analiz eden ikinci çalışma Saskia'e ait. Sassen, elektronik ağlar, iktidar ve demokrasi adlı çalışmasında dijital ağların iktidarı yayıcı olabileceği teorilerini ele alıyor. İlk olarak belki de her iki durumun en anlamlı yanı eşanlı entegrasyonun ve yerelleşmenin yayılma olasılığıdır. Yerel politik insiyatifler global ağların bir parçası olabilir ve sermaye piyasala-

rında paralelleşme ile finansal merkezlerdeki networkün parçası olunabilir. Sassen, elektronik ağların iktidarı yayacağı varsayımına, dijital gelişmelerin uygulandığı özel alanlarda ortaya çıkan oluşumlar üzerinde durmak yerine dijital gelişmenin teknik özelliklerine yönelik bir çabanın neden olduğunu dile getirmektedir. Sassen, bu yanlış varsayımı, finans alanında ve aktivistlerin elektronik ağları kullanmalarının toplumsal ve siyasal analizini yaparak eleştirmektedir. Her iki alan da global dinamiklerin bir parçasıdır ve dijital ağların şu üç özelliği tarafından şekillendirilmektedir: yerelleşmiş işbirliği/paylaşılan sonuçlar, eş anlılık ve karşılıklı iletişim.

Ona göre finans ve elektronik aktivist ağları birlikte ele alındığında aynı teknolojik özellikler her iki alanda da iktidarın yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu toplumsal sonuçlar, sosyal dijital formasyonların gelişiminden çok dijital gelişmelerin teknik özellikleri ile açıklanamaz. Dijital ve dijital olmayan bu formasyonların karşılıklı ilişkileri, mekanizmaları, teknolojiyi yeniden şekillendirebilir, bundan dolayı da dijital gelişmeler yeni toplumsal kavramları gerektirir yönde hareket edebilir ve ortaya çıkarabilir.

Sosyal dijital formasyonlar yerel ve politik olanın yeninden kavramlaştırmasına davetiye çıkarır. Sassen, bu gelişmelerde derinlemesine lokal, ölesiye dijital sınır ötesi politika biçimleri teşhis etmektedir. Sınır aşan politik pratiklerin uzun bir tarihi olmakla birlikte yeni olan, büyük düzenlilik, kapsam ve eş anlılıklıtır: teknolojiler, kurumlar ve sanallıklar günümüz dijital ortamında yerel politik pratiklerin yeni anlam ve potansiyeline işaret etmektedir. Yerel poltikanın kendi iç hiyerarşisinde uluslararasına yönelme potansiyeli ve halkların savaşım ve muhalif olarak aktivitelerine yerleşmiş lokal çatışmaların potansiyeline işaret etmektedir. Dönüşümün potansiyel aktörleri aynı zamanda global aktörler olabilir. Gloabal çatışmanın içinde yar alarak aynı zamanda kendi evinde kendi çatışmala-

rını srüdürebilir; bir topluluğun pratikleri yatay iletişim, iş birliği, dayanışma, destek ve çok yönlülükle ortaya çıkabilir.

Global yerel ayrımı kaybolup ve yeni ortaya çıkarken, Sassen, çok ölçekli poltikanın güçlü aktörler için de var olan farklı ölçekteki yargıları kendi lehlerine kullanmalarının, iç içe geçmiş hiyerarşileri azaltmaktan kaçınarak, yeni çok ölçekli yerel politika deneyimlerinde olduğu gibi, olanaklı olduğunu ileri sürer. Dahası ağ teknolojileri devlet dışı aktörler arasında, yeni sınır ötesi aktivite biçimleri yaratılmasını güçlendirmiştir; müstakil ve sadece dijital imkanlar üzerinden global sivil toplum, glabal kamu oyu ve ortaklıklar gibi oluşumlar gerçekleştirmelerine imkan vermiştir.

Sassen, dijital networkler ve beraberindeki iktidar ve demokrasiye ilişkin sorunlar üzerinde de durmakta. Dijital, geniş sosyal, kültürel, bireysel, ekonomik ve hayali yaşam deneyimlerinin yapılandırılmasında ve içinde varolduğumuz ve uyguladığımız sistemde vucuda gelmiştir. Aynı zamanda bu şekillenişle dijital toplusal olana karşı çalışır, kendine has özellikleri ile yeni toplumsal kavramları ve olanaklılıkları doğurur.

Seifert, toplumsal çelişkilerin üretici güçlere potansiyel oluşturduğu varsayımında yola çıkıyor; doğal ihtiyaçlar temelinde sosyo-politik düzene eleştirel yaklaşımla, bu düzene, olası alternatiflerin ve politik manevra alanlarının ortaya çıkarılabileceğini ileri sürüyor. Seifert ayrıca, çeşitli derecelerde ortaya çıkan yönetimsel gerilimleri tartışmakta ve global ve yerel kendi kaderini belirleme doktrinlerinden yola çıkarak güç eşitsizliklerine vurgu yapmakta; tüketicilerin ve üreticilerin seçme özgürlüğünü savunmaya odaklanan yeni bir düzenlemenin ortaya çıkmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu savını Avrupa komisyonunun ortak politikalarına karşı Avrupa'da gelişen protesto ağlarını Fransa ve Avusturya'da gelişen anti biyo teknoloji hareketlerinin; Avusturya'da korumacı tarım

politikaları siyasal çatışmaların yönetimi konusuna ve Fransa örneğini ise, politik çatışmaların yönetiminin, yeni yasalar, bilim ve develetin güçlü bir global adalet ajandasının radikal köylü direnişi karşısında nasıl başarısız olduğuna örnek veriyor. Avrupa topluluğunun GM ve GM dışını birlikte sürdürme yönündeki liberal politikalarına karşı gelişen kampanyalar kendi geleceğini belirleme hakkı ve tarımsal-endistryiel politikaların tümü ile kabul edilmediğini ortaya koydu. Bu gelişmelere bağlı olarak gerçekleştirilen Avrupa genetik modifikasyon düzenlemelerini. Seifert geçici bir sonuç olarak değerlendirmekte.

Sonra gelen Seifert, Jongerden ve Sale'in çalışmaları da teknoloji karşıtı harekeleri konu almakta. Seifert, çiftçilerim geliştirdiği aktiviteleri ve hükümetlerin izlediği politikaları gelişmiş kuzey ve fakir güney ikileminde de ele almakta; ona göre OECD ülkelerinde ortaya çıkan gelişmeler güney ülkelerinin geleceği üzerinde de etkili olacaktır. Bu gelişmeler karşısında güneyin ve kuzeyin çiftçileri kendrden ve hükümetlerinin politikalarından farklı bir yol izlerlerse, birbiri ile bütünleşecek ve kuzen güney arımı karşısında konum alacaklardır.

Joost Jongerden, teknolojiye karşı gelişen hareketlerin tarihine bakıyor ve bu hareketlerin sanıldığı gibi teknoloji karşıtı olmadığı hatta daha da önemlisi teknolojinin toplumu biçimlendirmesine karşı olduğunu tespit ediyor. Bu hareketlerin özelliklerine bakılırsa teknolojiyi kendiliğinden iyi ya da kötü görmedikleri, insanların onu iyi ya da kötü kullanabilceklerini ve teknolojinin gelişimini otonom bir durum olarak algıladıkları görülür.

Teknoloji karşıtı hareketler, teknolojinin belirli değerleri içini boşaltan ve amaçları geçersiz kılan belirli teknolojilere karşı çıkarlar ve teknolojik gelişmenin akışı gerçekte bunu gerçekleştirenlerle ilintili bir konudur.

Hobsbwam (Hobsbwam, 1964: 17) ve Thompson'un (Thomp-

son, 1963: 602) da işaret etiği gibi, bu hareketler başarısız, ezilmiş olmasına rağmen toplumsal ilişkilerin döüşümünü yönetmişlerdir ve birçok eski teknoloji karşıtı, sosyal reform kampanyaları komitesinde önemli liderler arasında yer almışlardır. Teknoloji karşıtı hareketin tarihinden çıakrılabilecek ders onların sabotajcı çabalar içinde olmalarından çok hareketlerinin temelinde yer alan politikalar ve toplum ve teknolojinin karşılıklı ilişkisinin dönüşümünde ortaya koydukları sonuçlar olmaldır. Sonuç olarak biyo teknoloji alanında da biyo teknolojiye karşı olmakla suçlananlar bu sosyal tarihi dikkate almakta kazançlı çıkacaklardır.

Kirkpatrick Sale de teknoloji karşıtlığını tarihsel bir çerçeve içinde ele alıyor ve hareketlerin teknoloji karşıtı olmayıp ortak değerlere zarar vermesine karşı durduklarını ileri sürüyor. Bu hareketlerin teknolojiye karşı oluşları, teknolojinin onların yaşam alanlarını yok etmesi, geleneksel çalışma ve istihdam biçimlerini alt üst etmesi, yerleşik aile bağlarını çözmesi, yerel toplulukları ve pazaryerlerini ortadan kaldırması nedeni iledir. Sale de bu hareketlerin teknolojiyi doğal olmayan bir aletlerden müteşekkil olarak algıladıkları ve kullanıcınsa bağlı olarak güzel amaçlar için kullanılabildiği gibi düşmanca da kullanılabileceğini düşündüklerini dile getiriyor.

Sonuçlarına bakıldığında, bir yönü ile teknoloji karşıtı hareketler kaybetmiştir; teknoloji kullanılmaya, çeşitlenmeye ve gelişmeye devam etmiştir. Fakat, temeldeki sorun bir teknolojinin sonlandırılması amacı değildi. Amaç, diyalektik dille ifade edilirse; herhangi özel bir teknolojiye (teknoloji A) karşı durmak o teknolojiye hayır demekten öte, onun iktidarı söyleminden, uzaklaşılıp, onun dönüştürülmesi ile yeni bir biçim altında başka bir teknolojinin (teknoloji B) geliştirilmesidir. Bu yeniden fonksiyonlandırmanın tam da kendisidir. Bu tür mücadelenin tarihi henüz yazılmamıştır, bu mücadelenin değerlendirilmesi, güçlü ve zayıf yönlerinin tespiti ve kayıpları

ve kazançları önemli ve zor çaba olarak durmaktadır.

Sonraki çalışma teknoloji aktivistleri ve etkinklikleri üzerine, Rachel Schurman and William Munro tarafından kaleme alındı. Bu çalışmada yazarlar, Ruivenkamp'ın 'bio-power' ya da başka deyişle 'biyoteknoloji projesi' adını verdiği, büyük biyoteknoloji firmaları ve onları destekleyen devletlerin geliştirmeye çalıştıkları biyoteknoloji ve buna karşı gelişen anti-biyoteknoloji hareketleri üzerinde durmaktalar. Yazarlar, düşüncelerini iki temel noktada yoğunlaştırmaktalar. Birincisi, birçok anti-biyoteknoloji hareketinin teknolojiye bakışı ve aralarındaki farklılıklar ikincisi, teknoloji aktivistleri ile AB hükümetleri üzerindeki etkileri ve AB hükümetlerinin bu hareketlere yaklaşımı.

Schurman ve Munro pek çok anti biyoteknoloji hareketinin teknolojiyi toplumdan ayrı ve ona dışarıdan etkide bulunan bir şey olarak görmediğini düşünmekteler. Bu düşüncelerini, kendilerinin başka çalışmalarında da gösterdikleri gibi, erken dönem biyoteknoloji karşıtı harekelerinin temelinde teknolojinin toplumla ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğu, toplumsal ilişkiler ve iktidar ilişkilerinin bir parçası olduğu düşüncesinin onların hareketlerinde ifade bulmasına dayandırmaktalar. Diğer yandan bu anti biyoteknoloji hareketleri kendi içinde bir bütünlük oluşturmamakta, onların teknoloji anlayışları ve teknolojiye bakışları, toplumsal potansiyelleri, özgürlükçülükleri ve diğer yönleri farklılık göstermektedir. Bazıları için "başka türlü biyoteknoloji" hayal edilebilirken bazıları içinse değildir. Bu bakımdan anti-GM (genetiği değiştirilmiş) aktivistleri birbirinden ayrışmış olmaktan çok farklılaşmış olarak görmektedirler.

Schurman ve Munro, anti biyoteknoloji harektelerinin Avrupadaki etkinliklerine ilişkin de şu tespitlerde bulunmaktalar: aktivislerinin etkinliklerinin geliştiği Avrupa ülkelerinde hükmetler başlangıçta oldukça duyarlı yaklaşıp, onları dikkate al-

mak durumunda kaldılar ve bu hareketlerin hükümetlerden talepleri ve baskıları teknolojinin risklerine karşı pek çok ciddi düzenleyici çabanın elişmesinde etkili oldu. Aktivistler bu düzenlemelerin AB ülkeleri geneline yayılması için de baskıda bulundu. 1980'lerin sonunda anti GM aktivistleri AB parlamentosu Yeşiller Grubu ile birlikte çalışarak düzenlemelerin ürün temelli değil proses temelli olması yününde şiddetli baskıda bulundular böylece GMO düzenlemeleri AB'ye yayılabildi.

Guido Ruivenkamp, önde gelen, güncel anti biyo teknoloji tartışmalarının varsayımlarını yansıtmakta ve biyoteknoloji ve yerel gelişmeler arasında yaratıcı ilişkilerin geliştirilmesi ihtiyacına vurgu yapmaktadır. Ruivenkamp, biyoteknolojiyi sosyal teknolojik bir bütünlük olarak ele almakta. Ruivenkamp, dilegetridiği düşünceleri biyoteknoloji alanındaki gelişmeleri iredeleyerk zenginleştimekte. Bu düşüncelerin dayanakları arasında gıda ve tarımsal endüstri alanında karşılıklı olarak birbirini etkileyen gelişmeler de yer almakta. Biyoteknoloji ürünleri tohumlar, enzimler ve biyokatalizorler, global gıda siteminde, ekonomik, politik ve sosyokültürel sınırları belirsizleştirerek yeni sosyal ilişkiler yaratmaktadır. Bu yeni biyoteknoloji ürünleri yeni bir biyo-iktidar sisteminin gelişmesinde, global gıda sisteminin dönüşmesinde "politize ürünler"dir.

Ruivenkamp'a göre biyoteknolojideki gelişmeler sosyal bütünlük içinde şekillenmekte ve tersine olarak da toplumu şekillendirmektedir: Bu yapılanış en başta tarımsal endüstri zinciri ile ilişkilidir. Bu değişim, üretimin mekansal olarak yayılması, politik dönüşüm ve bir de tarım sektöründe uluslararası gıda zinciri organizasyonları ile entegrasyonda dört şekilde görülmektedir:

1- Girdi ve makine kullanımı

2- Tarımsal üretim

3- Tarımsal ürünlerin endüstriyel işlenme sürecinin gıda içeriğine yönelimi

4-işlenmiş ürünlerin tüketicilere uluslararası satışı

Ruivenkamp, biyoteknoloji alanındaki gelişmelerin, tarımı bağımsız bir sektör yapısından tarımsal endüstri zincirinin bir parçası haline getirdiğini tepit etmektedir. Bu gelişme şu sonuçları doğurmuştur:

*Tarımda Kontrol çiftçiden araştırma kurumları ve özel şirketlere geçmiştir

*Gıdanin tarımsal kaynaklı orjini endüstriel biyo-kimyasal metodoljilere kaymıştır

* Tarımsal faaliyette dış aktörler anahtar oyuncu olmuşlardır

* Gıda sistemindeki bu gelişmeler patent sitemi ile güçlendirilmiştir

Tarımsal endüstriyel biyoteknoloji alanındaki gelişmeler, sadece tarım sektrünün yapısı üzerinde etkili olmamış aynı zamanda, tarım ve gıda üretimi alanında üç önemli ayrışmaya neden olmuştur:

1-Tarımın ekolojik çevresinden ayrışması

2- Tarım ve gıda üretimin ayrışması

3- Tarımsal ürünlerin içlerinde var olan doğal besin kalitesinden ayrışması

Özel şirketlerin araştırmacıları ve politika yapıcıları tarım üretiminin sosyal organizasyonunu kendi tohum ihtiyaçlarına göre uzaktan düzenleyebilir hale gelmiştir. Biyolojik tohum gibi bazı ürünler yalnızca bir ekonomik aktivite değil aynı zamanda politik sonuçlar doğuran ürünlerdir. Çiftçiler insan bilimleri şirketlerinin açık havada çalışan işçileri haline gelmektedir. Agro endsüstriel biyo teknoloji hegomonik pozisyondadır. Fabrikanın yerini ağlar almakta; üretimin kontrolü birkaç firmanın eline geçmektedir.

Ruivenkamp, bu gelişmeler karşısında şu stratejik yaklaşımı önermektedir: Tarım ile çevre bağını kurmak için: Hidistanda dönüşümlü üretim, Berzilyada çiftçilerin tohum üretimine yönelmesi, gibi örneklerden hareketle, tohum üretiminin metalaşmasının sona erdirilmesi.

Tarım ürünleri ile gıda ürünleri bağını kurmak için: tarım ürünlerinin üretildikleri yerlerde mayalanması, lokal tüketim için üretim, teknolojilerin lokal şartlara adaptasyonu, uluslararası bir network vasıtası ile paylaşımı.

Guido Ruivenkamp
Joost Jongerden
Murat Öztürk

Eleştirel Teknoloji Teorisi Genel Bir Bakış

Andrew Feenberg

Teknoloji ve Sonluluk

Teknik faaliyeti diğer gerçeklik ilişkilerinden farklı kılan nedir? Bu soru çoğunlukla dünyaya teknik yaklaşımın içersinde olan verimlilik ya da kontrol gibi fikirler bakımından yanıtlanır. Bir eylemin az ya da çok verimli olduğunun yargılanması zaten onun teknik, o nedenle de böyle bir yargının uygun nesnesi olduğunun belirlenmesidir. Aynı şekilde, teknikte ima edilen kontrol kavramı "tekniktir," onun için de ayırt edici bir kriter değildir.

Teknoloji felsefesinde bu problemi ilk kez Marx'ın kapitalizm tanımında bulunan "kişisel olmayan egemenlik" kavramına başvurarak çözen bir gelenek vardır. Heidegger ve Frakfurt Ekolü ile bağlantılı olan bu gelenek bugün bizi tatmin etmek için fazla soyut kalmakta ama teknik faaliyetin sıradışı bir özelliğini teşhis etmektedir (Feenberg, 2004a). Ben sistemlerin kuramsal ifadelerindeki bu özelliği, sonlu bir aktörün durumunu "hiçbir yerde olmadan yapmak" yeteneğine sahip

farazi bir sonsuz aktörden ayırt ederek formülleştirmekteyim.[1] Bu ikincisi, nesnesi üzerinde karşılıklılık olmadan eyleyebilir. Tanrı dünyayı herhangi bir geri tepme, yan etki ya da irkilişe katlanmadan yaratır. Aktörle nesne arasında tek yönlü bir ilişki kuran nihai pratik hiyerarşi budur. Ama bizler tanrı değiliz. İnsanlar ancak kendi ait oldukları bir sistem üzerinde eyleyebilirler. Somutlaşmanın pratik önemi budur. Netice olarak müdahalelerimizin her birisi bize bir biçimde nesnelerimizden geri bildirim olarak döner. Öfkenin genellikle öfke, iyiliğin iyilik uyandırdığı günlük iletişimde bu barizdir.

Teknik faaliyet insan koşulundan kısmi bir kaçışı temsil eder. Aktörün nesne üzerindeki etkisi aktörü etkileyen geri bildirime göre tamamiyle orantısız olduğunda eyleme "teknik" deriz. Mozart ya da Beatles dineyerek rahatça otururken otoyolda iki tonluk metali uçurabiliriz. Bu tipik teknik faaliyet örneği burada aktörün nesneden bağımsızlığını dramatize etmek için maksatlı olarak hazırlanmıştır. Daha geniş planda, otoyoldaki sürücü arabasında huzurlu olabilir ama diğer milyonlarca sürücüyle doldurduğu şehir onun yaşam çevresidir ve otomobil sayesinde kendi üzerinde önemli etkilere sahip bir tür yer şeklini almıştır. Öyleyse teknik nesne neticede sonluluk mantığından kaçamaz. Fakat sonlu eylemin karşılıklılığı gerekli bir aşkınlık yanılsaması alanı yaratacak şekilde dağılmış ya da ertelenmiştir.

Heidegger ve Marcuse bu yanılsamayı modern deneyimin yapısı olarak anlamaktadırlar. Heidegger'in varoluş tarihine göre, modern "açıklama" her nesneyi teknik faaliyet için potansiyel bir hammadde şeklinde alma eğilimine yatkındır. Nesneler deneyimimize ancak teknolojik sistem içersinde bunların yararlarını fark ettiğimiz kadarıyla girerler. Bu biçim,

1) Yapılan gönderi tanrısal "hiçbir yerde olmadan görmek" kavramınadır. Fazla zekice değilse, bu husus "hiçbir yerde olmadan yapmak," yani aynen müstakilen bilmek gibi, nesnelerine kayıtsız olarak anlaşılan eylem şeklinde yeniden ifade edilebilir.

deneyimden muafiyet, yeni bir açıklama tarzından gelebilir fakat açıklamaların nasıl gelip gittikleri hakkında Heidegger'in bir fikri yoktur.

Marcuse gibi ben de teknolojik açıklamayı varoluş tarihiyle değil, teknik olarak aracılık eden her tür kurum içersindeki sınıflar arasında ve yönetenlerle yönetilenler arasında süregelen bölünmelerin sonuçlarıyla ilişkilendirmekteyim. Teknoloji azınlığın çoğunluk üzerindeki hakimiyetini yeniden-üretecek şekilde yapılandırılabilir, yapılandırılmıştır da. Bu tek yönlü bir sebep sonuç oluşturan teknik faaliyetin bizzat yapısına yazılmış olan bir imkândır.

Teknoloji iki yönlü bir olaydır: bir tarafta işletici diğer tarafta nesne. Her iki işleticinin de insan olduğu yerde teknik faaliyet bir güç uygulamasıdır. Dahası, toplumun teknoloji etrafında örgütlendiği yerde teknolojik güç toplumdaki esas güç biçimidir. Bu, teknolojinin ve ona bağımlı kurumların normal işleyişinin temsil edebildiği çıkar ve kaygı çeşitliliğini daraltan tasarımlar yoluyla gerçekleşir. Bu daralma deneyim yapısını bozar ve insani ıstıraba ve doğal çevrenin tahribine neden olur.

Teknik güç uygulanması tek boyutlu teknik sisteme özgü yeni bir türe direnç doğurur. Tasarım sürecinden dışlananlar neticede teknolojilerin arzu edilmeyen sonuçlarına katlanırlar ve protesto ederler. Teknolojinin daha geniş bir çıkar ve kaygı çeşitliliğine açılması onun teknik faaliyet üzerindeki insani ve tabii sınırlarla daha büyük bir uyum için yeniden tasarlanmasına yol açabilir. Aşağıdan gelen bir demokratik dönüşüm, tahrip olmuş insan hayatları ve tabiattan gelen geri bildirim döngülerini kısaltabilir ve radikal bir teknik alan reformuna rehber olabilir.

Araçlaştırma* Kuramı

Çoğu teknoloji felsefesi teknolojinin esasının gayet soyut ve tarihsel olmayan anlatımlarını sunmaktadır. Bu anlatımlar toplumsal teknoloji incelemelerinde açıklanan zengin karmaşıklığa kıyasla acı verici şekilde zayıf görünmektedir. Yine de teknoloji yukarda çizilen ayırt edici özelliklere sahiptir, bunların da normatif imaları vardır. Marcuse'un *Tek Boyutlu Adam*'da iddia ettiği gibi, toplumsal bir meseleye siyasi ya da ahlaki yerine teknik bir çözüm tercihi siyasi ve ahlaki bakımdan önemlidir. İkilem teknoloji incelemelerini iki zıt dala ayırmaktadır. En substantivist teknoloji felsefesi modernliği eleştirir, hatta anti-modern iken, teknolojiler hakkındaki en deneysel araştırma daha geniş olan modernlik konusunu görmezden gelmekte, böylece toplumsal eleştirmenlere eleştirmez, hatta uyumlu görünmektedir (Freenberg 2003).

Ardında durmaya alıştığımız çizgileri aştığı için bu ikileme olan çözümümü açıklamakta zorluk çekiyorum. Bu çizgiler Heidegger'de bulduğumuz substantivizm** teknoloji eleştirisini birçok çağdaş tarihçi ve sosyoloğun konstrüktivizminden*** açık şekilde ayırmaktadır. Bu iki yaklaşım genellikle tamamen zıt görünürler. Yine de her ikisinde açık şekilde doğru olan bir şey vardır. O nedenle bunların anlayışlarını "araçlaştırma kuramı" dediğim ortak bir çerçeve içersinde birleştirmeyi denedim.

Araçlaştırma kuramı teknolojinin iki seviyede analiz edilmek zorunda olduğunu iddia etmektedir, gerçekle orijinal iş-

---

* Bir fikrin eylem kılavuzu işlevi gören bir araç olarak alınması (instrumentalization) – ç.n.

** Ekonominin insanların toplumsal ve doğal çevreleri içersindeki geçinme şekli, toplumun maddi ihtiyaçlarının karşılanması, 'tedarik etmek,' olarak, toplumun yaşam stratejisinin çevresel ve maddi koşullara uyum olarak görülmesi – ç.n.

*** Malzemeyi örtmek yerine gerçeklerin ortaya çıkmasını amaçlayan tutum, yapılandırmacılık, oluşturmacılık (constructivism) – ç.n.

levsel ilişkimizin seviyesi ve tasarım ve uygulama seviyesi. Birinci seviyede deneyim nesnelerini koşullarının dışına çıkarıp, onları faydalı özelliklerine indirgeyerek, aygıtlarda ve sistemlerde seferber edilebilecek imkanları arayıp buluruz. Bu, nesneler orijinal koşullarından koparılıp analiz ve manipülasyona maruz bırakılırken, öznelerin uzaktan kumanda için konumlandırıldıkları bir dünyadan dışlama sürecini gerektirir. Modern toplumlar, insanları teknik faaliyete tabi kılmak için, onları dünyadan-dışlamakta -buna yönetim diyoruz- ve dünyadan-dışlama, temel jestini kuramsal olarak karmaşık teknik ağların temeli haline gelen teknik disiplinlerde sürdürmekte eşsizdir.

İkinci seviyede, zaten mevcut olan başka aygıt ve sistemlerle ve etik ve estetik ilkeler gibi çeşitli toplumsal kısıtlamalarla bütünleştirilebilecek tasarımlar getirmekteyiz. Birinci seviye nesneleri bir aygıta katmak üzere basitleştirirken, ikinci seviye basitleştirilmiş nesneleri doğal ve toplumsal çevreyle bütünleştirir. Bu, Heidegger'i izleyerek bir dünyanın "açıklanması" ya da "ifşaası" diyebileceğimiz bir süreci gerektirir. Açıklama, orijinal işlevselleştirmeyi aynı nesne ve özneleri gerektiren yeni bir dünyaya yönlendirerek nitelendiren tamamlayıcı bir gerçekleşme sürecini gerektirir.

Bu iki seviye analitik bakımdan farklıdır. Birinci seviyede tespit edilen sağlayıcılar ne kadar soyut olursa olsun, belli bir yaklaşımın temel olasılıkları içersinde malzemelere ikinci seviyeden toplumsal içerik taşırlar. Aynı şekilde, tasarım özellikleri gibi ikincil araçlaştırmalar bir araya getirilecek ve somutlaştırılacak sağlayıcıların tespit edilmesini öngörür. Bu önemli bir husustur. Kereste yapmak için ağaç kesmek ve bununla ev inşa etmek birincil ve ikincil araçlaştırma değildir. Ağaç kesmek onu, hangi tür ağaçların hangi ebat ve biçimde kereste olabileceği ve o şekilde satılabileceğini belirleyen çeşitli teknik, yasal ve estetik kaygılarla aynı doğrultuda "koşul-

dışı kılar." Ağacı kesme eylemi o yüzden sadece "birincil" olmayıp analitik ayırımdan beklenildiği gibi her iki seviyeyi de içerir.

Fakat teori, farklılaşan modern toplumların kendilerine has tabiatı yüzünden karmaşıklaşmıştır. İkincil araçlaştırmanın işlevlerinden bazıları analitikten çok kurumsal olarak ayırt edilir. O yüzden önemli bir ikincil araçlaştırma olan estetik işlev ayrılıp tüzel "tasarım bölümü"ne verilebilir. O zaman sanatçı mühendislerle paralel çalışacaktır. Araçlaştırma seviyelerinin bu kısmi kurumsal ayrımı bunların tamamen ayrı olduğu inancını teşvik eder. Bu, tüzel çevreleri sayesinde diğer birçok toplumsal etkiden olmasa bile estetik kaygılardan kurtulan mühendislerin çalışmaları da dahil, her teknik eylemin toplumsal tabiatını belirsizleştirir.

Birinci seviyedeki analiz Heidegger ve teknolojinin diğer substantivist eleştirmenlerinin getirdiği kategorilerden esinlenmiştir. Oysa, ben bu kategorilerin ne esasını aradığım ne de bunlara teknolojinin esasının tam anlatımı olarak ele aldığım için, substantivizmle, özellikle de bunun anti-modernizmiyle bağlantılı bir çok problemden kaçınabildiğime inanıyorum. İkinci seviyedeki analiz, teknolojinin konstrüktivist damardan deneysel incelenişinden esinlenmiştir. Ben özellikle aktörlerin tasarladıkları ve kullandıkları aygıt ve sistemlerin anlamlarını algılayış şekillerine odaklanmaktayım. Ama yine de, bu geleneği sürdürmekte seçiciyim. Onun abartılmış ve geniş ölçüde boş lâf olan deneyselliğini ve geleneksel toplumsal teori kategorilerini reddedişini kabul etmiyorum. Onun yerine, yöntemsel anlayışını daha geniş şekilde anlaşılan modernlik teorisiyle bütünleştirme teşebbüsünde bulunuyorum.

Kültür

Determinist ve araçsallaştırıcı teknoloji, verimlilik anlatımları başarılı ve başarısız teknik girişimler arasındaki yegâne se-

çim ilkesi hizmetini görür. Bu bakımlardan teknoloji genelde bilimsel akılcılığa atfedilen erdemleri ödünç alıyor gibidir. Teknoloji felsefesi bu teknik kararların gerekliliği ve evrenselliği iddialarının gizemini ortadan kaldırır. 1980'lerde teknoloji incelemelerindeki konstrüktivist dönüş bunu yöntemsel bakımdan verimli olan geniş bir somut vakalar çeşitliliği içersinde sergileme yaklaşımını sunmuştur.

Konstrüktivistler, olası birçok kaynak yapılandırmasının işlevini etkin biçimde yerine getirme yeteneğine sahip bir çalışma aygıtı sağlayabileceğini göstermektedir. Tasarımla ilgili olan çeşitli aktörlerin farklı çıkarları ince işlev farklılıklarında ve ismen aynı olan şeyin şu ya da bu tasarımının tercih edilmesinde yansır. Toplumsal tercihler problemin çözümü kadar tanımlanmasının seçilişine de müdahale eder. O yüzden, bir gelişim çizgisinin başlangıcında genellikle birkaç seçenek rakabet ettiği için alternatif tasarımların başarı ya da başarısızlığını açıklamakta verimlilik belirleyici değildir. Teknoloji verimlilik kriteri sayesinde "eksik belirlenmiştir" ve bu seçenekler arasında tercih yapan çeşitli çıkar ve ideolojilere duyarlıdır. Teknoloji, terimin eski pozitivist anlamında "akılcı" değil, toplumsal olarak görecelidir; teknik tercihlerin sonucu şu ya da bu toplumsal grubun hayat tarzını destekleyen bir dünyadır. Bu bakımdan modern toplumların teknokratik eğilimlerinin etkisi, tasarıma müdahale eden grupları, teknik uzmanlar, tüzel kişilik ve hizmet ettikleri siyasal elitlerle sınırlama şeklinde yorumlanabilir.

Bu tezi formülleştirirken çıkar ve ideolojilerin müdahalesinin mutlaka verimliliği azalttığını değil, daha geniş bir toplumsal programa göre onun başarısını saptırdığını iddia etmekteyim. Toplumsal ve teknik gerekler arasındaki bu ilişkiyi dillendirmek için "teknik kod" kavramını getiriyorum. Teknik kod, bir probleme teknik olarak uyumlu bir çözüm içersinde bir çıkar ya da ideolojinin gerçekleştirilmesidir. Ba-

zı teknik kodlar bizzat teknolojiler tarafından açıkça formülleştirilmiş olsa da, ben böyle formüllerin olmadığı durumlarda bile uygulanabilecek daha genel bir analitik gereç aramaktayım. Daha açıkçası, teknik kod toplumsal bir amaç bakımından uygun olan alternatif teknik tasarımlar arasında tercih yapma kriteridir. Uygun, burada, teknik olarak çalışılabilir anlamındadır. Amaçlar, unsurların ahlâksal bakımdan izin verilebilir ya da yasak veya estetik bakımdan daha iyi ya da kötü veya toplumsal bakımdan daha az ya da çok arzu edilebilir şeklinde sıralanması anlamında "kodlanmıştır." Bu tür kodlar ahlâksal ve estetik aracılar gibi araçlaştırma kuramının ikincil araçlaştırmalarını yansıtır. "Toplumsal bakımdan arzu edilebilir," evrensel bir kritere değil, sağlık ya da nükleer aile gibi hegemonyacı bir değere gönderme yapar. Böyle değerler toplumsal kuramcı tarafından ideal-tipik deyimle teknik kodlar olarak, yani basit kural ya da kriter olarak formülleştirilir. Teknoloji tarihindeki birincil örnek, becerileri korumak ya da zenginleştirmek yerine, endüstrileşme süreci içersinde emeği zorla becerisizleştirme gereğidir.

Böyle kodların bireylerce algılanan öz-çıkarlar ve yasa tarafından desteklendiği yerlerde, bunların siyasal olarak girişi genellikle farkedilmez. Belli bir hayat tarzının kültürel olarak güvenceye alınmış, buna karşılık gelen iktidara da hegemonyacı denmesinin anlamı budur. Aynen siyasal felsefenin yasada kökleşmiş kültürel oluşumları sorun olarak alması gibi, teknoloji felsefesi de teknik kodlarda başarıyla kökleşmiş oluşumları sorun olarak alır.

Operasyonel Bağımsızlık

Teknoloji toplumunun birçok tenkitçisi için Marx artık kapitalist ekonominin alâkasız, modası geçmiş bir tenkitçisidir. Ben bunu kabul etmiyorum. Ben Marx'ın teknoloji felsefesi için önemli sezgilere sahip olduğuna inanıyorum. O, ekonomi

üzerine, onun zamanında üretim teknolojinin ana uygulama sahası olduğu için özel bir şekilde odaklanmıştı. Teknik aracılığın toplumsal yaşamın her sahasına nüfuz etmesiyle teknolojide saptadığı çelişkiler ve potansiyeller de bunu izler.

Marx'da kapitalist, en nihayetinde, servet sahipliğinden çok çalışma koşullarının kontrolüyle ayırt edilmiştir. Mal sahibi fabrikasında olup bitenlerde sadece ekonomik çıkara değil, teknik çıkara da sahiptir. Çalışma sürecini yeniden örgütleyerek üretimi ve kârı artırabilir. Buna karşılık iş sürecinin kontrolü makineler için yeni fikirlere yol açar ve bunu hemen endüstrinin makineleşmesi izler. Zamanla bu da işçileri becerisizleştiren ve yönetim gerektiren özel bir makina türünün icat edilmesine yol açar. Yönetim, verimlilik peşinde teknik özne ve nesnenin hiyerarşisini beşeri ilişkilere genişleterek teknik bakımdan kişiler üzerinde rol oynar. Neticede profesyonel yöneticiler yeni endüstriyel organizasyonların kontrolünde mal sahiplerini temsil eder ve bir anlamda onların yerine geçer. Marx buna, daha önceki toplumsal oluşumların kişisel egemenliğinin aksine, kapitalizme özgü kişisel olmayan egemenlik der. Bu, alet tasarımında ve üretim örgütlenmesinde somutlaşan bir egemenliktir. Marx'ın öngörmediği son bir aşamada, ilk önce özel sektörde uygulanan yönetim ve organizasyon teknikleri ve teknoloji türleri, hükümet idaresi, tıp ve eğitim gibi alanları etkiledikleri, kamu sektörüne ihraç edilir. Toplumun tüm yaşam çevresi tekniğin hükmü altına girer. Bu şekilde kapitalist sistemin esası Sovyetler Birliği modeli üzerine kurulu sosyalist rejimlere transfer edilebilir.[2]

---

2) Marx'ın bu olası sonucu çoğu 19. Yüzyıl radikalleriyle birlikte nasıl atladığı, her birisi farklı bir tekniğin sınırları görüşünün örneği olan Edward Bellamy'nin ütopik romanı *Looking Backward* (Geriye Bakış) ve Huxley'in meşhur distopyası* *Brave New World* (Cesur Yeni Dünya) kıyaslaması yoluyla Feenberg'de (2004b) tartışılmıştır.

* Yaşam şartlarının berbat olduğu sanal yer, ütopyanın tersi (dystopia) – ç.n.

Modern toplumların tüm gelişimi bu yüzden kapitalist sanayiciliğin dayandığı çalışma süreci üzerindeki koşulsuz kontrol paradigması tarafından belirlenmiştir. Teknik gelişmeyi işçileri yetkisizleştirmeye ve halkı yığınlaştırmaya yönlendiren bu kontroldür. Ben bu kontrole "operasyonel bağımsızlık," mal sahibinin ya da temsilcisinin organizasyonun işinin nasıl yürütüleceği hakkında, ast aktörlerin ve çevredeki toplumun görüş ve çıkarlarına bakmaksızın bağımsız kararlar verme özgürlüğü diyorum. Dünyayla teknik ilişki içersinde olan yönetimsel ve idari mevkilerin operasyonel bağımsızlığı, kendi eylemlerinin sonuçlarından korunmuştur. Ek olarak bu, komuta ettikleri teknolojilerin her tekrarında onların kendi üstünlük koşullarını yeniden üretmelerini sağlar. Teknokrasi, teknoloji ve yönetimin toplumsal hayatın her bölümüne yayılmasına cevap olarak böyle bir sistemin bütünüyle topluma yaygınlaşmasıdır. Teknokrasi kamu baskısına karşı zırha bürünür, değerleri feda eder ve kendi teknik geleneklerinin yeniden üretilmesi ve devam etmesiyle uyumsuz olan ihtiyaçları görmezden gelir.

Modern toplumların teknokratik eğilimi, iktidar taleplerinin özgün bir biçimde körelttiği yol olan, olası tek gelişim yolunu temsil etmektedir. Teknoloji, kapitalizm ve devlet sosyalizmi altında ezilen, farklı bir gelişim yolunda ortaya çıkabilecek başka yararlı potansiyellere sahiptir. Teknokrasi, tasarıma katılımı kesinlikle kısıtlarken, geleneksel yaşam tarzları pahasına insanları teknik kontrole tabi kılmakla teknik olarak akılcı biçimlerle geçmişten miras aldığı elit iktidarını devam ettirir. Süreç içersinde yalnızca insanları ve doğayı değil, teknolojiyi de sakatlar. Farklı bir iktidar yapısı farklı sonuçları olan farklı bir teknolojik yenilik yapar.

Bu yalnızca teknolojinin tarafsızlığı fikrine uzun bir dönüşün sapağı mıdır? Sanmıyorum. Tarafsızlık, genel olarak, özel bir aracın hizmet edebileceği olası amaçlar dizisine olan kayıt-

sızlığını belirtir. Eğer bugün bildiğimiz şekildeki teknolojinin genel olarak insani amaçlar bakımından kayıtsız olduğunu varsayarsak, aslında onu tarafsızlaştırmış ve olası çekişmenin ötesine yerleştirmiş oluruz. Alternatif olarak, öylece teknolojinin teknik bakımdan hizmet edilebilecek tüm amaçlar bakımından tarafsız olduğu iddia edilebilir. Fakat bu konumların hiç birisi anlamlı değildir. Öylece teknoloji diye birşey yoktur. Bugün bu belli teknolojiyi yalnızca bilgi durumumuza göre değil, bu bilgiyi ve uygulamalarını saptıran iktidar yapılarına göre de istihdam etmekteyiz. Gerçekten var olan bu çağdaş teknoloji belli amaçları tercih eder ve diğerlerini engeller.

Bu yaklaşımın daha geniş anlamları, operasyonel bağımsızlık kuralı altında ayrıntılandırılan, teknik kodların ahlâksal sınırlarıyla ilgilidir. Kapitalistlerin ve teknokratların, işçilerin ve toplumların ihtiyaçlarına aldırmaksızın, teknik kararlar vermekte özgür burakıldıkları bu aynı süreç, söylemsel şekilde ifade bulmaya zorlanan yeni bir "değer", ahlâksal talep zenginliği yaratmıştır. En temel olarak, teknolojinin demokratikleşmesi, dışlanan bu değerlere öncelik vermenin yeni yollarını bulmakla ilgilidir.

Daha da bütün bir teknolojinin gerçekleşmesi mümkün ve gereklidir. Teknolojik ilerlemenin tehdit edici yan etkileri yüzünden bu gereksinim hakkında giderek daha sık uyarılmaktayız. Teknoloji, Edward Tanner'in bize hatırlattığı gibi, teknik özneyle nesneyi birleştiren ertelenmiş geri bildirim çevrimleri daha da rahatsız edici hale geldikçe, bu korkutucu sonuçla "geri ısırmaktadır" (Tanner 1996). Teknolojimizin doğayı değiştirmekteki başarısı, onu kontrol etmek için bizler doğayı daha şiddetli rahatsız ettikçe, bu çevrimlerin daralmasını sağlamaktadır. Bizimki gibi tamamiyle teknoloji etrafında örgütlenmiş bir toplumda yaşam tehdidi açıktır.

Direniş

Akıntıyı geri çevirmek için ne yapılabilir? Buna yalnızca teknolojinin demokratikleşmesi yardımcı olabilir. Bu da ilk anda geri bildirim çevrimlerini teknik aktöre açıklayarak aşkınlık yanılsamasının parçalanmasını gerektirmektedir. Kendiliğinden bilgi yayılması bunun başarılması için yeterli değildir. Bilginin ciddiye alınması için aktör tarafından temsil edilen çıkar dizisi, nesneden yetkisizleştirilmiş gruplara geri bildirim verilmesini zorlaştıracak kadar genişletilmelidir. Fakat ancak bu grupları içine alan demokratik şekilde kurulmuş bir aktörler ittifakı, zararlı proje ve tasarımlara daha başlangıcında direnme eylemlerinin sonuçlarına uygun şekilde açık kalabilir. Böylesine geniş biçimde oluşan bir demokratik teknik ittifak teknolojinin doğal çevre ve insanlar üzerindeki yıkıcı etkilerini hesaba katabilir.

Teknik sahadaki demokratik hareketler böyle ittifakların kurulmasını hedefler. Fakat bu, egemen teknik kod içersinde, yönetim nesneleri olarak ele alınanların aracılığının yerine konulması demektir. Bu dönüşümü nasıl anlamalı? Basitçe müdürlerin sayısını arttımak işe yaramayacaktır. Ast aktörler egemen olanlarınkinden farklı bir şekilde müdahale etmelidirler.

Michel de Certeau, Foucault'nun iktidar teorisinin bu probleme uygulanabilecek ilginç bir yorumunu sunmaktadır (de Certeau 1980). O, iktidar uygulayacakları kurumsal bir temele sahip grupların stratejileriyle, o iktidara tabi olan ve sürekli ve meşru şekilde eylemde bulunacakları bir temelden yoksun olup, mikropolitik direniş hile ve doğaçlaması yapanların taktiklerini birbirinden ayırmaktadır. Certeau'nun iktidarı bireylerin malı gibi kişileştirmeyip Faucaultcu iktidar ve direniş bağıntısını belirttiğine dikkat edilsin. Şüphesiz bu, Foucault'nun bilimsel-teknik "hakikat rejimleri"ne dayalı kaygısıyla, tekniğin aracılık ettiği örgütlere özgü gerilimler hakkında bir düşünce tarzı şeklinde gayet iyi işlemektedir.

Teknolojik sistemler insanlara teknik yönetimi dayatmaktadır. Bazıları yönetir, diğerleri yönetilirler. Bu iki konum de Certeau'nun stratejik ve taktik bakış açılarına karşılık gelmektedir. Dünya bu iki konumdan çok farklı görünmektedir. Kesinlikle Heidegger'in teknolojide eleştirdiği şey olan stratejik bakış açısı kontrol ve verimlilik kaygılarına öncelik verir ve sağlayıcılar arar. Benim Heidegger ile ilgili en temel şikâyetim teknoloji hakkında stratejik bakışını suçlamak için düşünmeden onu benimsemesidir. O, bunu yalnızca bir kontrol sistemi olarak görmekte ve buna tabi olanların yaşamları içersindeki rolünü gözden kaçırmaktadır.

Tabi olanların taktik bakış açısı çok daha zengindir. Bu, aygıtların neredeyse tüm çevreyi oluşturduğu bir modern toplumun günlük yaşam dünyasıdır. Bu çevrede bireyler anlam saptar ve ararlar. İktidar çoğu etkileşimde yalnızca yüzeysel olarak risk altındadır, direniş mesele haline geldiğindeyse sistem içersindeki bireylerin konumu yüzünden geçici ve kapsam olarak sınırlıdır. Yine de birey yığınları teknik sistemlere dahil olduğu sürece direnişler kaçınılmaz şekilde doğacak ve sistemlerin gelecekteki tasarım ve yapılandırılması ve bunların ürünleri üzerinde ağırlık sahibi olabilecektir.

Hava kirliliği örneğini düşünün. Bundan sorumlu olanlar, zavallı şehir sakinlerini kirli hava solumaya terk edip, yeşil banliyölerde hareketlerinin sağlığa ilişkin neticelerinden kaçabildikleri sürece problemin teknik çözümüne olan destek azdı. Kirlilik kontrolleri, bunları uygulama gücüne sahip olanlar tarafından maliyetli ve verimsiz olarak görülülüyordu. Neticede problemin yayılması ve mağdurların ve onların savunucularının protestolarının tetiklediği demokratik siyasi bir süreç dışlanmış olan çıkarları meşrulaştırdı. Ancak o zaman gerekli reformları yapmak için hem zenginleri hem de fakirleri içine alan toplumsal bir öznenin oluşması mümkündü. Sonunda bu özne otomobil ve diğer kirlilik kaynaklarının insan

sağlığını hesaba katan bir yeniden tasarımını dayattı. Bu, nihayetinde daha bütünsel bir teknolojik sisteme yol açacak olan tasarım siyasetinin bir örneğidir.

Ortak yaşamımızın özünün uygun şekilde anlaşılması teknolojiyi ihmal edemez. Şehirleri, taşımacılık sistemlerini, iletişim medyasını, tarım ve sanayi üretimini nasıl yapılandırıp tasarladığımız siyasi bir konudur. Sağlık ve tıp ve eğitimin artan biçimde dayandığı teknolojilerin tasarlanışındaki bilgiler hakkında giderek daha fazla tercih yapmaktayız. Dahası ilerleme ya da alternatif olarak sunulmaya uygun görünür türden şeyler büyük çapta mevcut teknolojilerin ve bunların sunduğu olanakların başarısızlıklarıyla şartlanmıştır. Bir zamanlar teknolojinin siyasi olduğu tartışmalı iddiası artık bariz görünmektedir.

Ortam Yenileyici Stratejiler

Çoğu toplumsal eleştirmen için teknolojinin genel olarak suçlanmasının uygun göründüğü pek eski olmayan bir zaman vardı. Bu tutum geçmişte kalmakla birlikte yine de, günlük yaşamlarında teknolojiyi sürekli kullanan entelektüeller arasında, ona karşı kibirli belli bir küçümseme esinlemektedir. Oysa toplumsal eleştiri, teknolojiyi giderek ilk tasarım ağlarından dışlanmış değerlere yerleştirmek için bunun olası yapılanma ve dönüşümlerinin incelenmesine ve savunulmasına dönüşmüştür. Bu yaklaşım ilk önce teknoloji tasarımlarını düzenlemeler ve davalar yoluyla değiştirmekte başarılı olan çevre hareketi içersinde ortaya çıkmıştır. Bugün bu yaklaşım biyoteknolojiyi ve bilgi işlemi dönüştürme önerilerinde devam etmektedir. Araçlaştırma kuramı böyle hareketlerde kullanılan stratejilerin genel bir anlatımını sunmaktadır.

Birincil araçlaştırma çoğunlukla gayet karmaşık olan önceden mevcut doğal düzenlemeleri parçalayan ortamsızlaştırmayı gerektirmektedir. Elbette hiçbir ortamsızlaştırma mutlak

olamaz. Süreç daima nesnenin ortamının çeşitli teknik ve toplumsal gerekler bakımından kısmi yenilenişini öneren ikincil araçlaştırmalar tarafından koşullanmıştır. Yukarda tartışılan kerestecilik ve inşaat örneğindeki gibi, nesnelerin doğal bağlantılarından sıyrıldıkları yerlerde, bunların teknik kullanıma indirgeniş ve basitleştiriliş tarzında yeni teknik ve toplumsal bağlantılar gizlidir.

Yapıcı teknoloji eleştirisi tam olarak bu ortam yenileme sürecindeki kusurları hedeflemektedir, çünkü tasarım yanlılığının getirildiği yer burasıdır. Bu, başarılı iş stratejilerinin sık sık kâr arayışı üzerindeki çeşitli toplumsal kısıtlamalardan kurtulmayı gerektirdiği kapitalizmde özellikle barizdir. O yüzden tercih edilen ortam yenilemeleri asgari olmak ve ister işçi, isterse tüketici ya da üretim tesislerini barındıran toplum üyeleri olsun, kapitalist teknik ağlara dahil olan insanlardan birçoğunun değer ve çıkarlarım görmezden gelmek eğilimindedir. Kerestecilik vakasında şirketlerin ormanların sağlığına ve doğa güzelliğine, hiçbirisi kerestecilik projelerinin tasarlanmasına katılmaya davet edilmeyen civardaki toplumlara ve çevrecilere çekici gelen metalara dikkat etmeye ikna edilmesi zor olmuştur.

Bunun gibi gerçek dünyanın teknolojiyle ilgili ahlâksal zıtlıkları çoğunlukla varsayılan mevcut teknik verimlilik ve değer standartları karşıtlığını tahrik eder. Fakat bu karşıtlık düzmecedir; mevcut teknik yöntem ya da standartlar bir zamanlar değer olarak düzensizce formülleştirilmiş ve geçmiş bir zamanda bugün öylece kabullendiğimiz teknik kodlara çevrilmiştir. Bu husus ahlâksal denilen alışılmış toplumsal ve teknolojik reform iddialarının cevaplanmasında çok önemlidir. İşin yapılmasının en iyi yolu olsa bile sağlık ve doğal güzellik gibi ikincil meselelere dikkat ederek ödün vermiş görünmektedir. Fakat teknik verimlilik koşulu olarak görünen şeyle teknik sürecin dışında bir değer olarak görünen şey arasındaki

ayrım eşitsiz gücün yanlılaştırdığı toplumsal ve siyasal kararların bir işlevidir. Tüm teknolojiler bu kararların sonuçlarını içlerine alır, böylece şu ya da bu aktörün değerlerini tercih eder ya da en iyi durumda birkaç aktörün değerlerini çoklu amaçları yerine getiren zekice terkipler içersinde birleştirir.

Bu ikinci strateji, teknik "somutlaştırma," teknoloji yapısının hizmet ettiği işlevlerin çoğalmasını gerektirir.[3] Bu şekilde verimlilik kaybı olmadan teknolojik tasarımı etkilemek üzere daha geniş ya da ihmal edilmiş koşullar getirilebilir. Ozon emniyetli soğutucu kullanmak üzere donanmış bir buzdolabı, sütü soğuk tutan aynı yapılarla çevresel hedeflere varır. Aygıtlar için geçerli olan şey teknik ağlara dahil olmuş canlılar ve insanlar için daha da gerçektir. Örneğin, endüstriyel hayvan yetiştiriciliği, hayvanların sağlıklarını ve böylece operasyonun verimliliğini korumak için onların spontane davranışlarını iyileştirilmiş bir ortamda kullanırken ihtiyaçlarına da saygı gösteren şekillerde örgütlenebilir (Bos, Koerkamp ve Groenstein; Bos 2004).

Çağdaş genetiğin tarımla ilişkisi sayesinde daha geniş toplumsal siyaset konuları ortaya atılmıştır. Tarım endüstrisi tarafından teşvik edilen teknik koda duyarlı yeni gelişmeler çiftçileri teknik aktör kimliklerinin, bazı durumlarda da tarla verimliliklerinin akıbeti hakkında yetkisizleştirirken, firmanın operasyonel bağımsızlığını artırmaktadır. Üretimin önemli teknik yönleri hakkında çiftçinin aktif biçimde karar verme rolünü de koruyan yerel bilgi ve durumların daha büyük bir rol oynadığı alternatif araştırma stratejileri tatbik edilebilir (Ruivenkamp, 2003). Tarım firmalarının merkezlerinin gelişmiş dünyada, çiftçilerinse fakirleşmiş bölgede yerleşik olduğu bir yerde, irrasyonel gizli anlamları olmadan, teknolojik em-

3) Somutlaştırma (Concretization) kavramı Gilbert Simondon tarafından getirilmiştir (1958). Bu kavramın daha fazla tartışılması için Feenberg'e bakınız (1999, bölüm 9).

peryalizmden söz etmek mümkündür. Burada teknik tasarım üzerindeki mücadeleler açık bir siyasal içeriğe sahiptir.

Terminal Özneleri

Bu düşünceleri bizzat aşina olduğum, yaklaşımımın yararlılığını sergileyeceğimi umduğum bir örnekle bitireceğim. 1980 başlarından beri hem yeniliğe faal bir katılımcı, hem de araştırmacı olarak bilgisayarlı iletişimle ilgilendim. Bu teknolojiye modernlik kuramı, özellikle de Heidegger ve Marcuse geçmişiyle geldim, ama bilgisayarlaşmayı anlamada onların pek az yardımcı olduğu çabucak belli olmuştur. Onların teorileri doğaya ve insanlara egemen olunmasında teknolojilerin rolünü vurgulamışlardır. Heidegger bilgisayarı modernliğin saf bir kontrol mekanizması türü olarak dışlamıştır. Onun dünya-dışı kılan gücü sadece bir anahtar konumuna indirgenen dilin kendisine erişmektedir (Heidegger 1998, 140).

Fakat 1980 başlarında şahit olduğumuz çok farklı birşey, çevrimiçi durumdaki toplumun yeni iletişim uygulamalarının tartışmalı ortaya çıkışıydı. Peşinden, modernlik kuramından ilham almış, eski yaklaşımı bu yeni uygulama için geri dönüştüren, örneğin İnternet'te varsayılan insani iletişimin yozlaşmasını kınayan kültürel eleştirmenler gördük. Albert Borgmann bilgisayar ağlarının insanları "kullanıcının" kolaylıkla kontrol edebileceği bir veri akışına indirgeyerek kişiyi dünyadışı kıldığını iddia etmektedir (Borgmann 1992, 108). Terminal öznesi, çevrimiçi etkileşim görüntüsüne rağmen temelde asosyal bir canavardır. Fakat bu eleştiri bilgisayarların, yirmi sene önceki gibi alt seviyede de olsa, aslında bir iletişim vasıtası olduğunu öngörmektedir. Bu nedenle, sorulmak zorunda kalınan bir önceki soru vasıtanın kendisinin ortaya çıkışıyla ilgilidir. Son zamanlarda bilgisayarlaşma hakkındaki tartışma otomatik çevrimiçi öğrenim tekliflerinin insani değerler adına kararlı fakülte direnişiyle karşılaştığı yüksek öğrenime temas

etmiştir. Bu arada gerçek çevrimiçi eğitim yeni bir tür iletişim uygulaması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Feenberg 2002 bölüm 5).

Bu tartışmaların biçimi anlamlıdır. Modernlik kuramına dayalı yaklaşımlar tekdüze şekilde olumsuzdur ve bilgisayarlı iletişime katılanların deneyimini açıklamakta başarısızdır. Fakat bu deneyim endüstrileşme kuramı bakımından tahlil edilebilir. Bilgisayar ağa dahil etmek için tam gelişmiş bir kimseyi "kullanıcı" halinde basitleştirebilir. Kullanıcılar terminalin önüne ve müstakil teknik özneler şeklinde yerleşip bedenden ve toplumdan sıyrıldıkları anlamında ortamsızlaştırılmışlardır. Aynı zamanda müşterilerin girişimlerine açık olan gayet basitleştirilmiş bir dünya akılcı kullanıcıya açılmıştır. Onlar bu dünyada tercih yapmak için çağırılmışlardır.

Bu dünyanın fakirliği bilgisayarla ilgili çok radikal bir dünya-dışı kılmanın fonksiyonu olarak görünmektedir. Halbuki bunun doğru açıklama olmadığını göreceğiz. Yine de, eleştiri tamamiyle yapay değildir; bunu onaylayan çevrimiçi faaliyet türleri vardır ve bazı güçlü aktörler bilgisayarlaşma sayesinde artan kontrol peşindedir. Fakat çoğu modernlik kuramcısı kullanıcıların çevrimiçi toplumlar yaratmak ya da eğitim yeniliklerini meşrulaştırmak için vasıtaya el koyma mücadele ve yeniliklerini gözden kaçırmaktadır. Bilgisayarlaşmanın bu yönlerini gözardı etmekle az çok maskelenmiş bir determinizme dönmektedirler.

Kültürel araştırmalardaki yorumcuların esinlediği bilgisayara olan "posthümanist" yaklaşım ilintili problemlerden rahatsız olmaktadır. Bu yaklaşım sıklıkla anonim iletişim, çevrimiçi rol oynama ve siberseks gibi bilgisayarlaşmanın en "insanlıktan çıkarıcı" yönleri üzerinde garip bir odaklanmaya yol açmaktadır (Turkle 1995). Çelişkili şekilde, çevrimiçi deneyimin bu yönleri olumlu bir ışık altında modernliğin "merkezileşmiş" kendisinin aşkınlığı şeklinde yorumlanabilir (Stone

1995). Fakat böyle bir posthümanizm nihayetinde çevrimiçi etkileşim sınırların benzer bir tanımını kabul etmekle aşmış gibi yaptığı bilgisayarlaşmanın hümanist eleştirisiyle suç ortağıdır. Yine, eksik olan şey kullanıcıların elinde teknolojinin geçirdiği her anlamdaki dönüşümün bu tema tercihinden kuşkulanılabileceğinden daha geleneksel vizyonlar tarafından hareketlendirildiğidir (Feenberg ve Barnley 2004; Kirkpatrick, 2004).

Bu çeşitli yaklaşımların etkin sentezi, herhangi birisinin tek başına yapacağından daha tam bir bilgisayarlaşma resmi verecektir. Bu alandaki yazılarımda bunu başarmaya çalıştım. Ben, örneğin bilgisayarın kontrol ya da iletişime, hümanist ya da posthümanist değerlere öncelik verdiği şeklindeki onun esası hakkında bir hipotezden değil, böyle hipotezlerin aktörlerin kendilerini etkileme, tasarım ve kullanımı biçimlendirme şeklinin analizinden yola çıkmaktayım.

Teknolojinin yaşam dünyası, içersinde aktörlerin bilgisayarla meşgul olduğu aracıdır. Bu yaşam dünyasında yorumlama süreci mühimdir. Teknik kaynaklar sadece önceden verilmiş olmayıp anlamlarını da bu süreç yoluyla elde ederler. Bilgisayar ağları geliştikçe iletişim fonksiyonları sistemlerin başlatıcıları tarafından aracının normal sağladıkları şeklinde ele alınmak yerine, çoğunlukla kullanıcılar tarafından getirilmiştir. Latour'un diliyle "kolektif," o ya da bu aktörün programına duyarlı olan şu ya da bu tür aracılık gibi, bilgisayarın tartışmalı yapısı etrafında yeniden oluşmuştur (Latour, 1999). Bu tarihten anlam çıkarmak için tasarımcıların ve kullanıcıların rakip vizyonları önemli bir şekillendirici güç olarak getirilmelidir. Kontrolle iletişim, hümanizmle posthümanizm arasındaki rekabet İnternet gibi yeniliklerin incelenmesinin odağı olmalıdır.

Çevrimiçi Eğitim

Çevrimiçi eğitimin geleceği hakkında halihazırdaki mücade-

le halini düşünelim (Feenberg 2002, bölüm 5). 1990 sonlarında şirket stratejistleri, devlet yasamacıları, üst düzey üniversite idarecileri ve fütürologlar, otomasyon ve becerisizleştirmeye dayalı bir çevrimiçi eğitim vizyonunun arkasında saf tuttular. Amaçları, yüzyüze eğitimin yerini, CD'ler, videolar, ya da yazılım gibi birim maliyeti azalan, sonsuz şekilde yeniden üretilebilen bir endüstriyel ürüne sahip profesyonel bir fakülteye vermesiydi. Eğitimin genel giderleri kesinlikle düşecek ve eğitim "işi" neticede kârlı hale gelecektir. Bu ziyadesiyle "modernleşme"dir.

Bu vizyona karşıt olarak fakülte insani dokunuşu savunmak üzere seferber olmuştur. Bilgisayarlaşmaya olan bu insani mehalefet çok farklı iki biçim almaktadır. İlke olarak her elektronik eğitim vasıtasına karşı olanlar vardır. Bu konum bilgisayarlaşma niteliği üzerinde değil, yalnızca temposu üzerinde etki sahibidir. Fakat bilgisayar ağlarında karşılıklı insani etkileşime dayalı bir çevrimiçi eğitim modelini tercih eden çok sayıda fakülte de mevcuttur. Tartışmanın bu tarafında çok farklı bir modernlik görüşü hakimdir. Bu alternatif görüşte modern olmak iletişim fırsat ve biçimlerini çoğaltmaktır. Bilgisayarın anlamı soğuk bir akılcı bilgi kaynağından, iletişim vasıtasına, insani gelişim ve çevrimiçi toplum desteğine kaymaktadır. Bu alternatif, teknik tasarım seviyesine, örneğin eğitim yazılımı görüşüne ve eşzamanlı olmayan tartışma forumlarının rolüne değin izlenebilir (Hamilton ve Feenberg, 2005).

Çevrimiçi eğitime olan bu yaklaşımlar yukarıda getirilen dünya dışılaştırma ve açıklama modeli bakımından analiz edilebilir. Eğitim otomasyonu hem öğrenciyi hem de eğitimsel "ürünü," mevcut üniversite dünyasından serbest bırakarak ortam dışı kılmaktadır. Bu temelde açıklanan yeni dünya öğrencinin karşısına, paylaşılan bir öğrenme sürecine katılan başka insanlarla değil, menüler, alıştırmalar ve anketlerle teknik bir özne şeklinde çıkar.

Fakültenin çevimiçi eğitim modeli, bilgisayarın çok daha zengin bir dünya açılışı içersinde çok daha karmaşık ikincil bir araçlaştırılışım gerektirmektedir. Kullanıcının ilk konumlanışı benzerdir: bir makine karşısında kişi. Fakat makine bilgi çarşısına açılan bir pencere olmayıp, ahlâki bakımdan kampüsün geleneksel toplumsal dünyasının devamı olan bir toplumsal dünyaya açılmaktadır. Terminal öznesi yeni bir toplumsal faaliyet içersinde bir kişi olarak dahil olur ve önceden bireysel tüketici rolü için hazırlanmış menü seçenekleriyle sınırlanmış değildir. Buna karşılık gelen yazılım öznenin inisyatif sahasını otomatik tasarımdan çok daha geniş bir biçimde açar. Bu, onu daha geniş bir insani gereksinim sahasıyla bağlantılandıran daha demokratik bir ağ görüşüdür.

Eğitimsel ağ üzerindeki anlaşmazlığın tahlili modern toplumun her tarafında görünen kalıpları ortaya çıkarmaktadır. Medya alanında bu kalıplar ya teknokratik kontrol modeline ya da demokratik iletişim modeline öncelik veren farklı kombinasyondaki birincil veya ikincil araçlaştırmaların karşılaştırılmasını gerektirmektedir. Karakteristik olarak, demokratik görüş daha karmaşık sanal dünyalar içersinde inisyatifi genişletirken, teknokratik modernlik fikri potansiyel inisyatifi kesinlikle kısıtlayan bir kullanıcı konumlanışını esinlendirmektedir. Üretim teknolojisi, biyoteknoloji, tıbbi teknoloji ve çevresel problemlerin paralel analizi benzer şekilde aktörlerin bakış açılarına gönderi yapmakla açıklığa kavuşturulabilecek benzer kalıpları ortaya çıkaracaktır.

Sonuç

Teknoloji felsefesi Heidegger ve Marcuse'den bu yana çok yol almıştır. Kendimizi içinde bulduğumuz duruma bu düşünürler kadar esinleyici olan yanıtımızı tasarlamamız gerekmektedir. Kapitalizm çeşitli krizlerinden sağ çıkmıştır, şimdi de tüm yerküreyi çelişkili neticeleri olan fantastik bir bağlan-

tı ağı içersinde örgütlemektedir. İmalat, ileri ülkelerden düşük ücret bölgesine hastalık gibi sızmaktadır. İnternet insan iletişimi için fantastik yeni fırsatlar açmaktadır ve ticariliğe garkolmuştur. İnsan hakları, bazı ülkelerde yeni emperyalist girişimlere mazeret sağlarken, diğerlerinde gerici adetlere bir meydan okumanın kanıtı olmaktadır. Çevre bilinçliliği hiç bu kadar fazla olmamıştır, yine de beliren küresel ısınma gibi felâketlerden bahsetmek için fazla bir şey yapılmış değildir. Giderek daha fazla ülkenin nükleer silahlar elde etmek için sebebi olduğu bir dünyada nükleer yaygınlaşma nihayetinde enerjiyle uğraşmıştır.

Dünyamızın bütünleşmiş ve birleşik bir resmini oluşturmak, teknik ilerlemeler disiplinler arası bölünmelerin karşılık geldiği faaliyet alanları arasındaki engelleri yıktıkça çok daha zorlaşmıştır. Ben eleştirel teknoloji kuramının teknoloji hakkında açıkça çelişen birçok düşünce dizisinin uzlaştırılması için bir platform sunduğuna inanmaktayım. Ancak hem eleştirel hem de deneysel yönelimli bir yaklaşım sayesinde şu an etrafımızda olup bitenlerden anlam çıkarmak mümkündür. Eleştirel Kuramcıların birinci nesli kuramsal ve deneysel yaklaşımların aynen böyle bir sentezini talep etmiştir.

Eleştirel Kuram herşeyin üzerinde dünyayı onun imkânları ışığında yorumlamaya adanmıştır. Bu imkânlar onun ne olduğunun ciddi incelenmesi yoluyla tanımlanmıştır. Deneysel araştırma bu yüzden sadece gerçeklerin bir araya getirilmesinden fazla birşey olabilir ve zamanımızla olan bir tartışmayı haber verebilir. Teknoloji felsefesi iki aşırıyı -imkân ve hakikati- normları ve gerçekleri başka bir disiplinin rakip olamayacağı bir şekilde birleştirebilir. O, araştırma ve incelemeyi dar kanallara hapseden disiplinsel önyargılara meydan okumak ve gelecek hakkında perspektifler açmak zorundadır.

Kaynakça

Borgmann, Albert. *Crossing the Postmodern Divide* (Chicago: University of Chicago Press, 1992).

Bos, Bram. *Een kwestie van beheersing* (Amsterdam: Academisch Proefschrift, Vrije Universiteit, 2003).

Bos, Bram, Peter Koerkamp, Karin Groenestein. "A novel design approach for livestock housing based on recursive control – with examples to reduce environmental pollution," *Livestock Production Science 84* (2003), 157-170.

De Certeau, Michel. *L'Invention du Quotidien* (Paris: UGE, 1980).

Feenberg, Andrew. *Critical Theory of Technology* (New York: Oxford University Press, 1991).

– "Building a Global Network: The WBSI Experience," L. Harasim, ed., *Global Networks: Computerizing the International Community* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1993), s. 185-197.

– *Alternative Modernity: The Technical Turn in Philosophy and Social Theory* (Los Angeles: University of California Press, 1995).

– *Questioning Technology* (Londra ve New York: Routledge, 1999).

– *Transforming Technology: A Critical Theory Revisited* (New York: Oxford, 2002).

– Feenberg, Andrew. "Modernity Theory and Technology Studies: Reflections on Bridging the Gap." Misa, T. P. Brey, ve A. Feenberg, ed., *Modernity and Technology* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2003).

– *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of Technology* (New York: Routledge, 2004a).

– "Looking Forward, Looking Backward: Reflections on the 20th Century," D. Tabachnick ve T. Koivukoski, ed., *Globalization, Technology and Philosophy* (Albany: SUNY, 2004b).

Feenberg, Andrew ve Darin Barney. *Community in the Digital Age* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2004).

Hamilton, Edward, Andrew Feenberg. "The Technical Codes of Online Education," *E-Learning*, 2005.

Kirkpatrick, Graeme. *Critical Theory: A Social Theory of Personal Computing* (Aldershot, England: Ashgate, 2004).

Latour, Bruno. *Politiques de la Nature: Comment faire entrer les sciences en démocratie* (Paris: La Découverte, 1999).

Marcuso, Herbert. *One-Dimentional Man* (Boston: Beacon Press, 1964).

– "Beiträge zu einer Phänomenologie des Historischen Materialismus," *Herbert Marcuse Schriften: Band I* (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1978).

Heidegger, Martin. "Traditional Language and Technological Language," tercüme W. Gregory, *Journal of Philosphical Research XXIII*, 1998.

Ruivenkamp, Guido. "Tailor-made biotechnologies for endogenous developments and the creation of new nwtworks and knowledge means," *Biotechnology and Development Monitor*, N.50, March 2003.

Simandon, Gilbert. *Du Mode d'Existence des Objets Tecniques* (Paris: Aubier, 1958).

Tenner, Edward. *Why Things Bite Back: Technology and the Revenge of Unintended Consequences* (New York: Alfred A. Knopf, 1996).

Stone, Allurque Rosanne. *The War of Desire and Technology at the Close of the Mechanical Age* (Cambridge: MIT Press, 1995).

Turkle, Sherry. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet* (New York: Simon and Schuster, 1995).

Wiki* Tarzı: Değişim Tasarlamak, Demokrasi Uygulamak

Kate Milberry

Giriş

İnternet hangi demokratik potansiyele sahiptir? Bu akademinin hem içinde hem de dışında çok sorulan bir sorudur. Yine de, kısmen İnternet'in tamamlanmamış ve evrimleşmekte ola bir teknoloji oluşundan dolayı soru cevapsız kalmaktadır. Bilim ve teknoloji ikilemi -bir tarafta onun daha insani ve adil toplum vaadi, diğer tarafta doğaya, bu yüzden de insalığa egemen olma potansiyeli- hali hazırdaki güç ilişkileriyle alternatif gelecek vizyonları arasında benzer bir gerilimi yansıtmaktadır. Bu gerilim, küresel kapitalizm çerçevesi içersinde güncel ilerici toplumsal hareketlerin yeni bilgi ve iletişim teknolojileriyle, özellikle de İnternet ile ilişki kurma şeklinde rol oynamaktadır. Bu haliyle, siber-alemin şirket güçlerince tamamen sömürgeleştirileceği ya da "reel dünya" demokrasisini zenginleştirebilecek sanal bir kamusal alan olarak korunacağı

* İçeriğinde kullanıcıların değişik yapmasına izin veren web sitesi – ç.n.

açık değildir. Kuşkusuz daha kapalı bir İnternet protokolü, IPv6 halen test edilmekte olsa da, Internet'in devlet tarafından mı, onun tüzel ortakları ya da yurttaşlar tarafından mı kontol edileceği belirlenmiş değildir.

Bugün, siber-alemin ticarileşmesi hızla devam ettikçe çeşitli aktörler web egemenliği için rekabet etmektedir. Bunlar arasında küresel adalet hareketi[1] (GJM) içersindeki eylemciler şirketler kapitalizminin gezegen çapındaki olumsuz etkisine karşı mücadelelerinde İnternet teknolojisini benimsemişlerdir. GJM'in 1999 Seattle Savaşı'ndaki patlayışından beri İnternet'in ilerici eylemcilik üzerindeki etkisi hakkında çok şey yapılmıştır. Eylemcilerin İnternet'i iletişim vasıtası olarak, bilgi yayılımı için forum olarak ve örgütlenmek için araç olarak kullanmaları özel ilgi konusudur (Deibert, 2000; Kahn & Kellner, 2004; Meikle, 1999; Smith, 2001). Websiteleri, email ve İnternet'te naklen sohbet (IRC) gibi uygulamalar küresel bir olay şeklinde yeni hareketi geniş ölçüde kolaylaştırmıştır (Bennett, 2004; van Aelst & Walgrave, 2004). Siber eylemcilik -İnternet üzerinden siyasal eylemcilik- yeni bir tartışmacı eylem tarzıdır ve sanal oturumlar, çevrimiçi bağışlar ve email kampanyaları tartışma repertuarını zenginleştirmiştir (McCaughey & Ayers). Fakat eylemcilerin İnternet üzerindeki etkisi ne olmuştur? "Tekno-eylemciler" -özgür yazılım hareketi felsefesine katılmış ve adil bir toplum aranışına bağlı programcılar, şifreciler ve 'hacker'lar- interaktif dijital teknoloji ve eylemciliğin yeni bileşiminin kolaylaştırılmasından geniş şekilde sorumludur. Onlar eylemci grupların kullandığı sanal altyapının tasarımından sorumludur. Fakat websiteleri, wikiler, web logları, email hesapları ve mail listeleri oluşturulması ve sürdürülmesine ek olarak kendini tanımlayan bu bilgisayar kurt-

1) Küreselleşme-karşıtı hareket, şirket-karşıtı küreselleşme hareketi, demokrasi-yanlısı hareket, bazen de sadece "hareket" olarak çeşitli şekillerde söylenir.

ları, yeni küresel eylemciliğe karışan eylemcilerin ihtiyaçlarını karşılamak için serbest yazılım uyarlaması yaparlar. Sanal kamusal alan şeklinde siber-alem fikrini büyüten teknolojiyi kullanıp geliştirmekle tekno-eylemciler İnternet'in demokratik potansiyelini zenginleştirmektedir. Bu nedenle çalışmaları yalnızca insanların eylemcilik "yapma" şeklini değiştirmemekte, İnternet'in kendi yüzünü de değiştirmektedir.

Böyle bir iddiayı nasıl değerlendiririz? Ben probleme herşeyden önce teknolojinin -hem tasarım hem de kullanımda- siyasi olduğunu kabul ederek yaklaşıyorum. Dahası, modern teknolojiyle toplum arasındaki karşılıklı ilişki hakkındaki eleştirel düşüncenin kökenlerini göz önüne alarak, insan-makine rabıtasının temeline özgü gerilimi belirterek problemi tarihsel ortamına yerleştiriyorum. Sonra da eleştirel konstrüktivizm merceğinden kökleri serbest yazılım hareketinde olan ama kendi ahlâksal zemine oturan ve toplumsal bilgi sahibi olma odaklanışını geliştiren tekno-eylemciliğin yükselişini izliyorum. Son olarak tekno-eylemcilerin wiki teknolojisini siber-alemde demokratik iletişim alanı ve aracı şeklinde kullanarak nasıl ve neden benimsediklerini inceliyorum. Karşılığında bu, teknolojik ve toplumsal arasındaki diyalektik bir ilişkiyi ima ederek yeni çevrimdışı iletişim uygulamalarının gerçekleşmesini sağlamıştır. Bir başka deyişle, çevrimiçi demokrasi pratiği esaslı bir daha adil toplum arzusu tarafından tasarlanmıştır; teknoloji gelişimi ve kullanımına demokratik müdahale şeklinde gerçekleşerek, fiziksel dünyada alternatif toplumsal örgütlenme tarzlarında kendisini göstermektedir. Feenberg (2005) teknolojinin ikili doğasını doğruluyor. Teknik eylemin bir güç uygulaması olduğu yerlerde bu, kapitalist hegemonyanın yeniden üretilmesini yansıtan ve buna yardımcı olan tasarımlarda kendisini gösterir. Fakat, teknolojik güç kullanılması "teknolojinin arzu edilmeyen sonuçlarından zarar gören" kimselerin tepkisini çeker..." (s. 49). Teknolojinin

daha geniş bir çıkar ve kaygı sahasına "açılması," Freenberg'in önerdiği gibi radikal bir teknik alan reformunu esinler mi? Tekno-eylemciliğin İnternet teknolojisinin yaratıcı süreci için anlamını kafamdaki bu soruyla düşünüyorum.

Makine Karşısında İnsan ya da Bilim ve Teknoloji İkilemi

Modernliğin şafağından beri teknolojik ilerleme vaadi görünüşte eşit bir saygı ve korku esinlemiştir. Ya insanlığın doğa üzerindeki zaferine ya da tersine insanlığın yaklaşan kıyametine işaret etmiştir. Francis Bacon 17. yüzyılda bilimsel yöntemi kendi formüllendirişi ve "doğru" doğa anlayışını şaşırtan engel ya da "idolleri" teşhis etmesiyle bilimin gizemini yıkan ilk Batılı düşünürdü. 200 yıldan daha uzun bir süre sonra Bacon'un yaklaşımı nihayet galip geldi. Fakat kamuoyu bölünmüştü: teknolojik "ilerlemenin" yararlı etkisi hakkındaki abartılı iddialar korkutucu toplumsal çöküş ve geleneksel kurum ve değerlerin aşınması tahminleriyle rekabet etmekteydi. Dinsel, toplumsal ve ahlaksal derilerini dökmeye hevesli olan yeni "bilimcilik," doğaya egemen olmak için yapılan bilimsel yenilik vaadi lehine Bacon tarafından tanımlanan bilim etiğinden vazgeçmiştir. Leiss (2005) buna bilim ve teknolojinin toplum için sahip olduğu "iki-taraflı önem" adını vermiştir, icatçı bilimle dönüştürücü bilim arasında "modernlik çağında esaslı, iç gerilim" üreten şey de bu ikilemdir (s. 4).

Leiss (2005) dönüştürücü bilimi, modern bilimsel yöntem etiğinin toplumun her tarafına yayılmasını içeren, kültürel değişimin başlatıcısı şeklinde tanımlamaktadır. Bu kuvvetli bir şekilde oraya çıkmış ve sonucu da gayet belirsizdir. İcatçı bilimse doğanın fethedilmesini esinler ve bilimsel değişimin başlatıcısıdır. Anlamlı bir şekilde karşı çıkılmadan, maddi yaşam koşullarını iyileştiren sürekli bir yeni ürün ve teknoloji akışı ülküsünü teşvik eder. İcatçı bilim ayrıca "teknoloji idolleri" doğurur. Bacon'un sihire, dine ve irrasyonel toplumsal

geleneğe sadakat içersinde kökleşmiş olan idollerini çağrıştıran bunlar, "modern toplumun teknolojik ilerlemeye olan ateşli bağlılığı etrafında yetişen yanlış fikirlerdir" (Leiss, 1990, s. 5). Dönüştürücü bilim -yeniliğin diğer yarısı- bilim projesi içersinde uyum sürdürerek Avrupa kültüründe 1800'lerin sonuna kadar dayanmıştır. O zamana kadar yeni bilimsel yöntemler yalnızca doğanın değil, bunların toplumsal siyaseti ve toplumsal kurumları olumlu etkileme potansiyellerinin daha iyi anlaşılma vasıtaları olarak önemli görülmüştür (Leiss, 2003).

Toplum-Teknoloji Bağlantısının Kesilmesi

Oysa bugün, bilim ve teknolojideki iç gerilimin iki yanı menteşelerinden çıkmıştır; böyle ayrılmış şekilde artık birbirlerini destekleyip zenginleştirmemektedirler. Leiss'in (2005) bilimin "kültürel misyonu" dediği şey duraklamıştır. Marcuse (1964) tek-boyutlu toplum kavramı içersinde modern teknolojiyle toplumsal değerler arasındaki bağlantısızlığı kabul etmektedir. Burada diyalektik çelişki (hakiki aklın özü) donuklaşmış ve teknolojinin Platonik kelâmı -akılcılığı ya da hizmet ettiği iyiden bahis- yitirilmiştir. Mantığın "egemenlik mantığı" haline geldiği "teknolojik akılcılığın totaliter alemi, akıl fikrinin en son dönüşümüdür" (s. 123). Böylece aklın – bilimsel düşünce ve teknik eylemin temeli "ileri endüstrileşmiş uygarlığın kapalı işleyiş alemi" içersinde akılsızlık haline gelmesiyle teknolojik akılcılık muzaffer olmaktadır (124). Marcuse'e göre bu durumu, bu kapalı alemi aşmanın tek yolu toplumun aynı anda hem teknolojik hem de siyasal "felâketli dönüşümü"dür. "Siyasal değişim ancak teknik ilerlemenin yönünü değiştirdiği -yani yeni bir teknoloji geliştirdiği- derecede niteliksel toplumsal değişime döner" (s. 227). Böyle niteliksel bir değişim eğer teknolojiler "varoluş mücadelesinin sakinleştirilmesi" için tasarlanmış ve kullanılmışsa daha ileri bir uygarlık seviyesine geçişi kolaylaştıracaktır (aynı eser). Ortaya çıkacak

olan şey, diye belirtiyor Marcuse; yeni, modern bilimsel ve teknolojik akılcılığa zıt bir akıl fikridir.

Feenberg (2005) modern zamanlarda bilimin -ya da teknoloji ve değerlerin- dönüştürücü ve yenilikçi tarafları arasındaki dengesizliği ve neticede teknik eylemin egemenliğe doğru olan eğilimini aynı şekilde kabul etmektedir. "Teknik eylem bir güç uygulamasıdır" iddiasında bulunmaktadır.

Dahası, toplumun teknoloji etrafında örgütlendiği yerlerde teknolojik güç toplum içersindeki esas güç biçimidir. Bu temsil edilebilecek çıkar ve kaygıların sahasını daraltan tasarımlar yoluyla gerçekleşir... Bu daraltma deneyim yapısını çarpıtır ve insani ızdıraba ve doğal çevre tahribatına sebep olur (s. 49).

Bu nedenle gerekli olan şey Marcuse'ün (1964) belirttiği gibi, tüm insan ihtiyaçları dizisini karşılayacak teknolojiler yaratmak için teknik üretim temelinin yeniden değiştirilmesidir. Teknik tasarımı besleyen sınırlı çıkarlara cevap olarak insani kaygıların teknolojinin gelişimine daha geniş şekilde dahil edilmesi "varoluş mücadelesinin sakinleştirilmesine" yardımcı olacak, ayrıca toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerine karşı çıkacaktır.

Eleştirel Bir Teknoloji Kuramı

Marcuse (1964) barışı, özgürlüğü, insan memnuniyetini artırmanın yolu olarak teknolojik akılcılığı destekleyen teknik ilkelerin yeniden düzenlenmesini önerirken, Feenberg (1991) bir başka yol önermektedir. O, bunu teknoloji incelemelerini ve teknoloji felsefesini maharetle birbirine dokuyarak, Heidegger ve Frankfurt Ekolü dahil, batılı birkaç teknoloji eleştirisinden almaktadır. Sonuç; insani kurtuluş, eşitlik ve adalet ideallerini zenginleştirmek için teknolojiyi demokratikleştirme ana temasına dayanan melez bir kuram olan eleştirel konstrüktivizm de denilen eleştirel teknoloji kuramıdır. Feenberg'in tamamen tarihselleştiren yaklaşımına göre teknoloji "iddialarını teknik üstünlüğe hakim olmaya dayandıran belli bir endüstriyel uygarlığın, özellikle de elitlerinin değerlerini somutlaştır-

maktadır" (s. v). O, asıl meselenin teknolojinin kendisi değil, teknik tasarım seviyesinin gerektirdiği tercih çeşitliliği ve tasarım sürecinin çok sayıdaki potansiyel sonuçları olduğunu belirterek teknolojinin tarafsızlığı üzerindeki teknolojik olarak determinist ısrarı bertaraf etmektedir. Feenberg aynı zamanda, modern teknolojinin hiyerarşi ve egemenliği teşvik eden siyasal değerleri somutlaştırdığını öne sürerek insanla makine, ya da aktörle nesne arasındaki güç ilişkilerinin asimetrikliğine işaret etmektedir. Burada Marcuse'ün "teknolojik akılcılık siyasal akılcılık haline gelmiştir" iddiasına başvurmaktadır (s. 16). Fakat konstrüktivist konumu izleyerek teknolojinin bilinçli toplumsal kontrole tabi olduğunu iddia etmektedir. Tasarım sürecinin çeşitli aşamaları sırasında insanlığın ihtiyaçlarına daha geniş şekilde hizmet eden radikal şekilde farklı bir teknolojiyi mümkün kılan demokratik müdahale fırsatları ortaya çıkmaktadır.

Teknolojinin demokratik kontrolü halen küresel şirketler kapitalizmine kefil olanlardan farklı değerlere dayalı alternatif bir endüstriyel uygarlık olasılığını öne sürmektedir. Modern teknolojinin daha özgür bir toplumu desteklemek için nasıl yeniden tasarlanabileceğini açıklamak isteyen eleştirel teknoloji kuramı "tevekkülle ütopya arasında zorlu bir rota çizmektedir" (Feenberg, 1991, s. 13). Feenberg, doğa egemenliğinin -ya da teknolojik ilerlemenin- toplumsal egemenlik yoluyla başarıldığı yolundaki Frankfurt Ekolü anlayışını sürdürmektedir. Gerçekten de Langman'ın (2005) işaret ettiği gibi, eleştirel kuram toplumsal adaletsizlik ve insani sefilleşmenin nedenini "modern kapitalizmin akılcılaştırılmış, maddileştirilmiş, metalaştırılmış kültürü" içersinde gören kurtuluşçu bir söylem olarak faydalıdır. Frankfurt Ekolü'nün varsaydığı tek çare, "insanlığın kurtuluşu ve doğanın kurtuluşu modern toplumların teknolojik temelinin radikal bir yeniden inşası fikri içersinde bir biri ile bağlantılıdır" neticesine yol açan demok-

ratik ilerlemedir (Feenberg, aynı eser). Fakat eleştirel kuram somut bir "yeni teknoloji" görüşünden yoksundur; Feenberg'in yaklaşımı bunu gidermeyi amaçlamaktadır.

Mücadele Sahnesi Olarak Teknoloji

Feenberg'e göre (1991) teknik düzen sadece bir araç olmayıp toplumsal dünyayı gayet bağımsız bir şekilde yapılandırmak üzere hareket etmektedir. "Teknolojimizi seçerek ne isek o olmaktayız ki, bu da karşılığında gelecek tercihlerimizi şekillendirmektedir. Seçme eylemi teknolojik olarak bitişiktir ve serbest "kullanım" şeklinde anlaşılamaz (s. 14). Fakat eleştirel kuram kaderci değildir ve Feenberg bu tepkiyi sürdürmektedir; o nedenle uygarlığın geleceği "teknolojinin özgün akışı" tarafından belirlenmez, insan vasıtasından etkilenebilir ve etkilenmektedir. Siyasal mücadele, küçük ve başarısı kesin olmasa bile önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Modern Batılı uluslar gibi teknoloji etrafında örgütlenmiş toplumlarda siyasal güç uygulamanın anahtarı teknolojik güçtür. Feenberg (1991) hakim elitin iktidarını teknik kod kavramıyla nasıl koruduğunu açıklamaktadır. Moment (Hughes, 1987) ve yol bağımlılığı gibi daha önceki konstrüktivist fikirler belli teknolojik yörüngelerin anlatımı iken, teknik kod egemen toplumsal ilkelerin teknik tasarım seviyesinde somutlaşmasıdır. Başka bir deyişle, teknik kod tipik olarak hakim sınıfın amacı olan şeyleri teknik terimlere çevirir; "kural ve yönetmeliklerin, aygıt ve eserlerin içersinde baskın bir egemenlik sayesinde güç ve avantaj arayışını rutinleştiren değer ve çıkarları görünmez bir şekilde çökeltir" (Feenberg, s. 14). Bir teknoloji, tanımı üzerindeki tartışmalar olası kombinasyonların hepsi içinden birine öncelik verilerek çözüldüğü zaman bitişe varır; bu anlaşmazlıklar sık sık çatışan ideolojik ülkülerle ilgilidir. Bunların sonucu çoğunlukla, teknik kodu statüko güç ilişkilerinin doğrudan yansıması haline getirerek teknolo-

jiyi egemen toplumsal güçlerle aynı hizaya getirir (Feenberg, 1999).

Oysa, imtiyazı alınmış ya da yetkisizleştirilmiş kullanıcılar direniş ya da protesto yoluyla tepki gösterdikçe teknik güç uygulaması siyasal direnişe neden olur. Burada teknik kod Frankfurt Ekolü'nün öngördüğü kapalı topyekün egemenlik sistemine bir kapı açar. Teknoloji maddileşmiş bir "şey" olmak yerine, hem kurtarıcı hem de baskıcı olasılıklara gebe "kararsız bir gelişim süreci" (Feenberg, 1991, s. 14) şeklinde biçimlenir. Eğer teknoloji bir dizi bitmiş ürün değil de bir süreçse, müdahale şansı ve böylece değişim vardır. Teknolojinin kararsızlığı tarafsızlıktan, teknik eserin olası kullanımlarında olduğu kadar tasarımında da gömülü toplumsal değerler bulmasıyla farklılaşır. Böylece "teknoloji kader değil, mücadele sahnesidir." Uygarlık için anlamı büyük olan sonuçlara karar verildiği "bir toplumsal savaş alanıdır" (aynı eser). Teknik aygıtlar ve sistemler iktidara karşı kayıtsızdır; yani teknolojiyle toplumsal egemenlik arasında zorunlu, önceden belirlenmiş bir bağıntı yoktur. Teknolojinin kararsızlığının altını şu çizmektedir: insanlığa egemen olunması kadar kolaylıkla "varoluş mücadelesinin" hafifletilmesinde kullanılabilir.

Kurtuluşa Doğru? Dikkate Alınan İnternet

Feenberg'in daha özgür, daha insani bir toplum yaratılması için teknolojik reform programı daha kapsamlı bir tasarım sürecini gerektirmektedir. Bu da bizzat teknoloji içersinde kökleşmiş daha derin bir toplumsal dönüşümü öneren geniş bir demokratik katılımı icap ettirir. Feenberg (1991) yalnızca teknolojinin mevcut kapitalist çeşidine dayanmayan alternatif bir modern endüstrileşme görüşü ortaya koymaktadır: "Temelden farklı bir uygarlaşma biçimi, teknolojinin kültürel nitelik ve güçlerin daha geniş dağılımıyla uyumlu diğer özelliklerini vurgulayacaktır" (s. 19). İletişim teknolojisi olarak İnternet'e

uygulandığında bu fikirler heyecan verici bir proje oluşturmaktadır: kullanıcılar tarafından geliştirilip sürdürülen, çevrimdışı demokratik uygulama için mühim anlamları olan sanal bir kamu alanı inşası. Gerçekten de, siber-alemde demokratik uygulama yoluyla toplum yaratılması alternatif çevrimdışı toplumsal örgüt görüşlerine delâlet etmektedir. Yeni birçok iletişim teknolojilerinde olduğu gibi İnternet, siber-iyimserler tarafından potansiyel devrimci, çevrimiçi sivil katılım için yeni vaadlere sahip -hatta demokratik bir ütopya- olarak müjdelenmiştir (Rheingold, 1993). Bu ilk coşkuya, siber-alemde en mütecaviz şirketlerin varlığı kadar eleştirel analiz tarafından da tav verilmiştir; yine de demokrasinin gelişmesi için sanal bir alan planlayan İnternet toplum modeli ticari egemenliğin kaçınılmaz olmadığını öne sürmektedir (Feenberg ve Bakardjieva, 2004).

Bu çelişkili İnternet modelleri bunun tamamlanmamış bir proje olduğunu belirtmektedir (Feenberg ve Bakardjieva, 2004); tasarım ve anlamı üzerindeki anlaşmazlıkların çözülmediği anlamına gelmektedir. Teknolojinin "iki-yanlı önemi" ya da ikili doğası burada yatmaktadır. Hem icatçı hem de dönüştürücü olma potansiyeliyle İnternet'in gelecekteki yönü dinamik ve gayet tartışmalı olarak kalmaktadır. Siber-alemin en yüksek teklif verene mi satılacağı, yoksa kamusal iletişim ve etkileşim yeri olarak mı korunacağı açık değildir. Siber-alemdeki hakimiyet savaşı halâ devam etmektedir ve karşıt amaç, değer ve çıkarlara sahip aktörler üstünlük savaşını sürdürmektedir. Bu yüzden İnternet nihayete ermiş değildir, modern batı kapitalizminin hakim biçimleri de teknik bir kod halinde katılaşmış değildir; İnternet'in hem toplumsal hem de teknik tanımı söz konusu olarak kalmaktadır. Geleceğin ufkunda bunu İnternet'in kurtarıcı ve demokratik potansiyelini araştırmak için bir fırsat anı yapan olası birçok sonuç görünmektedir.

İnternet'in Yorumlanması

Eleştirel konstrüktivizm merceğinden bakıldığında İnternet'in duruma bağlı doğası bellidir. Gelişimi geniş ölçüde yorumsal esneklik ve buna eşlik eden teknolojik tasarım alanındaki kullanıcı ajan fikri tarafından nitelendirilmektedir. İnternet, başlangıçta, çeşitli askeri ve akademik kurumlardaki hükümet araştırmacılarının, pahalı bilgi işlem kaynaklarını paylaşmalarını sağlayarak irtibatlandırılması aracı şeklinde anlaşılmıştır (Abbate, 1999; Ceruzzi, 2003). Fakat bu, yorumsal esneklik sergileyerek çabucak bir insani iletişim aracına dönüşmüştür. İnternet'in ceddi olan ARPANET tasarımcıları da birinci nesil kullanıcıydılar ve bu şekilde tasarım sürecine resmi askeri bilgisayar ağı vizyonundan sapacak şekilde müdahale etmişlerdir. İnternet'i iletişim ve bilgi teknolojileri tarihinde eşsiz kılan şey -onun standartları, yazılım ve mühendislik- tasarım ilkelerinin açıklığı ve bunun kullanıcı ajan için sunduğu olasılıklardır. Bu İnternet'in toplumsal anlamı üzerinde önemli etkiye sahip olan başlatıcılarının istemli bir tercihiydi. "İlk başlangıçtan beri bu ilkeler teknolojik olduğu kadar toplumsal öneme de sahip şekilde anlaşılmıştır. Bunların iletişim sağlamaları kadar değerleri yürürlüğe koymaları da kastedilmiştir (Lemley & Lessig, 2004, s. 44). İnternet'in doğuşunu niteleyen açıklık değeri artan çekişmeye rağmen devam etmiştir ve hali hazırdaki "icatçılığı" içersinde barizdir (Abbate, 1999).

Küresel adalet hareketinin peşinden gittiğine benzer alternatif toplum görüşleri şimdi desteklenenlerin ötesinde başka teknolojik özelliklere değer verecektir. Bunlar "teknik öznelerin çalışmalarına mesleki yatırımlarını, dostluğa dayalı kendiliğinden örgütlenme biçimlerini ve sadece kâr ya da güç arayışının ötesinde geniş, yaşam zenginleştirici değerlerin teknik bütünleşmesini" içermektedir (Feenberg, 1991, s. 19). Biz bunu İnternet'in, şirket alanında programcıların, serbest yazılım

ve açık kaynak hareketlerinde hackerların üstlendiği "içerik" katmanındaki (örn. uygulamalar) sürekli gelişiminde görmekteyiz. 1990'da World Wide Web'in orijinal prototipini yazan Tim Berners-Lee, uygulaması içersinde kapitalist egemenliğin desteklediği normlara ters bir değer tasarlamıştır. "Bu alan dışlayıcı olmak yerine kapsayıcı olacaktı" (Ceruzzi, 2003, s. 302). Kişisel bilgisayarın popülerleşmesinin yanısıra, İnternet'in 1995'teki özelleştirilişi ve neticede üniversite ve araştırma tesislerinin dışlayıcı egemenlik sahasından kurtuluşuyla bu kapsayıcılık vizyonunun daha mümküm görünmesi ironiktir.

Tekno-Eylemciliğin Radikal Kökleri

İnternet, alternatif, ilerici toplum görüşlerini kolaylaştırma işine tartışmasız şekilde iyi uymuştur ve küresel adalet hareketi içersindeki tekno-eylemciler bunun demokratik müdahale aracı olarak şekillendirmede önde gelmektedir. Onlar "bir başka dünyanın" mümkün olduğu fikrini[2] ciddiye almaktadır ve dijital iletişim teknolojisi sahasındaki eylemcilikleri modern endüstriyel toplumu demokratik şekilde yeniden düzenleme arayışında yardımcı olacaktır (Feenberg, 1991). Mevcut tekno-eylemcilik zorlaması 1960'larda dijital karşı-kültür şeklinde ortaya çıkan bir hareketin ikinci dalgasıdır. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) Yapay Zekâ (AI) laboratuvarında çalışan hackerlar, işbirliği ruhuna ve bilginin serbest olması gerektiği inancına dayalı bir kaynak kod paylaşımı alışkanlığını geliştirmişlerdir (Stallman, 1999). Onlar bilgisayar

2) 2001 Dünya Sosyal Forumu'nun (WSF) resmi sloganı olarak alınan bu deyim küresel adalet hareketinin toplanma çığlığı gibi birşey haline gelmiştir. Bu belli bir başka dünya vizyonu olmayıp, Naomi Klein'ın (2001) zekice gözlemlediği gibi teoride bir başkasının varolabileceği fikridir. Bu, tek mümkün olanın ne hata yaparsa yapsın modern Batı toplumunun mevcut sosyo-ekonomik kurulumu olduğunu belirten kapitalist egemenliğin basmakalıbıyla çelişmektedir.

ağını serbest iletişim aracı olarak alan, ARPANET protokolünün çoğunu tasarlamış olan, mezun öğrencileri de içeren, bir öğrenci kültürünün parçasıydılar. Castell'in (2001) gözlemlediği gibi bu öğrencilerin çoğu o günkü radikal eylemcilerin çoğunun olduğu gibi karşı kültür hareketinin bir parçası değillerdi. "Yine de 1960'ların kampüs kültürünü nitelendiren tüm değerler, kişisel özgürlük, bağımsız düşünme ve akranlarıyla paylaşım ve işbirliği değerleri içlerine işlemişti." (s. 24).

1980'lerde bilgisayar endüstrisi mülk haline geldikçe bu değerler giderek marjinalleşmiştir. MIT hackerlarından birisi olan Richard Stallman bu değişikliğe tepki olarak AI'yı bırakıp 1984'te serbest yazılım hareketini kurmuştur. Kuşkusuz bu, bilgi işlem topluluğundaki uzun açıklık geleneğinin biçimselleşmesiydi. Ceruzzi (2003) kaynak kod paylaşım geleneğini 1955'e, IBM sistemlerinin geliştirilmesiyle uğraşmak için bir araya gelen benzersiz bir programcı grubu olan SHARE'in oluşumuna kadar geriye götürmektedir. Stallman (1999) "biz bilgisayar kullanıcıları hangi tür topluma sahip olmamıza izin verildiğine bakmamalıyız" varsayımını reddederek, mülk olan yazılımın anti-sosyal ve anti-etik olduğu şeklindeki ahlaki tutumu benimsemiştir. Bir işletim sistemi, 1992'de Linux çekirdeğinin eklenmesiyle tamamlanan GNU'yu (Gnu's Not Unix) geliştirmeye başlamıştır (gnu.org). Hareket dört esas özgürlüğe dayanmaktaydı: program çalıştırma özgürlüğü; program modifiye etme özgürlüğü; kopya dağıtma özgürlüğü (bedava ya da ücret karşılığı); ve programın modifiye edilmiş versiyonlarının dağıtılması özgürlüğü. Özgürlük fiyattan çok hürriyet koşulları içersinde düşünüldüğünden kaynak kod paylaşım yeteneği ve bitmiş program satışı mutlaka uyumsuz değildir. Önemli olan husus -mülksel ve serbest yazılımda- kaynak kodun daima serbestçe erişilebilir şekilde kalmasıdır.

Serbest Yazılıma Karşı Açık Kaynak

Yalnızca program geliştirilmesi ve kullanımı değil, serbestlik, serbest yazılım hareketinin onu açıkça siyasal bir proje yapan asıl kaygısıdır.[3] O bu şekilde, "teknik oluşundan evvel toplumsal olan bir dijital devrim" önermektedir (Obscura, 2005). Fakat tekno-topluluk içersindeki bazıları serbest yazılımın yıkıcı potansiyelinden kasten kaçınmıştır. 1998'de Eric S. Raymond serbest yazılım hareketinin değer yüklü yaklaşımına cevaben Açık Kaynak Girişimi'ni (OSI) başlatmıştır. Apolitik bir tutum benimsemiş olsa bile bu hareket statükoya destek yanlılığını belli etmektedir.

Açık Kaynak Girişimi'nin fikir mülkiyetinin olup olamayacağı, patentlerin iyi mi yoksa kötü mü olduğu ya da benzer ilişkili zıtlıkların herhangi birisi hakkında bir konuma sahip değildir. Açık kaynak için ekonomik öz çıkar iddialarının, hiç kimsenin ahlâksal seferberliğe gitmeye ihtiyacı olmayacak kadar güçlü olduğunu düşünmekteyiz... (OSI, FAQ).

Her iki proje serbest yazılımı neyin oluşturduğu hakkında benzer bir tanımı paylaşırlarken amaçları farklıdır. Serbest yazılım hareketindeki eylemciler üstü örtük bir şirketler kapitalizmi eleştirisine dayalı kullanıcı-teknoloji ilişkisine odaklanmaktadırlar. Açık kaynak projesi taraftarları kapitalist egemenlikle ittifak içersinde kaynak koda erişim yoluyla üstün bir yazılım geliştirilmesini kolaylaştırmak üzere çaba gösterirler.

Ticaret dostu görünme çabası içersinde Açık Kaynak Tanımı "öncelikli bir amaç olarak özgürlük kavgasını söylemeye gerek yok, serbest yazılımın toplumsal ve ahlâksal vasıta ve güdülerine olan tüm referansını mantıksal olarak terk etmiş-

3) İnternet'te özgürlüğü savunmak için kurulan bir başka siyasal proje Elektronik Öncü Vakfıdır (EFF). 1990'da başlayan EFF siber-alemde dijital haklar üzerindeki yasal savaşlarda kamu çıkarını korumak için çalışmaktadır. Fakat bu grup hakkındaki bir tartışma bu bölümün kapsamının ötesindedir. Bkz. www.eff.org.

tir" (Obscura, 2005). Açık Kaynak Girişimi kendisini "serbest yazılım pazarlama programı" olarak tanımlayarak, serbest yazılımı kapitalist söylemle daha uyumlu kılma çabalarını gizlememektedir. İdeolojik yüksekten atmak yerine, sağlam pragmatik zemin üzerindeki bir 'serbest yazılım' sahasıdır. Kazanan esas değil, kaybeden tavır ve sembolizm değişmiştir..." (OSI, FAQ). Oysa serbest yazılım savunucuları için bu, yazılım kullanım ve geliştirilmesini kuşatan ahlâk kurallarıyla -Stellman'ın (1999) topluluk uygulaması ve değerleri dediği şeylerle- ilgili olarak kalmaktadır. Bu vizyon bilgisayar endüstrisinin ötesine gitmekte ve daha iyi bir dünya idealini kapsamaktadır. Stellman'a göre bazıları bu meydan okuyuşta statükoya bir tehdit algılamıştır:

> Rahatlık kadar özgürlük hakkında, ahlâk kuralları hakkında, sorumluluklar hakkında da konuşmak, insanlardan görmezden gelebilecekleri şeylerle ilgili olarak düşünmelerini istemektir. Bu rahatsızlığı tetikleyebilir ve bazı kimseler fikri o yüzden reddedebilir. Buradan bunları konuşmayı bırakırsak toplumun daha iyi olacağı sonucu çıkmaz.

Geniş siyasal programına rağmen serbest yazılım programı tekno-topluluğun daha radikal kökeninden uzaklaşmış ve bugün geniş ölçüde apolitik olan bir azınlığını temsil etmektedir.

Tekno-topluluk içersindeki bu bölünme, kültürel değişimi esinleyen yeniliğe ve bunun dönüştürücü mukabiline odaklanmasıyla, modernliğin "öz, iç gerilimini," icatçı bilimle teknoloji arasındaki irtibatsızlığı anımsatmaktadır. Doğrusal ilerleme modeli üzerinde işleyen Açık Kaynak Girişimi, modern kapitalist egemenliği sağlama alan bir mülkiyet sistemine dayalı yazılım teknolojisinin gelişimini desteklemektedir. Oysa serbest yazılım hareketi daha özgür bir toplum yaratma nihai hedefine sahip, ademi merkeziyetçilik, gönüllülük, işbirliği ve

kendini yetkilendirmeye dayalı bir alternatif toplumsal modelin işleyen örneğini önermektedir. Bu, Feenberg'in (1999) demokratik akılcılaşma, mevcut toplumsal hiyerarşiye zarar vermek için yeni teknoloji (yazılım) kullanımı dediği şeyin bir örneğidir. Başka türlü söylenirse, demokratik akılcılaşma, toplumun kapitalist verimlilik ve kontrol yerine demokrasiyi zenginleştirecek şekilde örgütlenmesini teklif ederek kullanıcı vasıtanın teknik tasarım için siyasal anlamlarını vurgulamaktadır. Bu durumda, yazılımın demokratik kontrolü farklı bir İnternet önermekte ve geniş olarak farklı bir dünya düşünmektedir.

İkinci Dalga Tekno-eylemcilik: Teknolojinin Yeniden Siyasallaşması

2000'lerin başında tekno-eylemcilikteki diriliş serbest yazılım hareketinin attığı temele sağlam bir şekilde dayanmaktaydı. Öyleyse küresel adalet hareketi içersindeki tekno-eylemcilerle genelde apolitik olan açık kaynak savunucuları arasında benzer bir çatlağın olması şaşırtıcı değildir. İkisi arasında kolaylıkla hareket eden bilgisayar kurtlarıyla her iki proje de işbirliği ve eşgüdümde benzerlik paylaşırken siyasal, felsefi ve teknik güdülenişleri farklıdır. Açık kaynak projeleri üzerinde çalışan programcılar yaratıcı ifade, entelektüel dürtü ve programcılık sayesinde elde edilen teknik beceri gelişimi yoluyla ödüllendirilirler (Lakhani Wolf, 2005). Benzer ödüller tekno-eylemcilere de çalışmalarında ilham verebilir, fakat bunların güçlü motivasyonları ile ilgili bir soru yoktur: "teknik vasıtalar siyasal sonuçlara yöneliktir" (Coleman, 2004). Bu siyasal sonuçlar GJM'nin himayesi altında toplumsal, ekonomik ve çevresel adalet arayışını içermektedir. Bu odak kayması radikal serbest yazılım hareketi geleneğine dönüşe ve bilgisayar teknolojisinin yeniden siyasallaşmasına işaret etmektedir.

Bilgisayar teknolojisinin kavgacı eylemin siyasal öncüsü

şeklinde yeniden değerlendirilişi küresel adalet hareketinin ayırıcı bir işaretidir. GJM toplumsal adalet eylemciliğinin en son dalgasından oluşmaktadır ve 1999'daki Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) karşı kitlesel protesto olan "Seattle Savaşı"nda dünyanın dikkatini çekmiştir. Burada, farklı kültürel, etnik ve siyasal geçmişten gelen 50,000'in üzerinde eylemci, neo-liberal küreselleşmenin takatsiz bırakıcı etkilerine, emek ve insan hakları, çevrenin sürdürülebilirliği, demokratik uygulama ve ulusal bağımsızlık pahasına dünya nüfusunun bir azınlık için muazzam kârlar üreten bir dünya ekonomi politikasına karşı ortak muhalefetlerini birleştirip daha önce görülmemiş bir ittifak oluşturdu (Langman 2005). Artan şirketler egemenliği karşısında artan bir direniş ve halkın küresel adalet ülküsünü kapsayarak kabaran bir hareketlerin hareketi vardı. Bu hareket ayrıca onların mücadelesini tarihselleştiren ve böylece neo-liberal küreselleşmenin doğallığını bozan bir tahlil de üretmiştir: sermayenin küresel yürüyüşü kaçınılmaz (ne de kaçınılmaz şekilde "iyi") değildi, bu yüzden insani müdahale mümkündü. Eylemciler İnternet'in, Seattle'da başlayan ve G8, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi küresel ekonomik güç simsarlığı kurumlarının daha sonraki toplantılarındaki diğer büyük yurttaş protestoları ve halk zirveleriyle devam eden filizlenmiş hareketleri için var olan potansiyelini ve gücünü çabucak anladılar. İnternet, kampanya ve hareketlerin "süper hareket alanları" içersinde örgütlenmesini kolaylaştırmış (Morris & Langman, 2002) ve eylemcilerin daha önceki zaman, mekân ve maliyet engelleri olmadan iletişim kurmalarını ve seferber olmalarını sağlamıştır. İnternet'in yeni küresel eylemcilik için öneminin altı, Seattle protestosu için hayata geçen web-tabanlı bir radikal medya yapım kolektifleri ağı olan Bağımsız Medya Merkezi'nin (IMC) oluşturulmasıyla daha da çizilmiştir.

Tekno-eylemciler, etkileşimli dijital teknoloji ve toplumsal

adalet eylemciliğinin yeni bileşimini kolaylaştıran ve bilgisayar kurtlarıyla eylemci toplulukları arasındaki bölünmeye köprü olan küresel adalet hareketinin, başlangıçtan beri merkezi olmuştur. Programlama becerileri katılımlarını farklılaştırırken tekno-eylemciler hareketin kapsayıcı toplumsal adalet hedeflerini paylaşmaktadırlar. Bir IMC bilgisayar kurdu bunu şu şekilde özetlemiştir: "Ben bu gezegen üzerindeki tüm insanlar (kısmen de diğer varlıklar) için eşit (yazılı değil gerçek) hak ve koşullar peşinde olan bir harekete aitim."[4] IMC -Indymedia'da denilmektedir- ilk baştan eylemcilerin WTO karşıtı gösterileri sırasındaki kaygılarını seslendirmek için kurulmuştu; gerçekten de Indymedia'nın misyon ifadesi bunun GJM içersindeki kökenini yansıtmaktadır:

[IMC] medya üretim ve dağıtımının toplumsal ve ekonomik adaleti teşvik etmek için araç olarak kullanılmasına bağlıdır. Bu çalışma yoluyla ekosistemleri, toplulukları ve bireyleri etkileyen yerel ve küresel konuları aydınlatmak ve tahlil etmenin peşindeyiz. Şirketler medyasına alternatif yaratılmasına ve sürdürülebilir ve hakkaniyetli bir toplum için olumlu modeller tanımlanıp yaratılmasına bağlıyız (Seattle IMC).

IMC medya eylemcilerinin rüyası iken, hareket içersinde o rüyayı gerçekleştirmenin kodunu geliştiren ve uygulayan bilgisayar kurtlarıydı. Özellikle açık yayıncılık yazılımı İnternet bağlantısı olan herkese redaksiyon işlevini atlayarak ve gazetecilik normlarını yıkarak websitesine hikâye ve görüntü yükleme kabiliyetini vermiştir. İndymedia bu şekilde radikal medya yapımında bir deneyimden fazla bir şey olarak ortaya çıkmaktadır: açıktır ki bu, İnternet'in demokratik akılcılaşmasının -yalnızca baskın ideolojiye (neoliberal küreselleşmeye) meydan okumak değil, alternatif toplumsal örgüt ülküleri de geliştirmek üzere İnternet teknolojisini ele geçiren eylemcilerin- bir örneğidir.

4) Alster ile kişisel iletişim, 2 Aralık 2005.

Indymedia'nın Doğuşu

Eylemci websiteleri kurulum ve bakımı (mail listeleri, email hesapları ve diğer işlevler), eski bilgisayarların teknolojik bakımdan fakir alanlarda/ülkelerde dağıtılmak üzere yenilenmesi, hack-laboratuvarlarına evsahipliği[5] ve diğer tekno-eğitim olayları gibi tekno-eylemciliğin birçok örnekleri mevcuttur. Tekno-eylemciler önemli sokak gösterileri için ve Katrina Tayfunu gibi doğal afetler[6] sırasında medya merkezleri kurulmasından da sorumludurlar. Fakat Indymedia küresel adalet hareketi bayrağı altında yapılan tekno-eylem çalışmasının kuşkusuz en önde gelen, belki de en iyi örneğidir. Seattle'da ilk IMC'nin kuruluşu artık efsane durumuna yaklaşmıştır. Kurucu bilgisayar kurtları Manse Jacobi ve Mathew Arnison'un açılış bildirisi yeni hareketin orijinalliğini kabul etmektedir; 24 Kasım 1999'da şunu yazmışlardır: "Direniş küreseldir... pasifik ötesi işbirliği bu websitesini var etmiştir."[7] Fakat küresel direnişin bir mahalde birleşmesini sağlayan şey eylemcilerin İnternet'i iletişim aracı olarak daha önceden kullanmalarıydı.

Bir protesto öncesi partisinde dostunun bir dostundan duyan bir başka bilgisayar kurdu Evan Henshaw-Plath Seattle IMC'nin doğumuna katılmıştır. Sahneyi, protestolar başlama-

---

5) Hack-laboratuarları müşterek bilgisayar ve İnternet erişimi sağlayan (çoğunlukla geçici) siyasal alanlardır. Bağımsız medya, serbest yazılım ve diğer kurtarıcı teknolojilerin teşvik edilmesi için kullanılmışlardır. Burada tekno-eylemciler birbirleriyle ve kamuyla paylaşırlar. Örneğin bkz. www.hacklab.org.

6) Houston'da Indymedia ve düşük güçlü FM radyo eylemcileri bir afet bilgi istasyonu kurdular. New Orleans IMC naklen ara haber sundu ve eylemciler kentin set gediklerinden sel baskınına uğramayan bir bölümü olan Algers'de bir medya merkezi kurdular. IMC Amerika, Indymedia ağından haber taşıyan güncel bir site olan katrina.indymedia.us.org'u oluşturdu (http://www.anarchogeek.com/articles/category/indymedia).

7) Tam döküm için bkz, http://seattle.indymedia.org/en/1999/11/2.shtml.

dan önce serverı desteklemek ve kodlamak için çabalayan tekno-eylemcilerle "tıkışık ve telâşlı" şeklinde tanımlamaktadır:

Neredeyse Indymedia Merkezi'nden içeri yürüdüğüm anda IMC içime işlemişti. Örgüt yapısını, projelerin kapsamını, siyasi geçmişini bilmeden enerjiyi deneyimleyebilmiştim. Bütün gece ve protesto günü boyunca server üzerinde çalıştım. Benim protesto deneyimim yalnızca sokağa kaçabildiğim bir yarım saatti...[8]

Seattle.indymedia.org kuruluşuna yardım ettiğinden beri Henshaw-Plath düzinelerce yerel IMC mensubuyla temas etmiş ve Indymedia'yı meşhur eden açık yayıncılık platformuna dahil edilecek kodlardan bazılarını yazmıştır. İlk açık yayıncılık aracı olan Active, başlangıçta Avustralyalı tekno-aktivistlerce kodlanmıştı. Active'in geliştiricilerinden birisi olan Arnison (2002) "Açık yayıncılık bedava yazılımla aynıdır," diye belirtiyor. Bunların her ikisi de bilginin çokuluslu tekellerce özelleştirilmesine devrimci cevaptır" (s. 329). Serbest yazılımda olduğu gibi açık yayıncılık serbest bilgi -bu durumda yeni hikâyelerin- dağıtım ve değişimini temin eder. Haber yaratma süreci, kod geliştirilmesi gibi serbest yayıncılık yazılımıyla şeffaflaştırılmıştır; okurlar hikâyelere katkıda bulunabilir ve yeniden dağıtabilir, redaksiyonel karar vermeye dahil olabilir ve bir eksikliği ele alacak yazılımı geliştirebilirler.

Küresel site olan indymedia.org uygulaması için serbest yazılım tercihi kasıtlıydı ve bu, serbest yazılım hareketiyle doğrudan soy bağı değilse bile, felsefi bir miras izlenimini uyandırmaktadır. Bu ayrıca projenin siyasal amaçlarını da açıkça göstermektedir. Halen küresel ağdaki 130'dan fazla "düğüm" içeren tüm yazılım sözleşmeyle serbest yazılımdır. Indymedia'nın dokuz yıllık tarihi boyunca serbest yazılım IMC teknokolektifinin radikal medya yapımı markalarında "işbirliğini,

8) Evan Henshaw-Plath ile mülakat, 28 Haziran 2003.

dayanışmayı, eşit katılım alanını teşvik eden" uygulamaların geliştirmesini sağlamıştır (Henshaw-Plath, 2002). 2001 sonunda IMC Tekno-kolektifi serbest yazılıma bağlılığın mantığını tartışmıştır: "Kullandığımız teknolojinin ve bunun oluşturulup dile getirildiği sürecin derin şekilde siyasi olduğu açıktır. Biz toplumda görmek istediğimiz değişiklik fikrini veren teknik sistemleri yaratmaktayız" (Henshaw-Plath, 2001).

Tekno-eylemciler kodlamayı bu yüzden toplumsal anlamları olan teknik bir süreç olarak anlarlar. Yazılıma açık bir toplumsal adalet hedeflerini yansıtan idealler aşılama teşebbüsünde bulunurlarken tekno-eylemciler ne yazılımın ne de kullanıcı-teknoloji ilişkisinin toplumsal amacını asla gözden kaçırmazlar. Active'in sürekli hacklemesi vakasında[9] "IMC-Tekno'nun bilgisayar kurtları her teknolojik tasarımın ya da özellik setinin özel bir yayıncılık yapısı oluşturduğundan, sonuç olarak da kullanıcıları ... aynı şekilde özel olarak yetkilendirdiğinden kesinlikle haberdardı" (Hill, 2003, s. 2). Burada teknolojiyi demokratikleştirmenin esası olan, teknolojiyi insani değer ve ihtiyaçları daha fazla içerecek şekilde dönüştürmek için, kullanıcıların teknik tasarıma nasıl müdahale edebildiklerini görmekteyiz. Bu yüzden yazılım geliştirmelerinde tekno-eylemciler, kapitalist sosyo-teknik sistemlere özgü güç asimetrikliği sezgisini ve ayrıca bu asimetrilerin hem toplumsal şekilde oluşmuş hem de daha geniş toplumsal ortamda eşitsizliğin yansıtıcısı olduğu bilgisini sergilemektedir. Indymedia ile toplumsal ve tekniğin sıkıca birleşik olduğu açıktır; IMC bilgisayar kurtları sürekli olarak eşitlik ve demokrasiyi teşvik eden, buna karşılık Indymedia'nın sosyal değişim hedefleri kadar daha geniş küresel adalet hareketini de destekleyen bir teknik çevre yaratmayı hedeflemektedir.

9) IMC içerisinde açık yayıncılık yazılımı geliştirilmesinin tarihi için bkz. Hill (2003).

Vahşi Vahşi Wiki: Son Öncü

Tekno-eylemciler teknik sahadaki güç dengesizlikleriyle serbest yazılım geliştirmek ve kullanmak yoluyla savaşırlar. Böylece İnternet toplumu modeline yönelik, demokratik uygulamaya dayalı kendi sanal bölgelerini oluştururlar (Feenberg Bakardieva, 2004). İletişimi küresel adalet hareketinin amaçlarına ulaşmanın anahtarı olarak tanıyan eylemciler kendi medya sistemlerini yaratmışlardır. Indymedia'nın felsefesi artık ünlenen şu sloganda özetlenmiştir: "Medya sen ol." Yine de, hareketin toplumsal, ekonomik ve çevresel adalet idealleri nin Indymedia'daki iç iletişime dayanan küresel, dijital bir çevrimiçi gazete yoluyla iletilmesinin önemi kısa zamanda belli olmuştur. IMC tekno-kolektifi ilk baştan email listeleri ve İnternet'te naklen sohbet (IRC) yoluyla iletişim kurmuşlardır. Oysa 2002'de IMC'nin tarihini ve süregelen faaliyetleri belgelemek için sürdürülebilir bir sistem oluşturma çabası içersinde birkaç wiki kurulmuştur. Docs Tech Çalışma Grubunun gözlemlediği gibi: "İşleyen ve kullanılan bir wikiye sahip olmak ağ için gerçekten yaşamsaldır...Email listeleri, kolaylaştırılmasına yardımcı olmamız gereken örgütlenme ve bilgi değişimi seviyesini karşılmak için uygun değildir."[10] Küresel bir siteyi devam ettiren teknisyenler birlikte ama yine de eşzamanlı olmayan bir şekilde ortak proje ve görevler üzerinde çalışabilecekleri daimi çevrimiçi varlığa sahip sanal bir çalışma alanına gereksinim duymuşlardır. Wiki'nin, iş akışının kolaylaştırılmasına ek olarak, becerilerini küresel adalet hareketine katmakla ilgilenen bir çevrimiçi programcılar topluluğu kurma ve kaynaştırma yararı olmuştur.

Wiki yazılımı 90'ların ortalarında tasarım modeli topluluğu içersinde model dilleri yazma ve tartışma aracı olarak doğdu. İsim ve kavramı Ward Cunningham icat etti ve ilk Wiki ma-

10) Indymedia Belgeleme Projesi Wiki'ye yorum yayınlayan John Windmueller, http://docs.indymedia.org/view/Sysadmin/ImcDocsReplaceWikiEngine.

kinesini 1995'te uygulamaya koydu. Sürati nedeniyle sisteme "çabuk" anlamına gelen bir Hawai terimi olan wiki-wiki adını verdi. Cunningham ve Leuf'e (2001) göre, "wiki birbirleriyle bağlantılı serbestçe genişletilebilir bir web 'sayfaları' kolleksiyonu, bilgi depolanması ve düzeltilmesi için bir üst metin sistemi -her sayfanın form- yetenekli bir web tarayıcısı olan her kullanıcı tarafından kolayca değiştirilebileceği bir veri tabanıdır" (s. 14). Açıkça söylenirse bu, herhangi bir çevrimiçi kullanıcı tarafından oluşturulabilecek, değiştirilebilecek ve silinebilecek bir dizi bağlantılı, dinamik web sayfasıdır. Tüm değişiklikler kaydedilir; o yüzden wiki kendi tarihini belgeler ve bunu gelecekte bakılmak üzere saklar. 1990'ların sonunda iş sahası wikileri verimli ve işbirlikçi çalışma sürecini destekleyecek bir "etkileşimli bilgi yönetim çözümü" şeklinde benimsemiştir (Gonzales-Reinhart, 2005, s. 5). İş çevresinde wiki kullanımı konferans telefonları, email, tartışma forumları ve canlı mesajlaşma gereksinimini ortadan kaldırmıştır. Fiziki topluluklarda olduğu gibi, bir wikinin olanak sağladığı sanal bir topluluk, toplumsallaşma ve bilgi değişimini destekler ki bu da işbirlikçi bilgi yaratılmasını teşvik eder (aynı eser).

Tekno-eylemciler için wiki teknolojisi sayesinde birlikte bilgi oluşturan ve sürdüren bir topluluk kurulması bir atılımdı. Fakat bu yeni toplumsal yazılımın anlamları hızlı iletişimin, artan üretimin ya da maliyet/zaman tasarrufunun ötesine geçmiştir. Esas olarak IMC bilgisayar kurtlarının wikide keşfettiği şey yeni bir iletişim tarzıydı. Wiki kavramı işbirliği fikrini temel alır ki bu da karşılığında güvene dayanmaktadır. Cunningham'a göre güvenilirlik ona ilk wiki tasarımını esinlendiren bir ilkedir ve yazılımın teknik koduna eklidir. "Bu, wikinin özündedir. İnsanlara güven, sürece güven, güven tesisini sağla."[11] Wikiler güveni teşvik eder çünkü bunların işleyiş ye-

11) Ward Cunningham'ın wiki tasarım ilkeleri hakkında daha fazlası için bkz. http://c2.com/cgi/wiki?WikiDesignPrinciples.

teneği katılımcıların iyi niyetli olduğu varsayımına dayanmaktadır; sonu açık içerik ekleme, silme ya da değiştirme gücü wikiyi savunmasız ve etik davranışa bağımlı kılar. O yüzden her iyi işleyen topluluk gibi wiki de fazlasıyla toplumsal davranış normlarına bel bağlamıştır.

Wikiler başkalarıyla çevrimiçi tartışma forumları ve email listeleriyle çok benzer bir şekilde iletişim ve bilgi değişimi için kullanılabilir. Farklı olarak wikiler proje örgütlenmesi ve dokümantasyon için sanal bir alan oluşturmaktadır. Açık redaksiyon kolektif malzeme yazarlığı kadar diğer etkileşimli İnternet uygulamalarının yapmadığı bir şekilde websitesinin birlikte oluşturulmasına izin verir. Niyet tüm kullanıcılar tarafından birlikte sahip olunan ve tüm kullanıcıların sorumlu olduğu sanal bir alanda komünal gelişimin desteklenmesidir. Bu, kullanıcılar eksik bilgileri ekledikçe, yanlışları düzelttikçe ve yanlış ya da gereksiz malzemeyi sildikçe içeriğin değiştiği wiki sayfasının organik doğasını açıklamaktadır. Wiki içersinde birlikte üretilen bilgi bu şekilde zamanla iyileşir ve genişler. Katılımcının bir wikide var olan ya da potansiyel sayfalara link oluşturduğu "istediğin gibi link at" özelliği bu organik işbirlikçi bilgi üretiminin bir örneğidir. Bu, paylaşılan bir dil oluşturulmasını destekleyen kritik ve kasıtlı bir tasarım unsurudur. Paylaşılan bu dil içgüdüsel olarak ortaya çıkar ve bir wiki içersinde etkin iletişimin temelidir (Kim, 2005). Bir tekno-eylemciye göre "istediğin gibi link at" özelliği, topluluğunuzun önemli olduğunu düşündüğü terimleri kullanarak karmaşık düşünceleri formülleştirmenize izin veren topluluğa-özel bir sözlük oluşturma şeklidir" (Schroeder, 2005).

Wikinin, onların geniş toplum içersinde aradıkları toplumsal değişikliği, icra etmelerini sağlaması önemlidir. Burada demokrasi, eşitlik ve adalet soyut idealler olmaktan somut toplumsal uygulamaya kaymaktadır. Aynı zamanda, wiki yazılımı tekno-eylemcilerin daha acil hareket hedeflerinin başarılması

için kurup sürdürdükleri dijital altyapının bir parçasıdır, bu şekliyle de eylemcilerin mücadele repertuvarlarındaki tek bir aracı temsil etmektedir. Böyle düşünüldüğü zaman wikiler, apayrı coğrafi mahallerden çeşitli beceri ve bağlılık seviyeleri kadar etnik, sınıfsal ve teknik geçmişe de sahip katılımcıların ortak bir daha iyi bir dünya ülküsüne doğru birlikte çalıştıkları Indymedia ve küresel adalet hareketi gibi dağınık ağlar için ideal bir iletişim tarzı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

IMC, TWiki İle Buluşuyor

IMC'nin tarihi, hali hazırdaki rolü ve kısa ve uzun vadeli hedefleri hakkında kolektif bilgi toplayan Küresel Indymedia Belgeleme Projesi için wiki tekolojisini ilk kez Indymedia kullanmıştır. Projelerinin belegelenmesi Indymedia'nın başarısı için yaşamsaldır; bu yalnızca kamusal bir kayıt sağlamayıp, çeşitli seviyelerde katılımı kolaylaştıran bir akışkanlık da sağlamaktadır. "Indymedia Belgelendirme Projesi sayfalar, soru, cevap, yorum ve güncellemeye katılım ve redaksiyonu teşvik etmesi haricinde... normal bir web sitesi gibi görünür" (IMC, Welcome). Katılımcıların içerik eklemek, değiştirmek ya da silmek için nasıl kodlanacağını bilmelerinin gerekmemesi önemlidir. Indymedia baskın şekilde web-temelli bir proje olduğu için, wiki uygulaması örgütsüz siber alem ortamlarında iletişimin nasıl örgütleneceği kalıcı problemine cevap olur. Mail listeleri bilgi değişimini kolaylaştırır ve IRC canlı tartışmayı sağlarken hiçbir uygulama, Indymedia gönüllülerinin ortak projeler üzerinde eşzamanlı olmayan şekilde çalışabilecekleri işbirlikçi bir alan temin etmemiştir. Wiki teknolojisi, dağınık ekiplerin muntazam ve verimli bir şekilde birlikte çalışmalarına izin veren ve tek ağ yöneticisinin güncel olmayan içerik hastalığını ortadan kaldıran, bilgi akışını kolaylaştırma yeteneği nedeniyle IMC'nin bilgisayar kurtlarına çekici gelmiştir.

2002'de IMC teknisyenleri tek bir websitesinde, docs.ind-

ymedia.org.'da, ayrı ayrı işleyen bir kaç wikiyi birleştirerek şirketlerin intranet dünyasını hedefleyen serbest yazılım wiki klonu TWiki'yi benimsemişlerdir. Bugün bu, World Wide Web'deki en büyük Twiki donanımlarından birisidir. Wiki Belgeleme Projesi çeşitli çalışma gruplarına, anlaşılması gereken belge ve malzemelere linkler içeren, Indymedia çoklu evreninde gezinen ve katılım sağlayan konu-temelli ağlardan oluşmuş kısımlara bölünmüştür. Teknik kısmı IMC Küresel Tekno Ekibinin yuvasıdır ve Indymedia projesinin sistem yönetimi, IRC, güvenlik, mail listeleri, vb. dahil teknik yönlere odaklanmış bir çalışma grupları çeşitliliğini belirtmektedir. Ayrıca Sık Sorulan Sorular (FAQ), Indy yazılımı ve tekno ekibe nasıl katılınacağı hakkında da bilgi bulunmaktadır. Eski toplantı tutanakları ve politika önerileri de burada depolanmaktadır. Paha biçilmez bir birikmiş bilgi deposu yaratan politika dokümanları, öneriler ve toplantı tutanaklarıyla wikinin çeşitli önem derecesindeki teknik konulardan ağın düzgün çalışmasına kadar tartışma forumu olarak yararı da belli olmaktadır.

Docs Projesi wiki IMC gönüllüleri ve küresel siteyi devam ettiren tekno eylemciler için yeni bir iletişim tarzı açmışken buna karşı çıkılmamış değildir. Yazılımın açık olması hakkındaki ortak kaygı spor ya da nispet olsun diye içeriği silen ya da bozan barbarlar korkusudur. Aslında açık felsefe siteyi kötü niyetli kullanıcılardan korumaz. Fakat wikiler kullanıcıların hata (yapmalarını zorlaştırmaktan çok) düzeltmelerini kolaylaştırmanın, böylece değiştirme kolaylığına rağmen içeriğin geçerliliğini garantilemenin yolunu sağlamak üzere tasarlanmıştır. Çoğu wiki son değişiklikleri ya da belli bir zaman içersinde yapılan tüm değişiklikleri kaydeden bir "recent changes" sayfasına sahiptir. "Revision history" daha önceki sayfa revizyonlarını gösterir, ve "dif feature" iki versiyon arasındaki değişikliklerin altını çizer. Bu, kullanıcıların wiki spam ya da hakaret gibi saldırıları süratle halletmelerine, hatalı değişiklik-

leri düzeltmelerine ve silmelerine ya da önceki daha uygun içeriği yerine koymalarına izin verir. Küçük bir wikide bir sayfaya zarar vermek onu kabul edilebilir bir versiyona geri döndürmekten daha fazla çaba gerektirir. IMC Docs Projesi gibi büyük bir donanımda gündelik, usandırıcı iş yaratan barbarlık daha can sıkıcı olabilir. Mart'tan Ekim'e kadar 2006 Indymedia wikinin düzenli bakımına yetişememiş ve teknik ekip değiştirme fonksiyonunu etkisizleştirerek siteyi yalnızca okunur hale getirmiştir. Halbuki bunun, wiki teknolojisinin kendi noksanlıklarından çok eylemci tükenişi, sınırlı kaynaklar ve en iyi uygulamalar hakkında anlaşmazlık dahil, küresel olarak dağınık, gönüllü yürütülen bir kolektif olarak IMC'ye musallat olan daha derin problemlerle ilgisi vardı. Her halükârda, "infinite undo" işlevi hiçbir değiştirmenin kalıcı şekilde tahrip edici olmadığı kadar teknik garanti sağlamaktadır (Lih, 2004, s. 10).

Wikilerin Özgürleştici Gücü mü?

Öyleyse wikilerin bugünkü küresel adalet hareketinde tekno-eylemcilik için anlamı nedir? Glaser (2004) wikilerin özgürleştirici gücünü bir wikiye katkıda bulunmak, neticeleri siber alemin ötesine uzanan bir siyasal eylemdir sonucuna vararak değerlendirmektedir. Wikinin eşitlikçi yapısı otoritenin merkez dışına yayılması ve yatay kendiliğinden örgütlenmeye dayanmaktadır. Aynen editörlerin ve haber üreticilerinin bilgi akışını kontrol etme gücünün yok edildiği Indymedia gibi, "wikiler birbirlerini kontrol eden, çalışma ve kararları tüm kullanıcıların tartışmasına konu olan eşit haklara sahip bir grup insan tarafından idare edilmektedir" (s. 4). Formal liderlikten sakınan ve gevşek otonom düğümler içersinde kök gövde şeklinde yapılanan bu eşitlikçi yapı GJM'nin niteliğidir. Gücün merkez dışına yayılması, azınlığın çoğunluğa hükmettiği modern kapitalist toplumları tanımlayan toplumsal hiyerarşilere

zarar vermek için önemlidir. Pasif, güçsüzleştirilmiş daimi tüketici rolüne indirilmiş yurtaş çoğunluğuna sahip modern Batı kapitalizminde bu elit azınlık bilgi üretimine hakimdir. Bir wikide erişim engelleri yoktur: Indymedia'da olduğu gibi içerik üreticileri onun tüketicileridir, bunun tersi de doğrudur.

Maksatlı tasarlanmış kullanım kolaylığı gibi, erişim engellerinin ortadan kaldırılması da wikilere katılımı kolaylaştırır. "Değiştirirken açık düşünme ve yazmanızın yoluna çıkacak çok az şey vardır... Bir wikinin kullanılmasını ne kadar kolaylaştırabilirsek o kadar çok katılımcı çekebiliriz, sistemin değeri de o kadar büyük olur? (Why Wiki Works). Katılım, wikilerin gerektirdiği kendiliğinden örgütlenme sayesinde daha da zenginleşir ki bu da karşılığında güçlenmeye yol açar. "Herkes katılabileceği için herkes sorumluluk sahibi olduğunu hisseder" (aynı eser). İyi kullanılan wikilerin çevresinde bir topluluk oluşur ve wikilerini geçerli ve işlevsel tutmaları için kullanıcılara yatırım yapılır. Yukarıda tartışıldığı gibi bu, geniş ölçüde kolektif içerik üretimi sayesindedir. Kullanıcılar wikilerini örgütleme sürecinde paylaşılan çıkarlar keşfederler ve topluluğun kaygı ve ihtiyaçlarını yansıtan ortak projeler üzerinde çalışmaya başlarlar, bu da sanal ortamda toplumsal uyumu teşvik eder. Bu işbirliğinin anahtarı wikinin etkileşimi yoluyla üretilen geri bildirimdir. Baskın iletişim teknolojileri olan radyo ve televizyona benzemeyen İnternet gayet etkileşimlidir. Bu işlevsellik üzerine kurulu wiki yazılımı mevcut içeriğe ilâve yapmaktan fazlasını sağlar, weblog, sohbet odası ya da email değişimindeki gibi, silinmek dahil, tüm web sitesinin tamamiyle yeniden inşa edilmesini kolaylaştırır. Eğer değiştirmeler yenilik sayılmazsa, diğer kullanıcılar tarafından kolaylıkla "undone" edilebilir. Kullanıcıların wikinin genel iyiliği için birbirleriyle (içerik değişiklikleri yoluyla) olan bu etkileşimi demokratik uygulama sahası şeklindeki İnternet topluluk modeline katkı sağlamaktadır.

Wiki, modern Batı toplumuna karşı çıkan toplumsal ve örgütsel bir olaydır ve yıkıcı siyasal anlamlarını açığa vurarak alternatif toplumsal örgüt kavramları öngörmektedir. Görüşlerin işbirlikçi bir ortam içersinde işlenip savunulması süreci karmaşık fikirlerin daha derinden anlaşılmasına, 'gerçek dünyadaki' uygulama potansiyeliyle birlikte anlaşılmasına yol açar. Glazer'in (2004) gözlemlediği gibi, "bunun kabul edilmesi bazı kimselerin çalışmayı, gerçek dünyada da başarılı olabilecek bir model olarak wikide örgütlemesine yol açabilir" (s. 7). "Wiki tarzı" kendiliğinden örgütlenme ve işbirliği, başka yaşam tarzları ortaya çıkararak ve mevcut egemen toplumsal düzenin teşvik etmediği teknolojiye değer vererek, maaş ya da para gibi kapitalist özendiriciler olmadan yüksek kalitede iş üretir. Teknolojinin "iki yanlı önemi," yenilik ve dönüşümcü Janus* doğası wikide bellidir. Tasarım sürecinde hem Eflatun mantığı -iyinin akılcılığı- hem de Bacon'cu etik gerçekleşir ki bu da karşılığında teknolojik kullanım bilgisini verir. Teknik olarak wiki, dijital iletişimde bir ilerlemeyi temsil etmektedir; ama toplumsal olarak yeni toplumsal örgüt tarzlarına model olmakta ve bunu kolaylaştırmaktadır. Feenberg, Marcuse'un yeni akılcılık çağrısını aynen bu şekilde -demokratik olarak, teknolojiyi insan gereksinimlerine uydurmak üzere uyarlayarak- kavramlaştırır.

Sonuç

İnternet, henüz kullanıcıların müdahale ve dönüştürmesine tabi oluşuyla tamamlanmamış ve tartışmalı bir teknoloji şeklinde kalmayı sürdürmektedir. Küresel adalet hareketindeki tekno-eylemciler, gezegen seviyesinde ilerici eylemciliği destekleyen dijital altyapıyı yaratıp sürdürerek bilgisayar kurdu

* Eski Roma'da biri kente girenlere, diğeri çınanlara bakan iki yüze sahip kapılar tanrısı – ç.n.

ve eylemci toplulukları arasında köprü olmaktadır. Serbest yazılım geliştirerek tekno-eylemciler siberalemin ticari ele geçirilişine kasıtlı şekilde muhalefet etmekte ve bunu demokratik araçlarla yerine getirmektedirler. Indymedia olayında tekno-eylemciler hareket amaçlarını kolaylaştırmak üzere -çevrimiçi işbirliği için bir kamusal alan oluşturarak ve tüm topluma yansıyan özgün güç eşitsizliklerine karşı çıkarak- wiki yazılımını yeniden düzenlemişlerdir. Wikinin açık ve ademi merkeziyetçi yapısı GJM'nin (hatta İnternet'in) aynasıdır ve kapitalist egemenliğe dayanan baskın toplumsal normlara doğrudan muhalif kalmaktadır. Modern endüstriyel dünyamızı örgütlemenin daha eşitlikçi, insani yollarının ipucunu vererek ilerici toplumsal değişimi tasarlayan şey toplumsal yazılımdır. Ayrıca bu bir serbest yazılımdır ve bu şekilde tekno-eylemcilerin İnternet teknolojisini daha geniş bir çıkar ve kaygı sahasına açmak için teknik tasarım seviyesinde nasıl çalıştıklarının da göstergesidir.

Eleştirel konstrüktivist açısından bakıldığında tekno-eylemciler geçerli bir toplumsal grup oluşturmaktadırlar ama bu İnternet aktör-ağı içersinde bir yumrudur. Serbest yazılım geliştirme yoluyla eylemci bilgisayar kurtları, İnternet'in "iletişim ortamı oluşundan toplumsal dönüşüm kaldıracı" şeklinde yeniden inşa edilişine katkıda bulunmaktadırlar (Castells, 2001, s. 143). Aslında ileride bu sanal öncünün kontrol edilmesi savaşı gizlidir. Bu şekilde İnternet yorumsal bir esneklik sergilemektedir; yani, tekno-eylemcilerin sergilediği durum gibi, ilgili toplumsal grup çeşitliliği sayesinde farklı şekilde kullanılmış ve anlaşılmıştır. Dahası, tekno-eylemcilerin çalışması bilim ve teknoloji ikiliğinden -toplumsal dönüşümle teknolojik yeniliğin birlikte modern "ilerleme" fikrini oluşturmasından- bahsetme çabası şeklinde düşünülebilir. Tekno-eylemciler çalışmalarında teknolojiyi bunun mantığıyla -hizmet edilen iyiliğin mantığıyla- yeniden irtibatlamak için çaba gös-

termektedirler. Bunu yapmakla bize teknolojinin önemli olduğunu, siyasal olduğunu, ve sürekli bir mücadele sahnesi olduğunu hatırlatmaktadırlar. Bu, teknik sahanın radikal reformuna işaret ediyor mu veya buna katkıda bulunuyor mu? Bu anlaşılacaktır. Ama yine de başka bir dünyanın mümkün olduğu umudunu kesinlikle vermektedir.

Kaynakça

Abbate, J. (1999), *Inventing the Internet. Cambridge*, MA: MIT Press.

Arnison, M. (2002), Open publising. Sarai Reader 2002: The Cities of Everyday Life, 329-333.

Bennett, W.L. (2004), Communicating global activism: Strengths and vulnerabilities of networked politics. W. van de Donk, B.D. Loader, P.G. Nixon and D. Rucht (Eds.), *Cyberprotest: New media, citizens, and social movements* (123-146). Londra ve New York: Routledge.

Castells, Manuel. (2001), *The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society*. New York: Oxford University Press.

Ceruzzi, P. (2003), *A history of modern computing*, 2nci baskı. Cambridge, MA: MIT Press.

Coleman, Biella. (2004), Indymedia's Independence: From Activist Media to Free Software. PlaNetwork Journal, 1(1). 22 Kasım http://journal.planetwork.net/article.php?lab=coleman0704.

Cunningham, Ward & Leuf, Bo. (2001), *The Wiki way*. Boston, MA: Addison-Wesley.

Deibert, R. J. (2000), International plug 'n play? Citizen activism, the internet and global public policy. *International Studies Perspectives*, 1, 255-272.

Feenberg, A. (2005), Critical theory of technology: An overview. *Tailoring Biotechnologies*, 1(1), 47-64.

Feenberg, A. (1999), *Questioning technology*. Londra ve New York: Routledge.

Feenberg, A. (1991), *Critical theory of technology*. New York: Oxford University Press.

Feenberg, A. & Bakardjieva, M. (2004), Consumers or citizens? The online Community debate. A. Feenberg ve D. Barney (Eds.), *Community in the digital age: Philosophy and practice* (1-28). Lanham: Rowman & Littlefield.

Glaser, Anja Ebersbach-Markus. (2004), Towards emancipatory use of a medium:

The wiki. *International Journal of Information Ethics*, 2, 1-9. 5 Aralık 2005, http://www.i-r-i-e.net/inhalt/002/ijie_002_09_ebersbach.pdf.

GNU. (n.d.), Overview of the GNU system. 22 Kasım 2005, http://www.gnu.org/gnu/gnu-history.html.

Gonzolez-Reinhart, Jennifer. (2005), Wiki and the wiki way: Beyond a knowledge management system. 5 Aralık 2005, http://www.uhisrc.com/FTB/Wiki/wiki_way_brief%5B1%5DJennifer% 2005.pdf

Henshaw-Plath, Evan. (2002), Proposal to reform www.indy by highlighting local IMCs. 29 Nisan 2003, http://internal.indymedia.org/front.php3?article_id=538 (2001), IMC-Tech summary for November 16th 2001. 28 Kasım 2005, http://archives.lists.indymedia.org/imc-summaries/2001- November/000028.html.

Hill, Benjamin Mako. (2003), Software, politics and Indymedia. 25 Kasım 2005, http://mako.cc/writing/mute-indymedia_software.html.

Hughes, T.P. (1987), The evolution of large technological systems. W.E. Bijker, T.P. Hughes ve T.J. Pinch (Eds.), *The social construction of technological systems*. Cambridge, MA: MIT Press.

Indymedia. (n.d.), Welcome guest. 2 Aralık 2005 http://docs.indymedia.org/viewauth/TWiki/WelcomeGuest.

Kahn, R., & Kellner, D. (2004), Virtually democratic: Online communities and Internet activism. A. Feenberg, & D. D. Barney (Eds.), *Community in the digital age: Philosophy and practice* (183-200). Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Kim, E. E. (2005), The brilliant essence of wikis. 21 Eylül 2005, http://www.eekim.com/blog/2005/09/.

Klein, Naomi. (2001), World Social Forum - A fete for the end of history. *The Nation*, March 19, 2001. 23 Kasım 2005, http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/free/wsf/fete.htm.

Lakhani, K.R. & Wolf, R.G. (2005) Why hackers do what they do: Understanding motivation and effort in free/open source software projects. J. Feller, B. Fitzgerald, S. Hissam ve K.R. Lakhani (Eds.), *Perspectives on free and open source software*. Cambridge, MA: MIT Press.

Langman, Lauren. (2005), From virtual public spheres to global justice: A critical Theory in internetworked social movements. Sociological theory, (23)1, 42-74.

Leiss, W. (1990), *Under technology's thumb*. Montreal and Kingston: McGill- Queen's University Press.

Leiss, W. (2005), The dual role of science. 3 Ocak 2007, http://www.leiss.ca/images/stories/Articles/dual_role_of_science.pdf

Lemley, M. A. & Lessig, L. (2004), The end of end-to-end: Preserving the architecture of the Internet in the broadband era. Mark N. Cooper (Ed.), Open architecture as communications policy. Stanford, CA: Stanford Law School. 21 Kasım http://cyber-

law.stanford.edu/blogs/cooper/archives/openarchitecture.pdf.

Lih, Andrew. (2004), The foundations of participatory journalism and the wikipedia project. Association for Education in Journalism and Mass Communication'da sunulan tez, Toronto, Kanada, 7 Ağustos 2004. 10 Kasım 2005, http://jmsc.hku.hk/faculty/alih/publications/aejmc-2004-finalforpub-3.pdf.

Marcuse, Herbert. (1964), *One dimensional man*. New York: Oxford University Press.

McCaughey, M., & Ayers, M.D. (2003), *Cyberactivism: Online activism in theory and practice*. New York: Routledge.

Meikle, G. (1999), Future active: *Media activism and the Internet*. New York: Routledge.

Morris, D., & Langman, L. (2002), Networks of dissent: A typology of social movments in a global age. International Workshop on Community Informatics'de sunulan tez, Montreal, Kanada, 8 Ekim 2002. 2 Arahk 2005, http://www.is.njit.edu/vci/iwci1/iwci1-toc.html.

Obscura, V. (2005), From free software to street activism and vice versa: An introduction. 25 Kasım 2005, http://garlicviolence.org/txt/drkvgfs2sa.html.

Open Source Initiative. (n.d.), FAQ. http://www.opensource.org/advocacy/faq.php.

Rheingold, H. (1993), The virtual community: Homesteading on the electronic frontier. Reading MA: Adison-Wesley.

Schroeder, A. (2005) Comment: The brilliant essence of wikis. 21 Eylül 2005, http://www.eekim.com/blog/2005/09/.

Seattle IMC. (n.d.), Press pass policy. 5 Ocak 2007, http://docs.indymedia.org/view/Local/SeattleIMCPressPassPolicy.

Smith, J. (2001), Cyber subversion in the information economy. Dissent, spring, 48-52.

Stallman, R. (1999), The GNU Project. 22 Kasım 2005, http://www.gnu.org/gnu/thegnuproject.html.

Van Aelst, P., & Walgrave, S. (2004), New media, new movements? The role of the Internet in shaping the 'anti-globalization' movement. W. van de Donk, B.D.

Loader, P.G. Nixon ve D. Rucht (Eds.), *Cyberprotest: New media, citizens, and social movements* (123-146). Londra ve New York: Routledge.

Why wiki works. (n.d.), 25 Kasım 2005, 37 http://www.c2.com/cgi/wiki?WhyWikiWorks

Yerel Eylemcilik ve Biyoteknoloji Projesi

Rachel Shurman ve William Munro[1]

Giriş

Egemenlik kavramı, ona tabi olanlar tarafından bile artık sorgulanmayacak kadar, toplumsal yaşama sağlam yerleşmiş olan hakimiyetten söz etmektedir. Arkasında kültür gücü olan bir hakimiyetle ilgilidir (Feenberg 1999). Biyo-iktidar sistemi bu varsayımlar bilinçli farkındalık eşiğinin aşağısında kalacak kadar doğal ve bariz görünen varsayımlara dayandığında kişi egemen biyoteknolojiden söz edebilir. (Ruivenkamp 2005)

Tailoring Biotechnologies'in birinci sayısının açılış makalesinde Guido Ruivenkamp, ortaya çıkan biyo-iktidar ve bunun

1) Rachel Shurman, Minnesota Üniversitesi'nde Sosyoloji Yardımcı Profesörüdür; William Munro, Illinois Wesleyan Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Yardımcı Profesörü ve Uluslararası Araştırmalar Direktörüdür. Her iki yazar da bu tezin hazırlanmasına eşit şekilde katılmışlardır. Yazarlar bu tezin ilk versiyonları hakkındaki yorumları için Teresa Gowan ve Joost Jongerden'e ve teşvik edici görüşmeleri için 2-3 Kasım 2007 Japonya, Kyoto Tailoring Biotechnologies Konferansı katılımcılarına teşekkür etmektedirler.

asli nitelikleri hakkında gayet kışkırtıcı bir kuramsal argüman sunmaktadır. Ruivenkamp, ürünleri tohum, enzim ve biyokatalizör biçimini alan ve belirleyici nitelikleri "uzaktan kontrol" sağlamaları olan, ortaya çıkan bu biyo-iktidar sistemini "toplumsal-teknik bir mecmu"yu, biyoteknolojinin gelişiminde esaslı şekilde kökleşmiş olarak görmektedir.[2] Bu toplumsal-teknik mecmu henüz nispeten embriyonik olsa bile Ruivenkamp, bunun gücünün küresel gıda sistemine uyguladığı dönüştürücü baskıdan türediğini öne sürmektedir. Küresel gıda sistemi bu baskılara cevap olarak değiştikçe, yeni biyo-iktidar sisteminin, altında yatan varsayımların (ve maddi uygulamaların) artık sorgulamaya konu olmayacak kadar kesin kabul edilerek egemen hale geldiği varsayılmaktadır.

Ortaya çıkan biyo-iktidar sistemi hakkındaki bu tartışma süreci içersinde Ruivenkamp, biyoteknolojinin ölümüne savunucu ve muhaliflerinin -toplu şekilde "bölücüler" ya da alter-

2) Ruivenkamp, ortaya çıkan bu sistemde beş ana eğilim tespit etmiştir. Aşırı basitleştirme tehlikesiyle bunlar şunları içermektedir: (1) yaşam bilimleri, endüstrisindeki araştırmacılar yeni bilgi ve üretim kontrolünü doğrudan tohuma yerleştirip "uzaktan kontrol" sağladıkça siyasal sistemin üretimin toplumsal örgütlenişine doğru kayması; (2) çiftçiler, bu yeni tohumları (ve diğer yeni biyoteknolojileri) aldıkça bununla bağlantılı yeni toplumsal ilişkilerin yaratılması; (3) çiftçilerin sahip olduğu geleneksel bilginin değersizleşmesi ve tarım endüstrisi besin zincirinde yeni bir güç dengesi yarattıkça yerini tarımsal araştırmacıların harici – ve metalaşmış – bilgisine bırakması; ve (4) gıda üreten bölgelerin toplumsal-kültürel egemenliğinin, (a) biyoteknoloji/tohum firmaları yöreye özgü üretim metotlarının yerine geçen (yöreye uyumlu) patentli tohum teknolojileri sundukça ve (b) gıda işleyen şirketler, belli yörelere olan bağımlılıklarını azaltıp, tarımsal üretimi çeşitli işlenmiş gıdalar haline getirerek birbirinin yerine konulabilir parçalara böldükçe azalması. Beşinci nitelik gıda üretim birimi olarak küresel enzim, biyokatalizör ve diğer biyoteknoloji ürünü kaynaklarıyla ilişkisi bakımından yeniden yapılandırılıp yeniden tanımlanmış hale gelen yörenin değişen doğasına ilişkindir (bkz. Ruivenkamp, 2005: 14-16). Bize göre, en esaslı ve devrimci olanı bunlardan ilkidir – "uzaktan kontrol" – geri kalanın hepsi bu yeni güç kaynağının türevleridir.

natif olarak "yandaş" ve "zıt"lar diye bahsettiği kimselerin[3]- bu sistemi güçlendirmek şeklinde kritik bir ideolojik işlev yürüttüklerini de kışkırtıcı şekilde öne sürmektedir. Ruivenkamp'a göre onlar bunu birkaç şekilde yaparlar. Birincisi, bölücüler biyoteknoloji hakkındaki kutuplaşmış tartışmalarını sürdürürken, iddiaları değişmez şekilde en aşırı biçimdeki biyoteknolojiye, yani gen eklenmesi yoluyla 'yeni' organizmaların (GDO) üretilmesiyle ilgili "genteknolojisi" ya da genetik mühendisliğine odaklanır. Böyle yapmakla diğer biyoteknoloji formları (GDO olmayan, melez formlar) hakkında düşünme olanağını engellemektedirler. İkincisi, hem teknoloji gereksinimine tam olarak inanan, hem de bunun tam karşısında olan kimseler, (biyo)teknolojiyi toplumun dışında ve ona bu dış konumdan "etki" yapar şeklinde gören doğrusal ve topluma özgü olmayan bir teknolojik değişiklik modeline sahiptir. Neticede, hem destekleyiciler, hem de eleştirenler aynı şekilde ancak kısaca ya kabul edilebilir ya da reddedilebilir şeklindeki mutlakiyetçi bir teknoloji görüşüne sahiptir. Bu anlatımda, her iki grup da teknoloji geliştiricilerinin güdülerini ve teknolojinin ima edilen esneksizliğini veri olarak almakta, böylece teknolojinin kullanılabileceği alternatif şekillerin anlaşılmasını engellemektedir.[4] Üçüncüsü, bölücüler (GD tohum ekilmiş) çok küçük nispette bir tarım alanında olup biteni alarak ve bundan tarım sisteminin geri kalanı için anlam çıkararak egemen bir biyo-gücün her yerde varoluşuna ilâve yapmakta-

3) "Bölücüler iki altgruba ayrılırlar, iyimserler ve kötümserler, biyoteknolojinin her sorunu çözebileceğine inananlar ve bunun olumsuz etkilerini vurgulayanlar." (Ruivenkamp 2005). Bu makalede kötümser gruplardan anti-biyoteknoloji hareketini oluşturan birisine odaklanmaktayız.

4) Ruivenkamp'ın iddiası bu süreçlerin ortaya çıkan biyo-iktidar sistemini güçlendirmek için nasıl çalıştığını tam olarak açıklanmadığı için, diğer birkaçı gibi mevcut yazarlar da bu mekanizmadan çıkarsamada bulunmuştur.

dır.[5] Dördüncüsü, yandaş/zıt biyoteknoloji güçleri mücadelelerini sürdürme süreci içersinde çıkarları etrafında kendileriyle aynı temel varsayımları paylaşmayan fikirlere fiilen sahayı kapatan bir kompleks yaratırlar. Son olarak da bölücüler, yukarıdaki tüm süreçler yoluyla teknolojinin farklı bir toplumsal-teknik mecmu oluşturulması sayesinde yaratıcı ya da verimli bir yeniden konuşlanış ve yeniden tasarlanışı biçimindeki değişiklik olanaklarını gizler.

Bu çalışmada, büyük biyoteknoloji şirketlerinin ve destekçi devletlerin belli bir biyoteknoloji türünü teşvik etme çabalarına işaret etmek için Ruivenkamp'ın boy gösteren biyo-iktidar sistemi ya da "Biyoteknoloji Projesi" de denilebilecek şey içersinde, bölücülerın oynadıkları rol hakkındaki iddialarına temas etmek istiyoruz.[6] Bu biyo-iktidar sisteminin, tarımın şirketler tarafından kontrolüne, güçlü özel mülkiyet haklarına, 'uzaktan kontrolü' kolaylaştıran teknolojilere ve destekleyici düzenleyici çerçevelere dayanan küresel bir tarım düzeni oluşturmak üzere tasarlanmış bir siyasal, ekonomik ve ideolojik taahhüt olduğu hususunu vurgulamak için "Biyoteknoloji Projesi" tabirini kullanmaktayız. Bu proje, tarım ticareti, devletler, kilit tarımsal araştırma enstitüleri, bazı araştırma bilimcileri, yardım ajansları ve özel hayır vakıflarını içeren bir çıkarlar kompleksi tarafından sürdürülmektedir. Jack Kloppenburg Jr.'un iddia ettiği gibi sistem içersinde kontrol iki esas vektör, yani teknoloji ve entelektüel mülkiyet hakları etrafında oluşturulmuştur (Kloppenburg Jr. 1988). Teknolojik kon-

5) Benzer çizgide, gen teknolojisinin (biyoteknoloji destekçileri) dünyanın tarımsal problemlerini çözmekteki ya da (eleştirenleri) dünya tarımını ele geçirmedeki muazzam gücünü vurguladıklarında her iki grubun bu heryerde bulunuşun altını çizdiği de iddia edilebilir.

6) Bu tabiri Philip McMichael ve diğerlerinin "gelişim projesi" tabirini kullandıklarına benzer şekilde kullanmaktayız. Elbette bu Ruivenkamp'ın biyo-iktidar sistemi fikrinin asli bir unsurudur.

trol tohumun içersinde belli yetenekler (ve yeteneksizlikler) üreterek uygulanmaktadır.[7] Özel mülkiyet hakları, bu haklara sahip olanların, bu teknolojilerin kullanılış şeklini belirlemelerini sağlayan yasa sistemi sayesinde uygulanmaktadır.[8] Dahası, bir 'uzaktan kontrol' rejimi oluşturma çabası olarak Biyoteknoloji Projesi, endüstri ve GDO üreticisi ülkelerin GDO düzenlemesine bilime dayalı ve uluslararası ahenkli modüler bir yaklaşım oluşturulması ve böylece nihai kullanıcıların ya da alıcı ülkelerin uyum ve seçenek sahasının daraltılması arzusuyla nitelendirilmiştir.

Biyoteknoloji projesinin, belli ideolojik varsayımlara dayanıp bunları ifade ettiğinin de belirtilmesi önemlidir. Bunlardan birisi kamu iyiliği özel kazançtan gelir, bu yüzden optimal toplumsal iyiliğe erişmenin en iyi yolu özel sektörün kendi yararını (tipik olarak kâr ya da hisse sahipliği değeri şeklinde tanımlanır) azamileştirmenin peşinde olmasına izin verilmesidir şeklindeki klasik liberal görüştür. İkinci bir varsayım teknolojinin toplumdan ayrı varolduğu, bu şekilde de belli siyasal-ekonomik çıkarları ve değerleri yansıtıp desteklemediğidir. Projenin üçüncü (ve belki de en kritik) ideolojik varsayımı dünyanın tarımsal sorunlarının çözümü ya da insan gereksinimlerinin karşılanması için 'gerçekçi bir alternatif olmadığı'dır. Birlikte alındığında bu varsayımlar özel sektörün teknoloji üretim, dağıtım ve kontrolünde önder rolü oynadığı sosyo-teknik bir mecmu oluşturmaktadır.

---

7) Bu yeteneksizliklerin bir örneği tohumda kısırlığa neden olan kötü şöhretli "Terminator" teknolojileridir.

8) Oysa Smith ve Rajan'ın (2007) işaret ettiği gibi, bazı patent sahipleri, örn. çokuluslu şirketler ihlâllere karşı bu hakları korumak için kaynak ve nedenleri varken , fakir ülkelerdeki araştırma enstitütüleri gibi diğerleri, bunlara sahip olmadıkları anlamında eşit şekilde güçlü değildir. Dahası, tüm ülkeler eşit şekilde gelişmiş ve zorlayıcı mülkiyet rejimlerine sahip değildir.

Uzmanlık alanımız anti-genetik mühendislik hareketi, ya da Ruivenkamp'ın "anti'ler" dediği kişilerin en siyasallaşmış altkümesi ve yüzü hakkında olduğu için, tahlilimizin odağı bu eylemciler ve Biyoteknoloji Projesi karşısında oynadıkları özel rol olacaktır. Ruivenkamp'ın tersine biz bu "bölücüler" grubunu basit olarak bizi egemen bir biyo-iktidar sistemine doğru götürüyor şeklinde reddetmeye hazır değiliz. Biz, daha çok, bu siyasallaşmış teknoloji karşıtlarının üstlendikleri eylemlerin sonuçları üzerinde, Ruivenkamp'ın izin verdiğinden çok daha karmaşık ve çeşitli bir rol oynadıklarını, ortaya koymaya odaklanarak düşünüyoruz. Egemen bir biyo-iktidar sistemi elde edilmesini sağlamak yerine, eylemcilikleri sayesinde Biyoteknoloji Projesini istikrarsızlaştırmışlar ve tarımın geleceğini açmak için zorlamada bulunmuşlardır. Yine de, bu eylemcilerin tarımsal biyoteknoloji etrafında canlanış, düzenleniş ve seferber oluş şekilleri yüzünden toplumsal iyilik için toplumu biyoteknolojiye götürme kabiliyetinde olmadıklarını kabul etmekteyiz. Bir başka deyişle, anti-GD eylemcileri insan merkezli gelişme için tarımsal biyoteknolojilerin yeniden inşasında merkezi bir rol oynayamayabilirler. Bu görevi başkaları üstlenmelidir.

Bu tezin geri kalanında anti-GD hareketinin Biyoteknoloji Projesini ne şekilde yıkmak istediğini ve bu amaca ulaşmakta elde ettiği başarıyı inceliyoruz. 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında anti-GD hareketinin Proje üzerinde, en bariz şekilde Avrupa'da ama (Afrika ve Asya dahil) dünyanın başka kısımlarında da yoğun bir istikrarsızlaştırıcı etkisi olduğunu iddia ediyoruz. Güçlü ve gayet yankı uyandırıcı muhalif söylemler seferber etmesi sayesinde anti-GD hareketi, şirket/devlet biyoteknoloji rabıtasının dişlileri arasına Projeyi geçici olarak yavaşlatıp onu yeni istikametlere çeviren önemli bir takoz atmıştır. Bu eylemciliğin doğrudan sonucu olarak tarımsal biyoteknoloji yoğun biçimde siyasallaşmış ve başlıca geliştiricilerinin

(büyük çokuluslu şirketler) ve başlıca destekçilerinin (devletler) kamusal olarak denetlenme seviyeleri dramatik şekilde artmıştır. Resmin içersine yeni aktörler girmiş, ulusal ve uluslararası seviyelerde yeni biyoteknoloji düzenlemesi ve yönetimi kurulmuş ve en azından küresel güneyde teknolojinin kim için yararlı olduğu sorusuna giderek artan bir dikkat sarfedilmiştir. Bugün, Projenin gitmekte olduğu yön belirsizliğe gebedir. Bakış açımıza göre, bunun geleceği şunları içeren bir dizi faktöre bağlı olacaktır:

(a) bu yeni teknoloji düzenlemesi rejimlerinin (örn. Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, ulusal düzenleme sistemleri) büyük biyoteknoloji şirketlerinin gücünü ve 'uzaktan kontrol' uygulama yeteneklerini meşrulaştırmak ve kolaylaştırmak yerine bunları kısıtlamak üzere gerçekten seferber olma derecesi;

(b) çiftçilerin göreceli gücünü, bağımsızlığını ve ekonomik kaynaklarını arttıran alternatif tarımsal seçeneklerin oluşturulma hızı (çiftçilere genelde çekici gelen mülkiyete tabi olmayan teknolojilerin gelişimi, çiftçilere daha fazla piyasa tercih ve gücü veren dürüst ticaret ya da "nitelikli tarım" biçimlerinin çoğalması ya da aynı etkiye sahip çiftçi/dağıtıcı kooperatiflerinin çoğalması düşünülebilir);

(c) çiftçilerin ve devletlerin şirketlerin entelektüel mülkiyet haklarına saygı göstermeyi ve uygulatmayı basitçe reddetme, böylece şirketlerin bu teknolojilerden kâr sağlamalarını daha sorunlu hale getirme derecesi. Geleceğin bir başka önemli belirleyicisi, eleştiricilerin ve diğer aktörlerin (araştırma bilimcilerinin, çiftçilerin, geliştirme analist ve uygulamacılarının) özel sektör güdümlü, biyoteknoloji temelli bir geleceğin gıda, yakıt ve çevresel sürdürebilirlik gereksinimlerimizi karşılamamızın tek düşünülebilir ve kabil olanı olduğu söylemine etkin şekilde karşı çıkabilme derecesinde bulunacaktır. Mücadele burada yatmaktadır.

Anti-GD hareketi eylemleri ve bunların etkileri tartışmasına

geçmeden önce hareketin kendisi hakkında iki kısa yorum yapmak istiyoruz. Birincisi, Ruivenkamp'ın nitelendirmesinin tersine anti-biyoteknoloji hareketi içersindeki birçok kimsenin teknolojiyi toplumdan ayrı ve ona dışarıdan bağımsız şekilde 'bir etki' uyguluyor şeklinde gördüğüne inanmıyoruz. Aslında, çalışmamızın bir başka yerinde gösterdiğimiz gibi, ilk biyoteknoloji direnişçilerinin çoğunu daha sonra bir hareketin temelini oluşturacak olan şeyle ilgilenmeye ve eylem yapmaya motive eden fikirlerden birisi teknolojinin toplumdan, mevcut toplumsal ve güç ilişkilerinden ayrılabilir olmadığı inançlarıydı (Schurman ve Munro 2006). Bu, konuya bilim incelemeleri veya eleştirel Marxizm bakış açısından yaklaşanlar için özellikle doğruydu ama hareketin teknolojilerin evrimleştiği toplumsal/siyasal ortamların gayet farkında olan (halâ olmayı sürdüren) daha "organik entelektüelleri" için de bu doğruydu.[9] Bu eylemcilerin çoğuna göre, teknolojinin Biyoteknoloji Projesine yerleşik kurumsallaşmış belli güç ve yetki klişeleriyle olan samimi ve ayrılmaz bağlantısı bunu kabul edilmez kılmıştır. İkincisi, hem Ruivenkamp, hem de biz "anti'ler" hakkında sanki bunlar birleşmiş ve farklılaşmamış aktörlermiş gibi yazsak bile, gerçekte bu gurup içersinde halkın gen teknolojisi ve bunun kurtarıcı ve başka toplumsal potansiyeli hakkındaki görüş ve anlayışı bakımından önemli bir çeşitlilik vardır. Diğerleri için olmasa da, bazıları için "bir başka biyoteknoloji" gerçekten hayal edilebilir. Bu anlamda anti-GD eylemcilerini 'bölücü'den çok 'bozguncu' olarak düşünmeyi tercih ediyoruz. Bunu söyledikten sonra, eylemcilerin teknoloji-yönelimli siyasal uygulamaları yoluyla tarımsal biyoteknoloji geliştirilmesi ve konuşlandırılmasına direniş şekillerine dönelim.

9) Elbette, birkaç eylemci bilimsel inceleme dilini kullanmakta ya da STS topluluğu gibi toplum ve teknolojiyi karşılıklı oluşturucu şeklinde düşünmeye kadar gitmektedir. Fakat bu onların belli teknolojilerin ortaya çıkışını ve kullanımını şekillendiren birçok güçten habersiz oldukları anlamına gelmez.

Alternatif Bir Yorum Çerçevesi İnşaası

Çalışmamızın bir başka yerinde gösterdiğimiz gibi anti-GD hareketinin 1980'lerde ve 1990'ların ilk yarısında yaptığı şeyin hayati önemde olan bir parçası, derinliğine ve çok taraflı bir biyoteknoloji eleştirisi ya da "alternatif yorumsal çerçeve" geliştirmekti (Schurman ve Munro 2006). Karşılıklı masalar, telefon hatları (daha sonra da İnternet) ve kıtalar arasında birlikte çalışarak bu bireyler, revaçta olan görüşün ileri sürdüğünün tamamiyle zıttı eleştirel bir genetik mühendisliği ve biyoteknoloji endüstrisi yorumu geliştirmişlerdir. Gerçekten de bu alternatif yorumsal çerçeve, biyoteknoloji hakkındaki egemen söylemlerde somutlaşmış iddia ve varsayımların birçoğuna doğrudan meydan okumuş[10] ve bunun emniyet ve değeri hakkında (biyotekmolojiye eklenmiş değerler dahil) başlıca savunucularının masadan uzak tutmayı tercih edecekleri bir dizi soru sormuştur. Dünya çapında halk, tüketiciler ve hükümet memurları kendi ağları ve kitlesel medya yoluyla bu eleştiriyle bağlantılı söylemlere maruz kaldıkça önemli sayıda insan bu fikirleri ikna edici bulmuştur. Bir başka, hatta daha büyük bir grup, bu teknolojinin oluşturur göründüğü risklerin ışığı altında yaşam kalitesini iyileştirmedeki değerini merak etmeye başlamıştır.

Artık iyi bilindiği gibi, hareketin yeni teknolojilere karşı seferber ettiği esas söylemlerden birisi bitki ve hayvan (ve in-

10) Bu egemen söylemlerin tartışılması hakkında bkz (Gottweis 1998; Jasanoff 2005; Wright 1998). Bu yazarlar genetik mühendisliğinin 1980'lerde yavaş olan geleneksel bitki ve hayvan yetiştiriciliği sürecine kestirme yaparak tarımsal verimliliği arttıran; daha ucuz ve daha iyi ilâçlar sağlayarak sağlık bakımını iyileştiren ve sağlık bakım maliyetlerini azaltan; endüstriyel üretimdeki gibi kitlesel ıvır zıvır üretimi yerine bilime, yüksek teknolojiye ve yeniliğe dayalı devrimci yeni bir teknoloji şeklinde nasıl yapılandırıldığını göstermektedir. Hiçbir ülkenin hızla değişen küresel ekonomide rekabetçi kalmayı ummasının mümkün olmadığı tek bir ülke için biyoteknoloji sektörünün gelişimi sanal bir zorunluk olarak siyaset yapanlarca oluşturulmuştur.

san) gen mühendisiliğiyle bağlantılı çok ciddi potansiyel sağlık ve çevre tehlikeleriyle ilgili olmuştur. Tarımsal biyoteknoloji hakkındaki egemen söylemler, genetik mühendisliğini bitki ve hayvan yetiştirilmesinde artan kesinlik ve kontrolle ilgili olarak betimlerken, gen eklemeyi (ve bunun ardındaki endüstriyi) eleştirenler bu varsayıma gürültülü biçimde meydan okumuş ve bunun yerine bilimin belirsizliğine işaret etmişlerdir. Onlar çeşitli genlerin ve biyolojik organizmaların nasıl çalıştığı hakkında halâ çoğu şeyin bilinmediğini ve genlerle oynayan bu teknolojilerin en iyi "bilimsel uzmanların" bile öngöremeyeceği sağlık ve çevre problemlerine yol açabileceğini öne sürmüşlerdir. Söylemleri GDO'larm potansiyel olarak ekolojik sistem ve biyolojik çeşitlilik için teşkil ettiği belli riskleri tanımlamış ve böyle organizmalar ortaya çıkarmanın sonuçlarının geri döndürülmez ve kontrol edilmez olma ihtimali bulunduğu fikrini vurgulamıştır.[11] Bu söylemler Amerikan halkı içersinde asla gerçek bir destek kazanmamış olsa bile, halkın çok daha güçlü bir çevre duyarlığına sahip olduğu Avrupa'da bunlar muazzam güçlüydü. Bunlar, çoğu kimsenin ülkelerinin genetik çeşitliliğini hayati önemde ulusal bir kaynak olarak gördüğü ve hem ekonomik büyümeyi teşvik etmek, hem de fakir tarımsal nüfusu güvenceye almak için dikkatli yöneticiliğin gerektiği küresel güneyde de dikkate değer bir yankı uyandırmıştır.

Anti-GD hareketi ile yakından ilişkili bir başka söylem dizisi devlet ve onun bu yeni teknolojileri sıkıca düzenleme sorumluluğuyla ilgilidir. Neredeyse bilim adamları rDNA tekniklerini keşfettikleri ve petrokimya, agrokimya ve ilâç endüstrileri bunları uygulamaya başladığı anda hükümetler bando

11) Örneğin Les Levidow gen akışının tehlikelerini, gen çeşitliliği kaybını ve kontrol edilemeyen bir teknolojiyi vurgulamak için hareketin GDO'ları nasıl genetik kirlilik, genetik pislik ve "Frankenstein-gıdalar" bakımından anlattığını göstermiştir (Levidow 2000).

arabasına atlamışlardır. Birleşik Devletler hükümeti özellikle destekleyiciydi ve endüstri ve teknolojinin gelişimini kolaylaştırmak üzere tasarlanmış bir dizi politika oluşturdu.[12] Diğerleri arasında Britanya, Alman ve Fransız hükümetleri de biyoteknolojiden beklentiler ve bu yeni ekonomi sahasının gelişimi hakkında çok heyecanlıydı (Gottweis 1998; Jasanoff 1995). Bu hevesten derin şekilde rahatsız olan eleştiriciler hükümetlerin biyoteknoloji bakımından gerekçe ve mesuliyetlerini sorgulayan bir söylem seferber ettiler. 1980'lerde ve 1990'larda yeni biyobilimleri ve biyoteknoloji endüstrisini kucaklamaya koşan ve sektörü düzenlemek yerine onu desteklemenin peşinde olan hükümetleri sertçe eleştirdiler. Kısacası eylemciler hükümetleri endüstriyle yatağa girmiş ve kamu çıkarının koruyucuları olarak sorumluluklarını savsaklamış şeklinde anlatmışlardır.

Anti-GD eylemcileri devlete halkın ne yediğini bilme – ve seçme – hakkını yeterince güvenceye almadığı zemininde de şiddetle saldırmışlardır. Bu söylem birkaç ciddi gıda panik ve felâketinin kıtayı sardığı ve gıda emniyetiyle ilgili halk kaygısının en üst seviyede olduğu 1990'larda Avrupa'da özellikle belirgindi. Örneğin Britanya'da eylemciler sık sık hükümetin yeterince halkı bilgilendirmediği ve hareketlerinin çoğunun endüstriyi korumayı hedeflediği suçlamasında bulundular. Avrupa'nın her yerinde anti-biyoteknoloji hareketi gıda tedariki içersinde neler olduğunu bilmenin ve tüketim tercihlerini bu temel üzerinde yapabilmenin temel bir demokratik hak olduğunu iddia ettiler. Bu söylem hem Avrupa hükümetlerinin hem de Avrupa Birliği'nin GDO etiketlemesi yoluyla bu "bilme hakkı"nı güvenceye alacak politikalar geliştirmek zorunda kalmalarında etkili olarak politika sahasında derin bir etki yapmıştır.

12) Örneğin, ABD hükümetinin 1980'lerin sonunda oluşturup "Eşgüdümlü Çerçeve" adını verdiği ürün bazlı düzenleyici sistem açıkça GD tahılların laboratuardan tarla denemesine, oradan da piyasaya hareketini kolaylaştırmak üzere tasarlanmıştır.

Biyoteknoloji Projesi karşısındaki karşı-söylemci çalışmalarının bir parçası olarak anti-GD eylemcileri bu yeni teknolojileri geliştirme ve ticarileştirmenin en ön cephesindeki çokuluslu şirketlerin gerekçe ve davranışlarının güçlü bir eleştirisini seferber etmişlerdir. Söylemlerinin esaslı bir parçası bu şirketlerin bu yeni tahıl teknolojilerini yerkürenin her yerindeki ülkelere ve tüketicilere isteseler de istemeseler de ittirmek için yaptıkları Herkülce ve emperyalist çabalara odaklanmıştır. Eylemciler biyoteknoloji endüstrisini, kendi ekonomik haklarını koruyabilmesi ve küresel güneyde "biyokorsanlığa" ya da genetik bilgi hırsızlığına angaje olması için diğer ülkeleri ABD tarzı entelektüel mülkiyet haklarını (IPR) benimsemeye, kandırmaya çalışmakla eleştirmişlerdir. Şirket karşıtı söylemlerindeki üçüncü bir unsur endüstrinin "hakiki güdülerini" açığa çıkarmıştır. Biyoteknoloji endüstrisi, teknolojilerinin 'dünyayı besleyecek' ve 'dünyanın açlığını azaltacak' olduğuna işaret etmekte pek hızlıyken, anti-GD hareketi bu şirketlerin güdülerinin fakir ve açların hayatlarını iyileştirmek değil, hisse sahipleri için kâr etmek olduğu şeklinde buna karşı çıkmışlardır. İddialarına delil olarak biyoteknoloji büyüklerinin (ya da bir eylemci grubun dediği gibi 'Gen Devleri'nin) kaynaklarını gelişen ülkeler için GD manyok*, darı ya da başka bir temel gıda geliştirmeye harcamayıp, ağırlıklı şekilde Kuzey Amerikalı çiftçiler tarafından ekilen tahıllara yatırmış olduğunu belirtmişlerdir. Bu şirketlerin hakiki niyetlerinin daha ileri bir delili olarak eylemciler, bunların dünyanın her yerinde birçok tohum şirketi satın aldıklarını öne sürmüşlerdir. Bu 'gen kapma'nın önderi Monsanto idi. Grup olarak alındığında bu karşı-söylemler endüstrinin motivasyonunu zan altına sokmuş ve dünya için yararlı şeyler yaptığı iddialarına karşı çıkmıştır.

Bu yüzden, tarım, tıp ve enerji alanlarındaki ekonomik büyüme ve verimlilik arttırıcı potansiyeli bakımından genetik

* kökünden nişasta çıkarılan bir bitki, tapyoka – ç.n.

mühendisliğini çerçeveleyen egemen söylemlere kesin zıtlık içersindeki anti-GD hareketinin alternatif söylemleri, teknolojiyle ilişkilendirilebilecek geniş bir 'kötüler" ve "bilinmezler" sahasını vurgulamıştır: bilimin kesinsizliği, sağlık ve çevre riskleri, endüstrinin menfur güdüleri ve bu teknolojilerin ortaya çıkarılmasına yardım ettiği kurumsal ve yapısal değişiklikler. Bu karşı-söylemler dünyanın her yerinde halk ve çeşitli siyasi aktör kesimlerinde yankı bulduğu için biyoteknoloji konusunu derin biçimde siyasallaştırmış ve bilim adamlarının, çokuluslu şirketlerin ve hükümetlerin faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Şimdi bu söylemlerin yapmış olduğu maddi sonuçlardan ve bu toplumsal eylemcilerin Biyoteknoloji Projesini somut şekilde etkileyiş şekillerinden bazılarına bakacağız.

Avrupa'daki Anti-GD Eylemciliğin Sonuçları

Yukarıda anlatılan söylemlerin -ve anti-GD hareketinin yaptığı diğer eylemlerin- biyoteknolojinin konuşlandırılması ve biyoteknoloji endüstrisinin kaderi üzerinde hiçbir yerde Avrupa'dakinden daha bariz ve kuvvetli bir etki etkisi olmamıştır. 1990'lar onyılı boyunca Avrupalı anti-GD eylemciler kamuoyunu tarımsal genetik mühendisliğine karşı döndürmeyi, bölgenin önder süpermarket ve gıda-işleyicilerini GDO kullanım ve satışını kınamaya zorlamayı (Schurman 2004) ve daha önce destekçi olan birkaç hükümetin yeni GD tahıl izinleri hakkındaki konumlarını tersine çevirmeyi becermişlerdir (Carr 2000).[13] Nihai sonuç Avrupa pazarlarının GDO'lara kapanmasıydı. Avrupalı hükümetlerin ve bir bütün olarak

13) Avrupa'daki anti-GD hareketi elbette bundan çok daha uzun bir tarihe sahiptir ve 1980'lerin başında başlamıştır. Biz burada hareketin önemli şekilde büyüdüğü ve ilk GD tahılların Avrupa'ya gönderilmesiyle vites büyüttüğü 1990'ların ikinci yarısından bahsetmekteyiz. Avrupa'daki anti GD hareketinin tarihi hakkında daha fazlası için bkz. (Purdue 2000; Schurman ve Munro 2007; Schurman ve Munro; Schweiger 2001; Thomas 2001).

AB'nin benimsediği biyoteknolojiye ihtiyatlı yaklaşımının (kesinlikle tek olmasa da) öncelikle toplumsal eylemcilik nedeniyle olduğu da makul bir şekilde iddia edilebilir.

Yer sınırlamaları anti-GD hareketinin böyle dikkate değer sonuçlar elde etmeyi nasıl başardığının ayrıntılarına burada girmemize izin vermiyor (yine de bkz. Schurman 2004). Ayrıca Avrupa'yı kapılarını GDO'ya kapamaya itenlerin yalnızca eylemciler olmadığını vurgulamak istiyoruz; Avrupa'nın dikkate değer dönüşüne açıkça birçok faktör katkıda bulunmuştur. Fakat eylemcilerin kayışın esas azmettiricisi olduğu hakkında az kuşku bulunmaktadır. Onlar herşeyi harekete geçirmekte, mesajlarını kamuya ve basına iletmekte, teknolojiyi, düzenlemeleri ve bunun hakkında değişen kamu duygularını yanıtlamaları için hükümetler üzerinde yoğun ve devamlı bir baskı sürdürmektedirler. Eğer bu işleri başarmış olmasalardı genetik mühendisliğine dünya çapındaki muhalefet asla patlak vermezdi.

Avrupa'da ne olduğu hakkında birkaç kilit husus belirtilmeye değer. Birincisi, anti-GD eylemciler GD gıda güvenliği hakkında tüketici ilgisi uyandırmakta gayet etkindiler. Emniyetsiz ve test edilmemiş gıdalar, "Frankenstein gıdalar" ve halkın ne yediğini bilme hakkıyla ilgili söylemlerinin tüketici halk üzerinde en büyük etkisini yaptığı yer burasıdır. Deli Dana hastalığı ve diğer birkaç ciddi (ama daha az felâketli) gıda paniklerinin etkileriyle sersemleyen Avrupalı tüketiciler GDO ile ilgili konumlarını gayet dramatik bir şekilde değiştirmişlerdir. Avrupalıların büyük çoğunluğu 1990'ların ilk yarısında tarımsal biyoteknoloji hakkında genelde bilinmezciyken, onyılın sonunda "halkın GD gıdalar hakkındaki yaygın kararsızlığı...halkın yaygın düşmanlığına yol açmıştır" (Gaskell 2000: 938).[14] Supermarket zincirleri halkın kaygı derecesini bir kez

14) 1996 ve 1999 arasında Portekiz, Fransız ve İrlanda kamuoylarında çok geride kalmayacak farklarla, Yunanistan, Lüksemburg, Belçika ve Britanya halk kesimleri GD

anlayınca bunu GDO'ları raflarından ve ürünlerinden çıkarmakla yanıtlamışlardır.[15] Eylemciler süpermarket şirketlerini GDO hakkında kamu kaygılarına ne kadar duyarlı oldukları açısından tanımlayan 'toplumsal sorumluluklarının' derecelendirildiği kamusal bir karne kullanarak birbirlerine karşı oynatmakta etkiliydiler.

Süpermarket sektöründe olanlar yalnızca GD ürünlerine olan Avrupa pazar talebini dramatik şekilde düşürdüğü için değil, GDO'suz tarım ürünlerine yeni talepleri teşvik ettiği için de önemliydi. Avrupalı süpermarketler, müşterilerine olan vaadlerini tutmak için yeni bir üretim coğrafyasına ve yeni tedarik zinciri ve ilişkileri oluşturulmasına yol açarak, onlara GDO'suz mısır, kanola ve pamuk tohumu yağı sağlayabilecek üretim alanları aramaya başladılar.[16] Dahası, Avrupa'nın ticari ortakları, özellikle de Afrika'daki eski sömürgeleri kıtada olup biteni gözlemlediler, aşağıda göreceğimiz gibi GD tahıllar ekmekte isteksiz hale geldiler. ABD'de ihraç sevkiyatlarının GD olup olmadığını belirlemek için tahıl test edilmesi etrafında yeni bir endüstri ortaya çıktı. Avrupa'nın GD gıdaları reddetmesi Avrupa'ya ihracat için "kimliği korunmuş" tahıllar üretilmesine adanmış bir endüstrinin teşvik edilmesine de yardımcı olmuştur. Kısacası, eylemcilerin eylemleri gıda sisteminde küresel çapta yankı bulmuştur.

İkincisi, hükümetlerin teknolojiye ilk baştan güçlü bir heves

---

gıdaların yüzde yirmi üzerinde artmasına karşı çıktılar (Tablo 1). 1999'da Batı Avrupalıların yalnızca beşte biri güçlü biçimde GD destekçisiydi, yalnızca üçte biri GD gıda destekçisiydi (Gaskell 2000, Tablo 2).

15) Son kanıtlar tüketicilerin bu GDO güvensizliğinin azalmadan devam ettiğini, hatta daha da kötüleştiğini ortaya koymaktadır. 2005 Eurobarometre verileri 25 AB ülkesi içersinde GD gıdaya olan desteğin nüfusun ancak %27'si olduğunu ortaya koymaktadır. 25 AB ülkesinin 18'inde nüfusun %30 ya da daha azı GD gıda teknolojilerinin "cesaretlendirilmesi gerektiğini" düşünmektedir. Bkz. (Gaskell 2006).

16) Transgenetik bitki ve tohumların varken bu yörelerin hakikaten GD'siz olup olmadığı (ya da öyle kalıp kalamayacağı) bir başka sorudur.

gösterdikleri Avrupa ülkelerinde (Almanya, Britanya ve Fransa) eylemciler, teknolojinin tehlikelerini değerlendirmeye gelindiğine 'devlet gözetimi' sorusunu sormakta ve bu hükümetlere daha ciddi bir düzenleyici rol oynamaları için baskı yapmakta gayet etkindi. Örneğin Almanya'da eylemciler Alman hükümetini biyoteknolojiyi öbür türlü yapacağından daha sıkı şekilde düzenlemesi için Bundestag'a* erişimlerini ve Yeşiller Partisi ile bağlantılarını kullanmışlardır (Gottweis 1998). Britanya'da ve başka yerlerde anti-GD gruplar devletin teknoloji üzerindeki zayıf kontrolüne işaret etmek için GD tahılları gerçekten düzenlediklerini gösterme yükümlülüğünü hükümetlere veren her fırsatı yakalamışlardır.[17] Birçok ülkede eylemci gruplar hükümetlerini yaptıkları şeyleri ortaya koymaya ve teknoloji gözetimlerini arttırmaya zorlamak için halk katılımı ve şefaflık söylemlerini seferber etmişlerdir.

GDO düzenlemesinin arttırılması için eylemci baskısı ayrıca Avrupa Birliği seviyesine de genişlemiştir. 1980'lerin sonlarında Avrupa Parlamentosu'nda Yeşilci Grupla çalışan anti-GD eylemcileri, AB için 'ürün-bazlı'dan çok 'süreç-bazlı' bir GDO düzenleme sisteminin geliştirilmesini sağlamak üzere baskı yapmışlardır.[18] Süreç-bazlı sistem bir kez başarılı bir şekilde kurulunca[19], eylemciler şirketlerin kendi GD tahıl uygulama-

*Alman Parlamentosu – ç.n.

17) Özellikle belirtmeye değer bir vakada, Advanta Seeds (Britanya) GD kolza tohumunun Kanada'dan ithal edilen ve son iki yılda Britanya ve Avrupa'da satılan geleneksel tohumla istemeyerek karışmış olduğunu itiraf ettiği 2000'de siyasal bir yangın patlak vermiştir. Eylemci örgütler, kamu bekçiliği rolünü başaramadığı için Gıda Standartları Ajansı azarlanarak tüm kirlenmiş tahılın yok edilmesi çağrısı yapmışlardır. Konu, hükümete yalnızca muhalefet partileri tarafından değil, kendi arka sıraları tarafından da 'korkutucu kayıtsızlığı' yüzünden saldırıldığı Parlamento'da garez dolu bir tartışmayı alevlendirmiştir (Hickman ve Roberts 2000; Waugh 2000).

18) Bkz. Schurman ve Munro, Bölüm 5.

19) Bu, yeni bir tahılın Avrupa'da onaylanma sürecini belirleyen Avrupa Konseyi Direktifi 90/220 şeklini almıştır.

larını değerlendirmeleri için gereken bilimsel risk verilerinin ayrıntılarını genişletmek üzere birkaç anlayışlı AB üyesi devletle çalışmışlardır (Schurman ve Munro). Nihayetinde, GD eleştiricilerinin ve anlayışlı üye devletlerin AB sistemi sayesinde uygulamayı başardıkları baskı yeni GD onayları üzerinde 1998'den 2003'e kadar süren beş yıllık bir moratoryumla sonuçlanmıştır. 2003'te AB, gıdanın muhtevasını çiftlikten çatala kadar belgelenmesini gerektiren sıkı bir etiketleme ve 'izlenebilirlik' kuralları dizisi oluşturarak, bölgeye GDO sokmayı amaçlayan firmalar için yeni bir dizi zorluk yaratmıştır. Bu yeni kurallar siyasal bakımdan seferber olmuş Avrupa halkının ne yediğini 'bilme hakkına' sahip olduğu ısrarını yansıtmıştır. Devam etmekte olan GDO'ların halk tarafından tasvip görmeyişinin yanısıra (Gaskell 2006), bu kurallar teknolojinin Avrupa'da konuşlanmasını ciddi şekilde engellemeye devam etmiştir. Gerçekten de, moratoryumun bitişinden beri ithal edilen GDO'ların yalnızca küçük bir kısmının AB'ye girmesine izin verilmiş, girenler de GD gıda ve hayvan yemi ithalatıyla sınırlandırılmıştır (Bloomberg News/Reuters 2007). Son on yıl içersinde Avrupa'da yeni tek bir GD tahıl yetiştirilmek üzere onaylanmış değildir.

Bu yollar kombinasyonu sayesinde toplumsal eylemciler Avrupa'da tarımsal biyoteknolojinin siyasal algılanış ve yörüngesini dramatik şekilde değiştirmiştir. Söylemlerinin ve eylemlerinin en doğrudan ve somut etkisi Avrupa halkını GDO'lara karşı çevirmek ve GD tahıl ve gıdaların altkıta içersinde yayılmasını engellemekti. Yine de bunun kadar önemli olan Avrupa'da Biyoteknoloji Projesini raydan çıkarmakla Avrupalı anti-GD eylemciliğinin diğer ülkeler ve GDO'lar hakkındaki küresel tartışma üzerindeki etkisiydi. Aşağıda gösterildiği gibi, Avrupa'nın GD gıdaya fiilen pazar kapatması birçok hükümetin GDO içeriyorsa tarımsal ihracatlarının Avrupa tarafından reddedileceğinden endişelenmesine, böylece GDO'larm kendi

ulusal tarımlarına girmesini engellemelerine yol açmıştır.[20] Avrupa ayrıca teknolojinin düzenlenmesi bakımından ve anti-GD eylemciliği açısından çok güçlü "sergileme" etkilerine sahipti. Birinci durumda sağlam önleyici bir ilkeye dayalı bir düzenleme modelini meşrulaştırmış, ayrıca da GDO etiketlemesi için güçlü bir emsal oluşturmuştur.[21] İkinci durumda, Avrupa hareketinin başarıları anti-GD eylemcilerine dünya çapında enerji vermiş ve coşturmuştur. Hindistan'dan Kenya'ya, Birleşik Devletler'e kadar eylemciler aniden 'bir başka tarımın" mümkün olduğu ve sözde yararsız eylemlerinin fark yaratabileceği duygusunu edinmişlerdir.[22]

Küresel Güneyde GD Teknolojilerinin Gelişim ve Konuşlanmasının Yavaşlaması

Anti-GD eylemciliğinin Avrupa'daki dramatik başarısı başka yerlerde tekrarlanmamıştır. Yine de bu başarı, biyoteknoloji-

20) Avrupa'nın pazarı kapatması bazı hükümetlerin GDO'ları reddetmeyi tercih etmelerinin elbette tek nedeni değildi. Örneğin Brezilya 2004'e kadar GDO'ları yasallaştırmadı, çünkü GDO eleştiricileri Çevre Bakanı'nı genetik mühendisliğinin biyolojik güvenlik için önemli tehditler oluşturduğuna ikna etmişti. Ayrıca GDO'ların kendi ülkelerine girişini durdurma çabalarının, hem GDO'lar kontrolü zor olan çok hareketli ve çoğunlukla "görünmez" bir teknoloji olduğu, hem de çiftçiler GD tohumlarını yasadışı kullandıkları için başarılı olmadığı da belirtilmelidir.

21) 1997'de oluşturulan AB Yeni Gıdalar Mevzuatı genetik mühendisliği süreciyle geliştirilen ürünlerin etiketlenmek zorunda olduğunu belirlemiştir. Daha fazla ayrıntı için bkz. (Sand 2006).

22) Burada tartışacak yerimiz olmamasına rağmen anti-GM hareketinin GDO'ları Avrupa dışında tutmadaki başarısının geniş çapta ABD-bazlı biyoteknoloji endüstrisi üzerinde önemli bir ekonomik etkisi olmuştu. 1998'den sonra birçok ABD-bazlı şirket önemli pazar kargaşaları, yatırımcı güven kaybı ve azalan kârlılık yaşamıştır. 1999 ve 2001 arasında bu rahatsızlıklar endüstrinin dramatik küçülüşüne ve yeniden yapılanmasına neden olacak kadar yoğunlaşmıştır. Bu yeniden yapılanmayı yaşayan şirketlerin birçoğu (özellikle endüstri lideri Monsanto) o zamandan beri işlerini kârlı hale döndürmeyi başarmış olsalar da, 1990'ların ortalarında gayet olası görünen pürüzsüz gidişata yaklaşan birşey yaşamamıştır.

nin siyasallaşmasına yardım ederek ve onu modern teknoloji transferi/yayılışı tarihinde belki de eşi görülmemiş bir seviyede -kamusal olmasa da- siyasal denetime maruz kılarak küresel tarımsal gıda sisteminde yankı bulmuştur. Gelişmekte olan birçok ülkede tüketici halkların GDO'lar hakkında sınırlı bir bilince ya da bilgiye sahip olduğunu öne süren birçok veri olsa bile, eylemciler anlayışlı hükümetleri düzenleyici gözetimlerini daha da sıkılaştırmaya ve daha katı biyolojik güvenlik testleri yürütmeye teşvik etmekte kritik bir rol oynamıştır. Kamusal bekçilik rolleri ve diğer örgütleyici faaliyetleri sayesinde düzenleme tartışmalarına bilim adamları, tarım bakanlıkları ve bilim ve teknoloji siyasetçilerinin tipik 'düzenleme komitesi' ötesine uzanan kamusal çıkar grupları, çiftçi örgütleri ve diğer bakanlık memurlarını içeren yeni katılımcılar almışlardır. Bunu yapmakla düzenleyici sistemin şeffaflığını arttırmış ve bilim profesyonellerinin ve/veya biyoteknoloji şirketlerinin kendi düzenleme ehliyetlerini yazma kabiliyetlerini azaltmışlardır. Bu, teknolojinin önemli biçimde yavaşlamasına ve aşağıda iddia edeceğimiz gibi siyasal momentin açılmasına yol açmıştır. Bu bölümde anti-GD eylemciliğinin tarımsal GDO'ların açlık ve düşük tarımsal verimlilik gibi toplumsal sorunları çözme potansiyelinin en büyük olduğu Afrika'daki etkileri üzerine odaklanacağız. Eğer hegemonyacı bir biyo-iktidar sistemi olacaksa, bölgenin mevcut zayıf araştırma kapasitesi, GD tohumlar sağlamakta (çokuluslu şirketler ya da özel vakıflar olsun) yabancı unsurlara neredeyse tam bağımlılığı ve çiftçilerin yaygın güçsüzleştirilmesiyle Afrika ayrıca, GD teknolojilerinin 'uzaklaştırıcı etkisinin' en fazla konuşulacağı yer olacaktır.

Eylemcilerin küresel düzenleme rejimleri inşası ve Avrupa piyasalarını biçimlendirmedeki rolleri dahil, Afrika dışındaki çalışmasının Afrika ülkelerindeki yerel tarımsal biyoteknoloji politikaları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bir başka yerde

iddia ettiğimiz gibi (Schurman ve Munro 2003), eylemciler uluslararası düzenleme sahasında genleri değiştirilmiş organizma ticaretini düzenleyen başarılı Cartagena Biyogüvenlik Protokolü görüşmelerine çok önemli katkılar sağlamıştır. 1992 Biyoçeşitlilik Konvansiyonu'nun bir uzantısı olan Cartagena Protokolü, düzenleme mekanizmalarını tasarlamada hükümetleri tedbirli bir yaklaşım benimsemeye ve sıkı bir risk ve etki değerlendirmesi yapmaya çağırmaktadır. Ayrıca taraflara, GMO ithalatı hakkında karara varmakta, sosyo-ekonomik kaygıları kullanmalarına olanak vermektedir (bkz. Segarra ve Fletcher 2001). Son yıllarda bazı analizciler Cartagena Protokolü'nün işlemez olduğunu ve ıskarta edilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Fakat gerçek sonuçları ne olursa olsun Biyogüvenlik Protokolü gen değiştirme teknolojisi hakkındaki ulusal siyasal çatışmalarda kilit bir referans noktası haline gelmiştir. Küresel güney ülkeleri kısmen Birleşik Devletler ve onun müttefiklerinin neoliberal dürtülerine karşı egemenliklerini ortaya koymak için protokolü imzalamışlardır. Sonradan, eylemciler, Protokolü, uluslararası yükümlülüklerine uygun hareket etmelerini talep ederek hükümetlerin ayağını düzenleme ateşinde tutmak için kullanmışlardır. Eylemciler özellikle nazik tarım sistemlerindeki biyoçeşitliliği ve çiftçilerin geçimlerini tehdit edebilecek teknolojilerin edinilmesine ve konuşlandırılmasına karşı tedbirli bir yaklaşımda bulunmanın önemini vurgulamışlardır. Eylemciler, Protokole ulusal düzenleme ajanslarının GMO'ların risk ve etki değerlendirmelerinde halk katılımı ve toplumsal kriter kapsamını genişletmeleri için bir baskı yolu olarak da yaklaşmışlardır (bkz Tjaronda 2006). Sonuç olarak Gupta ve Falkner'ın belirttiği gibi, "[Protokolün] görüşme ve uygulama süreci daha büyük bir biyogüvenlik kaygısı bilinci yaratmış ve biyoteknoloji ürünlerinin test edilmesinde ve ticarileştirilmesinde daha fazla dikkat için baskı yapmaları konusunda yerel katılımcıları

güçlendirmiştir." Otuzyedi ülkenin Protokolü imzaladığı Afrika'da hükümet memurları düzenleyici rejimler kurma teşebbüslerinin bunun ilkeleriyle nasıl uyumlu olduğunu kamuya açıklamayı defalarca gerekli bulmuşlardır.

Yukarıda önerildiği gibi eylemcilerin Avrupa pazarlarını kapatma yetenekleri Afrika ülkelerinin yerel düzenleme siyasetlerinde de güçlü biçimde yankı bulmuştur. Birkaç Afrika ülkesinin, yurttaşlarının bir çoğu olası bir açlıkla karşı karşıya olduğu halde bazı ABD gıda yardım sevkiyatlarını genetik bakımdan değiştirilmiş olduğu temelinde kabul etmediği 2001-2002'deki Güney Afrika gıda yardımı krizi sayesinde bu gayet iyi sergilenmiştir. Zambia Başkan Yardımcısı Enoch Kavindele'nin BM yardım işçilerine açıkladığı gibi, "Bu gıdalardan bazılarını reddetme kararımız korkudandır...Bize GD gıdalar üretmeye başlarsak Avrupa pazarımızı kaybedeceğimiz söylendi...Aç olabiliriz, ama GD gıdalar tarım sektörümüze ciddi bir tehlike oluşturuyor... hatta onu bitirebilir."[23] Dahası, Zambia, Zimbabve, Mozambik ve Malavi liderlerinin gördüğü gibi, bu ticari tahılların insani tüketim için güvenli olduğu hakkında bir kanıt hatta bilimsel mütabakat bile yoktu.

GD gıda yardımını reddetme kararının GD tartışmasının her iki tarafında da kızgın bir söylem -ve diplomatik kavga- yangınını başlatması şaşırtıcı değildir. USAID* dahil taraflar Afrika hükümetlerinin en fakir yurttaşlarının hayatlarını umursamaz ve temelsiz biçimde tehlikeye attığını hararetle iddia ettiler. Eleştiriciler USAID ve Dünya Gıda Programı'nın kendi emperyalist projelerinin tohumlarını kıtaya atmak için umursamazca ve ahlâksızca açlığı kullandıkları karşılığını vermiştir. Bu iddialar teknolojiyi siyasallaştırmada ve ithal GD tahıl ve tohumlara dayalı bir iktidar rejiminin mesafe koyucu etki-

* Amerikan yardım örgütü – ç.n.

23) (Michael 2006)'da alıntı.

lerini vurgulamada önemli bir rol oynamıştır. Fakat bu krizin daha mühim etkileri belki de, dikkati Afrika ülkelerinde düzenleyici rejimlerin yokluğu üzerine odaklamasıydı. Bu hükümetler aniden, GD mısırının açlara dağıtılmasının ne sürecini ne de potansiyel sonuçlarını etkin biçimde yönetme mekanizmalarına sahip olmadıkları gerçeğiyle doğrudan karşılaşmışlardır. İlgili ülkelerin hiçbirisinin biyogüvenlik politikaları yoktu. Dahası hükümetler yalnızca GD tohumun sınır ötesi hareketini kontrol edecek kurumsal yeteneğe sahip olmadıklarını değil, bitki yetiştiricilerinin, tohum şirketlerinin, çiftçi ve tüketicilerin hak ve sorumluluklarını yargılamak için kurulu yasal çerçevelere de sahip olmadıklarını farketmişlerdir. Bu koşullar altında, tahıl ve tarla 'kirliliği' yüzünden potansiyel uluslararası pazarları kaybetme tehlikesi olağanüstü yüksek görünmüştür. Birçok eylemcinin ve siyasetçinin kafasında bu tehlikeler ziraat sistemlerinde ve zaten son derece nazik olan çevrelerde GDO 'kirlenmesi' yoluyla potansiyel biyo-çeşitlilik kaybı tehlikeleri yüzünden artmıştır. Afrika'nın güneyinde mevcut olan (Carl Eicher'e göre bir tür yavaş yeşil devrimi temsil eden) çiftçilerin kamusal araştırma enstitüleriyle işbirliği içersinde 'tarlada tecrübe etmek' yoluyla yerleşik tahıl iyileştirilmesi geleneğinde, aslında bitki yetiştirme ArGe kapasitesi böyle tekniklere bağlı olan fakir bir hükümet için, bu kapasitesinin en ufak bir yitirilme tehdidi bile çok korkutucuydu. Tarımsal ArGe'nin kamu fonlaması ve kurumsal kapasitesi yirmi yıldır azalmakta olduğundan bu özellikle doğruydu (Pignali ve Raney 2005). Kısacası, orta ve güney Afrika hükümetleri GD tahıllarda nüfuslarını doyurma egemenlik kapasitelerine büyük ve çok-yönlü bir tehdit görmüşlerdir.

Bu gıda yardımı krizi, Avrupa pazarlarının kapanmasının, siyasal olarak küresel tarımsal gıda sistemi içersinde yankılanışının birçok şeklinden birini göstermektedir. (Mnyulwa ve Mugwaga 2003)'nın belirttikleri gibi kriz, Afrika hükümetle-

rinin biyoçeşitlilik kaynaklarının korunması dahil biyoteknolojiyi düzenleyici çerçevelerini tasarlamaya daha fazla dikkat etmeleri için bir uyanış çağrısı teşkil etmiştir. Sonuçta birçok devlet gittikçe uzak bir biyo-iktidar biçimine dayanan ayrılmış bir tarımsal gıda sistemi içersinde kendi siyasal makamlarını yeniden ortaya koymak ihtiyacını görmüştür.[24] Sonuç biraz çelişkiliydi. Bir taraftan eylemcilerin ve eleştirel sivil toplum örgütlerinin incelemesi altında Afrika devletleri etkin düzenleme çerçeveleri inşasını önemli bir aciliyet meselesi olarak kabullendiler. Diğer taraftan aynı inceleme, onları, biyogüvenlik çerçeveleri ve biyoteknoloji politikaları oluşturmakta, Biyoteknoloji Projesi savunucularının ittirdiği müsamahalı düzenleme çerçevelerini basitçe benimsemek yerine çok yavaş ve bilinçli hareket etmeye zorlamıştır. Bazı ülkeler yerel genetik kaynakları korumak için yeni girişimlerde bulunmuştur. Örneğin 2005'te çok taraflı Afrika Gelişimi İçin Yeni Ortaklık (NEPAD), biyoteknoloji araştırması sürse bile biyoçeşitliliği korumak için bölgesel bir gen bankası ağı geliştirme stratejisini başlatmıştır. Kenya, Burkina Faso ve Güney Afrika gibi liderlik rolünü oynayabilmek için 'düzenleme yarışını' kazanmakta en hevesli, ilk benimseyici ülkelerde bile düzenleyici mekanizmaların kurulması yavaşlamış ve daha tartışmalı hale gelmiştir.

Oysa Afrika'daki biyoteknoloji düzenlemesinin gecikmesi basit olarak Avrupa pazarlarının kapanışının yansıma etkisi değildi. Ayrıca yerel anti-GD eylemcilerinin teknolojinin konuşlanmasını durdurmak için daimi çabalarını da yansıtmaktadır. 1900'ların sonundan itibaren giderek artan yoğun ulusal ve uluslarötesi ağlarda çalışan eylemci örgütler ortaya çık-

24) Bu baskı hükümetlerin GDO hareketi üzerinde sıkı kontrol uygulamalarını gerektiren (2003'te varılan) Cartagena Protokolü hakkında devam etmekte olan görüşmeler sayesinde yankı bulmuştur.

maya ve teknolojiye karşı örgütlenmeye başladı. Örneğin ilk Güney Afrika anti-GD örgütü olan BioWatch 1997'de "genetik mühendisliği konularını duyurmak, denetlemek ve araştırmak ve biyolojik çeşitliliği ve sürdürebilir geçinmeyi teşvik etmek için" oluşturulmuştur. Toptan, gelişmemiş ve şeffaf olmayan bir izin başvurusu onay süreci olarak algıladıkları şeyden telaşa düşen bu eylemciler "biyolojik çeşitliliğin şirket kazancı için özelleştirilmesini engelleme" emellerini bildirdiler. 2000'de Güney Afrika Genetik Mühendisliğini Dondurma İttifakı (SAFeAGE), Avrupa girişimini model alan bir GD moratoryumu için baskı yapmak üzere oluşturulmuştur. Zamanla bu örgütler hem ulusal[25] hem de uluslararası diğer yurttaş hakları, çevresel adalet ve sürdürülebilir gelişme örgütleriyle, Zimbabve Biyoteknoloji Tröstü ve (Cartagene Protokolü görüşmelerinde mühim rol oynayan Tewolde Egziabher tarafından yönetilen) Habeşistan Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü gibi HDÖ'lerle* ittifak ve koalisyonlar kurmuşlardır. Ian Scoones'un (Scoones 2005) belirttiği gibi bu örgütler 1999'da Seattle'daki anti-WTO** seferberliği, Dünya Toplumsal Forumu toplantıları (sonuncusu 2006'da Nairobi'de) ve 2002'de Johannesburg'daki Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (WSSD) gibi uluslararası olaylara katılarak ağ ve bağlantıları küresel olarak birleştirme yeteneğine de sahiptiler.[26] Karşılığında bu uluslarötesi ağlar yerel eylemcilere bilgi paylaşım, dayanışma kurma ve hükümet memurları, endüstri işletmeci-

*Hükümet Dışı Örgütler – ç.n.

**Dünya Ticaret Örgütü – ç.n.

25) Bu ağlar Çevresel Adalet Ağı Forumu, Afrika Dünya Yaşamı, Ekogaia gibi örgütleri içerir. Bu örgütlerin birçoğu çok ufak ve akışkandır. Fakat yürüyüş ve süpermarket sürüşü gibi bazı yerel eylemler için büyük nüfusları seferber edebilirler.

26) Freidberg ve Horowitz (Freidberg ve Horowitz 2004) WSSD toplantılarının nasıl Afrika kıtası çapında GD yanlısı ve GDM karşıtı örgütler arasında çatışma alanı haline geldiğini göstermektedir.

leri ve GD yanlısı eylemcilerle çatışmalarında rekabet taktikleri tasarlama kanalları sağlamıştır.

Yeni GD tahıllar etkin bir düzenleme sürecine tabi kılınana kadar ticari olarak konuşlandırılamayacağına göre eylemciler düzenleyici sistemi engelleme ya da sıkılaştırmaya önemli miktarda enerji sarfetmişlerdir. Şimdiye kadar GD gıdaların üretilmesini yasallaştıran tek Afrika ülkesi olan Güney Afrika'da eylemci örgütler doğrudan -bazen de başarıyla- mısır ve darı çeşitleri dahil bazı biyo-teknoloji olaylarının onaylanmasına karşı çıkmışlardır. Bu artan karşı çıkış selinin neticesi olarak GD başvurularının onaylandığı düzenleme sistemi on yıl önce nispeten kolayken bugün neredeyse felç olmuştur (Güney Afrika 2005). Buna ilâveten Güney Afrikalı eylemciler, onları bazı türden bilgi toplamaya ya da topladıkları bilgileri paylaşmaya zorlamak için düzenleyicileri mahkemeye çıkarmak üzere bilgilenme-hakkı yasalarını kullanmışlardır. Bunu yaparken GDO'ların gıda zincirine bırakılışı üzerindeki yerel söylem mücadelelerinde kökleşmiş bir ilke olan tüketicilerin tükettikleri şeyi bilme hakkı ilkesini duyurmuşlardır. Gerçekten de, üst düzey gıda perakendecisi Woolworths 2000'de bu iddiaya mümkün olan yerde GD'sizleşeceğini, mümkün olmayan yerde de ürünlerini buna göre etiketleyeceğini ilân ederek yanıtlamıştır. Temmuz 2007'de, biyo-teknolojiyi düzenleyen Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Yasası'nın geçişinden on yıl sonra, eylemciler, Güney Afrika Çevre Bakanlığı'nı GDO'lar için etiketleme gereklerinin yeterliliği hakkında kamuya açık Parlamento duyuruları yapmaya ikna edebilmişlerdir. Kenya'da kırk-üç sivil toplum örgütünden oluşan Kenya Biyoçeşitlilik Koalisyonu, endüstri dostu bir Biyogüvenlik Yasası'nın parlamentodan kaçırılır gibi geçirilmesine Nairobi'de kamu protesto ve gösterileri örgütleyerek mani olabilmiştir (Daily Nation (Kenya) 2007; Udongo.org 2007). O nedenle, David Dickson'un öne sürdüğü gibi sesli eleştiricilerin muha-

lefeti, hükümetleri "savunmada, seçmenleri düşman etme korkusuyla ileri gitmekten çekinir" konuma getirmiştir (Dickinson 2007). Birkaçı dışında Afrika ülkelerinin hepsinde etkin düzenleme mekanizmalarının kurulması çok uzak gözükmektedir.

En azından şimdilik, bu teknolojinin gelişim yörüngesi üzerinde, bu uğraşların önemli bir etkisi olduğundan kuşku yoktur. İlki aşikârdır, ABD-bazlı, çokuluslu güdülen Biyoteknoloji Projesi canavarını geciktirmekle tarımsal teknoloji gelişim ve konuşlandırılmasına olası yeni yönler açmıştır. Tartışmasız, yeni oluşan Afrika'da Yeşil Devrim İttifakı'nı (AGRA), genetik mühendisliği çabalarını Afrika'daki tarımsal sıkıntıyı çözmeye ve Afrika kamusal araştırma enstitülerinin en büyük kapasiteye sahip oldukları ve CYMMIT ve CGIAR gibi uluslar arası enstitülerle fiili ortaklıklar kurdukları geleneksel bitki teknolojilerine daha fazla önem vermeye öncülük etmelidir iddiasından geri çekilmeye iten şey, bir tarafta acil bir gıda ve tarım krizinin, diğer taraftaysa zayıf devletlerde etkin düzenleyici mekanizmaların kurulması zorluklarının bir araya gelmesiydi (Bkz. Ogodo 2007; (Pingali ve Raney 2005).[27] AGRA'nın ilk girişimlerinden birisi, "Afrika tahıllarına uygulanan bitki yetiştirme gücünü kullanarak yerel çevrelerde, yerel tahıllar üzerinde...Afrikalı çiftçilerin karşısındaki uzun süreli problemlere etkin çözümler geliştirmeye" çalışmak üzere Afrikalı tahıl yetiştiricilerini eğitmek için bir program yürürlüğe koymak olmuştur. Gerçekten de, Biyoteknoloji Projesi'nin uzun zamandır güvenilir savunucusu olan Rockefeller Vakfı, GDO'ların Afrika tarımının ihya edilmesinin sihirli değneği olduğu iddiasından desteğini önemli biçimde çekmiştir (Gü-

27) Güney Afrika'da Ağustos 2007'deki mülâkatlarda hem 'savunucu' hem de 'karşıt' eylemciler bu gelişmeden şaşırmışlar ve bunun GD teknolojisinin Afrika tarım stratejilerindeki yeri için anlamını kolayca yorumlayamamışlardır.

ney Afrika bilim adamlarıyla mülâkat Temmuz 2007). Bugün, tarımsal biyoteknoloji ancak eğer daha büyük bir kamusal destek ve kaynaklarla önemli ölçüde yerlileştirilirse etkin olabilir fikri resmi çevrelerde üç yıl önce olmayan bir geçerlilik taşımaktadır (örn. Bkz. Dhlamini 2006; Dickson 2007; NEPAD 2005).[28] İşe bakın ki, belki de geleneksel yetiştirme yöntemlerinin "yavaş yarışı" daha yüksek ve daha sürdürülebilir verimlilik için "daha hızlı bir yarış" haline dönüşebilir.[29]

İkinci olarak, eylemciler Biyo-teknoloji Projesi'ni yalnızca yoğun ve eleştirel siyasi tahkikata açmış olmayıp, bu biyo-iktidar sisteminin sosyo-teknik yapısına karşı çıkabilecek yeni oyuncuları ve yeni söylemleri de seferber etmişlerdir. Kıta çapında düzenleyici çerçeveler oluşturma çabaları yavaşlayıp daha çekişmeli hale geldikçe, bu teknolojiyle bağlantılı potansiyel etkiler ve risklerle ilgili, artan, daha geniş çaplı ve daha şümullü tartışmalar olmuştur. Ian Scoones'un (2005: 10) Güney Afrika vakasında belirttiği gibi: "On sene önce GD tahıllar Güney Afrika'da zoraki bir kaygıydı. Hükümet, endüstri ve küçük bir bilim adamları kliğiyle birlikte koşulları saptamıştı. Bugün bu tamamen değişmiştir. Tanınmış mahkeme davaları, sürmekte olan gösteriler, artan bir medya profili ve yasa yapıcıları, bürokratlar ve bilim adamlarıyla uzun vadeli bir bağlantı kombinasyonu GD tartışmasının daha büyük bir tahkikata

28) Çoğu Afrika devleti 'GD-sonrası' tarımsal ArGe'ye doğru bu kaymayı teşvik için güçlü bir güdüye sahiptir, çünkü GD teknolojilerinin geliştirilmesine katkı yapacak teknolojik bilgi ve kapasiteden yoksundurlar; 'teknoloji yapıcısı' olmaktan çok, 'teknoloji alıcısıdırlar.' GD teknolojisi gündemi onları nerdeyse tamamen ezici biçimde başka ülkelerde yerleşik özel çıkarların merhametine bırakmıştır. Güney Afrika, Mısır ve daha az ölçüde Kenya ve Nijerya tek gerçek istisnalardır.

29) Ekim 2007'de güney ve doğu Afrika'daki bir mısır yetiştiricileri, tohum üreticileri ve geliştirme uzmanları örgütü olan Mısır Yetiştiricileri Ağı (MBNet) yöresel koşullara uyabilen yöresel-yetiştirilmiş çeşitlere daha hızlı bir düzenleme onayı çağrısında bulundu. Bu girişime 2007 Afrika'da Yeşil Devrim İttifakı öncülük etmiştir.

açıldığı anlamına gelmektedir." Yukarıda belirtildiği gibi, bu artan incelemenin çoğu devletin GD teknolojisinin Afrika çevrelerine konuşlanmasını düzenlemeyi mi yoksa kolaylaştırmayı mı amaçladığına odaklanmıştır. Fakat eylemciler teknolojiyi teşvik eden çokuluslu şirketleri, kaynak fakiri çiftçilerin bağımlılığını arttırması, belki de onları yok etmesi mümkün yağmacı bir öz-çıkar tarafından güdülür şekilde resmederek, üst seviyede tahkik edilmelerini de sağlamıştır. Gerçekten de Afrika çapında çiftçilerin GD teknolojisine güvensizliğinin en önemli unsuru bunun yabancı çokuluslukların piyasalar üzerinde zaten sahip oldukları boyunduruğu bizzat çiftçilerin çiftçilik uygulamaları üzerine genişletmelerine izin vereceği korkusudur.

Yanıt olarak bu şirketler, bu teknolojinin toplumsal yararları hakkındaki iddialarını (yani bunun kamu yararına bir teknoloji olduğu argümanını) ayrıntılandırmak ve geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bugüne kadar şirketlerin bu yararları göstermeleri, biraz da, henüz laboratuardan hiçbir yeni 'fakir-yanlısı' (kuraklığa dayanıklı, besin olarak zenginleştirilmiş, vs.) gen mühendisliği tahılının piyasaya çıkmayışı nedeniyle kolay olmamıştır.[30] İstenen tüm ticari onaylar, tohumlardaki mülkiyet hakları az sayıdaki kuzeyli çokuluslularda (en belirgini son zamanlarda Delta'yı ve bundan kısa süre önce Syngenta'nın küresel pamuk operasyonlarını almış olan Pine Land'i satınalan Monsanto) olan, 'revaçtaki' mısır, soya ve pamuk tahılları içindir. Bu uygulamaların birçoğu şirketin entelektüel mülkiyet hakları iddiasına prim veren (ve bitkilerin genetik uçuculuğunu potansiyel olarak arttıran) gen 'istifle-

30) Kenya'da KARI tarafından yürütülen müjdeci GD tatlı patates davaları eylemciler tarafından geniş şekilde yayınlanan bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Önemli bir istisnaysa, Monsanto tarafından üretilen kuraklığa dayanıklı bir GD mısırın tarla denemeleri için yeni onaylanmış olmasıdır.

mesi' içindir. Manyok, güvercin bezelyesi ve süpürge darısı gibi bazı 'kimsesiz tahıllar' geliştirmekte olsa bile bugün, kaynakların böyle çalışmalar için yetersiz olduğu, çokuluslu şirketlerin bu çabalara önemli kaynak ayırmakta çıkarlarının az olduğu ve meselenin yoğun kamu fonlaması ve desteği gerektireceği açıktır.[31]

Bu durum GD teknolojisinin tartışıldığı bir hususta diğerine geçen ilginç bir siyasal alan yaratmıştır. Bir yanda, eylemciler teknolojinin özünde -ne üreticiler, ne de tüketiciler için- geleneksel bitki teknolojilerinden daha tehlikeli olduğunu sergileyememişlerdir. Diğer yanda, teknoloji savunucuları da teknolojinin ne üreticiler, ne de tüketiciler için geleneksel bitki teknolojilerine göre sistematik avantajları olduğunu gösterememişlerdir.[32] 'Bölücüler' ve 'bozguncular' olarak, yine de verimli olabilecek bir tür siyasi çıkmaza varmışlardır. En dikkat çekeni, bu ortamda GD tartışmasındaki her iki taraf da 'kaynak fakiri çiftçileri' kendi konumlarına çekmeye kalkmışlar ve bunu yapmakla onları tarımsal biyoteknoloji üzerindeki siyasal mücadelelerin merkezine taşımışlardır. Gerçekten de eylemci örgütler doğu ve güney Afrika'da, bölgedeki devletler üzerinde GDO'larm reddedilmesi için muhalif bir baskı

31) AGRA'nın tahıl yetiştiricileri için eğitim programını yürürlüğe sokarken belirttiği gibi: "Afrika için önemli olan -manyok, süpürge darısı, darı, sinirotu ve börülce gibi- 'kimsesiz tahıllar' denilen tahılların çoğu, gelişmiş dünyadaki araştırmacı ve eğitimciler için az önemlidir. Sonuç olarak, bu tahıllarda ciddi bir yetiştirici kıtlığı vardır. Meselâ, tüm Afrika'da bir düzinenin altında darı yetiştiricisi bulunmaktadır. Yine de, Sahra-altı Afrikasında milyonlarca kişi gıdalarının önemli bir kısmı olarak darıya bağımlıdır. Tersine, özel firmalarca tarımsal araştırmaya yatırılan 35 milyardan fazla ABD dolarının çoğu Kuzey Amerika ve Avrupa'da ticari bakımdan önemli bir avuç tahıl üzerinde yoğunlaşmıştır.

32) GD teknolojisinin açlık sorununu çözeceği iddiası bile son zamanlarda GD tahılların biyoyakıta dönüştürülebilen tarım ürünleri (örn.manyok) üretimini arttıracağı argümanıyla bulandırılmıştır.

oluşturmak üzere geniş bir çiftçi örgütleri koalisyonunun kurulmasına aracılık etmişlerdir.[33] Daha doğrudan bir girişimdeyse, Güney Afrika sürdürülebilir kalkınma örgütü BioWatch, küçük çaplı çiftçilerle yerel pazarlara tedarik sağlayan, organik çiftçilik ya da 'düşük maliyetli' çiftçilik yöntemlerini teşvik eden uzun erişimli programlar yoluyla GD -aslında endüstriyel- çiftçiliğe alternatifler geliştirmeye koyulmuştur. Örgüt, küçük ama büyüyen, elit, organik tarım işine kanca atmayı amaçlamaktadır.[34] Maksadı hem fakir çiftçiler için yaşayabilecek alternatif bir çiftçilik sistemi geliştirmek, hem de 'kirlilik' tehlikeleri nedeniyle GDO'ların konuşlandırılmasına direniş oluşturmaktır.[35] Cevap olarak GD yanlısı örgüt AfricaBio, çeşitli yörelerde GD mısır sergi tarlaları hazırlayarak fakir Afrika çiftçilerine gen mühendisliği tohumlarının faziletlerini göstermeye koyulmuştur. Maksadı, çok denenmiş olan, Afrika çiftçilerine vaat etmekten çok sergileme gücüyle öğretme (sömürge) yöntemini kullanarak çiftçilere Biyoteknoloji Projesinin etkinliğini ve yararlarını kanıtlamaktır: insanlar bir kez tohumun ne yapabileceğini görürlerse onu iyi kabul edeceklerdir.[36]

---

33) Eylemcilerin ve çiftçi-eylemcilerin çiftçileri GD tohumların kendileri için ne anlama geldiği konusu etrafında seferber etmeyi amaçladıkları Hindistan'da aynı şey olmuştur.

34) Bu çaba GDO'lara karşı daha uzaktaki eylemciliğin sonuçlarıyla birleşmektedir. Avrupalı supermarketler GDO'ları reddettiğinde, Marks and Spencer'i örnek alan Güney Afrika üst düzey büyük mağazası Woolworths, eğer kendisini yüksek kaliteli yiyecek perakendecisi standardı olarak tesis edecekse, onun da GD gıdayı reddetmesi gerektiğine karar vermiştir. Neticede, yiyecek ürünlerinden bazılarını tarım ilâçları, vs. gibi organik olmayan girdilere dayanamayacak kadar fakir oldukları için kolaylıkla organik çiftçi haline gelebilmiş fakir Afrikalı çiftçilerden tedarik etmeye başlamıştır.

35) Bu strateji SAFeAGE'in Avrupa kampanyalarını örnek alan GD'siz bölgeler meydana getirme kampanyasında yansımaktadır.

36) Sömürge Afrikası'ndaki bu tarımsal gelişme yaklaşımının başarısızlıkları hakkında kapsamlı bir literatür mevcuttur. Bu, fakir çiftçilerin, belli bir türün verimin yalnızca birisi olduğu birçok özelliğiyle ilgilendiği gerçeğini de yetersiz şekilde hesaba katmaktadır (özellikle bkz. Bellon 2006).

Bu girişimlerin her birisi küçüktür ama biyo-iktidar sistemi olarak Biyoteknoloji Projesinin açtığı önemli bir yönü göstermektedir. Bu gelişmeler hem 'bölücü yanlılarının' hem de 'bozguncu karşıtlarının' küçük çiftçileri biyo-iktidar sistemi içindeki ya da karşısındaki mümessiller olarak daha ciddiye alma ihtiyacını kabul etmektedir. GD tartışmasının ilk günlerinde ne çiftçiler, ne de yöresel koşullar gayet ağırlıklı olarak tohumun bilimsel kutsallığı üzerine odaklanan Biyoteknoloji Projesinin egemen söylemine dahil edilmemişti: tohumun performansı onun içsel nitelikleriyle belirlenmişti; küresel güneydeki değerlendirmeler tarla-bazlı olmaktan çok masaüstüydü ve ABD'de yapılan denemeler sık sık başka yerlerdeki düzenleyici amaçlar için yeterli görülmekteydi (bkz. Gupta ve Falkner 2006); yöresel tarla denemeleri gizli mahallerde sürdürülmekteydi; tohumda içerilen bilginin taşınabilirliği varsayılıyordu. Çiftçilerin çıkar ve kaygıları tohum geliştirme ve konuşlandırma hesabının parçası haline geldiği ölçüde, biyo-iktidar sisteminin 'mesafe koyucu' niteliği, özünde ifade edilen kontrol derecesi gibi azalmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada iddia ettiğimiz gibi bin yılın dönümü aslında şirketlerce yönlendirilen tarımsal biyoteknoloji projesi tarihinde bir eksen noktasıydı. Yirmi yıl boyunca anti-biyoteknoloji eylemcileri ve bu projenin karşıtları endüstrinin ve bunun teşvikçilerinin akla getirmiş olduğu toplumsal yapıların ve küresel hayallerin müşterisi olmak ve bunları kabullenmek yerine "gerçekten mevcut olan" biyoteknolojinin etkili bir eleştirisini geliştirip seferber etmişlerdir. Özellikle Avrupa'da bu alternetif söylemler, biyoteknoloji endüstrisinin yaptığı en iyi planlara esaslı bir karşı çıkışı kolaylaştıran çeşitli konjonktürel, yapısal ve kültürel koşullarla etki sahibi olmuştur. Biyoteknoloji Projesinin ve böylece kısmen onun temellerine da-

yanan bir biyo-iktidar projesinin ilk önemli aksaması buydu.

Avrupa'daki bu gelişmeler dünyanın küresel Güney'deki eylemci hareketler ve ilgili hükümetler birleşiminin öncülük ettiği diğer kısımlarında Proje'ye karşı çıkışları desteklemiş ve bilgilendirmiştir. Bu karşı çıkışlar esas olarak çevre konularına, biyogüvenlik ve biyokorsanlık üzerine odaklanmış, ama eşit önemdeki bir boyut da kamu katılımı, şeffaflık ve bu teknolojilerin insan refahını ilerletme derecesi kaygısı olmuştur. Bugün, en azından küresel Güney'de teknoloji erişimi ve teknolojinin fakir çiftçilere yararlı olup olmadığı, ya da bunun nazik ekosistemler ve savunmasız çevreler için anlamları sorularını dışlayan "apolitik" bir teknoloji tartışmasına dönülmesi olasılığı yoktur. Bir başka deyişle, kendi içersinde iyi olan bir biyoteknoloji fikri giderek yetersizleşmektedir; bugün teknolojinin değeri, gıda egemenliği, çiftçi bağımsızlığı ve anlam dolu, sosyokültürel birimler olarak tarımsal toplulukların korunması dahil, yeni kıstaslarla ölçülmeye başlamaktadır. Bu teknolojinin hangi yöne gideceği ve hangi koşullar altında kullanılacağı açık değilken, geleceğini şekillendirmede çok daha fazla kişinin izleyeceği ve katılacağı açıktır.

Doğrudan Ruivenkamp'ın hegemonyacı bir biyo-iktidar sisteminin doğuşu hakkındaki iddialarına dönerek, geleceğin aslında şaşırtıcı şekilde açık -on yıl önce olduğundan kesinlikle çok daha açık- olduğunu ileri sürüyoruz. Ruivenkamp'ın "antileri" gen mühendisliğinin 'kötülüklerine' özel ve boyun eğmez odaklanışlarıyla GD teknolojilerine odaklanmanın olası özellikleri hakkındaki tartışmaların daralmasına yardım etmiş olabilir, fakat bu karşı çıkışlarının Biyoteknoloji Projesini istikrarsızlaştıran önemli siyasi ve maddi etkileri olmuştur. Anti-GD eylemciler organikten GD-bazlı olmayan biyoteknolojilere kadar yaşayabilir alternatif arayışının teşvik edilmesine yardımcı olmuşlardır. Ayrıca çiftçilerin bağımsızlıklarını daha da gaspetmeyen, gerçekte onların güç ve kontrollarını arttıran

teknolojilerin bulunması ihtiyacının da altını çizmişlerdir. GD eleştiricilerinin sıkı ve önleyici düzenleme sistemleri geliştirmeleri ve ABD hükümetinin ve endüstrinin ABD tarzı özel mülkiyet yasalarının yürürlüğe sokulması baskılarına karşı mücadele etmeleri için devletlere uyguladıkları baskı, eğer devletler özel sermayeyi kısıtlamak için güçlerini kullanırlarsa hegemonyacı biyo-iktidar sistemine özgü 'mesafe koyuculuğu' azaltabilir. Elbette devletlerin bu 'mesafe koyma karşıtı' rolünü oynamamayı, bunun yerine özel biyoteknoloji şirketlerinin ve tohum üreticilerinin aşağı yukarı kendi seçtikleri koşullar altında GD teknolojilerinin öncelikli tedarikçileri olma çabalarını gayretlendirmeyi tercih etmeleri de gayet mümkündür (belki de siyasal bakımdan daha olasıdır).

Gramsci'nin (1971) işaret ettiği gibi, hegomanya asla tam değil, daima kırılgan, sürmekte olan bir toplumsal, siyasal ve kültürel mücadeledir. Burada göstermeyi amaçladığımız gibi, anti-GD hareketinin Biyoteknoloji Projesine karşı açtığı mücadele iki önemli anlamda karşı-hegomanyacı olmuştur. Birincisi, büyük çokuluslu şirketlerin GD tohumlarını tüm dünyaya tanıştırmalarına ve tarım üzerinde uzak mesafeden kontrol uygulama ekonomi-politik projelerine meydan okumuştur. İkinci ve belki de daha önemlisi, şirket önderliğindeki, entelektüel mülkiyet-hakkı korumalı teknolojinin, normal, (kelimenin her anlamıyla) sorgusuz-sualsiz ve sanki olası tek gelecekmiş gibi gösterilmesi kültürel projesine meydan okumuştur. Buna rağmen anti-GD eylemciler, teknolojiyi fetişleştirme eğiliminde olan bir analitik çerçeve ve oradan oraya atlayan bazı konumlar benimsemişlerdir. Bunu yapmakla, bizzat kendilerinin gen mühendisliğiyle ilgili herhangi bir tarımsal gelecek inşa edilmesi çabalarında öncü olmayacaklarını ortaya koymuşlardır. Şayet tarımsal biyoteknoloji farklı toplumsal amaçları karşılamak üzere yeniden inşa edilecekse, bu işin farklı sosyo-teknik hayalleri olan başkaları tarafından üstlenilmesi gerekecektir.

Kaynakça

Alliance for a Green Revolution in Africa. 2007. "As Schools Begins, Unique African Partnership Announces Launch of Critical PhD Program for Crop Breeding in Africa." Nairobi.

Bellon, M. 2006. "Crop Research to benefit poor farmers in marginal areas of the developing world: a review of technical challenges and tools." CAB Reviews:

Perspectives in Agriculture, *Veterinary Science, Nutrition and Natural Resources* 1.

Bloomberg News/Reuters. 2007. "EU blocks approval of genetically modified crops." *International Herald Tribune.*

Carr, Susan. 2000. "EU Safety Regulation of Genetically-Modified Crops: Summary of a Ten-year Country Study." Milton Keynes, UK: The Open University.

Daily Nation (Kenya). 2007. "Biosafety Bill too Rushed (Ed.)."

Dhlamini, Zephaniah. 2006. "The role of non-GM biotechnology in developing world agriculture." SciDevNet.

Dickson, David. 2007. "Africa must create its own biotechnology agenda." SciDevNet, 12 June 2007.

Freidberg, Susanne, and Leah Horowitz. 2004. "Converging Networks and Clashing Stories: South Africa's Agricultural Biotechnology Debate." *Africa Today* 51:3-26.

Gaskell, George, et al. 2000. "Biotechnology and the European Public." *NatureBiotechnology* 18:935-938.

Gaskell, George, et al.,. 2006. "Europeans and Biotechnology in 2005. Patterns and Trends: Final Report on Eurobarometer 64.3." S. 87, A Report to the European Commission's Directorate General for Research.

Gottweis, Herbert. 1998. *Governing molecules : the discursive politics of geneticengineering in Europe and the United States.* Cambridge, Mass.: MIT Press.

Gramsci, Antonio. 1971. Selections from the Prison Notebooks New York, International Publishers.

Gupta, A., ve R. Falkner. 2006. "The Cartagena Protocol on Biosafety and Domestic Implementation: Comparing Mexico, China and South Africa." EEDP Briefing Paper 06/01: Chatham House,.

Hickman, Martin, ve Bob Roberts. 2000. "Commons Statement over GM Seed Row." PA News (wire service),.

Jasanoff, Sheila. 1995. "Product, Process or Programme: Three Cultures and the Regulation of Biotechnology." S. 311-331. *Resistance to NewTechnology*, ed. Martin Bauer. Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press.

—. 2005. *Designs on nature : science and democracy in Europe and the United States.*

Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Kloppenburg Jr., Jack Ralph,. 1988. *First the Seed: The Political Economy of Plant Biotechnology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levidow, Les. 2000. "Pollution Metaphors in the UK Biotechnology Controversy." *Science as Culture* 9:325-351.

Michael, Meron Tesfa. 2006. "Africa Bites the Bullet on Genetically Modified Food Aid." Worldpress.org.

Mnyulwa, D., and J. Mugwaga. 2003. "Agricultural Biotechnology in Southern Africa: a Regional Synthesis. Working Paper no.1, FANRPAN/IFPRI Regional Policy Dialogue on Biotechnology, Agriculture and Food Security in Southern Africa." Johannesburg, Nisan 23-25.

NEPAD. 2005. "Africa's Science and Technology Consolidated Plan of Action."

Pingali, P., ve T. Raney. 2005. "From the Green Revolution to the Gene Revolution: How Will the Poor Fare?" ESA Working Paper No. 05-09.

Purdue, Derrick A. 2000. Anti-genetiX : the emergence of the anti-GM movement. Aldershot: Ashgate.

Ruivenkamp, Guido. 2005. "Tailor-made Biotechnologies: Between Bio-power and Sub-politics." *Tailoring Biotechnologies* 1:11-33.

Sand, Peter H. 2006. "Labelling Genetically Modified Food: The Right to Know." *Review of European Community & International Environmental Law* 15 (2), 185–192. 15:185-192.

Schurman, Rachel. 2004. "'Fighting Frankenfoods': Industry Structures and the Efficacy of the Anti-Biotech Movement in Western Europe." *Social Problems* Vol. 51.

Schurman, Rachel, and William Munro. 2003. "Making Biotech History: Social Opposition to Agricultural Biotechnology and the Future of the Biotechnology Industry." *Engineering Trouble: Biotechnology and its Discontents*, ed. Rachel Schurman and Dennis Takahashi Kelso. Berkeley: University of California.

—. 2006. "Ideas, Thinkers, and Social Networks: The Process of Grievance Construction in the Anti-Genetic Engineering Movement." *Theory and Society*35:1-38.

—. 2007. "Targeting Capital: A Cultural Economy Approach To Understanding The Efficacy Of Two Anti-Genetic Engineering Movements."

—. *Making Biotech History: Industry, Science, and Social Activists*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Schweiger, Thomas G. 2001. "Europe: Hostile Lands for GMOs." S. 440 *Redesigning life? : the worldwide challenge to genetic engineering*, ed. Brian Tokar. Londra: Zed books.

Scoones, Ian. 2005. "Contentious Politics, Contentious Knowledges: Mobilising against GM Crops in India, South Africa, and Brazil." Institute for Development Studies Working Paper 256.

Segarra, Alejandro, ve Susan R. Fletcher. 2001. "Biosafety Protocol for Genetically Modified Organisms: Overview. Library of Congress." Washington DC: Congressional Research Service. The Library of Congress (ABD).

Smith, Elta, ve Kaushik Sunder Rajan. 2007. "Therapeutic Values: Food, Drugs and the Promise of Health." *Tailoring Biotechnologies: Reconstructing Agro-Biotechnologies for Development?*, ed. Guido Ruivenkamp, Joost Jongerden, and Shuji Hisano. Kyoto, Japonya.

South Africa, Department of Agriculture. 2005. "Genetically Modified Organisms Act, 1997."

Thomas, Jim. 2001. "Princes, Aliens, Superheroes and Snowballs: The Playful World of the UK Genetic Resistance." S. 440 in *Redesigning life? : the worldwide challenge to genetic engineering*, ed. Brian Tokar. London; New York: Zed Books.

Tjaronda, W. 2006. "What are the Dangers of Biotechnology?" Namibia . New Era.

Udongo.org. 2007. "Biosafety Bill Kenya - Next?"

Waugh, Paul. 2000. "MPs demand destruction of GM rape crop." *The Independent*, Londra.

Wright, Susan. 1998. *Private Science: Biotechnology and the Rise of the Molecular Sciences*, ed. Arnold Thackray. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Elektronik Ağlar İktidar ve Demokrasi

Saskia Sassen

Bu çalışmanın çabası şebekeleşmiş iktidar biçimlerinin, özellikle teknik özellikler üzerine odaklanıldığmda sık sık kuramlaştırıldığı gibi, özgün biçimde paylaşımcı olmadıklarını göstermektir. Bunu dijital etkileşimli nüfuz alanları üzerinde odaklanarak ve dijital ağların teknik özelliklerini ve kapasitelerini bu etkileşimli nüfuz alanlarından daha karmaşık olan sosyo-dijital yapılardan ayırt ederek yapmaktadır. Bizatihi teknolojiyle ilgisi az olabilecek müdahale mekanizmaları, bu ağların, güçlü demokrasi ve katılım imalı paylaşılmış sonuçlar gibi öncelikli sonucu olarak görülebilecek şeyleri yeniden biçimlendirebilir. O yüzden bu teknolojik olmayan özgün müdahalelerle yeniden şekillendirme gerçeği hükümet etme ve demokratik katılım meseleleri için anlamlar taşımaktadır.

Bunu deneysel olarak incelemek için iki vakaya odaklanacağım: finanstaki elektronik ağlar ve elektronik eylemci ağları. Her iki vaka da küresel dinamiğin parçalarıdır ve her ikisi de dijital ağların üç özelliğiyle önemli biçimde şekillenmiştir;

ademi merkeziyetçi erişim/paylaşılmış sonuçlar, eşzamanlılık ve karşılıklı bağlantılılık. Fakat bu teknik özellikler her vakada çarpıcı biçimde farklı sonuçlar üretmiştir. Birinci durumda bu özellikler paylaşımcı sonuçlara katkı sağlamaktadır: yerel örgütlerin küresel ağlara daha büyük katkısı ve böylece ilk sınırötesi kamusal alan biçimlerinin ya da yerelleşmiş birçok mücadele ve aracılık türünde toplanmış küresellik biçimlerinin oluşturulmasına yardımı. İkinci durumda, bu aynı özellikler küresel sermaye piyasasında bu finansal elektronik ağların gücü bir tür paylaşılmış güç türüne, yani dünya çapında dağılmış milyonlarca yatırımcı ve bunların milyonlarca bireysel kararına dayansa bile, daha yüksek seviyelerde kontrol ve yoğunlaşmaya katkı sağlamıştır. Bu vakaların ikincisinde sonucun teknik kabiliyette bitmediğini söyleyebiliriz.

Bu tür bir analiz kimi teorik, kimi politik daha büyük bir gündem çeşitliliğinden bahsetmektedir. Teorik olarak etkileşimli dijital ağların niteliğinin yeniden düşünülmesi ve bu teknoloji ve etkileşim karışımlarından doğan gerçek oluşumların ve bunların meydana getirebileceği olası yeni toplumsal biçimlerinin belirlenmesi ihtiyacına işaret etmektedir (örn. Letham ve Sassen, 2005). Devlet politikaları bakımından bu, devlet otoritesiyle dijital ağların hızla genişlemesi arasındaki ilişkiyi ilgilendiren birçok mesele ve tartışmanın bazılarından söz etmektedir. Bu, özellikle de firmaların, bireylerin ve HDÖ'lerin siberalemde çalışırken İnternet'in mevcut yasa-nüfuz sahası ilişkilerini çiğneme kapasitesi, hükümet kontrolünden kaçtıkları hakkındaki varsayımlarla değerlendirilen bir konudur. Bu etkileşimli dijitalleşme biçimlerinin sonuçlarından birisi, küresel kent gibi uluslar-altı ölçeklerin ve daha önce ulusal ölçeğin egemen olduğu küresel piyasalar gibi uluslar-üstü ölçeklerin hakimiyetinin sağlanması olmuştur. Bu yeniden ölçekleme mevcut devlet otoritesi formülleriyle daima paralel değildir. Öyleyse, dijital ağların özellikle demokratik-

leştirici ve katılımı arttırıcı olarak düşünülmesi bunların yaygınlaşmasının ancak kamu yararını amaçlayan küresel hükümet için olumlu olabileceği fikrine kolaylıkla yol açabilir. Hükümet sistemlerindeki daha geniş bir küreselleşmeyle bağlantılı birçok kısmi ve özel değişiklikler ortamında bu özellikle böyle olmalıdır.

Çalışma bu meseleleri, dijitalleşmenin daha eski aktörlerin ve mekânların kuvvetlenmesini ve devlet otoritesinin uzmanlık, kapsam ve ayrıcalığıyla kapışabilen yenilerinin oluşmasını nasıl sağladığına odaklanarak incelemektedir. Burada seçilen belli deneysel vakaların her ikisinde de dijitalleşme dönüştürücü olmuştur. Buradaki kilit bir varsayım, dijitalleşmeyle ekonomi-politik süreçleri arasındaki çakışmaların anlaşılmasının, dijital alanın yerleşmişliğinin kabul edilmesini ve dijitalleşmenin yol açtığı teknik kapasitelerin sırf teknolojik mütalaasına direnişi gerektirdiğidir. Öyleyse çaba ayrıca, henüz azgelişmiş olan dijital teknolojiyi toplum bilimi perspektifinden anlama analitiğine katkıda bulunmasıyla kuramsaldır da. Bu alanda yapılan toplumsal bilim çalışmaları ekseriyetle bu teknolojileri ya çok güçlü ya da buna ilâveten daha hızlı olarak görmektedir. Her iki görüş de gayet kusurludur ve birçok yanlış tahminler üretmiştir. Bu teknolojilerin bile kaçamayacağı koşullulukları daha iyi kavramamıza izin veren analitik araçların geliştirilmesi burada sorduğum türden sorular için kritiktir. Çalışmanın ilk yarısı dijitalleşmenin bugünkü küresel sermaye piyasasının biçimlendirilmesindeki rolünü ve geniş ölçüde elektronik, uluslar-üstü olup olmama ve böylece bölgesel her hukuktan kaçıp kaçamama derecesini araştırmaktadır. İkinci yarısıysa yerelleşmiş kaygı ve mücadelelerin özgünlükleri sayesinde işleyen, yine de demokratik katılımı devlet sınırları ötesine genişletiyor olarak görülebilen küresel politika türlerinin oluşumunu incelemektedir. Ben bunları birçok şekilde yasa-yöre ilişkisiyle ilgili küresel finansın sor-

duklarının tersi sorular soran küresel politikaların kozmopolit olmayan çeşitleri olarak görmekteyim.

Dijital Ağlara Karşı Devlet Otoritesi: Bölge-Otorite İlişkisinin Yeniden Düzenlenmesi

İnternet'in ademi merkeziyetçi bir ağlar şebekesi olma durumu, onun, devlet iktidarından bağımsızlığıyla ve demokrasiyi hem piyasa dinamiklerini hem de sivil toplumun erişimini güçlendirmek yoluyla dipten tepeye zenginleştirme kapasitesiyle ilgili, güçlü fikirlere katkı sağlamıştır.[1] İnternet'in özünde altyapısal bir dizi bileşen vardır: İnternet değişimleri, ulusal omurga ağları, bölgesel ağlar ve yerel ağlar. Bu altyapılar ekseriya özel sahiplidir. O yüzden ilke olarak İnternet'in kilit özelliklerinden birçoğu aslında demokrasiyi zenginleştirme kapasitesine sahipken, açıklığı ve teknolojisi erişim üzerinde önemli dolaylı kontrol ve sınırlama olanaklarını da içermektedir. Dahası, büyük finansal elektronik ağların belki de en önemli örneği olduğu geniş bir elektronik ağ özeldir ve üye ol-

1) İnternet'i oluşturan şey sürekli değişmektedir (WIO 2002). Yıllar önce o halâ ortak bir iletişim protokolünü (IP protokolü) kullanan bir bilgisayar ağları şebekesi olarak tanımlanabiliyordu. Bugün diğer iletişim protokollerini kullanan ağlar da geçitler yoluyla başka ağlara bağlanmıştır. Dahası İnternet yalnızca başka bilgisayarlarla bağlantılı bilgisayarlar tarafından oluşturulmamıştır: ayrıca İnternet'e bağlı satış noktası terminalleri, kameralar, robotlar, teleskoplar, cep telefonları, televizyonlar ve başka aygıt çeşitliliği de bulunmaktadır. 24 Ekim 1995'te Birleşik Devletler Federal Şebeke Konseyi, İnternet'in tanımlanmasıyla ilgili şu kararı çıkarmıştır: " 'İnternet,' 1) İnternet Protokolü ya da bunun sonraki uzatmalarına/devamına dayanan küresel olarak emsalsiz bir adres alanı sayesinde mantıksal olarak birbirleriyle bağlantılı; 2) Aktarım Kontrol Protokolü/İnternet Protokolü (TCP/IP) ya da bunun sonraki uzatmalarına/devamına ve/veya başka IP uyumlu protokoller kullanarak iletişimleri destekleyen; ve 3) kamusal ya da özel olarak, burada tanımlanan iletişimlere ve ilgili altyapıya dayalı yüksek seviyeli hizmetleri sağlayan, kullanan ya da erişilir kılan küresel bilgi sisteminden bahsetmektedir" (http://www.itrd.gov/fnc/Internet_res.html).

mayanlar için ulaşılmazdır. Öyleyse çoğu kimsenin dijital ağların özgün demokratik niteliği olarak kabul ettiği şey üzerinde sınırlamalar mevcuttur.

Bu koşullarda özel ve kamusal erişimli dijital alanı ayırt etmek önemli hale gelmektedir. Dijital dinamikler ve potansiyeller hakkındaki birçok iddialar aslında özel dijital alanda gerçekleşen süreçlerle ilgilidir ve İnternet'le ilgisi azdır. Ben bunu oldukça yaygın da olsa ciddi bir şaşkınlık diye kabul ediyorum. Çoğu toptancı finansal faaliyet ve diğer önemli dijital ekonomik faaliyetler, tahsis edilmiş özel dijital ağlarda meydana gelmektedir.[2] Özel dijital ağlar, kamusal dijital ağlara ilişkin paylaşılmış güçten başka güç biçimlerine olanak sağlamaktadır. Kilit örnekler toptancı finans piyasaları, şirket intra-netleri ve ödünç verenleri ve alanları bir araya getiren şirket ağlarıdır; her türden tacir, kamuya açık hisse ticareti yaparken bile özel ağları kullanmaktadır.

Yapılması gereken ikinci bir ayırım etkileşimli dijitalleşmiş nüfuz alanları durumunda kullanıcıları yönlendiren mantığın mutlaka teknik kapasitelere karşılık geleceğini varsayamayacağımızdır. Belki de bunu en iyi, bu teknolojilerden yoğun faydalanışı ve ihtiyacı olan şeyleri elde etmek için ne gerekliyse harcama kapasitesiyle finans aydınlatmıştır. Araçların ve piyasaların dijitalleşmesi küresel sermaye piyasasının ani büyümesi için önemli ve böylece ekonomik kıstasın finansallaşmasını sağlarken, bu sonuç, elzem olsa bile dijitalleşmenin kendisiyle ilgisi genellikle az olan çıkarlar ve mantıklar tarafından şekillenmiştir. Büyümesinde ve karakterinde bu teknolojilerin

2) Perakende yatırım ve hisse ticareti, çoğunlukla perakende olan ve genel kürsel finans piyasasının ofak bir payını temsil eden doğrudan çevrimiçi yatırım gibi İnternet'i kullanmaktadır. Değer olarak üç dört yıl içersinde beklenen üç misline çıkışındaki factoring bile ona burada tartıştığım toptancı finans piyasasını nitelendiren tipteki gücü vermeyecektir.

öneminin ne olduğuna bakılmaksızın ayırt edilmesi gereken şey, iş için kullanma mantığının teknolojinin kendisinin değil, finansın olduğudur. Bu, dijitalleşmiş piyasaların karmaşık endüstriyel ortamlar içinde olma derecesini öne çıkartmaktadır. Buna ek olarak, sermaye piyasalarının dijitalleşme yoluyla kazandıkları kaba güç, finans egemenliğindeki bazı ekonomik kıstasların ulusal politikada kurumsallaşmasını da kolaylaştırırken, kendi başına dijitalleşme bu politika sonucuna ulaşamazdı.

Karşılığında bu, herhangi bir hükümetin hususi yargı yetkisinin kısmen dışında işleyen uluslar-üstü elektronik piyasa alanının, küresel finansın alanlarından yalnızca birisi olduğunu bize göstermektedir. Diğer tür alan, ulusal yasaların, yasalar sık sık kökünden değiştirilse bile, işlerliğini sürdürdüğü yerler olan gerçek yoğun finans merkezi çevreleri tarafından belirlenmiştir. Özel ekonomik elektronik alanın yerleşikliği, yalnızca dünya çapında yaygınlaşmaya ve dijitalleşmeyle geleneksel iletişim altyapısı arasındaki karmaşık etkileşime değil -ikincisi doğrudan devlet otoritesine daha fazla tabidir- muazzam altyapı yoğunlaşmalarının oluşumuna yol açar. "Küresel şehirler" fikri çeşitli küresel aşırı-hareketli sermaye biçimlerinin -gerçek finans merkezlerindeki finans sermaye dahil- bu yerleşikliğini ele geçirir.[3] Küresel finansa ait olanlar gibi özel dijital alanlar durumunda, bu yerleşiklik, teori ve pratik için, özellikle de hükümetlerin ve yurttaşların bu yeni elektronik dünyada rol oynayabilecekleri koşullar için önemli anlamlar taşımaktadır.

Yasa ve nüfuz alanı çakışmasının, küresel finansınkine zıt

3) Örneğin, büyük finans merkezleri arasında elektronik ticaret ve elektronik ağ ittifaklarının büyümesi dijitalleşmiş piyasaların finans merkezlerinin temsil ettiği bu engin maddi kaynak ve beşeri yetenek yoğunlaşmaları içersine kısmen yerleşmesinin özel şeklini görmemize izin vermektedir. (Bkz. Sassen, 2001: bölüm 4, 5 ve 7).

olan türü, belki de dijitalleşmenin aynı şekilde ama radikal biçimde farklı koşullar altında dönüştürdüğü bir bölgede bellidir. Kilit dijital aracı İnternet'tir ve kilit roller geniş ölçüde kaynak fakiri örgütler ve bireylerdir. Bu, çok sayıda mahalde toplanmış olsa da yerelden daha geniş, sıklıkla küresel ölçeğe varan ölçeklerde dijital olarak irtibatlanmış özel bir tür eylemcilik üretir. Küçük, kaynak fakiri örgütler ve bireyler bile elektronik ağlarda katılımcı olabildiğine göre bu, devletlerden başka aktörler tarafından ani bir sınır-ötesi politika artışı olanağına işaret eder. Burada ilginç olan şey bunlar fakir ve yerelleşmiş aktörlerken bir şekilde bölgesel devlet hukukuna kısmen kestirme yapabilmeleridir. Bunu küresel elektronik piyasaların muhalif koşulları altında yaparlar. Devlet otoritesi ve bölgesel hukuk bakış açısından genel sonuç, eski resmi ölçek hiyerarşilerinin istikrarsızlaşması ve tamamen resmileşmemiş yenilerinin ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Tarihi ulusdevletin yükselişini gören döneme kadar giden eski ölçek hiyerarşileri işlemeye devam etmektedir; bunlar tipik olarak kurumsal boyut ve bölgesel kapsam bakımından örgütlenmişlerdir: uluslararasmdan ulusala, bölgesele, kentsele ve yerele. Fakat bugünkü yeniden ölçekleyici dinamikler kurumsal boyutu ve ulusal devletlerin oluşmasının ortaya çıkardığı kurumsal engelleri aşıp geçmektedir. En genel şekliyle bu gelişmeler devletlerin düzenleyici kapasiteleri hakkında ve son iki yüzyılda yapılaştığı şekildeki devlet otoritesine zarar verme potansiyelleri hakkında birkaç soruyu ortaya koymaktadır. Fakat ister güçlü elektronik finans piyasaları, isterse kaynak fakiri eylemci ağlar olsun, dijitalleşmiş bölgeler mutlaka tüm devlet otoritesinden kaçamamaktadırlar. Daha analitik olarak bu gelişmelerin otoriteyle nüfuz bölgesi arasında yeni çakışma türlerine, böylece dijitalleşmiş bölgeler, devlet otoritesi ve küresel hükümet kurumları arasında yeni nirengilere işaret edip etmediğini sorabiliriz. Buradaki iki vakanın okunması gere-

ken daha ayrıntılı bir incelenişi, daha geniş olan bu çerçeveye aykırıdır.

Şimdi odak noktası küresel finans piyasalarını ve elektronik eylemci ağlarını biçimlendiren dijital ve dijital-olmayan koşullar arasındaki bu etkileşimin niteliğine kaymaktadır. Bu, kullanıcılara önderlik eden mantık meselelerine ve bunların dijital ağlarla daha büyük iktidar ve demokrasi meseleleri arasındaki ilişki hakkında bize anlatabileceği şeylere giden bir yoldur

Dijital ve Dijital-olmayanın Çakışmaları

Aşırı-hareketlilik ve "dematerya lizasyon"[4] genellikle yeni teknolojilerin yalnızca işlevleri ya da yetenekleri olarak görülmüştür. Bu anlayış bu sonuca ulaşmanın birçok maddi koşulları gerektirdiği gerçeğini ihmal etmektedir. Finansal bir aracın aşırı-hareketliliğinin (ya da gerçek bir parça gayrı menkulün dijital finansal araçla bütünleşerek dijitalleşmesinin) üretilmek zorunda olduğunu bir kez kabullenirsek, dijitali tahlil edişimize dijital-olmayan değişkenler sokarız. Tersine, elektronik alanda olup bitenin çoğu kültürlerle, maddi uygulamalarla ve elektronik alanın dışında ortaya çıkan imgelerle derinden değişmiştir. Siberaleme gelindiğinde, sanki siberalem dışındaki dünyayı dışlayacakmışız gibi düşündüklerimizin çoğu anlam ya da ima yoksunudur. Dijital ve dijital-olmayan basit bir aynı anda olmaz koşullar değildir. Dijital, yaşanan deneyimin daha geniş toplumsal, kültürel, öznel, ekonomik ve hayali yapılaşmalarıdır* ve içersinde var olup çalıştığımız sistemlere yerleşiktir. Dijital aynı zamanda, bu yerleşiklik yoluyla öz-

* Anthony Giddens'ın Toplumun Kuruluşu (The Constitution of Society) isimli kitabında kullandığı bir kavram (structuration) – ç.n.

4) Dematerya lizasyon sıklıkla dijitalleşmenin kitap gibi fiziksel nesnelere ne yaptığını kavramak için kullanılır. Kesin konuşmak gerekirse, o da farklı bir tür materyal olduğu için bir dijitalleşme betimlemesi olarak yanlıştır.

gün yetenekleri yeni toplumsal ve mümkün kavramlar oluşturabilecek şekilde toplumsala geri döndürebilir.

Sermaye hareketliliğinin gerçekleşmesi sermaye sabitlenmesini gerektirir: son moda çevreler, güzel konutlu yetenek sahipleri ve -otoyollardan havalimanlarına ve demiryollarına- geleneksel altyapı. Mekân-bağımlılıklarının doğası, mekân-bağlılığının bir hareketsizlik biçimi olmasının çok daha muhtemel olduğu yüz yıl öncekinden farklıyken bile bunların hepsi kısmen mekân-bağımlı koşullardır. Fakat dijitalleşme kendisiyle birlikte, akışkan olmayanın akışkanlaştırılmasını sağlayan, böylece alışkanlık olarak hareketsiz ya da neredeyse öyle olduğunu düşündüğümüz şeylerin hareketini üreten ya da arttıran bir yetenek yükselticisi de getirir; ekseriya bilgisayar aygıtı gibi sabit sermayenin bir parçası. En aşırı halinde, bu akışkanlaştırma nesnesini dijitalleştirir. Bir kez dijitalleştiğinde aşırı-hareketlilik -küresel kapsamlı dijital ağlar yoluyla ani dolaşım- kazanır. Bir nesnenin dijitalleşme yoluyla kazandığı aşırı-hareketliliğin daha karmaşık bir koşulun bir momenti olduğunun vurgulanması önemlidir. Öyleyse böyle bir nesnenin aşırı-hareketli olarak temsil edilmesi, o nesnenin yalnızca bazı bileşenlerini, yani belli bir zamanda dijitalleştirilebilecek olanları içerdiği için kısmi bir temsildir. Akışkanlaşan, dijital ağlarda dolaşan ve aşırı-hareketlilikle belirlenen şeyin çoğu bileşenlerinin bazılarında fiziksel kalan daha büyük bir varlığın yalnızca bir bileşenidir.[5]

Buna karşılık, bugün mekân-bağlılığının çoğu giderek -tamamen olmasa da- bileşenlerinin, ürünlerinin ve sonuçlarının aşırı-hareketliliği sayesinde biçim değiştirmiş ya da tescil edil-

5) Küresel kentler hakkındaki çalışmamın çoğu küresel dijital ekonominin olabilmesi için muazzam maddi koşul yoğunlaşması gerektiğinin kavranması ve belgelenmesi çabası olmuştur. Finans bu bakımdan önemli bir aracıdır: çeşitli akışkan-olmayan zenginlik biçimlerini akışkanlaştırma ve zaten akışkan olanın hareketliliği arttırma (yani aşırı-hareketlilik) yeteneğini temsil eder.

miştir. Hem sermaye sabitliği hem de hareketliliği hızın arttığı ve önemli olduğu zamansal bir çerçeveye geçmiştekinden daha fazla yerleşmiştir. Bu tür sermaye sabitliği, onun maddi ve mahalli özellikleriyle sınırlı bir tanım yoluyla, yani topoğrafik bir tanım yoluyla tam olarak kavranamaz (Sassen 2001: bölüm 2 ve 5). Gayrı menkul endüstrisi bu özelliklerden bazılarını sergilemektedir. Finans firmaları gayrı menkulü akışkanlaştıran, böylece gayrı menkule yatırımı ve bunun küresel piyasalarda "dolaşımını" kolaylaştıran araçlar icat etmişlerdir. Fiziksel, gayrı menkulü oluşturan şeyin parçası olarak kalsa bile, küresel piyasalarda dolaşabilen gayet akışkan araçlar tarafından temsil edilerek dönüştürülmüştür. Aynı görünebilir, aynı tuğla ve harcı içerebilir, yeni ya da eski olabilir ama o dönüşmüş bir varlıktır.

Geleneksel kategorilerimiz yoluyla bu çok-halliliği anlamakta zorluğumuz vardır: fiziksel ise fizikseldir; aşırı-hareketliyse de öyledir. Aslında, gayrı menkulün akışkan finans araçları yoluyla kısmen temsil edilmesi, gayrı menkul demeyi sürdürdüğümüz şeyin fiziksel ve dijitalleşmiş momentlerin karmaşık bir çakışmasını üretir. Elektronik finans piyasalarındaki fiziksel altyapının kısmi içselliği de bunu yapar. Ben (2002) hem dijital hem de dijital olmayanın aynı anda karşılıklı bağımlılık ve özgünlüğünü kavramak için çakışma terimini kullanmaktayım. Birbirleri üzerinde çalışırlar ama bu süreçte melezlik üretmezler. Her birisi ayrı indirgenmez niteliğini sürdürür.

Elektronik Finansal Ağlar

Elektronik finansal piyasalar üzerinde odaklanmak için ilginç bir vakadır, çünkü bunlar belki de dijitalin aslında mekânsal, daha somut olarak bölgesel herhangi bir koşulsallıktan özgür olduğunun nasıl gösterilebileceğinin en aşırı örneğidir. Bu elektronik piyasaların kanıtladığı sürat, karşılıklı bağlantı ve artan kaldıraç kuvveti karışımı aşırı-hareketli ve mekânsız

bir küresel finans imajı üretmektedir. Gerçekten de, bu piyasaların toplumsal herhangi bir şeye yerleşik olduğunu göstermek kolay değildir.

Toplumsaldan bağımsız, neredeyse tamamen teknik bir alan olanağı, akademik finansal ekonominin, bugün en yaygın şekilde kullanılan yeni türevlerin icat edilmesinde oynadığı artan rolü daha da desteklemektedir. Bu da giderek, bu piyasaların akademik finansal ekonomiye yerleşik olup olmadığı fikrine yol açmıştır. Bu ikincisi 1980'den beri, yeni nesil bir türevin biçimlendiricisi, meşrulaştırıcısı, yazarı, yetkilendiricisi olarak ortaya çıkmıştır (Callon 1998; MacKenzie 2002). Akademik finansal ekonominin özetlediği formal finans bilgisi bugünün finans piyasalarında kilit bir rekabetçi kaynaktır. O yüzden finansal ekonomideki formal akademik çalışma formal finans bilgisinin piyasa değerinin "temellerini" de temsil etmektedir, yani bu araçlardan ya da modellerden bazıları yatırımcılar arasında diğerlerinden daha popülerdir.[6] Çok çeşitli biçimlerdeki türevler bu bilgiyi ve bunun piyasa değerini somutlaştırır.

---

6) Bu nedenle Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi (LTCM) için tasarlanan model yalnızca önemli değil, parlak bir yenilik olarak görülmüştür. LTCM kendi stratejilerini gizlemek için elinden geleni yaptığı gerçeğine rağmen benzer arbitraj stratejilerini benimseyen birçok izleyici oluşturmuştur (MacKenzie 2003). MacKenzie ve Millo'nun (2003) Chicago Opsiyon Değişim Borsası'ndaki opsiyon fiyatlama teorisinin (Black-Scholes) başarısı tartışmasında bu modelin iki faktör nedeniyle deneysel olarak başarılı olduğunu iddia etmişlerdir. Birincisi, piyasalar modelin varsayımları artan şekilde gerçekçi hale gelecek şekilde giderek değişmiştir. Deneysel dünya, birkaçını söylemek gerekirse T Düzenlemesi tadilatları, hisse senedi ödünç alımının giderek artan kabulü ve daha iyi iletişim gibi değişikliklerle biçimlendirilmiştir. İkincisi, birbirine geçmiş kültürel ve ekonomik süreçler modelin geniş çaplı kullanımına olan engelleri giderek azaltmıştır. McKenzie'nin vurguladığı gibi bu modelin gerçekleştiriciliği otomatik değil, "tarihsel bir olay, 1987 çöküşü tarafından bitirilen tartışmalı, tarihsel duruma bağlı bir neticedir" (2003: 138).

Fakat bu teknik yeteneklerin, araçların artan karmaşıklığıyla birlikte, aslında bu piyasaların işleyişi içersinde bir nasıl yorumlama kültürü, en iyi şekilde finans merkezlerinde -yani gayet bölgesel, karmaşık ve yoğun çevrelerde- üretilen ve icra edilen bir kültür ihtiyacını ortaya çıkardığını başka bir yerde araştırdım (2006: bölüm 6). O yüzden, belki de ironik olarak, türev ticareti yapan piyasaların ve araçların teknik ve akademik özellikleri güçlendikçe, bu kültürler teknik kapasitelerle kültürel kapasiteler arasındaki ilginç mübadelede daha önemli hale gelmiştir. Öyleyse bu yorumlama kültürü ihtiyacım türevlerin akademik yerleşiklik sınırlarının belirleyicisi olarak kullanabilir ve böylece türev ticareti piyasalarının toplumsal mimarisini düzeltebiliriz. Daha özel olarak bu bizi, -finans "piyasaları"ndan ayrı olarak- finans merkezlerinin, bu yorumlama kültürünün inşasını ve işleyişini sağlayan kilit topluluklar olarak önemine geri götürür. Öyleyse finans merkezleri ihtiyacı da finans sisteminin neden bu tür bir merkezler ağma ihtiyacı olduğunu açıklamaktadır. Karşılığında bu ihtiyaç, bölgesel olarak sınırlı otorite anlamını taşır ve elektronik ağlar ve bölgesel eklentilerle belirlenmiş özgün bir bölgesellik türü oluşumuna işaret eder. Küresel şehirler bu aynı dinamiğin daha genel, daha az teknik bir örneğidir.

Yine de ulusal devletlere finans piyasalarının en küreselini bile düzenlemek için biraz çekiş gücü veren böyle bölgesel eklentilerin yanı sıra, büyük emirlerdeki* muazzam artış gerçeği finansa ulusal hükümetler üzerinde büyük ölçüde güç sağlamıştır. Bu artış muhtemelen finanstaki dijitalleşmenin en önemli sonuçlarından birisidir. Burada birkaç faktör işlemektedir; en önemli olduğunu düşündüklerimi seçeyim. Birisi,

* Finansal araçların alım-satımı için müşterilerin aracı kurumlara, aracı kurumların borsalara ulaştırdıkları alım-satım talimatları 'emir' olarak adlandırılır.

bugün küresel finans piyasalarının kritik bir özelliği olan araçların dijitalleşmesidir. Bilgisayar kullanma olanağı bu araçların yalnızca gelişimini kolaylaştırmamış, ayrıca karmaşıklığın çoğu yazılımda kapsanabilecek şekilde bunların yaygın kullanımını sağlamıştır. Bu, finans araçlarının matematik ya da yazılım tasarım konularını tam olarak kavrayamayan kullanıcılara yetenek sağlamaktadır. Bu araçların gelişimi yazılımlarının mülkiyet haklarını kolaylaştırdığı gerçeğiyle daha da artmıştır. Böylelikle yenilikleri daha yaşayabilir kılar. Finans yenilikler yoluyla akışkanlık seviyesini yükseltmiş ve şimdiye kadar akışkan olmadığı kabul edilen servet biçimlerinin akışkanlaşma olanaklarını da arttırmıştır. Genel sonuç, finans endüstrisinin daha önce ticareti yapılamaz mülk olarak kabul edilen ya da basit olarak mülk kabul edilmeyen çeşitli biçimleri, örn. birçok borç biçiminin menkul kıymet haline getiriliş miktarındaki muazzam artış olmuştur. Çağdaş finans ve finans piyasalarının bu özelliklerinin aracılık ettiği dijitalleşme, karşılığında artan hacim ve değere çevrilen işlem sayılarındaki büyük artışa katkı yapmış olarak görülebilir.

İkincisi, dijital ağların ayırt edici özellikleri artan sayıda ülkede ademi merkeziyetçi bir yatırımcı ve değişim erişimi kadar aynı anda karşılıklı bağlantılı akış ve işlem olanağını da üreterek küresel piyasa bütünleşmesinin anlamını en yükseğe çıkarabilir. Buradaki kritik geri plân faktörü 1980 sonlarından beri eğilimin giderek daha fazla ülkenin ekonomilerindeki düzenlemeyi sınır ötesi yakınlaşma ve finans merkezlerinin küresel bütünleşmesini temin eden özel bir dizi kritere göre kaldırmış veya yenilemiş olmasıdır. Bu dijital olmayan koşul, piyasaların ve araçların dijitalleşmesinin getirdiği yeni kabiliyetleri yükseltmiştir.

Üçüncüsü, finans basit bir para akışından çok özellikle işlemlerle ilgili olduğu için, dijital ağların teknik hususiyetleri ek anlam üstlenmektedir. Karşılıklı bağlantı, eşzamanlılık,

ademi merkeziyetçi erişim ve yazılımlı araçların hepsi işlem sayısının, işlem zincirlerinin uzunluğunun (yani, araçla mülk arasındaki uzaklığın) böylece katılımcı sayısının artmasına katkıda bulunur. Genel sonuç karmaşık bir işlem mimarisidir.[7]

Bugünkü küresel sermaye piyasasının bu üç özelliği yeni teknolojilerle ayrılmaz şekilde ilişkilidir. Meydana getirdikleri fark iki sonuçta görülebilir. Birisi uzmanlaşmış finans piyasalarının artışıdır. Bu yalnızca küresel bir özvarlık, tahvil, vadeli işlem, para piyasaları değil, her birisinde muazzam şekilde uzmanlaşmış küresel alt-piyasaların çoğalması meselesidir. Bu çoğalma, hem piyasaların hem de araçların dijitalleşmesiyle mümkün olan araçlardaki artan karmaşıklığın bir fonksiyonudur.

İkinci sonuç, bu koşulların birleşiminin, küresel sermaye piyasasının ekonomik globalleşmenin diğer birkaç bileşenine göre farklı olan konumuna katkı sağlamış olduğudur. İki önemli özelliği belirtebiliriz; birisi büyük emirlerle, diğeriyse finansın mekânsal örgütlenmesiyle ilgilidir. İlki bakımından göstergeler, ilgili gerçek parasal değerler ve ölçülmesi daha zor olsa da bazen ekonominin finanslaşması şeklinde bahsedilen ekonomik işlemlerde finansal kıstasın artan ağırlığıdır. 1980'den beri toplam finansal varlık stoğu, bu dönem boyunca OECD'yi oluşturan 23 gelişmiş ülkenin toplam GSMH'sından üç misli bir hızla artmıştır; para, tahvil ve menkul değerler ticaret hacmiyse yaklaşık beş misli hızlı artmış, şimdilerde bunu da aşmaktadır. Uluslararası ticareti yapılan bu türevlerin dünya çapındaki değeri 1990 sonlarında 65 trilyon, 2001'de

7) Bir başka yerde (Sassen 2006: bölüm 5 ve 7) bugünün finans tezini giderek artan işlem yoğun olarak oluşturdum. Metinimde finans merkezleri bu işlemciliği tam da dijitalleşmenin verdiği tüm yeni özellikleri benimsediği bir zamanda yönetme kabiliyetini içerdikleri için bugün daha da önemli hale gelmişlerdir.

168 trilyon, 2004'teyse 262 trilyon ABD dolarına erişmişken, toplam GSMH 2000'de yaklaşık 30 trilyon dolarda kalmıştır. Bunu perspektif içersine koymak için, küresel ekonominin sınır-ötesi ticaret (2004'te 11 trilyon dolar), ve küresel doğrudan yabancı yatırım stoğu (2004'te 8 trilyon dolar) gibi çok artmış, diğer önemli bileşenlerinin değerleriyle kıyaslama yapabiliriz (IMF 2005; BIS 2004). Döviz işlemleri 1983'te dünya ticaretinden on misli büyüktü, ama bu dönemde dünya ticareti de ani biçimde artmış olsa bile, (BIS'in üç yıllık araştırmasına göre) 1999 ve 2003'te 70 misli büyüktü.

Dijitalleşmenin dönüştürücü yeteneği hakkında ikinci bir dizi önemli konu teknoloji güdümlü değişimin sınırlarıyla, ya da başka bir deyişle, bu küresel elektronik sermaye piyasasının dijital olmayan koşullardaki yerleşiklik duvarına çarptığı noktayla ilgilidir. Burada iki ayrı yön bulunmaktadır. Birincisi küresel sermaye piyasasının, küresel ve dijital olsa bile, bazıları ölçek bakımından gerçekten küresel, ama diğerleri borsaların yerleşik olduğu gerçek finans merkezleri gibi ulus-altı olan çeşitli çevrelerdeki yerleşiklik derecesidir. İkinci bir konuysa bunun küresel elektronik piyasa niteliğine rağmen sınırlı sayıdaki en güçlü finans merkezlerinde yoğunlaşmış olarak kalma derecesidir.

Fakat deneysel olarak onbeş yıllık bir düzenleme azalışı, dünya çapında bütünleşme ve elektronik ticaretteki önemli ilerlemelerden sonra küresel finans piyasalarıyla ilgili aşikâr görünen şey, mahalli yoğunlaşma ve firmaların büyük finans merkezlerinde olmak için ödemeye istekli oldukları pirim miktarıdır. Birçok finans piyasasının büyük payı orantısız bir şekilde birkaç finans merkezinde toplanmıştır. Bu birkaç merkezde birleşme eğilimi ülkelerde de barizdir. Dahası, ülke başına tek bir önder finans merkezi modeli, kaybeden kentlerdeki bozulmanın değil, sektördeki hızlı büyümenin fonksiyonudur.

Önde gelen finans piyasalarındaki aşırı yoğunlaşma birkaç

gerçek sayesinde gösterilebilir.[8] Londra, New York, (ulusal ekonomik daralmaya rağmen) Tokyo, Paris, Frankfurt ve diğer birkaç kent düzenli olarak tepede görünmekte ve küresel işlemlerin büyük payını temsil etmektedirler. Bu, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ni (gerçi büyük ölçüde bir finans kompleksi değildi) yok eden ve çevredeki finansal faaliyetlerin çoğuna mesken olan ellinin üzerindeki binayı tahrip eden 11 Eylül saldırılarından sonra bile geçerlidir. Tahribatın seviyesi çoğu kimse tarafından sayısı sınırlı mahalde mekânsal yoğunlaşmanın tehlikeleri hakkında bir uyanış çağrısı olarak görülmüştür (Bu ve ilgili diğer eğilimler hakkında ayrıntılı veriler için bkz. Sassen 2006). Londra, Tokyo, New York, Paris (artık EuroNext olarak Amsterdam ve Brüksel'le birleşmiştir) Hong Kong ve Frankfurt dünya çapında hisse senedi kapitalizasyonunun büyük payından sorumludur. Londra, Frankfurt ve New York finans hizmetleri ihracatında muazzam bir dünya payına karşılık gelir. Londra, New York ve Tokyo hakikaten küresel piyasalardan birisi olan döviz piyasasının % 58'ini oluşturmaktadır; Singapur, Zürih, Cenevre, Frankfurt ve Paris ile birlikte, piyasaların bu en küresel olanının % 85'ine tekâbül eder. Bu yüksek yoğunlaşma seviyeleri, ufak bir küresel paydan sorumlu da olsalar çok sayıda başka piyasaların payına düşen kayda değer bir faaliyet bırakmaz.

Entegre finans merkezleri ağı küresel olarak genişlese bile, birkaç merkezde birleşme eğilimi ülkeler içinde de barizdir.

---

8) Bu bölümde alıntı yapılan verilerin ana kaynakları içersinde International Bank for Settlements (Basel); IMF ulusal hesap verileri; *Wall Street Journal*'ın WorldScope, *Morgan Stanley Capital International*, *The Banker* gibi uzman ticari yayınlar; *Financial Times* ve *The Economist* veri listeleri, özellikle de kentlere odaklanma için Technimetrics Inc. (artık Thomson Financial'ın bir parçasıdır, 1999) tarafından üretilen veriler bulunmaktadır. Ek standart, sürekli güncelleştirilen kaynak adları Sassen (2001; 2006)'da listelenmiş ve sunulmuştur.

Örneğin ABD'nde, bu muazzam ülkedeki diğer tek büyük uluslararası finans merkezi olan Chicago ile birlikte New York önde gelen yatırım bankalarını toplamaktadır. Sydney ve Toronto aynı şekilde kıtasal ülkelerinde güç kazanmış ve bir zamanlar büyük ticaret merkezleri olan, sırasıyla Melbourne ve Montreal'in işlevlerini ve piyasa paylarını ele geçirmiştir. Brezilya'da Rio de Janerio ve Hindistan'da Yeni Delhi ve Kalküta'nın pay ve işlevlerini alan Sao Paulo ve Bombay'da öyledir. Bunların hepsi devasa ülkelerdir ve insan bunların çok sayıda finans merkezini kaldırabileceğini düşünebilir; tâli merkezlerin birçoğu gelişmekteyse de mesele önde gelen merkezlerin büyük ulusal pay kazanmış olmalarıdır. Bu model dünyanın önde gelen ülkeleri dahil birçok ülkede barizdir.[9] Her ülkede önder bir finans merkezinin toplanması, kaybeden şehirlerdeki kayıpların sonucu olmaktan çok, sektördeki büyüme dinamiğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hem ülkeler içersinde daha az sayıda büyük merkezlerin toplanışı vardır, hem de ülkeler ekonomilerindeki düzenlemeyi azaltıp küresel ekonomi de buna uygun olarak genişledikçe küresel ağın parçası haline gelen merkezlerin sayısında kesin bir artış vardır. Örneğin 1990 başlarında Hindistan finans sistemi düzenlemesini (kısmen) azalttıktan sonra Bombay küresel finans ağıyla bütünleşmiştir. Küresel ağla bu bütünleşme tarzı sıklıkla bu şehirlerin büyük ölçüde ulusal merkezken sahip oldukları işlevleri yitirme pahasınadır. Bugün önde gelen genelde yabancı, finans, muhasebe ve yasal hizmet firmaları yeni sınır-ötesi işlemlerin

9) Bugün Paris finans sektörlerinin çoğunda 10 yıl öncekinden daha büyük pay almakta ve Lyon bugün gelişen bir ekonomik bölge merkezi olsa bile, Lyon gibi bir zamanların önemli hisse senedi piyasaları, "bölgesel" hale gelmiştir. Milano borsasını Eylül 1997'de özelleştirmiş ve İtalya'nın 10 bölgesel piyasasını elektronik olarak birleştirmiştir. Frankfurt artık Almanya'da finans piyasasında 1980 başlarına göre, Zürih'de önemli rakipler olarak bir zamanlar Basel ve Cenevre'ninkilere göre daha büyük bir pay almaktadır.

birçoğunu almak üzere onların piyasalarına girmektedirler. Kapitalizasyon birden artsa ve küresel piyasada toplam hacme ilâve yapsalar bile, küresel piyasayla bütünleşmek genelde içinde oldukları piyasanın belli segmentlerindeki küresel paylarında bir kazanç olmadan geçekleşmektedir.

Kısacası finans merkezleri ağındaki, genel hacimdeki ve elektronik ağlardaki hızlı büyüme, sınırlı sayıda finans merkezlerinde toplanma eğilimini önemli ölçüde değiştirmiş değildir. Küresel finansın özel dijital alanı, devlet otoritesi ve hukuk dünyasıyla, özgün ve çoğunlukla da çelişkili olan, en azından iki şekilde çakışmaktadır. Birisi ulusal devlet politikasına küresel sermaye piyasasının işlevsel mantığını yansıtan yeni tip normlar getirilmesiyledir. İkincisi, en dijitalleşmiş finans piyasalarının bile, küresel finansı kısmen ulusal hükümetler dünyasına, fakat özelleştirilmiş bileşenleri bakımından kısmen de finans merkezlerine döndüren gerçek yerleşmesiyledir. Küresel dijitalleşmiş finans, yasa ve bölge arasındaki karmaşık ve yeni çakışmalardan bazılarını ve aktörlerin bu en güçlüsü durumunda iken bile bunun sadece ulusal devlet otoritesinin çiğnenmesi olmadığını anlaşılır kılar. Bu daha çok, hem o otoritenin küresel finansın çıkarlarına cevap veren düzenleme ve yasaların uygulanması için kullanılmasından, hem de süregelen finans merkezleri ihtiyacı sayesinde bu otoritenin yenilenmiş olan ağırlığından oluşmaktadır.

Bu koşullar, küresel piyasalardaki bu yoğunlaşmanın ülkelere büyük çapta dolaşımın girip çıkmasına izin veren etkisiyle ilgili birkaç soru oluşturmaktadır. Küresel sermaye piyasası artık ulusal hükümetleri "disipline etme" yani daha önce daha geniş ekonomik ya da toplumsal kriterlere tabi olabilen, en azından bazı parasal ve kamu maliyesi politikalarını, finansal kriterlere tabi kılma gücüne sahiptir. Küresel sermaye piyasasının bu artan gücü birkaç soru doğurmaktadır. Bu, ulusal ekonomileri ve hükümet politikalarını daha genel olarak nasıl

etkilemektedir? Demokratik hükümetlerin işleyişini değiştirmekte midir? Bu tür bir sermaye yoğunlaşması sorumluluğu yeniden şekillendirmekte midir? Ulusal egemenliği etkilemekte midir? Bu değişiklikler devletleri ve devletler arası sistemi daha geniş sınır-ötesi ilişkiler dünyasında yeniden konumlandırmakta mıdır? Bunlar, küresel sermaye piyasasının ayırt edici özelliklerini ortaya çıkarmak için dijitalleşmenin diğer değişkenlerle karşılıklı etkileşim şekillerinin doğurduğu sorulardan bazılarıdır. Eğitsel literatür bu soruları doğrudan sormamışken, ulusal devletin neticede finansı düzenlemede halâ nihai otoriteyi uyguladığını anlayanlardan (örn. Helleiner 1999; Pauly 2002), geniş küresel ekonomide ulusal devletler üzerinde en azından kısmi bir üstünlük kazanmış gelişen bir güç görenlere kadar (Panitch 1996; Gill 1996) daha genel yanıtlar bulabiliriz. Benim analizime göre (2006: bölüm 5) 1980'lerde yükselen, muazzam genişlemiş küresel sermaye piyasası, kendi icaplarını ulusal ekonomi politikasında ağırlıklı kılma gücüne ve ulusal ekonomilerle gerekli örgütsel eklemlenmelere sahiptir ve bunun için ulusal ekonomik çıkarın arzu ettiği şekle bürünmüştür.[10] Sermaye piyasasının işleyiş mantığı, ulusal ekonomi politikası için finans sektörünün çok ötesine giden bazı normlar sağlamaktadır. Bu anlamda, küresel sermaye piyasası informal bir politik "aktör" işlevini görmektedir.

10) Ben bu normatif dönüşümü hukukun egemenliğindeki devletlerin yakın tarihinde kamu alanında olanları norm yapmak için bazı kapasitelerin özelleştirilmesi fikri içersinde kavramaya çalışıyorum (1996: bölüm 2). Burada uzun zamandır özel norm-yapıcı kapasite olarak tanımlanmış ama elbette özel bir kurum olan ya da olmasına niyet edilen Katolik Kilisesi gibi vakalarla ilgilenmiyorum. Aslında özel mantık unsuru olan şeyler kamu çıkarından çok özel çıkarları temsil etseler dahi artık kamusal normlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kendi başına bu hukuk egemenliğindeki ulusal devletler için yeni bir olay değildir; belki de farklı olan ilgili çıkarların küresel olma derecesidir.

Sınır-Ötesi Çevrimler Üzerinde Yer Siyaseti

Yerel girişimler İnternet sayesinde sınır-ötesi ağların bir parçası haline gelebilir ve özel ulusal/yerel yasalara tabi olmaktan bu yasaların neredeyse işler olmayı bıraktığı küresel bir ölçeğe gidebilir; hakim olan şey faaliyetteki ulusal ya da yerel her normun kolektif varlığıdır. Bunun doğurduğu bir soru yasa konularında böyle birçok sayıda yer ağı yoluyla ne tür bir "bölge"nin oluşturulduğudur.

Dijital medyanın bu tür yeni sınır-ötesi siyasal eylemcilikteki mevcut kullanımı genel olarak dünya çapında böyle başka gruplarla irtibatlı yerel meseleler üzerinde odaklanmış yerel merkezli eylemci gruplar tarafından iki tür dijital eylemciliği öne sürmektedir. Kanıtların çoğu yer tiplerinin, tamamen değilse bile çoğunlukla kentler olduğunu göstermektedir.[11] Eylemciler yalnızca (çevre, barınma, politika ve diğer meseleler hakkında) bilgi dolaşımı için değil, ayrıca siyasal çalışma yürütmek ve sorumluluk stratejileri konuşlandırmak için de ağ oluşturabilirler. Birinci tür, dünyanın her yerinde özel türden yerel konuların tekrarlandığı gerçeği üzerinde toplanan yeni sınır-ötesi siyasal çalışma tiplerinden oluşmaktadır. Neredeyse tamamen yerel meselelerle ilgilenen yerel bazlı eylemciler böyle küresel bir ağın parçası olmakla, bir talep için temas kurmayı ya da seslenmeyi amaçladıkları yerel ya da ulusal hükümetler veya diğer kuruluşlar karşısında bazı şeyler kazanmışlardır. Kazandıkları şey bizatihi para ya da güç değil, belki de mücadeleleri için destekleyici bir koşul olan siyasi nüfuza benzer birşeydir. Bu, İnternet'in mümkün kılabileceği eleştirel siyasetin kilit biçimlerinden birisini temsil etmektedir: bir farkla yerel siyasetler -birbirleriyle- bölge, ülke ya da dünya

11) Genel konuşulursa, bu örgütlerin kırsal alanlarda yerleşik olmasının fark ettirip ettirmediği açık değildir. Yine de daha ince elenmiş bir analiz fark ettirdiğini ortaya koymaktadır. Kırsal topluluk merkezli dijital (ve diğer) ağların farklılığının analizi için bkz. Garcia (2002).

çapında bağlantılı yerlerin siyasetleridir. Böyle bir durum, bir ağın küresel olduğu gerçeğinin herşey küresel seviyede olmak zorundadır anlamına gelmediğini de kanıtlamaktadır; yine de ağın küreselliği o ağı teşkil eden yerler için siyasal bir destek ve kaynak işlevini görebilir.[12]

Dijital ağ-merkezli siyasetin ikincisi, işinin çoğunu dijital ağda yapan, sonrasındaysa gerçek eylemcilik alanına yönelen ya da yönelmeyen türdür. İşin ve siyasal çabanın dijital ağdaki işlemlerde toplanma derecesi farklı farklıdır. Çoktaraflı Yatırım Anlaşması (MAI) karşıtı örgütlenme geniş çapta dijital bir olaydı. Fakat bu dijital siyasi eylemler başladığında bunu özellikle kentler gibi yoğun yerlerde gayet etkin bir şekilde yapabilirler. Böyle ilk küresel eylemlerden birisi kabul edilen, uluslar-üstü sistemin önemli üye ve kurumlarının toplantılarını ağırlayan kentlerdeki küreselleşme karşıtı ve değiştiricisi ağlar tarafından örgütlenen sürekli gösteriler dizisinin ilki olan 1989 Seattle anti-WTO gösterileri bunu güzel açıklamaktadır. Bu hecklemecilikten farklı bir dijital eylemcilik türüdür (Denning, 1999), çünkü olayı şekillendiren, anlam veren ve bir miktar da meydana getiren dijital olmayan çevrelerin içersine kısmen yerleşiktir. Bunun sibersavaştan da ayırt edilmesi gerekir (Der Derian, 2001).

Bu eylemcilik biçimleri, uzun zamandır ulusal devletle ilişkilendirdiğimiz bölge ve halk üzerindeki, sembolik otorite dahil, ayrıcalıklı otoritenin başlamakta olan parçalanışına mikro-ölçekte birçok şekilde katkıda bulunmaktadır. Ulusal devlet otoritesinin bu parçalanışı ilgili bireyler ulusallık ve ulusal kimlik sorusunu mutlaka mesele yapmadıklarında bile ger-

12) İnternet kullanımının diasporalara köken ülke ya da bölge içersinde bire-bir ilişkiyle sınırlı kalmak yerine küresel şekilde karşılıklı bağlantılı olmalarına izin verdiği durumlarda paralel özellikler görmekteyim (Bkz. Örn. *Global Civil Society Yearbook*, 2002).

çekleşebilir. Bu, resmi otoritenin ulusalın bilerek reddedilişine dayandırılmayan de facto parçalanışı olabilir. Küresel kent yine, bu parçalanmanın daha stratejik örnekleri arasındadır. Bu kentler arasındaki artan işlem yoğunluğu ulusal devletleri kısmen atlayan stratejik bir sınır-ötesi coğrafya yaratmakta (örn. Taylor, Walker, ve Beaverstock, 2002) ve giderek yalnızca küresel şirketleri değil, geniş bir aktör türleri dizisini içermektedir. Yeni ağ teknolojileri, ister firmalar arasında elektronik uzmanlık hizmeti transferleri, isterse küresel olarak dağılmış diasporalar ve çıkar grubu üyeleri arasında İnternet-bazlı iletişim olsun, bu işlemleri daha da güçlendirmektedir.

Yeni ağ teknolojileri bu olanakları arttırmış ve eylemcilere sonuç için gerekli olan esas vasıtayı bir derecede vermiştir. Fakat yine teknoloji kendi başına sonucu üretemeyebilir. Kentlerin ve küresel dijital ağların bu tür sınır-ötesi siyasetler içinde boğumlar şeklinde ortaya çıkması olanağı karmaşık bir kurumsal gelişim karışımının sonucudur. Bunlar arasında mühim olanı belki de hem altyapı hem de hayal olarak küreselleşme ve uluslararası insan hakları rejimidir. Bunlar devlet dışı aktörlere bir zamanlar ulusal devletlerin ayrıcalıklı egemenlik alanı olan uluslararası arenalara girmek için resmi ve gayrıresmi boşluklar yaratılmasına katkı sağlamıştır. Çeşitli ufak gelişmeler devletin artık uluslararası hukukun özel konusu ya da uluslararası ilişkilerdeki tek aktör olmadığına işaret etmektedir. Uluslararası hukuk konuları ve uluslararası ilişkilerde aktör olarak giderek -insan hakları kararlarında münakaşa konusu olan HDÖ'ler ve yerli halklardan göçmen ve mültecilere kadar- başka aktörler ortaya çıkmaktadır. Devlet dışı aktörler birey ve topluluklar şeklinde görünürlük kazanabilir ve sadece egemen tarafından temsil edilen bir ulus-devletteki toplu üyelik görünmezliğinden sıyrılabilir.

Bu uygulamalar yerellikten geçen ve küresel kurumlara dayanmayan özgün bir küresel siyaset türüne katkıda bulun-

maktadır. Kapışma IMF ve WTO gibi küresel kurumlarla ya da insan hakları ihlâliyle suçlanan belli bir hükümet veya yerel polis gücüyle olabilir. Teorik olarak bu tür küresel siyasetler, küresel bir ağla bunu oluşturan gerçek işlemler arasındaki farkı aydınlatmaktadır: bir ağın küresel niteliği mutlaka işlemlerinin de aynı şekilde küresel olduğunu belirtmez. Küreselin çok kademeli -yani kısmen bir yerellikler ağına, özellikle finans merkezlerine yerleşik- olduğunu gösteren bir önceki bölüme paralel şekilde, yerelin çok kademeli olduğunu göstermektedir.

Bilgisayar-merkezli teknolojiler tüm farkı burada oluşturmuştur; bu durumda bu teknolojilerin özel biçimi çoğunlukla İnternet'tir.[13] İnternet yalnızca düşük-maliyetli bağlantı ve alçak bant uzunluğu kullanılabilirliği ile bile (e-mail yoluyla) etkin faydalanma olanağı yüzünden değil, ana özelliklerinden bazıları yüzünden de önemlidir. Anında ademi-merkeziyetçi erişim yerel aktörlerin, mutlaka küresel olmasa da, mahallerde tekrarlanmasıyla küresel şekilde dağılmış olan mücadelelere katılım bilincine sahip olmalarına yardım edebilir. Bunu yapmakla bu teknolojiler bu tür aktörler için sınır-ötesi kamusal alan oluşturulmasına da yardımcı olabilir ve bunu kü-

13) Bu siyasal uygulamalarda İnternet elzem bir medya iken, 1990'larda başlayarak, özellikle 1990 ortalarından beri dijital ağlar tarihinde güçlü şirket aktörlerinin ve yüksek-performanslı ağların, özel dijital alanın rolünü güçlendirdiği ve kamusal-erişimli dijital alanın yapısını değiştirdiği yeni bir aşamaya girmiş bulunuyoruz (Sassen 2002). Dijital alan sadece bir iletişim aracı olarak değil, sermaye birikimi ve küresel sermaye operasyonları için de önemli yeni bir sahne şeklinde ortaya çıkmıştır. Yine de – çeşitli cisimlenişleriyle – sivil toplum siberalemde artan bir enerjik varlıktır (farklı açılar için bkz. örn. Rimmer ve Morris-Suzuki 1999; Poster 1997; Frederick 1993; Miller ve Slater 2000). Kültür ve grupların çeşitliliği ne kadar artarsa İnternet'in siyasal ve sivil potansiyeli için o kadar iyidir, standartları şirket dünyasının koyması riskine direniş de o kadar etkindir. (Farklı tür gruplar tarafından bilgi ve iletişim teknolojisi [BİT] kullanımı vakaları için bkz. örn. APCWNSP 2000; Allison 2000; WomenAction 2000; Yang 2003; Camacho 2001; Esterhuysen 2000).

resel kurumlardan ve zemin üzerinde çok fazla doğrudan etkileşime ve birleşik eyleme bağlı olmayan tanınma şekillerinden geçme gereksinimi olmadan yapabilir.[14] Merkezi otoriteyi atlayan küresel ağlar kurma olanağı ve asla seyahat edemeyecek olanların yine de küresel mücadelelerin ve küresel halkların parçası olabilmesi bu seçeneklerin anlamları arasındadır. Dağınık sabitlikler küresel bir halkı gerçekten oluşturabilir.

Bütün bunlar tarihsel bakımdan yeni değildir. Yine de bunların bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) olanaklı biçimleri üzerinde deneysel ve teorik çalışma ihtiyacına işaret eden iki özel konu vardır. Birisi toplumsal bilimlerde yerel kavramı fiziki ya da coğrafi yakınlığı ve buna ilişkin kapalılık imasıyla kesin olarak belirlenmiş bir bölgesel sınırlılığı varsaymıştır. Kısmen ilkinin bir neticesi olan diğeri, özellikle ulus devletler varken, yereli kurumsallaşmış bir hiyerarşi anlamına gelen içiçe ölçekler hiyerarşisinin bir parçası kabul etmeye olan güçlü eğilimdir. Bu kavram çok büyük çapta bugün yerelin çoğu örnekleri için geçerlidir, daha özel olarak, bu bölümde incelenenler gibi çoğu uygulama ve oluşumlar için dünyanın çoğunda yereli oluşturmak eğilimindedir. Fakat yerelin, bu uygulama ve oluşumların dengesizleştirilmesine yardımcı olan ve böylece egemen modellerden sapan bir dizi örneği uygun hale getirebilen yeni bir yerel kavramını davet eden koşullar da vardır. Bu güncel koşullar arasında esas olan yalnızca sınır-ötesi kurumsal alanların değil, ilgili aktörler temelde yerel olduğunda bile sınır-ötesi siyasal uygulama isteği veren güçlü hayallerin de oluşturucusu olarak küreselleşme ve/veya küreselliktir.

Bilgisayar-merkezli etkileşim teknolojileri küresel hayaller içeren küreselleşme ortamında önemli bir rol oynamıştır. Bu teknolojiler büyük ölçüde yerelliğe kapanmış olanlar arasında

14) Meselâ, örgütlü dinler asırlarca kapsamlı, çoğunlukla da küresel misyoner ve rahip ağlarına sahipti. Fakat bu kısmen, merkezi bir otoritenin varlığına bağımlıydı.

çok kademeli işlemleri ve anında bağlantıyı kolaylaştırmaktadır. Bunlar eski stratejilerin geliştirilmesi için (örn. Tsaliki, 2002; Lannon 2002) ve yeni örgütlenme şekillerinin, özellikle elektronik eylemciliğin geliştirilmesi için (Denning 1999; P. Smith 2001; Yang 2003) kullanılabilir. İnternet medyası, kullanılan ana BİT türüdür. Kısmen küresel güneydeki örgütlerin çoğunlukla az bant genişliğine ve yavaş bağlantıya sahip olması Web'i daha az kullanılabilir ve etkin seçenek haline getirdiği için E-mail belki de en geniş olarak kullanılanıdır. Bu bölümde beni ilgilendiren küresellik biçimlerini elde etmek için küresel güneyle ilgilenen büyük uluslar-ötesi örgütler arasında bu kısıtlamaların kabul edilmesi önemlidir: örneğin bu, görsel, HTML, tablo ve önemli bant genişliği ve hızlı bağlantı isteyen diğer kolaylıkların hiçbirisi olmadan yalnızca metinsel veritabanı yapılması anlamına gelmektedir (Pace ve Panganiban 2003: 113).[15]

Geniş ölçüde kabul edildiği gibi, yeni BİT'leri sadece mevcut medya tekniklerinin yerine geçmezler. Kanıt sistematik olmaktan uzaktır ve incelemenin amacı sürekli değişim geçir-

15) Bu kısıtlamalara göre ayarlama ya da dezavantajlı HDÖ'lere uygun yazılım ve diğer kolaylıklar sağlama işini üstlenen birkaç örgüt vardır. Örneğin, 1995'teki kâr-gütmeyen bir oluşum olan Bellanet (2002), böyle HDÖ'lerin çevrimiçi bilgiye erişim kazanmalarına ve güneye bilgi yayılmasına yardım etmektedir. Bu amaçla düşük bant boyuyla sınırlı olan kullanıcılara e-mail ile Web sayfaları gönderebilen Web-to-email sunucuları kurmuştur. Çok sayıda hizmet hatları geliştirmiştir. Örneğin, Bellanet'in Open Development (Açık Gelişim) hizmet hattı açık kaynak yazılımı, açık içerik ve açık standartların kullanımı yoluyla HDÖ'ler arasında işbirliği sağlamayı hedeflemektedir; o yüzden, Medicinal Plants Network (Tıbbi Bitkiler Ağı) için çevrimiçi işbirliği alanı kurmak üzere Open Source PhP-Nuke yazılımını hazırlamıştır. Bellanet, kendi Web sitesindeki her içerik şekline kamuya bedava olan ve proje bilgisi (International Development Markup Language [IDML]) için açık bir standart geliştirilmesini destekleyen Open Content (Açık İçerik)'i uyarlamıştır. Böyle açık standartların değeri bilgi paylaşımını sağlamalarındadır.

mektedir. Fakat temel olarak iki modeli teşhis edebiliriz. Bir tarafta örgütlenmenin doğasında bu özel teknolojilere hakiki hiçbir gereksinim olmadığı ya da eksik yararlanılacağı anlamına gelebilir (bazı örgüt incelemeleri için bkz. örn. Tsaliki 2002; Lannon 2002).[16] Örneğin, dünyanın birkaç bölgesindeki hükümet dışı yerel ve temel insan hakları örgütleri araştırması İnternet'in bilgi değişimini kolaylaştırdığını ve başka türden işbirliğinin geliştirilmesinde yardımcı olduğunu, fakat birleşik projeler başlatılmasına yardımcı olmadığını keşfetmiştir (Lannon 2002: 33). Diğer taraftan yeni BİT'lerinin belli toplulukların ihtiyaçlarını tanıyan daha eski medyanın yanısıra kullanılmasının gayet yaratıcı şekilleri bellidir. İnternet erişimi olmayan ya da cahil gruplara hoparlörlerle yayınlanabilecek ses dosyalarının gönderilmesi için İnternet'in kullanılması iyi bir örnektir. Güney Hindistan'daki M. S. Swaminathan Araştırma Vakfı, örneğin çiftçiler ve balıkçılar gibi çoğunlukla cahil olsalar bile kesinlikle ne tür bilgiye gereksinimleri ya da istekleri olduğunu bilen nüfusa hitap eden Köy Bilgi Merkezleri kurarak bu türden stratejiyi desteklemiştir. Karma kullanımları düşündüğümüzde çoğunlukla eski ya da yeni başka teknolojilerle birlikte kullanılarak İnternet'in gayet yaratıcı işlevler başarabileceği açığa çıkmaktadır. Böylece Uluslararası Af Örgütü'nün Uluslarası Sekreterliği, uydu yoluyla sonradan işlemden geçirip kendi memur iş istasyonlarına dağıttığı elektronik haberler toplamak üzere bir altyapı kurmuştur (Lebert 2003).

Fakat bu tekniklerin kullanımının yeni örgüt ve eylemcilik türlerinin oluşmasına yol açtığına dair kanıtlar vardır. Örne-

16) Finlandiya, Britanya, Hollanda, İspanya ve Yunanistan'daki uluslararası ve ulusal hükümet dışı çevre örgütlerinin Web sitelerinin incelemesi Tsaliki (2002: 102), İnternet'in konu promosyonu ve bilinç yükseltilmesi için mevcut medya tekniklerini tamamlayarak örgütler içi ve arası işbirliği ve ağ bağlantısına yararlı olduğu sonucuna varmıştır.

ğin Yang (2003), kökeninde sadece Çin'deki grup ve bireyler arasında olan çevre ile ilgili çevrimiçi tartışmaların, hükümet dışı aktif örgütlere dönüştüğünü keşfetmiştir. Bu oluşum sürecinin bir sonucu üyeliğin neredeyse otomatik ve başlangıçtan ulusal, ülkenin farklı bölümlerine dağılmış olabileceğidir. Denning'in araştırdığı (1999) dağınık çevrimiçi hacklemecilik çoğunlukla yeni tip eylemcilikten oluşmaktadır. İnternet'in nasıl stratejik bir fark yaptığının belki de en geniş şekilde bilinen vakasından söz edilecek olursa, Zapatista hareketi, birisi Meksika'da Chiapas dağlarındaki yerel ayaklanma, diğeriyse uluslarötesi elektronik sivil toplum hareketi olan iki örgütsel çaba haline gelmiştir. İkincisi barış, ticaret, insan hakları ve diğer toplumsal adalet mücadeleleriyle ilgili çok sayıda HDÖ'nün katılışını görmüştür. Meksika hükümetine baskı yapan hem İnternet, hem de geleneksel medya yoluyla işlemiştir (Claver 1998; Arquilla ve Ronfeldt 2001). Bu, sivil örgütlenme için yeni bir kavram oluşturmuştur: yumru bağlantılı çok sayıda otonom gruplar (Cleaver 1998).

Çok daha az bilineni Zapatistaların yerel ayaklanmasının temelde e-mail altyapısı olmadan işlediğidir (Cleaver 1998). Komutan Marcos, Web'de işbirliği çalışma alanlarına katılabilmek bir yana, e-mail'de bile değildi. Mesajlar İnternet'e yüklenmek üzere başkalarına götürülmek için askeri hatları elle taşınarak geçmek zorundaydı; dahası, dayanışma ağlarının hepsi e-mail'e sahip değildi, mücadeleye sempatisi olan yerel toplulukların da sık sık erişim problemleri vardı (Mills 2002: 83). Yine de İnternet-bazlı medya büyük çapta, iş dahil başka ortamlarda da önemli bir gerçek olan daha önceki mevcut toplumsal ağlar nedeniyle muazzam katkı sağlamıştır (bkz. Garcia 2002). İlgili elektronik ağlar içersinde LaNeta mücadelenin küreselleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. LaNeta, San Fransisco'da yerleşik bir HDÖ olan Küresel İletişim Enstitüsü (IGC) desteğiyle kurulmuş bir sivil toplum ağıdır. 1993'te LaNeta, İlerici

İletişim Derneği'nin (APC) üyesi olmuş ve Meksika içinde ve dışındaki sivil toplum örgütleri arasında kilit bağlantı işlevini görmeye başlamıştır. Bu bakımdan, ülkenin uzak bir kısmındaki yerel bir hareketin LaNeta'yı uluslar-ötesi bir bilgi düğümü haline getirdiğinin belirtilmesi ilginçtir.

Bütün bunlar derin biçimde yerel ama yine de dijital olarak yoğun şekilde bağlantılı yeni bir tür sınır-aşırı siyaseti kolaylaştırmaktadır. Başkalarıyla birlikte Adams (1996), telekomünikasyonun, ilişki ağlarının önemini vurgulayan ve daha eski ölçek hiyerarşilerini kısmen atlayan mekân ötesi yeni bağlantılar yarattığını bize göstermektedir. Eylemciler (yerel çevre, barınma, siyasi koşullar hakkında) küresel bir koşula -çevre, dünya çapında artan fakirlik ve işsizlik, çokuluslu [şirketler]'deki sorumluluk noksanlığı, vesaireye- hitabeden siyasal çalışma ve stratejilerin bir parçası haline gelebilen yer-bazlı bilgi dolaşım ağları oluşturabilirler. Buradaki konu pek fazla böyle siyasal uygulamalar olanağı değildir; bunlar başka vasıtalarla ve başka hızlarla uzun zamandır varolmuştur. Bu daha çok bir büyüklük, kapsam ve eşzamanlılık düzeni konusudur: mevcut küresel dijital ortamı belirten teknolojiler, kurumlar ve hayaller, yerel siyasal pratiğe yeni anlam ve potansiyeller verir.[17] Dinamikler özel siyasal projelerle ilgisi az olabilecek

17) Bir başka yerde bu "alternatif" ağları küreselleşmenin karşı-coğrafyaları şeklinde kavramlaştırabileceğimizi öne sürdüm (Sassen 2002), çünkü bunlar özellikle ekonomik küreselleşmeyi oluşturan önemli dinamik ve yeteneklerden bazılarıyla derinden bağlantılı olsa bile resmi aygıtın ya da bu aygıtın küresel piyasalar oluşturulması gibi amaçlarının bir parçası değildir. Küresel ekonomik sistemin ve bununla ilişkili sınır-ötesi para, bilgi ve insan akışı için kurumsal desteklerinin varlığı ulus-ötesi ve yerel-ötesi ağların yoğunlaşmasını ve geleneksel gözetim uygulamalarından kaçabilecek iletişim teknolojilerinin gelişmesini sağlamıştır (En iyi eleştirel ve bilgilendirici anlatımlar için bkz. WIO 2002; NetTime 1997). Bu karşı-coğrafyalar dinamiktir ve yerel özellikleri değişmektedir. Bunlar ayrıca suç faaliyetlerinin artışı dahil, çok geniş bir faaliyet alanını içermektedir.

küresel kamu alanlarının oluşturulmasında da işlemekte (Sack 2005) ama daima işlememektedir (Cederman ve Kraus 2005).

Bu tür çok kademeli yerel siyasetin önemli bir özelliği yerelden ulusala, uluslararasına iç içe bir dizi kademe boyunca ilerlemekle sınırlı kalmayıp, aynı ülkede ya da sınır-ötesinde bu türden diğer yerel aktörlere doğrudan erişim sağlayabilmeleridir. Bu içiçe hiyerarşi kademelerinden kaçma olanağını yansıtan İnternet-bazlı teknoloji çoğunlukla İnternet-bazlı işbirliği için kullanılan çevrimiçi çalışma alanıdır (Bach ve Stark 2005). Böyle bir alan bir uygulama topluluğu (Sharp 1997) ya da bilgi ağı oluşturabilir (Creech ve Willard 2001). Çevrimiçi çalışma alanına bir örnek: 1998'de bir grup sivil toplum örgütü tarafından kurulan, bilgi alanı olarak da tanımlanan Sustainable Development Communications Network [Sürdürülebilir Gelişme İletişim Ağı]'dır (Kuntze, Rottmann ve Symons 2002). Bu daha fazla izleyiciyi sürdürülebilir gelişme hakkında bilgilendirmek ve üyelerin BİT'leri etkin şekilde kullanma kapasitelerini oluşturmak için birleşik iletişim faaliyetlerine giren sanal, açık ve işbirlikçi bir örgüttür. Üyelerin iletişim çabalarını bütünleştirmek ve sergilemek üzere üç dilli bir Sustainable Development Gateway [Sürdürülebilir Gelişme Geçidi]'ne sahiptir. Sürdürülebilir gelişme hakkında binlerce üye katkısı belgeye, bir görev bankasına ve mail listelerine bağlantıyı içermektedir. Amacı BİT'ler yoluyla sivil toplum işbirliğini teşvik etmek olan birkaç HDÖ'den biridir; diğerleri Association for Progressive Communications (APC), One World International ve Bellanet'tir.

Aynı zamanda kademe hiyerarşilerinden çıkma ya da kaçınma olanağı güçlü aktörlerin farklı hukuksal kademeleri kendi avantajlarına kullanabildikleri gerçeğini (Morrill 1999) ve yerel direnişin devletin hukuksal, idari ve düzenleyici talimatlarla kademelendirmeyi konuşlandırma şekliyle kısıtlandığı

gerçeğini (Judd 1998) dışlamamaktadır. Tersine, Morrill ve Judd tarafından analiz edilen koşulların meseleyi, tabiri caizse zorlaması gayet olasıdır. Güç ilişkileri yoluyla çalışma neden devlet-merkezli kademe hiyerarşilerine dönüşmüştür? Bu bir seçenekse neden gemi terkedilmesin? Bu koşullar ve seçenekler kombinasyonu, ulusal hükümet iktidarının yerli halkların yasal taleplerini nasıl bastırabildiğini (Howitt 1998; Silvern 1999), karşılığında onların da giderek ulusal devleti atlayarak uluslararası forumlarda doğrudan temsil aramalarına yol açtığını gösteren araştırmayla gayet iyi sergilenmiştir (Sassen 1996: Bölüm 3).[18] Bu anlamda, benim buradaki çabam çok kademeli belli bir tür, doğrudan yerel-küresel işlemlerle ya da küresel ağların bir parçası olarak yerel işlemlerin çoğalmasıyla nitelendirilen bir ortamı geri getirmektir. Hiçbir türü iç içe kademeler belirlememektedir.

Burada tartışılan siyasal uygulama türleri küresele doğru kozmopolitan rota değildir. Bunlar, yerel uygulamaların bilinçli olarak çoğaltılması sayesinde küreseldir. Halkın eylem ve faaliyetlerinde derin şekilde yerleşik olan toplumsallık ve mücadele türleridir. Bu uygulamalar ayrıca kaynakları sınırlı olan yerlerden ve yerel ağlardan ve gayrı-resmi toplumsal aktörlerden gelebilen küresel kapsamlı kurum inşa etme çalışmasıdır. Burada yöresel rollerle "sınırlı" aktörlerin kendi toplumlarındaki çalışma ve rollerini terk etmek zorunda kalmadan küresel ağdaki aktörlere dönüşmesini görmekteyiz. Bu "yöresel" düzenlemeler tamamen yöresel ve yerel deneyimli olmaktan küresel çevrimlere eklemlenmiş mikro-çevrelere dönüşmüştür. Bu süreçte kozmopolitan olmak zorunda değillerdir; kendi yönelişlerinde yöresel ve özgün kalabilirler ve

18) Akılda başka amaçlar da olsa, benzer bir koşullar karması göçmenler arasındaki uluslar-ötesi ekonomik ve siyasal destek ağlarını da kısmen açıklayabilir (örn. M. Smith 1994; R. Smith 1997; Cordero-Guzmán, Smith ve Grosfoguel 2001).

kendi ailesel ve yerel toplum mücadelelerine bağlı kalabilirler, yine de ortaya çıkan küresel siyasete katılırlar. Çoklu yanal, yatay iletişim, işbirliği, dayanışma ve destek yaratan bir uygulama toplumu doğabilir. Ben bunları kısmi ve başlamakta olan ulussuzlaşmanın mikro-örnekleri şeklinde yorumluyorum.

Sonuç

Yukarıda odaklanılan iki vaka hem finans piyasaları, hem de elektronik eylemcilik için çok önemli hale gelen yeni BİT'lerinin belli teknik özellikleriyle ilgili iki paralel gelişmeyi ortaya koymaktadır. Bunlar benim her iki vakadaki kullanıcı türlerinin özgün toplumsal mantığının ağırlığına işaret ettiği yorumunu yaptığım, radikal biçimde sapkın üçüncü bir sonucunu da ortaya koymaktadır.

Birincisi, belki de her iki vakanın en önemli özelliği olan genişleyen ademi-merkeziyetçilik ve eşzamanlı bütünleşme olanağıdır. Yerel siyasal girişimlerin küresel bir ağın parçası olabilmesi, sermaye piyasasının finans merkezleri ağıyla eklemlenmesine paraleldir. İlkinin kamusal erişim ağlarına, ikincinin de özel tahsis edilmiş ağlara dayanması bu teknik sonucu değiştirmez. Her iki durumda da özgün kullanım sağlayan teknik özellikler arasında özgün yerel koşul ve kaynaklara odaklanmayı yitirmeden küresel olma olanağı vardır. Dijital ağların küresel sermaye piyasası üzerinde olduğu gibi sınırötesi çalışmaya girişmiş kaynak-fakiri örgüt ve gruplar üzerinde de kesin etkisi olduğundan kuşku yoktur.

İkincisi, küresel dijital ağların sağladığı genişleyen ademi merkeziyetçilik ve eşzamanlı bütünleşme bir kez oluştuğunda eşik etkisi yapar. Bugünkü küresel elektronik sermaye piyasası daha önceki uluslararası finans piyasası biçimlerinden yeni BİT'lerinin bazı teknik özellikleri nedeniyle, özellikle de ademi merkeziyetçi eşzamanlı erişim ve karşılıklı-bağlantı yoluyla ve gitgide karmaşıklaşan cihazların yazılımı yoluyla başarı-

labilen büyüklük sıralarıyla ayırt edilebilir. İkinci vakada eşik etkisi iletişim ya da bilgi arayışıyla sınırlı olmaktan çok sınır-ötesi halklar ve hayaller oluşturma olanağıdır. Yeni ağ teknolojileri devlet dışı aktörler arasında yeni tür sınır-ötesi faaliyetleri güçlendirip yarattığı sürece, bunlar muhtelif şekilde küresel sivil toplum, küresel halklar ve avamlar diye bahsedilen ayrı ve ancak kısmen dijital bir koşulun oluşumunu sağlar.

Üçüncüsü, önemli fark her tür aktörün tabi olduğu esaslı mantıklar, değerler, amaçlar ve koşullanmalarda yatmaktadır. Bir kez bu konuları getirdiğimizde her vakada sonuçlarda artan bir farklılaşmaya yol açan birikmiş bir nedensellik eğilimi görebiliriz. Yeni BİT'lerinin oluşturucu yeteneklari dijital ve dijital olmayan değişkenlerin bileşkesinde yatmaktadır. Yalnızca teknolojinin bu sonucu üretebileceği açık değildir. Dijitalleşme her vakanın özgünlüğünün oluşturulmasında elzem olsa bile dijital olmayan değişkenler bu iki vaka arasında kesin şekilde farklıdır. Ayrılma aynı teknik özelliklerin sermaye piyasası vakasında daha büyük güç birikimi, ikinci vakadaysa daha büyük güç dağılımı sağladığı gerçeğinde bellidir.

Bu iki vaka dijital teknolojilerin mevcut hukuk bölge ilişkilerini bastırma yeteneklerinin özgün yönlerini, bilhassa kaynak-fakiri aktörlerin bile kısmen ulusal sınırlardan çıkma ve küresel siyasal aktör olarak doğma olanağını aydınlatmaktadır. Fakat bu vakalar bunun meydana geldiği özgün koşulları da aydınlatır ve böylece küreselden ayrı yorumlanan ulusalınkilerden ayırt edilmesi gereken zaman-mekân düzenlerinin oluşumuna işaret eder; tek kelimeyle bunlar global/ulusal ikiliğini kesip geçebilen düzenlerdir.

Bu iki vaka, analizci ve yorumcuların dijitalleşmeyle birçok toplumsal koşul arasındaki ilişkiyi belirleme ve anlamada sahip oldukları zorluğun iki analitik kusurdan kaynaklandığının görülebileceğini de öne sürmektedir. Bunlardan birisi (özellikle Birleşik Devletler'de barizdir) yorumu dijital tekno-

lojinin teknik yeteneklerinin teknolojik okunuşuyla sınırlamaktır. Mühendislik tarafı için bu elzem ama sosyolojik anlayış için sorunludur. Böyle bir okuma bu teknolojilerin içinde işlediği maddi koşulları ve uygulamaları, mekân-bağlılığını ve yoğun toplumsal çevreleri kaçınılmaz şekilde etkisizleştirmekte ya da görünmez kılmaktadır.[19] İkinci kusur başka mekânsal ve tarihsel koşullar altında, yani mevcut dijital alandan önceki koşullar altında geliştirilen analitik kategorileştirmelere dayanmaktır. O yüzden eğilim dijitalin sadece ve özellikle dijital şeklinde, dijital olmayanın da (alelade kavramlar bile olsa, hepsi sorunlu olan fiziksel/maddi ya da gerçek bakımından temsil edilip edilmediği) sadece ve özellikle dijital olmayan şeklinde anlaşılmasıdır. Bu ya o/ya bu kategorileştirmeleri bu şekilde dijitalle dijital olmayan, bilhassa mekâna-bağlı koşullar arasındaki etkileşimin daha karmaşık bir okunuşunu engelleyerek alternatif kavramsallaştırmaları filtrelemektedir.

Öyleyse bu yeni teknolojilerin yerinin toplumsal bir perspektiften anlaşılması, tamamen teknolojik bir yorumdan kaçınılmasını ve bu teknolojilerin yerleşikliğinin ve farklı toplumsal düzenler için çeşitli sonuçlarının kabul edilmesini gerektirmektedir. Bunlar gerçekten yeni toplumsal dinamiklerin oluşturucusu olabilirler, fakat daha eski koşulların da türevi olabilir ya da bunları yeniden üretebilirler. Buna ek olarak, bu perspektif artık çoğunlukla çelişkili ya da aynı anda olmayacak özellikler şeklinde anlaşılan şeyi kavrayan kategorileri gerektirmektedir. Zorluk bizim bu yeni teknolojilerin konuşlandırıldığı ekseriya karmaşık olan süreçlerdeki dijital ve dijital olmayan momentin çakışmalarını kavramamıza müsaade eden analitik kategorileri geliştirmektir. Bu çalışmanın ilk kıs-

19) Bu tür okumanın bir başka neticesi yeni bir teknolojinin kaçınılmaz olarak yeni teknolojinin en iyi olduğu işleri yerine getirmekte daha az etkin ya da yavaş olan daha eski tüm teknolojilerin yerini alacağını varsaymaktır. Tarihsel olarak durumun bu olmadığını biliyoruz.

mında getirilen konular bu teknolojilerin muazzam yeteneklerine ama ayrıca sınırlılıklarına da işaret etmektedir. Bunlar mutlaka kullanıcıların devlet otoritesinden kaçmalarına izin verecek ya da mutlaka demokratik haklarını temin edecek değildir. Kullanıcıları kaçınılmaz şekilde küreselleştirmeyecek, onların belli yerelliklerle eklemlenmelerini ortadan kaldırmayacak, küreselleşmeyi bu kullanıcılar için bir kaynak haline getirecektir. Sonuçlar. sıradan çoğu sunumda olduğu gibi, tek yönlü ve kesintisiz değildir. Karışık, çelişkili ve yumruludur.

Kaynakça

Adams, Paul C. (1996), Protest and the Scale Politics of Telecommunications, *Political Geography*, 15: 419-441.

Allison, Julianne Emmons (ed) (2002), Technology, Development, and Democracy: International Conflict and Cooperation in the Information Age, Albany, NY: SUNY.

APCWNSP (Association for Progressive Communications Womens Networking Support Programme) (2000), Women in Sync: Toolkit for Electronic Networking, Acting Locally, Connecting Globally: Stories from the Regions (Vol. 3), http://www.apcwomen.org/netsupport/sync/sync3.html.

Arquilla, John and David F. Ronfeldt (2001), *Networks and Netwars: the Future of Terror, Crime, and Militancy*, Santa Monica, CA: Rand.

Bach, Jonathan and David Stark (2005), Recombinant Technology and New Geographies of Association, Robert Latham and Saskia Sassen (eds), *Digital Formations: IT and New Architectures in the Global Realm*, Princeton: Princeton University Press: 37-53.

Bank for International Settlements (BIS) (2004), *BIS Quarterly Review: International Banking and Financial Market Developments*, Basel: BIS Monetary and Economic Development.

Bellanet (2002), Report on Activities 2001-2002, http://home.bellanet.org.

Callon, Michel (1998), *The Laws of the Markets*, Oxford: Blackwell Publishers.

Camacho, Kemly (2001), The Internet, A Great Challenge for Civil Society Organizations in Central America, Fundacion Acceso, http://www.acceso.or.cr/publi-

ca/challenges.shtml.

Cederman, Lars-Erik and Peter A. Kraus (2005), Transnational Communications and the European Demos, Robert Latham and Saskia Sassen (eds), *Digital Formations: IT and New Architectures in the Global Realm*, Princeton: Princeton University Press: 283-311.

Cleaver, Harry (1998), The Zapatista Effect: The Internet and the Rise of an Alternative Political Fabric, *Journal of International Affairs*, 51: 621-640.

Cordero-Guzmán, Hector R., Robert C. Smith, ve Ramón Grosfoguel (2001), *Migration, Transnationalization, and Race in a Changing New York*, Philadelphia, PA: Temple University Press.

Creech, Heather and Terry Willard (2001), *Strategic Intentions: Managing Knowledge Networks for Sustainable Development*, Winnipeg: International Institute for Sustainable Development.

Denning, Dorothy (1999), *Information Warfare and Security*, New York: Addison-Wesley.

Der Derian, James (2001), *Virtuous War: Mapping the Military-Industrial-Media-Entertainment Network*, Boulder, CO: Westview Press.

Esterhuysen, Anriette, (2000), Networking for a Purpose: African NGOs Using ICT, Rowing Upstream: Snapshots of Pioneers of the Information Age in Africa, http://www.piac.org/rowing_upstream/chapter1/full_chapter_1.html.

Frederick, Howard (1993), Computer Networks and the Emergence of Global Civil Society, Linda M. Harasim (ed), *Global Networks: Computers and International Communications*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press: 283-295

Garcia, Linda (2002), Architecture of Global Networking Technologies, Saskia Sassen (ed), *Global Networks, Linked Cities*, Londra: Routledge.

Gill, Stephen (1996), Globalization, Democratization, and the Politics of Indifference, James Mittelman (ed), *Globalization: Critical Reflections*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers: 205-228.

Glasius, Marlies, Mary Kaldor, ve Helmut Anheier (eds) (2002), *Global Civil Society Yearbook 2002*, Londra: Oxford University Press.

Helleiner, Eric (1999), Sovereignty, Territoriality and the Globalization of Finance, David A. Smith, Dorothy J. Solinger ve Steven Topik (eds), *States and Sovereignty in the Global Economy*, Londra: Routledge: 138-157.

Howitt, Richard (1998), Recognition, Respect and Reconciliation: Steps Towards Decolonisation?, *Australian Aboriginal Studies*, 1: 28-34.

International Monetary Fund (IMF) (2005), International Financial Statistics, Washington, D.C.: IMF.

Judd, Dennis R. (1998), The Case of the Missing Scales: A Commentary on Cox, *Political Geography*, 17: 29-34.

Kuntze, Marco, Sigrun Rottmann, ve Jessica Symons (2002), *Communications Strategies for World Bank and IMF-Watchers: New Tools for Networking and Collaboration*, Londra: Bretton Woods Project and Ethical Media, http://www.brettonwoodsproject.org/strategy/commosrpt.pdf.

Lannon, John (2002), Technology and Ties that Bind: The Impact of the Internet on Non-Governmental Organizations Working to Combat Torture, Master of Arts thesis completed at the University of Limerick, http://homepage.eircom.net/~johnlannon/TechTies.pdf.

Latham, Robert and Saskia Sassen (2005), Introduction: Digital Formations, Constructing an Object of Study, Robert Latham and Saskia Sassen (eds), *Digital Formations: IT and New Architectures in the Global Realm*, Princeton: Princeton University Press: 1-34.

Lebert, Joanne (2003), Writing Human Rights Activism: Amnestry International and the Challenges of Information and Communication Technologies, Martha McCaughey and Michael Ayers (eds), *Cyberactivism: Online Activism in Theory and Practice*, Londra: Routledge; 209-232.

MacKenzie, Donald (2002), Social Connectivities in Global Financial Markets, Environment and Planning D: Society and Space, 83: 83-101.

_____ (2003), Long-Term Capital Management and the Sociology of Arbitrage, *Economy and Society*, 32: 349-380.

MacKenzie, Donald and Yuval Millo (2003), Constructing a Market, Performing Theory: The Historical Sociology of a Financial Derivatives Exchange, *American Journal of Sociology*, 109: 107-145.

Miller, Daniel and Don Slater (2000), *The Internet: An Ethnographic Approach*, Oxford: Berg.

Mills, Kurt (2002), Cybernations: Identity, Self-Determination, Democracy, and the Internet Effect in the Emerging Information Order, *Global Society*, 16: 69-87.

Morrill, Richard (1999), Inequalities of Power, Costs and Benefits Across Geographic Scales: The Future Uses of the Hanford Reservation, *Political Geography*, 18:1-23.

Nettime (1997), Net Critique, Compiled by Geert Lovink and Pit Schultz. Berlin: Edition ID-Archive.

Pace, William R. ve Rik Panganiban (2002), The Power of Global Activist Networks: The Campaign for an International Criminal Court, Peter I. Hajnal (ed), *Civil Society in the Information Age*, Aldershot, UK: Ashgate: 109-126.

Panitch, Leo (1996), Rethinking the Role of the State, James Mittleman (ed), *Globalization: Critical Reflections*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers: 83-111.

Pauly, Louis (2002), Global Finance, Political Authority, and the Problem of Legitimation, Thomas J. Biersteker and Rodney Bruce Hall (eds), *The Emergence of Private Authority and Global Governance*, Cambridge: Cambridge University Press: 76-90.

Poster, Mark (1997), Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere, D. Porter (ed), *Internet Culture*, Londra: Routledge: 201-218.

Rimmer, P.J. ve T. Morris-Suzuki (1999), The Japanese Internet: Visionaries and Virtual Democracy, *Environment and Planning* A, 31: 1189-1206.

Sack, Warren (2005), Discourse, Architecture, and Very Large-scale Conversation, Robert Latham ve Saskia Sassen (eds), *Digital Formations: IT and New Architectures in the Global Realm*, Princeton: Princeton University Press: 242-282.

Sassen, Saskia (1996), *Losing Control?: Sovereignty in an Age of Globalization*, New York: Columbia University Press.

_____ (2001), *The Global City: New York, London, Tokyo*, (2nd Edition), Princeton: Princeton University Press.

_____ (2002), Towards a Sociology of Information Technology, *Current Sociology*, 50: 365-88.

_____ (2006), *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*, Princeton: Princeton University Press.

Sharp, John (1997), Communities of Practice: A Review of the Literature, http://www.tfriend.com/cop-lit.htm.

Silvern, Steven E. (1999), Scales of Justice: Law, American Indian Treaty Rights and Political Construction of Scale, *Political Geography*, 18: 639-668.

Smith, Michael Peter (1994), Can You Imagine? Transnational Migration and the Globalisation of Grassroots Politics, *Social Text*, 39: 15-33.

Smith, Peter J. (2001), The Impact of Globalization on Citizenship: Decline or Renaissance, *Journal of Canadian Studies*, 36: 116-140.

Smith, Robert C. (1997), Transnational Migration, Assimilation and Political Community, Margaret Crahan ve Alberto Vourvoulias-Bush (eds), *The City and the World: New Yorks Global Future*, New York: Council of Foreign Relations.

Taylor, Peter J., D.R.F. Walker, ve J.V. Beaverstock (2002), Firms and Their Global Service Networks, Saskia Sassen (ed), *Global Networks, Linked Cities*, New York: Routledge: 93-116.

Thomson Financials (1999), *1999 International Target Cities Report*, New York: Thomson Financial Investor Relations.

Tsaliki, Liza (2002), Online Forums and the Enlargement of the Public Space: Research Findings from a European Project, *The Public*, 9: 95-112.

U.S. Federal Networking Council (1995), FNC Resolution: Definition of "Internet", October 24 1995, http://www.itrd.gov/fnc/Internet_res.html. WomenAction (2000), Alternative Assessment of Women and Media based on NGO Reviews of Section J, Beijing Platform for Action, http://www.womenaction.org/csw44/altrepeng.htm.

World Information Order (WIO) (2002), World-Information Files. The Politics of

the Info Sphere, Vienna: Institute for New Culture Technologies, ve Berlin: Center for Civic Education.

Yang, Guobin (2003), Weaving a Green Web: The Internet and Environmental Activism in China, *China Environment Series*, No. 6, Washington D.C.: Woodrow Wilson International Centers for Scholars.

Düzenli Arka Bahçeler ya da Küresel Adalet? Avusturya ve Fransa'da Kırsal Hükümet Dışı Örgütlerin Muhalefeti ve Bunların Yayılan Etkileri

Franz Seifert[1]

Giriş

Bu makale, bu kitabın seyriyle aynı çizgide, toplumsal çatışmanın potansiyel bir üretici güç oluşturduğu varsayımı üzerinde ilerlemektedir: toplumsal çatışma doğal gerekliliğe dayandığına inanılan mevcut sosyo-politik düzenin eleştirisini ayrıntılandırarak bu düzene alternatif olanakları ortaya çıkarır ve siyasal manevraya meydan yaratır (Bu kitapta Ruivenkamp'a bkz.). Oysa, toplumsal çatışmalar, kamusal söylem ve siyasal karar verme üzerindeki etkileri kadar biçim ve belirginlik olarak da çok farklıdır. Aslında hareketlerin yalnızca küçük bir kısmı kritik kitleyi önemli tartışmaları tahrik edecek ve siyasal değişimi teşvik edecek kamusal destek açısından toplar. O nedenle, kitleleri harekete geçiren toplumsal ha-

1) Kyoto/Japonya, 3-4 Kasım 2007 "Tarımsal Biyoteknolojilerin Eleştirel İnşası" konferansında sunulan bu tezim ilk müsveddesi hakkındaki teşvik ve yorumlar için müteşekkirim. Bu istisnai adanış ve misafirperverliği için Kyoto Üniversitesi'nden Profesör Shuji Hisano'ya özel teşekkürlerimle.

reketleri şekillendiren faktörleri keşfetmeye ve bunların daha geniş sonuçlarını incelemeye değer. Kendi durumumuzda biz, bu kitabın rehber vizyonu -küresel Güney'deki fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için biyoteknolojinin yeniden inşası- karşısındaki kamusal çatıma alanındaki etkisini araştıracağız.

Ele alacağımız çatışma son onyıllardaki en etkili anlaşmazlıklardan birisi olan Avrupa Birliği'nde tarımsal-gıda biyoteknolojisine karşı seferberliktir. Yalnızca en olağanüstü özellikleri ele alınacak olursa, hareket, AB'de genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO) onaylanması hakkında bir moratoryum, bu üye devletlerle Avrupa Komisyonu arasında uzun gerilimler ve AB'nin biyoteknoloji siyasetinde hatırı sayılır bir sıkılaştırmayla sonuçlanmıştır. Dünyanın en büyük ticari GDO geliştiricisi ve üreticisi olan ABD'ye bu gelişmeler hayati ticari çıkarlara meydan okuma olarak gelmiştir. O nedenle Kanada ve Arjantin'in yanısıra ABD, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile aksatıcı biyoteknoloji siyaseti için AB'ye karşı şikâyet dosyası açmıştır. Bu Avrupa ve Atlantik ötesi gerilimler (biyo)teknolojik yörüngenin, yalnızca tarımsal-biyoteknolojinin yol açtığı söylenen çevresel riskler için değil, bununla birlikte giden, sosyo-politik rejim -dışlayıcı mülkiyet hakları, küresel ticaret serbestiyeti, şirket gücü yoğunlaşması ve tarımsal yoğunlaşma gibi özellikle çiftçilerin dünya çapındaki mevcut krizini şiddetlendiren gelişmelerin belirlediği bir rejim- için de eleştiri getiren önemli bir sapma anlamına gelmektedir. Dahası, bu Atlantik ötesi gelişmelerin neticeleri ile doğrudan ilgili olan gelişmiş ülkelerle sınırlı kalmayıp, tarımsal-gıda biyoteknolojisinin küresel yönetimi ve gelişmekte olan ülkelerin biyoteknoloji siyasetleri üzerinde önemli yankılara da sahiptir (Bu ciltteki Falkner/Gupta 2006, Seifert 2006a, Schurman ve Munro).

Bu neticelerin kendi bütünlükleri içersinde ayrıntılı bir soruşturması bu makalenin kapsamı dışında olduğu için, Avru-

pa GDO-karşıtı seferberliğinin özel yönleri üzerinde, yani bazı AB üyesi ülkelerinde -burada Avusturya ve Fransa'ya odaklanıyoruz- tarımsal biyoteknolojiye direniş şekilleri, dahası bu çiftçilerin bu ülkelerin GDO karşıtı siyasetlerinde oynadıkları rol üzerinde yoğunlaşıyoruz. Bu direniş biçimlerini anlattıktan ve sebeplerini -ulusal farklılıkların sebepleri dahil- tahlil ettikten sonra bu tartışmalı sürecin biyoteknolojinin Avrupa'da ve küresel yeniden inşası üzerindeki etkilerini düşüneceğiz.

Bu yaklaşım tercihini birkaç neden açıklamaktadır. Birincisi, çiftçiler (ya da köylüler) üzerine odaklanma, tarımsal üreticilerin kaderinin biyoteknolojilerin yeniden inşası hakkındaki tartışmanın tam merkezinde olduğu anlayışına neden olur (Jongerden 2008). Bu katkının göstereceği gibi bu yalnızca küresel Güney'deki çiftçiler, köylüler ve kırsal işçiler için değil, endüstrileşmiş Batı'dakiler için de geçerlidir. Gerçekten de bu ülkeler küresel siyasete halâ kendi siyasal ve ekonomik ağırlıklarına göre egemen olduklarına göre, Batı toplumlarında hakim olan kırsal dünya hakkındaki eleştirel söylemler ve bu söylemlerin ulusal ya da bölgesel tarımsal-gıda siyasetleri üzerindeki etkisi küresel gelişmeler üzerinde küresel Güney'deki kıyasanabilir söylem ve siyasetlerden daha etkili olması muhtemeldir. Dahası, Kuzey ülkelerindeki tarımsal-gıda biyoteknolojisine olan kırsal direnişi anlamak, endüstrileşmiş Kuzey ülkelerindeki kırsal biyoteknoloji yeniden-inşa alanlarıyla bunların küresel Güney'deki karşılıkları arasındaki olası bağlantılar hakkında düşünmeyi öğretebilir.

İkincisi, kıyaslamalı bir yaklaşımın yeğlenmesi ve tarımsal-biyoteknolojiye direnişin farklı yörelerde nasıl rol oynadığının keşfedilmesi ulusal koşulların önemine ışık tutmaktadır. Avusturya ve Fransa, her iki ülkedeki GDO'lara olan kırsal muhalefet her iki ülke de, bu bakımdan son derece farklı oldukları halde, ulusal siyasetler üzerinde önemli etki yaptığı için böyle

bir kıyaslamaya konu olmaktadır: Her iki ülke de hararetli GDO tartışmalarından geçmiş, tarımsal-gıda teknolojisine düşman bir kamuoyu tarafından belirlenmiş ve AB'de tartışmacı bir GDO-karşıtı siyaseti savunmuşlardır; yine de ulusal koşulların yanısıra giden farklılık dikkate değer: Avusturya organik çiftçilerin çıkarlarını korumak için tasarlanmış gayrı-ihtiyari, devlet destekli, sadece içe bakan bir BABO "Benim Arka Bahçemde Olmaz" siyaseti yürütürken, biyoteknoloji muhalefetini sürükleyen, sivil itaatsizlik ve radikal eylemcilik taktiklerini kullanan ve HKABO "Hiç Kimsenin Arka Bahçesinde Olmaz" dünyasında küresel bir alternatif tarım vizyonu peşindeki yüksek sesli radikal çiftçi derneğiyle Fransa'da tarımsal-teknoloji hakkındaki kamu söylemi gayet tartışmacıdır.

Bu girişi dört bölüm izlemektir. Bir sonraki bölüm Avrupa GDO-karşıtı hareketin bir taslağını sunacaktır. Bunu Avusturya ve Fransa'daki çiftçi direnişinin iki anlatımı izlemektedir. Beşinci ve son bölüm ulusal vakaların analitik bir mukayesesini çizecek, bu farkların nedenlerini özetleyecek ve son olarak gözlemlenen bu iki modelin -devlet korumalı BABO'culuğa karşı tartışmacı HKABO'culuk- potansiyel alternatif, yerele uyarlanmış tarımsal-biyoteknoloji biçimleri geliştirilmesindeki katkılarını tartışacağız.

Avrupa GDO-Karşıtı Hareketi

Avrupa GDO-karşıtı hareketi gücünü birkaç faktöre borçludur; birincisi duyarlılaştırıcı iki kamusal olayın çakışması; ikinci ve muhtemelen en önemlisi AB'nin GDO onaylama sisteminin bazı üye devletlerin inatçı biyoteknoloji projelerine bağlı olan kaymaları ve üçüncüsü birkaç etkili, çoğunlukla uluslararası HDÖ'nün amaçlı eylemciliği. Birçok durumda GDO'lara kırsal direnişin ulusal ve Avrupa siyaset değişikliği üzerinde etkisi az olmuş, oysa daha yeni aşamalarda bunun önemi artmıştır.

1996'da delidana hastalığıyla ilgili kurumsal kriz ve etiketlenmemiş ilk GD ürünlerinin Avrupa'ya sevkiyatı o güne kadar gayet kayıtsız olan Avrupa halkını o zamana dek bilinmeyen sağlık riskleri taşıdığına inanılan yeni gıdaların ortaya çıkışına duyarlı kılmıştır. Gıda teknolojisine karşı bir sonraki hareketin hız kazanması iki-üç yıl aldı ve ulusal halklar arasında eşit olmayan bir şekilde yayıldı: İlk ihtilaf Avusturya'da meydana çıktı, bunu 1996 ve 1997'de Yunanistan ve İrlanda izledi; kamusal çatışmalar 1999'da Fransa, Birleşik Krallık, Belçika ve İtalya'da devam etti (Seifert 2006b). Popüler GDO-karşıtı duyguların tesiri altındaki hükümetler önleyici politikalar benimsedi. Avusturya ve Fransa'nın da aralarında olduğu artan sayıda devlet Ortak Pazar'da pazarlanmak üzere onaylanmış bulunan GDO'lar hakkında güvenlik yasakları çıkardı.[2] En sonunda 1999 yazında beş ülkeli – Fransa, Danimarka, İtalya ve Lüksemburg – bir ittifak o sıralarda devam etmekte olan AB düzenleme çerçevesi değişikliği tamamlanıncaya kadar yeni onayların engelleneceğini bildirdiğinde AB onaylama sistemi hareketsiz kaldı.[3]

GDO onaylarıyla ilgili bu Topluluk çapındaki yasak Avrupa hareketi içersindeki en önemli hadisedir. Bunun iki önemli, biraz da çelişkili etkisi olmuştur. Birincisi, Moratoryum, Komisyon üzerindeki, üye devletleri ve tüketici kaygılarını yatıştırabilecek katı düzenlemeci bir rejim tasarlama baskısını arttırmıştır. Üye devletlerin işlemeyen Topluluk prosedürleriyle iki misline çıkan talepleri, AB düzenleme standartlarının

2) 1997'de Avusturya ve Lüksemburg böyle yasaklar çıkardı, sonra bunu diğer üye devletler izledi. 1997 ve 2000 arasında bunlar 13 durumda Avusturya (3), Fransa (2), Almanya (1), İtalya (4), Lüksemburg (1), Yunanistan (1) ve Birleşik Krallık (1, daha sonra yasağı geri çekmiştir) ilân edildi.

3) Daha sonra 2000'de sırasıyla Avusturya ve Belçika engelleme grubuna katılmışlardır.

"yükseltilmesine," bunların en eleştirel üye devletlerin konumuna yaklaştırılmasına yol açmıştır (Vogel 1997). Tüketici güvenini yerine koymak için 2003'de yürürlüğe giren yeni düzenleyici çerçeve, onaylama prosedüründeki önleyici ilkenin statüsünü yükselterek ve katı bir etiketleme ve izlenebilirlik rejimi kurarak tarımsal-biyoteknolojiye katı sınırlamalar dayatmıştır. 1990'ların başında bir düzenleme ayrımı ortaya çıkmışsa bile, revize edilen çerçeve AB ile çok daha hoşgörülü bir onaylama politikası sürdüren ve etiketleme icap ettirmeyen ABD düzenleme standartları arasındaki farkı kapatmıştır (Bernauer/Meins 2003, Vogel 2001).

İkinci ve karşı yönde bir etki olarak, Moratoryum, Avupa Komisyonu üzerindeki WTO standartlarına uygunluk baskısını yükseltmiştir. WTO bilimsel olarak kanıtlanamayan ürün yasaklarını uluslararası ticarete engel olarak görmektedir. 2003'te ABD, Kanada ve Arjantin ile birlikte WTO'da, Avrupa Moratoryumuna karşı daha sonra WTO jürisinin ulusal yasakların ve GDO onaylarının Topluluk çapında engellenmesinin ithalatçıların gecikmelerine neden olarak serbest ticaret ilkelerini ihlal ettiğini bildirdiği, bu suçlamayı yapmıştır (WTO 2006). WTO hadisesi Avrupa Komisyonu üzerinde ağırlığı olan, AB icra kurulunu onaylama sürecini engellememeye, illegal ulusal güvenlik yasaklarını kaldırmaya ve AB'nin "farklı tarzına" rağmen ABD düzenleme sistemine uygunluğu temin etmeye zorlayan uluslararası serbest ticaret disiplinlerinin otoritesini yansıtmaktadır (Skogstad 2006).

Bu Atlantik ötesi ve Avrupa'daki gelişmelerin küresel modern biyoteknoloji anlayışı ya da biyoteknolojinin küresel Güney'deki fakirlerin ihtiyaçlarına göre uyarlanması için ne anlama geldiği henüz değerlendirilecektir. Oysa Avrupa GDO-karşıtı hareket ve bunun Avrupa içi neticelerinin böyle sonuçları olduğundan kuşku yoktur. Örneğin küresel biyoteknoloji düzenlemesini yöneten (Biyo-emniyet protokolü ya da Codex

Alimentarius* gibi) anlaşma ve kurumlar hakkındaki uluslararası görüşmelerde, AB küresel biyoteknoloji yönetimini kendi düzenleme kavramıyla aynı hizaya getirmek için sistemli olarak kendi önleyici ve tüketiciye yönelik yaklaşımını tanıtmaktadır (Homeyer 2006, Seifert 2006a, Skogstad 2001). Küresel Güney'de ulusal ya da bölgesel düzenleyici çerçeveler üzerinde doğrudan etki, pazar ya da sivil toplumla bağlantı veya uyum süreçleri ya da gelişmekte olan ülkeler açısından toplu politik yanıtlama ve ittifak kurulması gibi diğer türden neticeler akla yatkındır ama yine de daha fazla deneysel sınamayı gerektirmektedir.

Avrupa hareketinin itici gücünü incelerken birinci ve belirleyici faktör olarak ulusal yasaklar koyan, onaylama sürecini engelleyen ve böylece Komisyon'u biyoteknoloji düzenlemelerini sıkılaştırmaya iten üye devletleri tanımlamaktayız (Seifert 2006b). Oysa devletlerin ötesinde HDÖ'ler, karşılığında bu devletleri biyoteknoloji projelerini ıslah etmeye zorlayan kamusal protesto örgütlemekte eksendir. İlgili grupların kapsamı çevreci HDÖ'lerden tüketici derneklerine, neo-liberal küreselleşme tenkitçilerine kadar gider. Eylemciler geniş bir doğrudan eylem taktik ve biçimler karışımını kullanırlar: GD tahıl test alanlarının tahrip edilmesi, hükümetlere GDO yasaklarını desteklemeleri ya da büyük gıda perakendecilerine GD'sizleşmeleri için lobi yapmak, ulusları ve şirketleri ilân edilen GD'siz ya da önleyici politikalarla uyum için denetlemek GD kirliliği ya da biyo-patent vakaları karşısında sansasyonel protestolar sahnelemek ya da GD ürünün güvenliliği hakkındaki bilimsel iddialara bunlara farklı bilimsel uzmanlıkla karşı çıkarak meydan okumak. HDÖ'lerin coğrafi erişimi de değişmektedir: Birçok grup kendi yerel seçmenleri içersinde kökleşmişken, uluslararası HDÖ'ler hem ulusal kampanya-

* Gıda Kodeksi – ç.n.

lar örgütlemekte hem de ulus-ötesi kampanyaları tasarlamaktadır. Pan-Avrupa GDO-karşıtı hareketin koordine edilmesinde belirleyici rol oynayan ve "faaliyetleri diğer tüm grupları gölgede bırakan" Greenpeace International ve Friends of the Earth Europe (FoEE) gibi uluslararası HDÖ'ler böyledir (Ansell 2006, 103).

Uluslararası HDÖ'lere kıyasla genel olarak tarımsal üreticileri temsil eden gruplar, çoğu ülkede köylü dernekleri ulusal GDO-karşıtı savunma koalisyonların parçası da olsa geri konumdadırlar. Tarımsal çıkar grupları arasında potansiyel olarak kendilerine yararlı bir teknolojiyi kucaklayan, böylece bekle ve gör tutumunu benimseyen ya da tarımsal-biyoteknolojiyi açıkça savunan orta boy ya da büyük çiftçiler için lobi yapan egemen, korporatist örgütlerle, gen-teknolojisine zıt eğilimli, ekonomik bakımdan savunmasız ya da kaliteli gıda üreticilerini destekleyen gruplar arasında fark olabilmektedir (bkz. bu ciltteki Levidow).

Avrupa'da organik üreticiler kaliteli gıda üreticilerin büyük bir kısmını teşkil etmektedir. Organik çiftçiler tarımsal-biyoteknolojinin en coşkun karşıtlarıdır, çünkü neyin organik ürün olduğunun tanımı Avrupa direktifleri tarafından kayıt altına alınmış ve bunlar 1990 başlarından beri kategorik olarak organik üretimde modern biyoteknolojinin kullanılmasını reddetmiştir. Bu nedenle GDO'ların organik üretimdeki rastlantısal varlığı organik ürünlerin pazarlanma potansiyeline ciddi şekilde zarar vermekte ve üreticilerine tehdit oluşturmaktadır. Çiftçilerin, özellikle de organik çiftçilerin GDO-karşıtı harekete dahil olmalarının AB'nin "birlikte varolma politikasının" peşinden yoğunlaşmasının nedeni budur. Politika çiftçilerin tarımsal-biyoteknolojiyi tercih etme ya da karşısında olma hakkını kabul etmekte ve her iki üretim türünün düzen içersinde yan yana var olmasının yolunu sağlamaya çalışmaktadır. Bu politikanın şartnamesi tutumları çok farklı üye

devletlere bırakıldığı ve koşulları halâ tespit edilmediği için birkaç ülkede GD'siz üreticiler, özellikle de organik çiftçiler politika alanında ses getiren aktörler şeklinde ortaya çıkmışlardır (Seifert 2006c).

Avrupa GDO-karşıtı hareketle ilgili genel sözlerin peşinden iki ülkedeki kırsal direnişin daha yakından incelenmesi farklı yöre, toplum ve ulusal ortamlarda bu çatışmaların nasıl çeşitli ve zıt roller oynadığı konusunda gözümüzü açacaktır. Bir sonraki vakamız olan Avusturya, organik çiftçilerin ve korumacı tarım politikalarının politik çatışma yönetimi içersindeki rolününün altını çizecektir. Fransa vakası ise tersine yasaya, bilime ve devlete meydan okuyan ve güçlü bir küresel adalet gündemini destekleyen radikal köylü direnişi karşısında politik çatışma yönetiminin nasıl yenildiğini gösterecektir.

AB üyesi ülkeler arasında Avusturya en gayretli tarımsal-biyoteknoloji karşıtlarından birisidir. Ülke yurt içinde GD tahılların getirilmesini engellemek için ne mümkünse yapmaktadır. Bu duruşun kökeni, yasadışı yapılan ilk tarla denemesinin GDO karşıtlarına ses getirici bir zafer kazandıran popüler bir girişimle sonuçlanıp, yoğun bir GDO-karşıtı seferberliğe neden olduğu1990 ortalarına kadar gitmektedir. Seferberlik GDO-karşıtı duruşunu o zamandan beri sürdüren gayet etkili muhafazakâr gazete Neue Kronen Zeitung (NHZ) tarafından desteklenmiştir. Sayısız kamuoyu görüş araştırmasının kanıtladığı gibi, kamuoyu günümüzde neredeyse hiçbir kamusal karar vericinin tarımsal teknoloji lehine konuşmaya cesaret edemeyeceği derecede sağlam GDO-karşıtıdır.

Esas olarak düşman bir kamuoyu zemininde benimsenen politika devletin yürüttüğü bir BABO politikasıdır: "Bizim Arka Bahçemizde" ilk GDO'nun serbest bırakılmasından sorumlu hükümet hassas kamu desteği kaybı tehlikesine girer ve bu nedenle Avusturya topraklarında GDO'ların serbest bırakılmasının engellenmesi için her çaba gösterilmiştir. Şimdiye ka-

dar bu politika başarılıydı: Bu güne kadar GDO'lar bilimsel amaçlar için bile serbest bırakılmış değildir. AB hukuku altındaki GD tahılların ticari olarak yetiştirilmesine karşı Avusturya üç güvenlik yasağıyla "korunma" aramıştır. Konuluş tarihine bağlı olarak sekiz ila on yıl Avusturya, Komisyon'un bunların kaldırılması yolundaki iki girişimini savuşturarak bu yasakları sürdürmeyi başarmıştır. Nihayet 30 Ekim 2007'de Bakanlar Konseyi'ndeki üçüncü bir teşebbüs, çevre bakanları Komisyon önerisini geri çevirecek çoğunluğa erişemediği zaman başarılı olmuştur.

Fakat işler hiç de göründüğü kadar kötü değildir. Karar Avusturya'nın BABO politikasını ciddi şekilde istikrarsızlaştırmamaktadır. Birincisi, hareket yalnızca tartışmalı mısırların ithalatı ve gıda ve yeme dönüştürülmesi hakkında bir yasa için geçerlidir ama yetiştirilme yasağını sorgulamamaktadır. BABO'nun asıl kaygısı olan arka bahçemde GDO yetiştirmek yok, bu yüzden etkilenmeden kalmıştır.

İkincisi, son yıllarda Avusturya tarım politikasını yapanlar GDO yetiştirilmesi hakkındaki yasağın neticede iptal edilmesinden sonra bile Avusturya'yı "GDO'suz" tutmayı vaadeden yeni bir önleyici strateji benimsemiştir. Politika, AB'nin belirginleştirici birlikte varolma politikasının ve teoride AB'nin liberal talebiyle aynı çizgide ama uygulamada yasaklayıcı olan bölgesel seviyede yasal rejimler kurmanın avantajını kullanmaktadır (Seifert 2006c).

Avusturya BABO politikası tam kapsayıcı bir politik mütabakata dayanmaktadır: Hükümet ve politik muhalefet tarımsal-biyoteknolojiyi kınamakta hemfikirdir; aralarında 1990 sonlarındaki kampanya aşamasında hükümete GD gıda etiketlenmesi, biyolojik patentleme ve yasaklar hakkında baskı yapmış olan Greenpeace ve Global 2000'in bulunduğu HDÖ'ler devletin yürüttüğü BABO stratejisinin parçası haline gelmişlerdir. Önde gelen bazı HDÖ eylemcileri, örneğin önemli dev-

let ortakları olmuşlardır: bazıları hükümette başarılı parti kariyerine girişmişler, diğerleri GDO-karşıtı politikaların gerekçelendirilmesi için kullanılan bilimsel ekspertiz temini üzerinde uzmanlaşmışlardır (aynı eser).

Politik olarak örgütlenmiş çiftçiler, özellikle de organik çiftçiler Avusturya'nın BABO politikasında gayet farklı bile olsa çok önemli bir rol oynamaktadır. Onların önemi NKZ ile ittifak içersindeki uluslararası HDÖ'ler Greenpeace ve Global 2000'in, en görünür ve etkili hareket aktörleri olduğu kamusal alanda yatmamaktadır, halbuki hoşnutsuz çiftçiler kamuda asla ana ses olmayıp çok ender olarak kamusal protestolar sahnelemişlerdir. Yine de organik çiftçilik Avusturya'nın tarımsal-biyoteknoloji politikasında kilit bir role sahiptir. Organik çiftçiler nihayetinde tüm ülkeyi "GDO'suz bölge" yapmayı amaçlayan bir ulusal politikanın esas çıkar sahipleridir, gerçekten de hükümet BABO duruşunu genelde organik çiftçilerin korunması için bir önlem olarak gerekçelendirmektedir.

Organik çiftçilerin öne çıkışı en açık şekilde Avusturya'nın birlikte varolma politikasında görünmektedir (aynı eser). Komisyon'un düzenli bir GD ve GD?'siz üreticilerin yanyanalığının tesisine niyetlendiği Avusturya, birlikte varolmayı GDO yetiştirilmesini önleme aracına dönüştürmüştür: Çiftçilerin bu üretim türünü kapsayan kabaca %10'uyla organik çiftliklerin yoğunluğu yüksektir. Tahılların birbirine karışmasını önlemek için tespit edilen ayırma mesafeleri GDO yetiştirmeye uygun olmayan alanları muazzam genişletmiştir. Aşırı bürokratik engeller ve yöresel, çoğunlukla da devletin sponsor olduğu "GD'siz" kampanyalarıyla birlikte bu, tarımsal-biyoteknoloji için yeterince yasaklayıcı bir çevre oluşturmaktadır.

Gen teknolojisinin rağbet görmemesi Avusturya'nın BABO politikasının doğrudan politik nedeniyken, organik çiftçilerin çiftçiler içersinde küçük bir azınlık olduğu gerçeğine rağmen bu politika organik çiftçilerin çıkarlarına da hizmet etmekte-

dir. 1990 sonlarına kadar geleneksel çiftçilerin çoğunluğunu temsil eden diğer etkili tarımsal çıkar sahipleri kesin bir GDO'suzluk politikasına karşı çıkmışlar ve tarımsal-biyoteknolojinin potansiyel kullanımlarının yitirilmemesi gerektiği ikazında bulunmuşlardır. Daha sonraki yıllarda Avvusturya tarım politikası bir kayma geçirmiş ve çoğunluk çıkar sahiplerini BABO stratejisini kabul etmeye ikna etmeyi başarmıştır: Avrupa GDO-karşıtı hareketinin peşinden GDO'lar Avrupalı tüketiciler arasında rağbet görmez hale gelmiş, bu yüzden de sıkı bir GDO'suzluk politikasının tüm Avusturyalı üreticilere rekabet üstünlüğü vereceği iddiasının ikna edici olduğu kanıtlanmıştır.

Buna rağmen bu politikanın organik çiftçilere özellikle öncelik verdiği gerçeği açıklamayı haketmektedir. Sebep Avusturya'nın GDO'suzluk yaklaşımının ülkenin tarım politikasının daha genel stratejik bakışına iyi uymasıdır. 1980 sonlarından beri Avusturya tarım politikalarını "yeşilleştirmeye", tarımsal üretimi, çevre korumasını, kırsal gelişimi ve Avrupa bütünleşmesini biribirleriyle bağdaştırmaya girişmiştir. Bu üretim türü bu talepler için model çözüm olarak göründüğünden organik çiftçilik reformda çok önemli bir rol oynamıştır: Organik çiftçilik rağbette olan özel ürünler temin etmekte, olumlu bir kamu imajından yararlanmakta ve Avrupa ve küresel tarımsal gıda pazarlarının liberal bütünleşme ortamında devlet ödeneklerine olanak vermektedir. Organik çiftlikler tüm tarım bütçesinin üçte birini teşkil eden tarımsal-çevre programı (AEP) kapsamında ödenek almaktadır. Çiftliklerin % 80'inin AEP'ye katıldığı (2005'te) Avusturya çevre politikası tesisinde Avrupa'nın önde gelenleri arasındadır (BMLFUW 2006, 10). Tarımsal alanın organik yetiştiricilikteki kabaca yüzde 9'u ve organik çiftliklerin yüzde 10'luk payı ile Avusturya bu bakımdan da Avrupa liderleri arasındadır (Groiler & Gleirscher 2005, 15).

Bu büyük pay Avusturya'nın AB'ye kabulü etrafındaki kamuya açık görüşmelerde akdedilen politik anlaşmanın bir sonucudur: Gıda niteliği ve Avusturyalı çiftçilerin -birçoğu rekabetçi olmayan dağ çiftçileridir- güvencesiz kaderi her ikisi de bu tartışmalarda konu haline gelmiş, organik çiftçiliği destekleme vaadi çeşitli politik amaçları uzlaştırmıştır: Avusturya'nın AB'ye alınmasının kamu tarafından kabullenilmesini sağlamış, dezavantajlı dağlık bölgelerdeki üreticiler için ek ödenek getirmiş ve önemli bir politik müvekkile koruma sağlamıştır. İlave olarak Avusturyalı perakende zincirleri biyo-ürünlerin pazarlanmasına öncülük etmiş ve böylece organik tarımın ticari geçerliğini onaylamıştır. Uzun vadede organik çiftçilik Avusturya tarım politikasının "kutsal ineği" haline gelmiş, öyle ki bu sektörü yozlaştırabilecek herşey politika oluşturucularının caydırıcı tepkilerini çekmektedir.

Yine de bütün bunlar Avusturya'da çiftçi derneklerinin hakim tarımsal politikalara meydan okuma ya da uluslararası gündem izleme potansiyeline sahip değildir anlamına gelmez. Çok küçük olsa bile, örneğin Avusturya Dağ Çiftçileri Derneği (ÖEBV) kamusal girişimin örgütleyicileri arasındaydı. Gerçekten de daha 1995'te, en görünür savunucularından aylar önce plebisit fikrini ileri süren ÖEBV idi; ancak daha sonra NKZ gelip de başarılı bir seferberlik fırsatını yarattığında diğer örgütler kendi çok denenmiş PR stratejilerini kullanmak üzere bandoya katılmışlardır. Dahası, önde gelen çiftçi temsilcilerinin tersine ÖEBV bakış olarak uluslararasıdır ve Avrupa Köylüler Koordinasyonu (CPE) ve uluslararası köylü örgütü Via Campesina gibi ilerici, uluslararası çiftçi örgütlerinin üyesidir.[4] 300 üyesiyle küçük Avusturyalı HDÖ, ulusal BABO politikasının gerektirdiğinden çok daha geniş bir perspektife sahiptir.

Kısacası, bazı Avusturya çiftçi örgütleri Avusturya'nın tarım

4) Aslında ÖEBV, CPE'nin 1974'teki kurucu bir üyesidir. (anasayfa CPE: http://www.cpfarmers.org/, abnasayfa *Via Campesina*: http://viacampesina.org/)

politikasının görünürdeki uyumunu bozma ve dar ulusal ya da müvekkil çıkarları ötesindeki boyutlarda düşünme potansiyeline sahip olsalar bile, böyle grupların Avusturya GDO-karşıtı hareketi üzerindeki etkisi ihtiyatlı, örneğin kavramsal alt yapı çalışması yoluyla, olmaktadır. Oysa genelde, ekolojik işlevlere ve organik çiftçiliğe öncelik veren yenilikçi bir tarım politikası, tarım politikası alanındaki gerilimleri gizleyen bir durum yaratmaktadır. Buna hükümetteki Avusturya Halk Partisi ve tarım lobilerinin rakipsiz hegemonyası eklenmektedir. Böylece Avusturya'nın BABO politikasının güç mücadelelerinin değil, tarımsal-biyoteknolojinin genel kamuoyundaki aşırı gözden düşüşü karşısında yenilikçi bir politika ortamındaki görüşme süreçlerinin sonucu olduğu neticesine varıyoruz.

Fransa

Avrupa ortamında Fransa, Avusturya gibi tarımsal gıda teknolojisinin güçlü bir muhalifidir. Avusturya gibi Fransa'da GDO'lar hakkındaki Avrupa moratoryumunu desteklemiş, aslında Yunanistan ile birlikte bunun azmettiricilerinden birisi olmuştur. Fransa ayrıca Avrupa Komisyonu ve WTO'nün fikirlerinin tersine ulusal güvenlik yasaklarını sürdürmüştür. Avusturya'daki gibi bu inatçı konum gayet düşmanca bir kamu oyunu yansıtmaktadır. Oysa iki inatçı ülke arasındaki farklar kamusal bir anlaşmazlık sürecinde bu kamu oyunun rol oynayış şekliyle başlar: Fransa'da anlaşmazlık ilk kez 1999 yazında, Avusturya'dan iki yıl sonra zirveye çıkmıştır; Greenpeace ve FOEE gibi uluslararası çevre HDÖ'lerinin yerel şubelerinin çerçeveleme sürecini yürüttüğü Avusturya'nın tersine, Fransa'da merkez sahneyi köylü derneği CP ve sözcüsü José Bové almıştır. Bunlar sayesinde GDO söylemi birinin arka bahçesini temiz tutma kaygısının çok ötesine giden bir boyuta varmıştır. GDO'lar daha çok ortaya çıkan küresel adalet hareketiyle bağlantılı daha geniş erişimli radikal bir modern dev-

let ve küresel kapitalizm eleştirisi içersinde kilit bir unsur haline gelmiştir. Eleştirel Fransız söyleminin neden bu HKABO dönüşünü yaptığını anlamak için ilk önce CP ve José Bové'u kısaca anlatacak, sonraki bir adımda da bunların Fransız GDO-karşıtı hareket içersindeki rolünü göstereceğiz.

Confédération Paysanne

Confédération Paysanne (CP-Köylüler Konfederasyonu) 1987'de her ikisi de 1972'de kurulan Paysans-Travailleurs (Köylüler-İşçiler)'den doğmuş olan radikal soldaki iki bölgesel çiftçi derneğinin birleşimi olarak kurulmuştur. Her iki grup da, hoşnutsuz Batı ve Güney Fransa çiftçilerinin eleştirilerini kendi içersinde susturan hegemonyacı, muhafazakâr FNSA (Fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles)'dan ayrılmıştı. İki grup böylece, karşılığında yeni rakipleri marjinalleştiren egemen FNSEA'ya meydan okuma kapasitelerini arttırmak için birleştiler (Martin 2005).

Daha sonra CP'ye dönüşecek olan yeni sol akımın doğuşundaki kilit olay 1971'de çiftçilerin bir askeri üssün genişletilmesini engellemek için şiddet içermeyen protestolara başladığı Larzac -Güney Massif Central'de bir kalker platosu- mücadelesiydi. Çatışma François Mitterand'ın planı sonunda iptal ettiği 1981'e kadar sürdü. Larzac'da toplanan çiftçiler arasındaki muazzam dayanışma dalgalarıyla hadise eleştirel, anarşist ve ekolojik düşüncenin esinlendirdiği özel bir ilkeler dizisi oluşturan CP'nin şekillenme dönemiydi: Çevreye saygılı küçük ölçekli tarımın savunulması; çiftçilik sektörüne egemen olan yağmacı kapitalist rekabetin reddedilmesi; liberal küreselleşmeyle birlikte giden kültürel homojenleşmenin kınanması. Dahası, diğer tarım lobilerinin tersine Konfederasyon uluslararası bir vizyondan yararlanmakta, sömürge karşıtlığını, emperyalizm karşıtlığını, çiftçiler, işçiler ve tüketiciler arasında küresel dayanışmayı savunmakta, küresel tarım piyasa-

larını ve AB ve ABD'deki tazmin edici tarımsal sübvansiyon rejimlerini mahküm etmektedir. Tipik çiftçi derneklerine zıt olarak küresel bir hareket aktörleri ve çeşitli tonlardaki eylemciler ağıyla bütünleşen CP, korporatist bir çiftçi sendikasından çok bir HDÖ ya da toplumsal hareket aktörüne benzemektedir. Buna ek olarak Avusturyalı ÖEBV'ye benzer şekilde CP, Avrupa CPE'siyle, küresel ölçekteyse uluslararası küçükmalikler örgütü Via Campesina ile kurumsal bağlantıdan yararlanmaktadır. Fakat ufak ve oldukça uzman Avusturya HDÖ'sünün tersine CP kitlesel bir örgüttür. Son yıllarda CP'ye rağbetin artmasına katkıda bulunan bir faktör karizmatik eylemci ve CP sözcüsü José Bové idi.

José Bové

José Bové CP'nin kurucu olsa da, hiçbir şekilde tipik bir çiftçi değildir. Anne ve babasının her ikisi de tarım bilimci olup, 1953'te doğan Bové çocukluğunun çoğunu ABD'de, gençlik yıllarının çoğunuysa o zamanlar devrimci fikirlerle sarsılan Paris'te geçirmiştir. Orada askere alınmayı reddetmesine ve kırsalda yeraltına inmesine yol açan pasifist ve anarşist bir duruş geliştirmiştir. Anti-militarizme bağlılık onu ve karısı Alice'i, çiftin Paysans-Travailleurs tarafından örgütlenen dev nümayişlere katıldığı, ilk önce ordunun araziyi ele geçirmesini önlemek, sonra da ev kurmak için, izleyen yıllardaysa kârlı bir Rokfor peynir üretimi yapmak için terk edilmiş bir çiftliğin mülkiyetini aldığı Larzac'a götürmüştür. Yine de José Bové, bazen mahkemelerle ve dayanışma bildirileriyle sonuçlanan sivil itaatsizlik taktikleri uygulayarak şiddet içermeyen ekolojik, nükleer karşıtı ve sömürge karşıtı eylemciliğe katılmayı hiç bırakmamıştır ama CP'nin kilit kişisi olarak öncelik kazanması 1999 yazından önce olmamıştır.

Fransız GDO tartışmasındaki rolü

Şimdi CP ve Bové'un Fransız GDO-karşıtı mücadelesine na-

sıl girdiği sorusuna dönüyoruz. İlk aşamasında CP dikkat çekmemiştir. Aslında 1997 başına kadar açık sözlü bir GDO-karşıtı duruş benimsemiş değildir (CP 1997). Greenpeace Fransa ise tersine 1990 başlarından beri tarımsal-biyoteknoloji hakkında eleştirel bir uzmanlık inşa etmiştir. O nedenle 1996'da bu HDÖ karargâhı ilk Avrupa GDO-karşıtı seferberliğini başlatmaya karar verdiğinde hazırlığı iyiydi.[5] Fakat Greenpeace'in Fransız halkını duyarlı hale getirme teşebbüsleri basında az bir yer tutarken, 1997'de kamu bilincini yavaş yavaş yükselten şey hükümet kararlarına muhalefetti.

1998'de CP uzun vadede onu GDO'lar hakkında fikir önderi yapan daha önceki protesto mücadelelerinde sağlam oluşturulmuş bir seferberlik stratejisini başlattı: Ocak 1998'de bir grup CP eylemcisi GD mısır tohumu stoğunu tahrip etmek için Nérac'taki bir Novartis deposuna girdi. Sorumlu üç eylemci -René Riesel, José Bové ve Francis Roux- mahkeme önüne çıkıp tecil edilen bir cezaya çarptırıldıklarında, CP mahkeme savunmasını GDO'lara karşı bir kamu davasına dönüştürmek için sözlü biyoteknoloji eleştiri seçmelerini bir araya getirdi. Yazın CP eylemcileri artan şekilde tarla yağmacılığı hareketlerine başvurdular ve 1999 yazında CP bir sonraki gösterişli darbesini gerçekleştirdi: 2 Haziran'da Gaudiès köyünde CP üyeleri ve G8 toplantısını protesto için Avrupa'yı dolaşan bir grup Güney Hint'li çiftçi önce kamu araştırma tesisi Cetiom'da GD kolza ekili test tarlalarını tahrip ettiler;[6] sonra René Riesel ve José Bové gelişmekte olan ülkelerde kırsal kullanım

5) Greenpeace örgütü içersinde Fransız uzman Arnaud Apoteker tarımsal gıda biyoteknolojisinin bu çevre HDÖ'sünün gündemiyle ilgisini kabul eden ve bir pan-Avrupa yaklaşımını savunanlar ilkler arasındaydı. Yine de ilk ortak bir strateji örgütleme teşebbüsleri 1994'te başarısız olmuştur. Ancak bir sonraki yıl olan 1996'da ilk kitlesel GD ürün dalgasının Avrupa pazarına gireceği belli olduğunda bir Avrupa kampanyası yapılması kararı alınmıştır (Mülakat, Greenpeace, 6.7.2005 Zürih).

yenilikleriyle ilgilenen bir kamu araştırma merkezi olan CIRAD'da bir seradaki gen-transferli pirinç fidelerini yok ettiler[7], Hintli eylemciler eşliğindeki bu doğrudan eylem dizisiyle CP, GDO eleştirisini safi ekolojik ve ulusal çerçeveden şirket çıkarı ve kamu araştırması ortaklığının kınanmasına doğru genişletti ve eylemlerini enternasyonalci bir anlamda sundu; GDO'ların HKABO eleştirisi biçimlendi.

Atılım bir ay sonra "Millau McDonald's olayı" ertesinde geldi: 12 Ağustos 1999'da José Bové ve yüz kadar CP eylemcisi Milau kentinde inşa halindeki bir McDonald's dükkânını yıktılar. Dengeyi çeviren şey eylemin kendisinden çok devlet yetkililerinin daha sonraki baskısıydı. ABD'nin Rokfor peyniri üzerindeki WTU destekli cezalandırıcı gümrük vergilerine karşı rutin bir protesto olarak başlamış olan şey Bové tutuklanıp birkaç hafta nezarette tutulduğunda kamu öfkesini uyandırdı. Bové aniden ulus çapında üne sürüklendi ve karizmatik bir iletişimciye dönüştü. CP'nin endüstriyel tarımı, liberal globalleşme ve kültürel homojenleşme radikal eleştirisini sahneleme fırsatını yakaladı. Fransız kamu oyunun özellikle damarına dokunan şey Bové'nin yarattığı bir gerekçe olan malbouffe -abur cubur yiyecek, sağlıksız, endüstriyel ve GD gıda ürünlerinin eşanlamlısı- idi. Lezzet, mutfak ve ziyafetle namlı Fransız meşgalesi bakışı içersinde devam etmekte olan beslenme hakkındaki Fransız tartışmasını politikleştirmek ve malbouffe'ü çokuluslu ların gücünün ve değerli geleneklerin, kimliklerin ve toplumların küreselleşme gücüyle yok oluşunun sembolü yapmak kolay bir işti. (Gıdanın kültürel boyutu için Nicolosi'ya bkz.).

---

6) *Centre d'études technique interprofessionnel des oléagineux métropolitains.* Bir sonraki yıl 13 Nisan 2000'de yeniden gen-transferli kolza ekilen Gaudiès'deki aynı Cetiom tesisi Fransız Yeşilleri'nin desteklediği ve José Bové'nin önderlik ettiği CP eylemcileri tarafından tahrip edilmiştir.

7) *Centre de coopération internationale en recherche agronomique pour le développement*

Bové "doğru zamanda doğru yerde" olduğunu yalnızca Fransa'da kanıtlamamıştır. O, CP'nin eleştirel söylemini küresel dinleyiciye taşımayı da becermiştir: Millau hadisesinden birkaç ay sonra Bové, eleştirisini Seattle'daki televizyonda geniş şekilde yayınlanan protesto fırtınasının ortasında sahneleyerek kendisini doğmakta olan globalleşme karşıtı hareketin sembolik başı haline getirmiştir (Heller 2002, 29-33). İzleyen yıllarda Bové çoğu Doha, Porto Alegre ve Hong Kong gibi yerlerde yapılan WTO toplantılarında ve Dünya Sosyal Forumlarında ortaya çıkmıştır. Bové'un aniden uluslararası öne çıkışı onun yeni bir çerçeve kurmasına izin vermiştir: Zararlı yaşam biçimlerinden, GDO'ları küresel kapitalizmin ve kültürel homojenleşmenin yurttaşlara aynen McDonald'ın hızlı yiyecekleri gibi dünya çapında dayattığı sembollere dönüştürmüştür.

Fransa'da Bové popülerliğini hiç kaybetmemiş, hatta GDO tartışmasındaki yıllarda daha daha da arttırmıştır. Kamu odağında kalmak için kullanılan esas taktik, test tesislerine ve benzeri ticari plantasyonlara vuran GD tarla tahripleriydi.[8] Çoğu kamusal tartışmayı çıkaran şey gösterişli mahkeme duruşmaları dizisi, bazen de bu olayların yol açtığı hapis cezalarıydı. Genellikle yalnızca azmettiriciler sorumlu tutulduğu için José Bové hapis ya da para cezalarına çarptırılmak üzere defalarca mahkemeye çıktı.[9] Bové tarla tahriplerinin politik ve sembolik doğası üzerinde ısrar ederken mahkeme bunları sadece mülke kötü niyetle zarar vermek olarak suçlamıştır. En

8) Bu ikincisi araştırma ve şirket çıkarının yaşam bilimlerinde birbirine karışmasına sembolik saldırılar şeklinde gerekçelendirilmiştir. Ticari GDO yetiştirilmesi 2005'ten önce yeniden başlamadığı için, ticari GDO plantasyonu ancak şimdilerde eylemcilerin hedefi olmuştur.

9) 1998'den 2007 başlarına kadar itirazların ve bunların çürütülmesinin izlediği bir dizi mahkeme duruşmasında Bové en az beş olayda mülke kötü niyetle zarar vermekten suçlu bulunmuştur.

hararetli münakaşalar, bu şekilde siyasal mahkûma dönüşen bir sendika liderine dayatılan hapis cezasının tartışmalı yasallığı etrafında dönmüştür. Duruşmaların yol açtığı sempati ve dayanışma dalgası Fransa'nın ekolojik ve radikal solunun çok ötesine, sosyalist ve muhafazakâr kampa erişti ve devletin sıkı yaptırımlar dayatmasını son derece zorlaştırdı. Sözsüz ifade edilen bir kışkırtıcı sivil itaatsizlik ve hafifletilmiş hukuksal karşı hareket oyunu ortaya çıktı: Bir tarafta Bové'un suçları cezasız kalmayacak kadar barizdi, diğer yandaysa bir halk kahramanının koğuşturulması şimşekleri otoritelerin üzerine doğrultması muhtemeldi. Buna karşılık Bové bu şaşkınlıktan sözsüz ifade edilen bir kışkırtma, takdir, hafifletilmiş devlet baskısı ve suçlama oyunu içersinde yararlanmıştır.

Seneler içersinde binlerce eylemci bunu izledi: Ağustos 2003'teki "Larzac 2003" toplantısında -1970'lerdeki diğer-küreselleşme* ya da Fransız küresel adalet hareketinin başlangıcı olan protesto hadisesinin 30 yıl jübilesi (Agrikolianski 2005).

Bové izleyicilere, kendini GDO tarlalarını altüst etmeye adamış eylemci bir ağ olan gönüllü orakçılara katılım çağrısı yaptı. 2006'da 6,000 üyeye çıkan yüzlerce sempatizan derhal imza etti. 2003 yazı ve ilerleyen yıllarda orakçılar yetkilendirilmiş tarla denemelerinin yaklaşık yarısını "biçti." Tarla tahripleri bir dizi tepkiye yol açtı: ender durumlarda polis kuvvetleriyle doğrudan çatışmalar, GDO yetiştirme hakkını savunan çiftçilerin karşıt gösterileri, bir olayda da tüfekli bir çiftçiyle karşılaşılması. Yine en önemlisi eylemlerin neden olduğu mehkeme duruşmaları dizisidir; Larzac 2003'ten beri orakçı-

* Kapitalist küreselleşmenin tersi olan tüm küresel düşünceler (çevre ve iklimin, ekonomik adaletin, emeğin, yerli kültürlerin ve insan haklarının korunması, geliştirilmesi) için işbirliğini destekleyen toplumsal hareket (altermondialisme, alter-globalization) – ç.n.

lar tarafında yapılan en az 17 tarla operasyonu bazıları önemli medya dikkati çeken ve GDO karşıtlarının konu oluşturmaları ve GDO'lar, sivil itaatsizlik ve devlet baskısının gayri-meşruluğu hakkında genel görüşmeler başlatmaları için sahne sağlayan mahkeme duruşmalarına yol açtı.

Devlet otoritesine meydan okumanın ötesinde, CP ve José Bové tarafından sürüklenen GDO'lara köylü muhalefetini bilinçli bir ittifak politikası belirlemektedir: José Bové kısa zamanda, onu soldaki ve aşırı soldaki partiler, özellikle de Fransız Yeşilleri için müttefik olarak çekici kılan oluşmakta olan bir diğer-küreselleşme hareketinin sembolü haline geldi. Bové yine de CP'nin fazla kısıtlayıcı ve fazla uzlaşmacı bulduğu parti politikalarına olan uzaklığını vurguladı. Bunun yerine hem CP, hem de Bové kendilerini parti politikalarından ayrı olmaları nedeniyle sivil topluma çekici gelen hareket aktörleri şeklinde konumlandırdılar. Yine de fırsat oldukça siyasi partilerle ittifaklar oluşturdular. Bunların en başarılısı 2005 baharındaki radikal solla Yeşil Parti ve Sosyalist'leri birleştiren AB Anayasası hakkındaki referandum kampanyasını destekleyen ittifaktı.[10]

Genel olarak orakçıların GDO test sahası sabotajı Luddit taktiği aynı anda kategorik ve semboliktir.[11] Ticari ya da alternatif amaçlara hizmet ettiğine bakmaksızın çevreye herhangi bir GDO çıkarılışına saldırmakla kategoriktir. O yüzden GDO-karşıtı eylemcilik, CIRAD gen-transferli pirinç fideleri olayındaki gibi gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını karşıla-

10) Bové'un kampanyadan daha da popüler çıktığı gerçeği sonunda onu – bilinen hayal kırıcı sonuçları katı parti politikalarının radikal solu parçalaması ve Bové'un potansiyel seçmenlerinin yalnızca küçük bir kısmını çekmeyi başarması olan – 2007'deki başkanlık yarışına girme planına karşı direnişinden vaz geçirdi. Bové 2007'de daha sonra GDO-karşıtı eylemciliğe döndü.

11) Orakçıların (*faucheurs*) tarihsel selefleri olan 19.yy Ludditleri hakkında bu kitaptaki Jongerden'e bkz.

mak üzere tasarlanmış bitkiler olan GDO test sahalarını ve Cetiom gen-transferli kolzanın çevre risklerini inceleme testleri olayındaki gibi bilimsel test sahalarını hedef almıştır. Her iki olayda da CP, daha sonraki mülkün kötü niyetle tahrip edilmesi duruşmalarını gelişmekte olan ülkeler için yapılan kamusal GDO araştırmalarının ya da risk araştırmasının meşruluğu duruşmalarına dönüştürmüştür. CP böylece yasa çatışmasını başarıyla GDO konusunda bilimsel tarafsızlık olanağını sorgulayan kamusal görüşmeye dönüştürmüştür.

Fakat GDO-karşıtı eylemcilik GDO'lara sadece fiziksel nesneler olarak değil, bütünün bir parçası olarak saldırdığı için semboliktir: GDO'lara saldırmakla karşıtlar teknolojinin yanısıra giden sosyo-ekonomik düzeni, yani kültürel homojenleşme, şirket gücü, neo-liberal globalleşme ve devletin bununla işbirliğini suçlamaktadırlar. Bu daha geniş ideolojik gündemle bağlantılı olan CP'nin -bir çiftçi lobisi için alışılmamış- uluslararası bakışı, yani Kuzey-Güney dayanışmasının savunulması, küresel pazar bütünleşmesinin reddedilmesi ve küçük çiftçi ve köylülerin dünya çapında desteklenmesi idi.[12] Bu ortamda bakıldığında Fransız GDO muhalefeti -ulusal- arka bahçeyi istenmeyen davetsiz misafire kapatan Avusturya BA-BO yaklaşımının tamamen tersidir; o daha çok GDO'ları -ve bunlarla gelen toplumsal kötülükleri- herkesin bölgesinde, özellikle de gelişmekte olan dünyada yasaklayan bir HKA-BO dünyası hayal etmektedir.

Sonuçlar

İki ulusal vaka, ulusal durumların GDO'lara olan bu kırsal

12) CP'nin neo-liberal küreselleşmeye meydan okuyan programının üç ana noktası küresel vizyonlardır: gıda egemenliği (insanların ve ülkelerin kendi yiyeceklerini üretme ve tarımlarını dünya piyasası rekabetinden koruma hakkı); gıda güvenliği (gıdaların insan sağlığı için risklerine karşı korunma hakkı); ve biyolojik çeşitliliğin korunması.

direniş şekli üzerinde yaptığı çok önemli etkiyi vurgulamaktadır: Fransa'da muhalif çiftçiler devlet otoritesine meydan okumakta olup, talepkâr bir küresel gündemi destekleyen bir küresel adalet hareketi içersinde kilit aktördürler; Avusturya'da çoğu organik çiftçi olan muhalif çiftçiler, gayri ihtiyari bir devletçe yürütülen ulusal inziva politikasının himayesinde oldukları için pek bir muhalefet sergilememektedir. Açıktır ki, teknolojik küreselleşmenin etkilediği kimseler açısından GDO'lara direniş biçimleri basit, evrensel uyarı-yanıt modeline değil, ulusal koşullara bağlıdır.[13] Aşağıda iki soruyu tartışacağız: Birincisi, bu farklılıkların nedenlerine işaret edeceğiz. İkincisi, bu iki Avrupa ülkesindeki kırsal direniş biçimlerinin küresel Güney'deki fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanan biyoteknolojilerin potansiyel oluşumuna katkıda bulunup bulunmadığı ve nasıl bulunduğu sorusuna döneceğiz.

Birincisi, vakalarımızdan ulusal koşulların rolü hakkında ne öğrenilebilir? Toplumsal hareket araştırması tipik olarak fırsat yapıları fikrini -bir devletin ya da politik kültürün bir toplumsal hareketin meydana gelmesine ve başarılı olmasına zemin hazırlayan kurumsal ve kültürel sembolik niteliklerini- sağlamaktadır (Kriesi 2004, Berclaz & Guigni 2005). Biz kendine özgü -yöresel özellikte- ve genel fırsat yapılarını ayırmaktayız. Örneğin Avusturya GDO politikasını kısmen açıklayan özgünlükler NKZ'nin yüksek kamu etkisidir. Fransa için Larzac'ı, daha sonra ekolojik hareketi, hatta sonunda diğer-küreselleşmeci rönesansı doğuran Paris baharı mirasını hesaba

13) Bu bulgu çiftçi direnişi "üretim araçlarının kontrolünü tekrar kazanma mücadelesidir" genel yorumuna olan çekincemize de ekleme yapacaktır (Bu kitaptaki Jongerden). Ekonomik bağımsızlığın tekrar kazanılması ya da savunulması Fransız köylülerinin ifade edilmiş amacı olabilir ama Avusturya tarımındaki geniş payları büyük ölçüde devlet sübvansiyonlarına bağlı olan Avusturyalı organik çiftçilerin pek değildir. Organik sübvansiyonlarına hak kazanmak için izlenecek zorunlu sıkı kurallar çerçevesiyle bu mutlaka daha yüksek derecede bağımsızlık anlamına gelmez.

katmalıyız. Bir başka Fransız özgünlüğü: Greenpeace – Avrupa GDO-karşıtı hareketindeki önemli vasıta, Fransa'da diğer yerlerden daha az popülerdir ve son olarak José Bové -"doğru zamanda doğru adam"- kuşkusuz çok eşsiz bir kişiliktir.

Genel fırsat yapılarıyla politik kültür ve politikalardan bahsetmekteyiz: Politik kültür olarak şiddet eylemi -yol engellemekten ofislerin tahrip edilmesine- Fransız çiftçi protestosunda bir alışkanlıktır. Orakçıların arsa tahripleri bu yüzden genel kırsal çatışma davranış kalıbına uymaktadır. Dahası tarım politikası başka alanlara benzemeyen direniş kalıpları doğuran bir alandır: Avusturya'nın yıllar içinde "yeşilleşen" ve organik çiftçiliğe ayrıcalık veren tarım politikası GDO-olmayan bir duruşun benimsenmesini kolaylaştırmıştır; Fransız tarım politikasıysa tersine, özellikle Fransa, dünyanın en büyük tarımsal ihracatçılarından birisi, verimliliği mükafatlandıran politikaların derinden kökleşmesinin nedeni de bu olduğu için, ekolojik unsurları ancak tereddütle benimsemiştir. Son olarak, tarım politikalarındaki güç mücadeleleri -ya da bunun yokluğu- GDO Ludditliğini etkileyen bir faktördür: Fransa'da GDO'ların kamusal bir mesele olarak yükselişi, kendisini egemen FNSEA'ya karşı ortaya koyan CP'nin politik yükselişine karşılık gelmektedir. CP'nin en azından geçici olarak artan popülerliği kendisini büyük ölçüde José Bové ve onun GDO meselesini görkemli ele alış şekline borçludur. Avusturya'da böyle bir dinamik hiç olmamıştır; bugün tarım politikaları Halk Partisi ve tarım lobileri tarafından alışıldığı gibi nezaret edilen aynı kapalı alandır. Çevre hareketinin tesirleri tarım politikaları içersinde bütünleşmiştir ve potansiyel itirazcılar iktidar çevrelerine hiçbir saldırıda bulunmamışlardır. Özetle, kırsal eylemcilikteki ulusal çeşitlilikler basit bir açıklamaya indirgenemezler, bunlar daha çok birkaç farklı durumsal faktörden -ulusal özgünlükler, politik kültürler ve güncel tarım politikalarından- kaynaklanırlar.

Aşağıda bu iki tür çiftçi direnişinin gelişmekte olan dünyada biyoteknolojinin potansiyel yeniden inşası üzerindeki etkisini incelemekteyiz. Bu ancak hiç kesin olmayan bir şekilde yapılabilir; Biz bu etkinin önemli olduğunda ve "hegemonyacı bir biyo-iktidar sistemini temin etmekten çok ... tarımın geleceğini zorla açtığı" konusunda (bu kitaptaki Schurman ve Munro ile) hemfikir iken, OECD dünyasında modern biyoteknoloji hakkındaki tarımsal gıda savaşının gelişmekte olan ülkelerde bu geleceği gerçekte nasıl etkilediği henüz açık değildir. Kuzeyli ve Güneyli çiftçilerin kaygılarının nasıl bağlantılı olduğu da açık değildir; eğer çiftçilerin çıkarları ulusal politikalar içersinde ve ötesinde farklıysa, bunlar küresel Kuzey-Güney ayrılığında da kesinlikle böyledir.

Böylece meseleye nispeten güvenilir iddialara izin vermeye yetecek kadar genel iki ayrı şekilde yaklaşacağız: birincisi sırasıyla Avusturya, Fransa ve AB'nin küresel biyoteknoloji yönetimine yapmış olduğu etki üzerinde düşüneceğiz; ikincisi bu iki modelin dünya çapında ülke ve aktörler üzerinde sahip olabileceği söylemsel etkilerine bakacağız. İlki çok kademeli yönetim çevresi içersinde devlet olarak davranışlarına bakmak için iki ülkedeki farklı kırsal direniş biçimlerinden özetleme girişiminde bulunmaktadır. (Muhtemelen kendi kamusal alanlarındaki kırsal -ama büyük sayıda diğer- GD direnişçilerinden etkilenen bir davranış.) Bu, devletlerin -ya da devlet destekli ulus-üstü varlıkların- halâ, örneğin tarımsal gıda biyotekolojisinin küresel yaygınlaşma koşullarını saptayan küresel kural sistemlerinin önemli aktörleri olduğu varsayımı üzerinde ilerlemektedir. Artık bu Avrupalı ve küresel ortam içersinde kendine has politika güdülerine rağmen Avusturya ve Fransa çok benzer roller oynamaktadırlar. Her iki ülke de ulusal güvenlik tedbirlerini sürdürmüş, Avrupa de facto moratoryumunu desteklemiş, bu şekilde Avrupa Komisyonu'na baskı yapmış ve AB düzenleme standartlarının "pahalıya satıl-

masına" yardım etmişlerdir. Yine de nüanslar vardır: Fransa, AB düzenleyici çerçevesinin önemli şekilde değiştirilmesi hedefiyle koyduğu moratoryumun önderliğini alırken, Avusturya bando arabasına en çok kendi BABO politikasını korumak kaygısıyla sonradan atlamıştır; Avusturya sonraki yıllarda onun güvenlik yasağını kaldırmayı deneyen Komisyon ile doğrudan birkaç çatışmayla karşılaşmak zorunda kalmışken, Fransız yasakları Pazar onayları sona erdiği için geçersiz hale gelmiştir. Oysa temelde her iki ülke de aynı hedefi paylaşmışlardır: Avrupa'da biyo-teknolojiyi mümkün olduğunca uzun süre engellemek ve AB düzenleyici revizyonunu olabildiğince kısıtlayıcı bir çerçeveye doğru ittirmek. Bu girişim, AB düzenleyici rejimi aynı şekilde tarımsal-gıda teknolojisinin WTO'nun küresel serbest ticaret disiplinlerine uymasını mümkün kılmak üzere tasarlanmış olsa bile kesinlikle dünyanın en özenli ve en iyi politikalaştırılmış olanları arasında olduğundan bir derecede başarılıydı.

Fakat AB'nin politikası harici serbest ticaret disiplinleri tarafından kısıtlanan iç baskılara cevaptan daha fazlasıdır. ABD ve AB esas olarak farklı iki düzenleyici yaklaşım -sürece karşılık ürün temelli düzenleme, önleyiciye karşılık risk temelli risk değerlendirmesi, etiketleme ve izlenebilirliğe karşılık etiketsizlik- izledikleri için her iki büyük gücün de kendi düzenleyici modellerini mümkün olduğunca çok müttefikle birlikte kurma rekabetine girmeleri beklenebilir (Drezner 2005). Gerçekten de AB'nin (ABD gibi) bu tarzda -yani kendi düzenleme sisteminin ilke ve normlarıyla acil bir küresel yönetim sistemi kurmak amacında olan bir küresel politika girişimcisi şeklinde- hareket ettiği sergilenebilir. Özellikle WTO yasasına özgü kurallar dizisinin tersine modern biyoteknoloji hakkında önleyici düşünmeyi kabul eden Biyogüvenlik Protokolü'nde durum budur ama Codex Alimentarius Komisyonu gibi uluslararası düzenleme sahalarında da bu gösterilebilir[14] (Seifert

2006a). O yüzden tek tek devletlerin küresel gıda-biyoteknolojisi yönetimi üzerindeki etkisini anlayabiliriz: Avusturya ya da Fransa gibi GDO karşıtı hükümetler Avrupa Komisyonu'nu tarımsal gıda biyoteknolojisi için daha da sıkı bir düzenleyici çerçeve benimsemeye ittirmekte, o da karşılığında küresel kural oluşturma süreçlerini AB'nin düzenleyici yaklaşımını evrenselleştirecek şekilde etkilemeye çalışmaktadır.[15]

Bu düzenleme rekabetinin küresel Güney için gelecekteki sonuçları sonra değerlendirilecektir. Şimdiye kadar izlenebilirlik ve etiketleme gereklilikleriyle AB çerçevesi birçok gelişmekte olan ülkenin AB pazarlarına ait GD-olmayan tahılların kirlenmesi korkusuyla GD tahıl yetiştirmekten sakınmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan dünya açısından gelecek senaryoları değişmektedir. Bazı yazarlar gelişmekte olan ülkeleri bir "GD soğuk savaşı" içersinde cepheler arasında kalmış olarak görmekte ama onlara Kuzeyli güçlerin egemenliğiyle karşılaşmak için biyopolitik ittifaklar kurarak daha fazla bağımsızlık kazanma şansı vermektedir (Meijert ve Stewart 2004). Diğerleri, çevresel risk değerlendirmesinin küresel tarımsal gıda biyoteknoloji düzenlemesindeki mihver rolünü vurgulamakta ve gelişmekte olan ülkelerin kendi özel koşullarına uygun biyopolitik tercih ve kurallara daha büyük yer yaratmak için risk değerlendirmesine özgü bilimsel belirsizliği sömürmelerini önermektedir (Millstone ve Zwanenberg 2003). Her halükârda -yine Schurman ve Nunro ile aynı çizgide- küresel tarımsal gıda biyoteknolojisinde rakip etki merkezlerinin doğuşunun WTO'nun himayesi altında tekbiçim bir küresel düzenleme

14) Bu tür AB "düzenleyici dış politikası" teorik tahminlerin deneysel olarak doğrulanmış neticesinden fazladır. Aslında bu Avrupa Komisyonu'nun son politika bildirilerinde açıkça ilan edilmiştir. Bkz: Tobias Buck: "Avrupa dünyanın geri kalanının onun kurallarını benimsemesini istiyor" *The Financial Times*, 19 Şubat 2007.

15) Açıktır ki -temiz arka bahçelerine böylesine takıntılı olan- BABO'ların bile dış etkileri olabilir.

yöntem ve standartlar dizisi kurulması projesini engellediğini ve böylece küresel Güney'de tarımsal teknolojinin gelişimi için olası yeni yönler açtığını iddia edebiliriz.

Şimdi küresel Güney'deki alternatif biyoteknoloji gelişimi için söylemsel anlamlarını incelemek üzere Avusturya ve Fransa'daki çiftçi direnişinin özel biçimlerine dönüyoruz. Ortaklıklar ve farklılıklar bulunmaktadır. Her iki tür muhalefetin ortak sahip oldukları önemli bir söylemsel özellik tarımsal biyoteknolojinin kategorik olarak reddedilmesidir. Bu tutum biyoteknolojinin yeniden inşası hakkındaki görüşmede fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için potansiyel olarak verimli seçeneklerden vazgeçerken, teknolojinin şirketlerce desteklenişinin gerekçeli tenkidine de katkıda bulunmaktadır.

Modern biyoteknolojinin fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayan tahılları temin etme potansiyeli taşıyıp taşımadığı sorusu mevcut zıtlık içersindeki en tartışmalı konulardan birisidir. Modern biyoteknoloji destekçileri yerel olarak uyarlanmış birçok gen transferli bitki oluşturma olanağına işaret etmekte ve ancak tarımsal verimlilik yükselişlerinin artan dünya nüfusunu besleyebileceği iddiasında bulunmaktadırlar (FAO 2004). Karşıtlarsa kötü beslenmenin düşük verimlilikten çok fakirliğin bir sonucu olduğu cevabını vermekte ve 20 yıllık GD tahıl gelişimi süresince çokuluslular sıkı bir fikir mülkiyeti hakları sistemiyle hasat edilecek kâr vaadeden ürünlerin gelişimine odaklandıkları için yerel ve toplumsal olarak uyarlanan tahılların gün ışığını asla görmediği gerçeğine işaret etmektedirler[16] (Altieri 2000).

Hem Avusturya hem de Fransız muhalif söylemleri kökleşmiş yandaş-karşıt bölünmesinde ısrar etmektedir. Devletçe

16) Bu, 10 yıldan fazla GD tahıl yetiştirilmesinden sonra GD tohumların küresel pazarının yalnızca dört ticari tahılı kapsadığı gerçeğine götürmektedir: küresel biyoteknoloji alanının yüzde 57'sini işgal eden GD soya-fasülyesi, bunu izleyen mısır (yüzde 25), pamuk (yüzde 13) ve kanola (yüzde 5) (James 2006).

sübvanse edilen organik çiftçiler ya da radikal GDO-Ludditleri olsun gönderdikleri mesaj sürdürülebilir tarımın gen mühendisliği yolundan yürüyemeyeceğidir. Her iki söylemin de bu hususta anlamı tektir: Organik çiftçilik kendi mevzuatıyla modern biyoteknolojiyi hükümsüz kılmakta, radikal Fransız GDO-karşıtı eylemcilik gelişmekte olan ülkelerin yararına olan projelerle bağlantılı ticari olmayan test-sonuçlarına kasten karşı çıkmaktadır. Biyoteknolojinin gen mühendisliğiyle eşitleniş derecesine göre bu konum yerel olarak uyarlanmış biyoteknolojiler hakkında daha fazla bir tartışmayı ya da geliştirme çalışmasını bertaraf etmektedir. Bu, gen mühendisliğinin uyarlanmış ve toplumsal olarak hakkaniyetli biyoteknoloji uygulamalarına nasıl katkıda bulunabileceği hakkında daha da az ipucu vermektedir.

GDO'ların kategorik olarak reddi kör noktalar da yaratmaktadır. Gerçekten de E. E. Schattenscheider'in "Alternatiflerin tanımlanması gücün üstün aracıdır" hükmü burada geçerli görünmektedir, buna "hegemonya karşıtı söylem gücünün? eklemesi yapılabilir. GD tahıllarına alternatif olarak muhalifler, tarımın yüksek kâr ve teknolojik verimlilik artışının cazibesinden bilinçli olarak vazgeçen daha alçak gönüllü çiftçilik yöntemlerine güvenmek zorunda olduğunu öne sürmektedirler. Bu söylem Avrupa kamuoyunda yankılanırken modern biyoteknoloji ve sürdürülebilir tarım birlikteliğinin evrensel olarak teminat altına alınıp alınmadığının sorulması gerekmektedir. Hem ulusal BABO, hem de uluslararası HKABO çerçevelerinin parçası olan GDO'ların kategorik olarak reddedilmesi, objektif, daimi gerçeklere dayanmaktan çok, Kuzeyli toplumlarda kamuoyu yankısını kışkırtmaya uygun bir söylemsel stratejinin sonucu olarak görülebilir. Tarımsal biyoteknolojiyle sürdürülebilir, toplumsal olarak iyi huylu kırsal gelişme biçimleri arasında "doğal" bir uyumsuzluk olup olmadığı ve GD bitkilerin kaynak fakiri, küçük ölçekli tarıma asla çö-

züm sağlayıp sağlamayacağı açık sorusu tartışmalıdır. Diğer taraftan, 1980'lerdeki başlangıcından beri tarımsal biyoteknoloji gelişimi şirket verimliliği ve kârlılık yükümlülüklerine sıkıca uyarken, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayan yerel olarak uyarlanmış GD tahılların defalarca reklâmı yapıldığı halde bunun asla gerçekleşmediğine kuşku yoktur. Bu fonun önünde, mutlaka hakiki olmasa da akılda kalıcı bir muhalefet oluşturan ama biyoteknoloji projesinin altında yatan kâr maksimizasyonu mantığının kınanmasına yardım eden bir söylem stratejisinin kendi erdemleri vardır. Bu eleştirinin endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kamu araştırmalarının marjinalleşmesi devam etttiği ve sürdürülebilir tarımsal biyoteknoloji uygulamaları sadece vaad olarak kaldığı sürece kalmasını bekleyebiliriz.

Son olarak, yalıtılmış BABO'lar ve uluslararası KHABO'ların Avrupa ve küresel GDO söylemi içersinde sahip oldukları farklı yerlere bakıyoruz. Birincisi, Fransa'daki kırsal GDO protestosu biyoteknolojinin Avusturya-BABO'dan çok daha kategorik ve ilkeli bir eleştirisini desteklemektedir. HKABO eylemcileri neden yalnızca GD tahıllara değil, bunlarla birlikte giden tüm sömürücü sosyo-politik düzene son vermek ve bunu yalnızca Fransa'da değil dünyanın her yerinde yapmak istedikleri açıklamalarıyla kamusal söylemi beslemektedirler. Tam tersine, kendi ulusal çiftçilik sistemlerini korumak hevesindeki BABO'lar GDO tahıl destekçileriyle anlaşmaya varmaya oldukça pragmatik bir hazırlık sergilemektedirler: GD'siz alanlar (tüm bir ülkeyi oluşturabilir) güvenli tutulduğu sürece BABO'lar hoşnutsuzluk duydukları şeyin başka yerlerde yapabileceği zarara fazla aldırmazlar.

İkincisi, Fransız eleştirisi Avusturya'nın BABO'culuğundan daha geniş şekilde görünürdedir. İkincisini az kimse bildiği halde bugün tüm dünyanın José Bové'nin şirketler biyoteknolojisine karşı seferberliğini bildiğini söylemek mümkündür.

Bové neo-liberalizm çağında köylü direnişinin yüzü olmuş ve değerli küresel itibar avantajını GDO muhalefetini neo-liberal küreselleşmeye radikal bir eleştiri şeklinde yeniden formülleştirmekte kullanmıştır. Fransa'daki kırsal GDO muhalefeti tarımsal gıda biyoteknolojisi hakkındaki küresel söylemi taşranın krizi; çokuluslu şirketlerin gücü; adaletsiz Kuzey-Güney ayrımı; modernleşme güçleri tarafından eskiden beri kurulu hayat tarzlarının yok oluşu gibi konular arasındaki dağınık bağlantıları bütünleştirmek üzere yeniden çerçevelendirmekte üstünlük sağlamıştır. Onun uluslar-üstü güç merkezlerini radikal eleştirisi gizemli uluslar-üstü ve arası karar verme politikalarını kamunun tetkikine getirmeye yardımcı olmuştur. Dahası, bugün muhtemelen ütopik göründüğü halde küresel gıda pazarlarına yerelleşmiş alternatiflerin ortaya çıkışına yol gösterebilecek olan gıda egemenliği gibi yeni fikirlerle kamusal söyleme yatırım yapmıştır.[17] Bové ve CP gibi aktörler gıda tüketiminin politik doğası bilincini doğurmuştur. Modern refah toplumunun tüketimin hijyenik, diyetsel ve ahlâki doğru ve yanlışlarına takıntılı "orthorectic" kültüründe (bu ciltteki Nicolosi), bu söylemsel teşvikler en azından refah dünyasında, "ahlâki gıda ekonomisi"nin doğuşunu, "dürüst ticaret" ve başka tür "kaliteli gıda" gibi niş piyasaların üremesini desteklemektedir (bu ciltteki Levidow'a bkz.). Karşılığındaysa bunlar hem küresel Kuzey'de hem de Güney'de alternatif tarım modellerinin geliştirilmesini teşvik etme potansiyeline sahiptir.

Üçüncüsü, Avusturya'nın BABO'culuğunun tersine, uluslararası Via Campesina ve küresel adalet hareketi ağlarıyla olan

17) Eğer gıdada egemen bölgeler gerçekleşecekse, bunun hangi koşullar altında ve zamanın hangi noktasında olacağı açıkta kalmaktadır. Organik çiftçiliğin kavramsal temelleri 1920'lerde atılmışken organik çiftçiliğin geleneksel tarıma ciddi bir alternatif haline gelişinin -Avusturya'nın gösterdiği gibi özellikle tarımsal politika nedenleriyle- 1990'larda önce olmadığını hatırlıyoruz. Tarımsal modernleşmenin 1950'lerden 1970'lere kadarki zirve yıllarında bu uğraşı ütopik de görünmüş olmalıdır.

sıkı bağlarıyla CP, küresel olarak kitlesel dikkatleri çeken bir sürece katılmakta, alternatif fikirler için sürekli bir "beyin fırtınası" oluşturmakta ve birçok yerel-küresel toplumsal ağlar ve alternatif gerçek dünya yaşam biçimleri sağlayan toplumsal deneme teşebbüsleri üretmektedir. Bütün bunlar gelişmekte olan ülkelerde yerele uyarlanmış biyoteknolojilerin yaratılmasında etkili olmakta ve bugün Güney'deki tarım sistemlerinin geleceğinin on yıl öncekinden daha açık göründüğü gerçeğine katkıda bulunmaktadır.

Öyleyse, programlı katılık, kamusal görünürlük ve dünya çapında bağlantılı olmak mutlaka politik etkinlik anlamına gelmez. Küresel adalet hareketinin doğrudan politik etkisinin farkedilmesi zordur. Onun kritik fikirleri popüler söylemi beslemektedir, fakat bunların gerçek dünya politikasını ne kadar beslediği açıkta kalmış bir sorudur. Oysa tarımsal biyoteknolojiyi belli bir bölgede engellemeye gelince, Avusturya BABO'culuğu özellikle AB'nin organik çiftçiliği benimseme, ortaya çıkan birlikte varolma politikası ve çok-işlevli tarıma yönelik CAP reformları ortamı içersinde çalışma stratejisi haline gelmiştir. O nedenle benzer bir yaklaşım benzer problemlerle -kamunun GDO'ları reddetmesi ve kırılgan bir tarım yapısıyla- karşılaşan diğer Avrupa hükümetleri için çekici olabilir. Avusturya'nın devlet sübvansiyonlu organik çiftçilikle GDO-BABO'culuğu kombinasyonu bu yüzden bir kurumsal ihracat nesnesi olabilir.

Oysa bu yalnızca Avrupa ortamıyla ilgilidir. AB'de organik tarım, endüstriyel tarıma ve aynı şekilde bitoteknolojiye makul bir alternatif olarak ve liberal CAP reformları ortamında tarımsal sübvansiyonlardan tasarruf etmenin bir pratik yolu olarak daha da genişleme potansiyeline sahiptir. Fakat devletin sübvanse ettiği organik çiftçiliğin gelişmekte olan ülkelerdeki geçimlik çiftçiler için uygun bir model sağlaması çok daha az olasıdır. Özetle, BABO perspektifinden bakıldığında

Avusturya yaklaşımı oyalayıcı Fransız muhalefetine karşı daha başarılı görünmektedir. Fakat bu zıtlıktan kaynaklanan evrensel eleştiri sosyo-politik gelişim koşullarına ve çiftçilerle tüketiciler arasında uluslararası dayanışma ihtiyacına dikkat çekmektedir. Transatlantik düzenleme anlaşmazlığının en güçlü etkiye gelişmekte olan ülkelerde sahip olduğu iddia edilmişken, anlatılan söylemsel değişikliklerin küresel Güney'deki alternatif tarım-sistemlerinin ortaya çıkışı üzerindeki etkisinin daha yakından bir değerlendirmesine ancak gelecekteki gelişmeler izin verecektir.

Kaynakça

Agrikoliansky Eric, Olivier Fillieule, Nonna Mayer (2005) L'altermondialisme en France. La longue histoire d'une nouvelle cause (Paris: Flammarion)

Altieri, Miguel A. (2000) No: Poor Farmers Won't Reap the Benefits, *Foreign Policy* 119: 123-131.

Ansell, Chris, Rahsaan Maxwell ve Daniela Sicurelli (2006) Protesting food: NGOs and political mobilization in Europe. Chris Ansell, David Vogel (ed.) *What's the Beef? The Contested Governance of European Food Safety*. MIT Press: Berkeley: 97-122. Julie Berclaz, Marco Guigni (2005) Specifying the Concept of Political Opportunity Structures. Kousis, Maria, Charles Tilly (ed.) *Economic and Political Contention in Comparative Perspective*. Boulder: Paradigm: 15-32.

Bernauer, Thomas, Erika Meins (2003) Technological Revolution Meets Policy and the Market. Explaining Cross-National Differences in AgriculturalBiotechnology Regulation, *European Journal of Political Research* 5 (42): 643-683.

BMLFUW (Federal Ministry of Agriculture, Forestry, Environment and Water Management) (2006) 47. Gruener Bericht. Vienna: BMLFUW.

CP (Confédération Paysanne) (1997) Technologies génétiques : pour un moratoire sur la mise en culture et la commercialisation, pour l'application du principe deprécaution. Communiqué de la Confédération paysanne, 17 mars 1997, CP: Siège de Bagnolet.

Drezner, Daniel (2005) Globalization, harmonization, and competition: the different pathways to policy convergence, *Journal of European Public Policy* 12 (5): 841-859.

FAO (Food and Agricultural Organization) (2004) Agricultural Biotechnology: Meeting the Needs of the Poor? The State of Food and Agriculture 2002-2004. FAO: Rome.

Groier, Michael, Norbert Gleirscher (2005) Bio-Landbau in Österreich im internationalen Kontext. Bd1: Strukturentwicklung, Förderung und Markt. Vienna: Federal Institute for Less-favoured Mountainous Areas.

Heller, Chaja (2002) From Scientific Risk to paysan savoir-faire: Peasant expertise in the French and global debate over GM Crops, *Science as Culture* 11 (1): 5-37. von Homeyer, Ingmar (2006) The EU Deliberate Release Directive: Environmental

Precaution versus Trade and Product Regulation, Sebastian Oberthür, Thomas Gehring (eds.) *Institutional Interaction in Global Environmental Governance.* Cambridge, MA: MIT-Press: 259-283.

Hoppichler, Josef (2000) Concepts of GMO-free Environmentally Sensitive Areas. Vienna: Federal Institute for Less-favoured Mountainous Areas.

James, Clive (2006) *Global Status of Commercialized Biotech/GM Crops: 1996-2006.* ISAAA: Ithaca, NY.

Jongerden, Joost. (2008). First the Peasant. Guido Ruivenkamp, Shuji Hisano, Joost Jongerden. *Reconstruction Biotechnologies, critical social analyses.* Wageningen: Wageningen Academic Publishers

Kriesi, Hans-Peter (2004) Political Context and Opportunity. Snow, David A., Sarah Soule ve Hans-Peter Kriesi (ed.) *The Blackwell Companion to Social Movements.* Oxford: Blackwell: 67-90.

Martin, Jean-Philippe (2005) La Confédération paysanne et José Bové, des actions médiatiques au service d'un projet? Ruralia (http://ruralia.revues.org/document142.html [15 June 2005])

Meijer, Ernestine, Richard Stewart (2004) The GM Cold War: How Developing Countries Can Go from Being Dominos to Being Players, *RECIEL* 13 (3): 247-262.

Millstone, Erik, Patrick van Zwanenberg (2003) Food and Agricultural Biotechnology Policy: How Much Autonomy Can Developing Countries Exercise? *Development Policy Review* 21 (Sep. 2003): 655-667.

Seifert, Franz (2006a) Divided we stand: The EU as dissonant player in the global governance of agro-food biotechnology. UNU-IAS Working Paper. UNUIAS: Yokohama, Japan. (http://www.ias.unu.edu/resource_centre/Seifert.pdf)

Seifert, Franz (2006b) Synchronised national publics as functional equivalent of an integrated European public. The case of biotechnology. European Integration Online Papers, 10 (8), (http://eiop.or.at/eiop/index.php/eiop/article/view/2006_008a/26 [15 June 2007])

Seifert, Franz (2006c) Regional GM opposition as multilevel challenge? The case of Upper Austria, *Tailoring Biotechnologies* 2 (3): 11-36.

Vogel, David (1997) Trading up and governing across: transnational governance and environmental protection, *Journal of European Public Policy* 4, 4: 556-571.

Vogel, David (2001) Ships passing in the Night: GMOs and the Politics of Risk Regulation in Europe and the United States. European and American Perspectives on Regulating Genetically Engineered Food. INSEAD: Fontainbleau.

WTO (World Trade Organization) (2006) European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products. Reports of the Panel. (29 Sep. 2006)(http://www.wto.org/english/news_e/news06_e/291r_e.htm)

Skogstad, Grace (2001) The WTO and Food Safety Regulatory Policy Innovation in the European Union, *Journal of Common Market Studies* 39 (3): 485-505.

Skogstad, Grace (2006) Regulating Food Safety Risks in the European Union: A Comparative Perspective. Ansell, Christopher, David Vogel (ed.) *What's the Beef? The Contested Governance of European Food Safety*. MIT Press: Berkeley: 213-236.

Ludditler Ya Da Teknolojide Siyaset - Bir Giriş

Joost Jongerden

Modern teknolojilerin bazı yönlerine direnen insan ve örgütlerden sık sık Ludditler ya da Neo-Ludditler şeklinde bahsedilir. Alçaltıcı bir çağrışım taşıyan bu terim sanıkların teknoloji karşıtı tutumlarını suçlamak için kullanılmaktadır. Biyo-Ludditler terimi artık biyoteknoloji karşıtı bir tutum sergileyenler için getirilmiştir (örn. ETC grubundan, önceki RAFI'den böyle söz edilmektedir[1]). Halbuki ortak inancın tersine Ludditler teknolojinin kendisine karşı olmayıp, teknolojinin toplumsal egemenlik aracı olarak kullanılmasını reddetmektedirler. Luddite düşüncesinin -böyle denilebilirse- önemli bir yönü teknolojinin esas olarak hem 'değerden muaf' (iyiye ya da kötüye kullanılabilecek bir dizi araç) ayrıca gelişim bakımından 'otonom' (dış güçler tarafından kontrol edilmeyen bağımsız bir varlık) olduğu iddiasının reddedilmesidir. Ludditlerin kaygısı bazı teknolojilerin aslında özgün, belli bir değer

1) Bkz: http://www.changesurfer.com/

ve çıkarı destekleme ya da zayıflatma eğilimine sahip olduğu ve teknolojik gelişim sürecinin gerçekte bir aracılık meselesi olduğuydu.

Ludditler 1811 ve 1813 arasında güney İngiltere'de yayılan iyi örgütlenmiş bir makina-kırıcıları hareketiydi. Ludditler ve makina-kırma uygulaması birbirleriyle eş anlamlı hale geldiği halde, aslında İngiltere'de makina kırma Luddit hareketinden çok önce yaygın bir uygulama olmuştur. Makina kırma, devletin makinalar karşısındaki tutumunun değiştiği ve "dürüst adamların ağzından ekmeği alan cihazlara yönelik düşmanlığın hangi toplumsal maliyetle olursa olsun kâr eden teşebbüsün cesaretlendirilmesine boyun eğdiği? bir dönemde, 1640-1660 civarında başlamıştır (Hobsbawm 1964: 15). Sert baskılarla kendini makina kırmaya adamış gizli komitelerin toplumsal reform ve işçi sendikaları siyasetine giren yasal örgütlere dönüşmesi bileşimi sonrasıda Luddite hareket 19. yüzyılın bitiminde sona ermiştir.

Makina kırılması, özellikle de Ludditler, tarihçilikte geniş şekilde görmezden gelinmiştir. Eric Hobsbawm'a göre bu, hareketin ve temsil ettiği herşeyin, ilki mekanikleşmenin zaferini ve öncü sanayicileri öven, ikincisiyse işçi eyleminde bilekgücü yöntemlerini ve öz-örgütlenmeyi reddeden liberalizm ve sosyalizmin yeni ortaya çıkan söylemlerine uymadığı gerçeği nedeniyledir. Makina kırmanın anlamsız olduğu ve buna karışanların sırtları geleceğe dönük döğüşerek ancak kaçınılmaz bir yenilgiyle karşılaştıkları egemen ve geniş şekilde paylaşılan bir görüş olmuştur. Makina-kırıcıları tarihte bir dipnot haline gelmiştir.

Hobsbawm, Rudé ve Thompson gibi bazıları kendi zamanlarının en seçkinlerinden olan birkaç tarihçi, makina kırma olayı hakkında ciddi araştırmalara girmişlerdir (Hobsbawm 1964; Hobsbawn ve Rude 1969; Thompson 1965). Daha yeni olarak Kevin Binfield (Binfield 2004) ve Kirkpatrick Sale (Sa-

le 1996) Ludditler konusunu ele almışlardır. Bu incelemeler yalnızca Luddite hareketinin popüler karakterini ve (Napolyon Savaşları sırasında Wellington'un 1808'de İberik Yarımadası'na götürdüğü orduyu geçen bir sayı olan 12,000 asker konuşlandırılması yanısıra kitlesel mahkemeler ve ölüm cezalarıyla) kapsamlı bir şekilde bastırılmasını değil, makina kırılması olayının bilim ve teknoloji araştırması için önemini de ortaya çıkarmaktadır. Ludditler siyasete yalnızca tahrip yoluyla girmemişlerdir, onlar teknolojinin toplumsal kodunu değiştirmek amacıyla teknolojiye ilişik egemenlik siyasetlerine karşı yönlendirilmiş toplumsal uygulamaları belirtmek için kullanılan bir terim olan yeniden-tasarlayıcılar şeklinde görülmelidir (Ruivenkamp 2005).

Yeniden-tasarlayıcıları (onun tabiriyle 'pazarlıkçıları') sade makina-kırıcılarından ilk ayırdeden Eric Hobsbawm idi. Makina kırmanın pazarlık eden türü endüstrileşmenin ilk döneminde toplumsal çatışmanın yerleşik bir parçası haline gelmiştir. İşçi sendikaları o zamanlar yasaktı; işçiler ve zanaatkârlar gizli komitelerde örgütlenmişlerdi ve makina tahrip edilmesi bir 'isyan yoluyla toplu pazarlık', yani makina sahiplerini ücret ve diğer konular bakımından taviz vermeye zorlama aracıydı. Bu tür makina tahribi bunlarla sınırlı olmasa da giysi imalat makinalarına odaklanmıştı. 18. yüzyıl boyunca işverenleri ücretleri yükseltmeye ya da daha yüksek fiyatlar ödemeye zorlamak için kuyu-ağzı makinalarını yakan madenciler, ot yığınlarını, ahırları ve köpek kulübelerini yakan ya da dokuma atölyelerini tahrip eden kırpıcılar vardı. Bu vakaların hiç birisinde makinalarm kendilerine karşı bir düşmanlık yoktu. Tahrip etme 1812'nin bir Luddite belgesinde yansıtıldığı gibi basit bir ilk işçi sendikacılığı tekniğiydi (Binfield, 2004: 182):

> "Bey, Eğer Holywel'deki tüm amelelerimizin ücretlerini arttırmazsanız bütün dokuma atölyeleriniz derhal

yakılacaktır. Burada çoğumuz idare yardımı alanlardan daha fazla zordadır. Düşük ücretlerimiz ve pahalı geçimimiz yüzünden açlıktan yavaş yavaş ölüyoruz. Atölyeleriniz yıkılacağına makul bir kâra razı gelseniz iyi olur. Burton ve Goodier ve diğer bir çoklarına ne olduğunu biliyorsunuz, tüm tayfanın durumunu iyileştirmezseniz birkaç gün içinde size de aynısı olacak. Bütün madenciler ve kömürcüler bize katılmaya hazır. Birkaç saatte 3,000 adam toplanabilir.

Fakirler ekmek diye feryat ediyor
Naip Prens başını kaydecek
Fakirleri ezen tüm zenginlerse
Az sanra hiç kalmayacak

Ezenler arasında olmamaya bakın. Birkaç günden fazla bekleyemeyiz, kan ya da ekmeğe hazırız, herşey yavaş yavaş açlıktan ölmekten iyidir."

Bu uzun ve geniş kapsamlı tarihe rağmen (kumaş imalatı için kullanılan) yeni makinalara ilişik siyasete olan direniş, 1911-13 döneminde güney İngiltere'deki makina-kırıcılarının hareketine verilen isim olan Ludditlerle[2] birleşmiştir. Bir Luddite şarkısının metni şöyledir (Binfield 2004):

"İngiltere'nin zorbaları, soyunuz kuruyacak yakında
Yaptıklarınız için çekileceksiniz hesaba

(...)

Ve bağlarsak artık arkadaşlarım, son vermenin zamanıdır;
Bakalım bu günleri düzeltecek düşünebilir miyiz bir fikir."

2) Luddite ismi varlığı kuşkulu ama hareketin fabrika sahipleri ve siyasi yetkililerle iletişim kurduğu birçok mektupta ismi görünen efsane şahıs Ned Ludd'dan türemiştir.

Ludditler iyi örgütlenmiş, sembolü tekstil üretimindeki fabrika sistemi ve fabrika üretimi olan yeni egemenlik biçimine direnen bir gizli komiteler ağıydı. Ücret ve fiyatları düşürmek için çocuk emeğinin istihdam edildiği güney İngiltere'de son zamanlarda yeni pamuklu dokuma atelyeleri kurulmuştu (Thompson 1965: 548-9). Ortaya çıkan bu üretim sistemi o zaman hakim olan zanaatkârlık standartlarına zarar vermiş, işçi ücretlerini ve kendi işini yapan zanaatkârların fiyatlarının düşmesiyle sonuçlanmıştır. Yerine kâr-her-şeyin-üstünde ve sınırsız rekabet felsefesini koyarak (genelde ahlâki ekonomi olarak tanımlanan) 'ticaret gelenekleri'ni yok etmiştir. Ayrıca yeni teknoloji üretimin toplum kontrolü altında olduğu mahalleri insanların emek-gücüne dönüştüğü üretim tesislerine çevirmiştir.

Yeni fabrikalar kiralanan işçilerin katı düzen ve disipline tabi olduğu 'sömürü merkezleri, korkunç hapisaneler' şeklinde tanımlanmştır. Zanaatkâra göre, alışmış oldukları çalışma standartlarıyla yeni boyun eğdirme arasındaki fark isyan etmelerine sebep olacak kadar büyüktü. Ned Ludd tarafından imzalanan bir mektupta yazıldığı gibi:

> "Avam Kamarası sıradan insanlara zararlı tüm makinaları durduracak bir yasa çıkarana ve Tezgâh Kırıcılarının asılması yasasını iptal edene kadar asla silâh bırakmayacağız."

Mahalli toplumlar Ludditlerin tarafını tuttular. Kamu oyunda ahlâksız ve yasadışı uygulamalara giriştiği kabul edilen Ludditler değil, fabrika sahibiydi. Ludditler yeni teknolojiye ilişik egemenlik siyasetine direndiler ve toplum onlara destek verdi. 1811 ile 1913 arasında binlerce makina, hatta tümüyle fabrikalar bazen birkaç yüz maskeli ve silâhlı adam (kadınlara izin verilmiyordu) tarafından tahrip edildi. Oysa onların makinalara

karşı kızgınlığı hiçbir şekilde kör öfke değildi. Luddite deyimiyle 'avama' tecavüz eden makinalar tahrip edilmişti. Tarihçi E. P. Thompson'un sözleriyle 'her saldırı planlama ve yöntem ortaya koymuştur' (Thompson, 1965: 554). Bir makina tahrip hadisesi hakkındaki bir raporda şunlar okunmaktadır:

> "Yalnızca adamların ücretini indirenlerin dokuma makinalarını kırdılar; fiyatları azaltmayanların makinalarına dokunulmadı; bir atelyede geçen gece altı makinanın dördünü kırdılar; diğer ikisi ücretlerini indirmeyen, bunlara ilişmeyen ustalara aitti."

Ludditler başarısız değildi (Hobsbawm, 1964: 17), kendileri ve mücadeleleri ezildiyse bile toplumsal ilişkileri dönüştürmeyi de becerdiler (Thompson, 1963: 602) ve birçok eski Luddite toplumsal reform kampanyası yapan komiteler olan Hampdon Kulüpleri'nin ana siyasal liderleri haline geldiler. Ludditlerin tarihçesinden, tahrip eyleminin kendisine itibar edilmesinden o kadar değil de, bunun ardındaki siyasetten ve toplumla teknoloji gelişimi arasındaki ilişkinin dönüştürülmesinin (yerel) sonuçlarından öğrenilecek çok şey vardır. Örneğin Hobsbawm, özellikle uygulama yoğunlukları değiştirilerek, makina tahrip edilmesinin, derin ve uzun vadeli etkisi olduğunu iddia ederken, bu alanlardaki toplumsal ilişkilerin tahripçilerden ve bunların eylemlerinden nasıl etkilendiği ve sonuç olarak yeni teknoloji gelişimi yörüngelerinin oluşturulup oluşturulmadığı yeterince açığa çıkarılmamıştır. 19. Yüzyıl ortalarında çocuk işçiliğinin azalması ve tekstil makinalarının yeni (yetişkin) emekçilerin boyuna göre yeniden tasarlanması toplumsal yapımcı ve yeniden tasarımcılar olarak Ludditlerin tahlil edilişine katkı yapabilecek yalnızca bir örnektir. Son olarak, biyo-teknoloji alanında grupları biyo-Luddıtlikle suçlayanlar bu toplumsal tarihin yeniden düşünülmesinden yarar da sağlayabilirler.

Kaynakça

Binfield, Kevin (2004), *Writing of the Luddites*, Baltimore ve Londra: JohnHopkins University Press.

Hobsbawm, Eric (1964), *Labouring Men, Studies in the History of Labour*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Hobsbawm, Eric and George Rude (1969), *Captain Swing*, Londra: Lawrence andWishart.

Ruivenkamp, Guido (2005), *Wetenschap in de Samenleving (Science in Society)*, Amsterdam: Free University.

Sale, Kirkpatrick. (1996), *Rebels Against the Future: The Luddites and Their War on the Industrial Revolution: Lessons for the Computer Age*, Perseus Books.

Thompson, E.P. (1965), *The Making of the English Working Class*, Londra: Victor Gollanzc.

'General Ludd'ın' Başarıları: Ludditlerin Kısa Tarihi

Kirkpatrick Sale

'Luddite' sözcüğü İngilizce diline yeni teknolojilere karşı çıkan herkes için küçültücü bir terim olarak girmiştir. Peki Ludditler kimdi ve kendi zamanlarının modern teknolojileri karşısındaki konumları neydi? Bu makale Ludditleri kendi tarihsel ortamında tartışacak ve bu Ludditlerin teknolojinin kendisine değil, 'topluma' zararlı teknolojilere karşı oldukları iddiasında bulunacaktır. Onlar teknolojinin tarafsız değil, değer-yüklü olduğunu, toplumun da teknolojide istenilen değerler hakkında söz sahibi olması gerektiğini ilk anlayanlardandılar.

Luddizmin bir anlamda 4 Kasım 1811'de Nottingham'ın dört mil kadar kuzeyindeki küçük bir köy olan Bulwell'de karanlıkta askeri tarzda saflaşan küçük bir takımın toplanıp çekiç, balta ve tabancalarını kaldırarak Hollingsworth adlı bir 'dokuma ustası'nm imalathanesine yürüdüğünde başladığı söylenebilir. Bir bekçiyi postaladılar, birden bire pancurlardan ve kapılardan zorla içeri girdiler ve zanaatlarını tehdit edici

buldukları türden yarım düzine dokuma makinasını tahrip etmeye başladılar. Gecenin içersinde yayıldılar, daha sonra belirlenmiş bir noktada yeniden toplandılar, bir tabanca sesiyle karanlığa evlerine dağıldılar.

Her halükârda bu, İngiltere'nin Midlands kırsalını gelecek 14 ay boyunca allak bullak edip Endüstri Devrimi'nin ilk muhalifleri ve iğrenç ve davetsiz teknolojiye hayır demenin ta kendisi olarak tarihe ve İngilizce diline karışan, kendilerine General Ludd'm izleyicileri diyen adamlar tarafından tekstil makinalarına yapılan ilk saldırıydı.

Fakat bir başka anlamda, Luddizm daha da eskiye, 1770'ten itibaren yaklaşık 12 milyon dönümlük paylaşılan ortak araziyi özel ellere veren Çevirme Hareketine; 1780'lerde buhar makinasınm mükemmelleştirilip yavaş yavaş tekstil imalatçıları tarafından benimsenmesine; azıcık yiyecek elde edilmesinin genellikte çok pahalı olduğu bitmek bilmeyen Napolyon Savaşları'nın getirdiği korkunç özelleştirmelere ve fabrikaların giderek artmasını (1811 öncesi yıllarda balki de bin tane) besleyen artan ekonomik güç yoğunlaşmasına ve çok çeşitli emekçileri işten atan yeni tür makinalara kadar götürülebilir. Kısacası Endüstri Devrimi'nin 18. yüzyıl sonlarındaki başlangıcına ve bunun Britanya ekonomisinin ve toplumunun dönüşümü için olan tüm anlamına.

İşte neyin tehlikede olduğunu anlamanın bir yolu:

1780 civarında Lancashire'ın tanımı:

> "Meskenleri ve küçük bahçeleri temiz ve düzenli -herbirinin cebinde bir saatle erkekler ve kendi zevkine göre giyinmiş kadınlar, tüm aile iyi giyimli- her Pazar kilise aşırı kalabalık -her ev şık maun ya da zevkli dolap içersinde bir duvar saatiyle donanmış- Staffordshire mamulü zarif çay servisleri...Dokumacının atelyesi otururak çalışmaktan yorulunca küçük bahçesine çıkıp kürek ya da çapayla yemeklik mahsulüyle ilgilenebileceği kır-

sal bir kulübeydi. Atkı ipliğini oluşturacak olan pamuk küçük çocuklarının elleriyle tertemiz toplanmış ve karısının yardım ettiği büyük kızları tarafından taranıp bükülmüş, iplikse oğullarının yardımıyla kendisi tarafından eğirilmişti."

1814 civarında Lancashire'ın tanımı:

"Manchester'de beş ya da altı katlı yüzlerce fabrika vardır. Her fabrikanın yanında kara duman püskürten ve güçlü buhar makinalarının varlığını gösteren büyük bir baca bulunur. Bacaların dumanı kentin millerce etrafından görülebilen büyük bir bulut oluşturmaktadır. Evler duman nedeniyle siyahlaşmıştır. Manchester'in üzerinde olduğu nehir renklendirici maddeyle öylesine kirlenmiştir ki su bir boya fıçısının içeriğini andırır... Ücretlerden tasarruf etmek için 600'den az olmayan iğ bir yetişkin ve iki çocuk tarafından işletilebilecek şekilde katır Jennyler gerçekten yapılmıştır... Büyük iplikhanelerde farklı türden makinalar bir ordudaki alaylar gibi sıraya dizilidir."

Büyük güçler bu dönüşümü yaratmaya çalışmaktaydılar; güçlü imalat ve finans çıkarları; aristokrat toprak sahipleri ve spekülatörler; hem siyasal hem de bürokratik hükümet büyükleri; bu girdabın dibinde koşuşturup kamçılanan adamların direnmeyi yeğleyeceklerine fazla şaşılmamalıdır. Bir girdaba, özellikle de geleceği temsil edene direnmek beyhude olabilir. Ama onlar direndiler.

Nottingham ve çevresindeki kentler Luddite öfkesini ilk hissedenlerdi. Zamanın endüstrileşmiş ülkelerinin her tarafında yaygın olan yüksek fiyatlara ve baskı altına alınan ücretlere ek olarak, Nottingham'ın çorapçılar denilen çorap ve eldiven dokumacıları, kaba kumaş üreten ama normal makinadan altı kat fazla iş çıkaran yeni geniş kasnaklı bir makinanın rekabetiyle

karşılaştılar. Dahası, etraflarında yükselen fabrikalar vardı - Derbyshire'de 100 pamuklu ve 11 yünlü fabrikası ve Loughborough yakınlarında yeni bir sicim fabrikası çalışmaktaydı- ve geleceklerinin ne olabileceğini yeterince söyleyebilirlerdi.

Üç ay boyunca neredeyse her gece Luddite orduları saflaştılar, yürüdüler, vurdular ve gecenin içersinde kayboldular. Artan bir polis varlığına ve düzeni korumak için asker sevk edilmesine rağmen bu zaman içersinde en az 1,100 örgü makinası kırıldı. Mahalli yargıçlar şöyle bildiriyor:

> "İmalathanelere silâhlı adamlar tarafından girildi, birçok çorap makinası tahrip edildi, karşı çıkanların hayatı tehdit edildi, silahlara el konuldu, istifler yakıldı ve özel mülk tahrip edildi. Rezil bir kargaşa ve isyan havası var."

Ya da bizzat Ludditlerin koşmalarından birinde gördükleri şekilde:

> "Eski cesur Robin Hood şiirlerini söyleme artık
> Onun marifetlerine azdır hayranlığım,
> General Ludd'm başarılarını söyleyeceğim ben
> Nottinghamshire kahramanı o artık.
> Cesur Ludd görülmemiş şiddete maruz kaldı
> O kadar ağırlaştı ki ıstırabı,
> Sonunda çıkarını savunmak için ayaklandı
> Çok da büyük bir iş yaptı."

Rahatsızlığın ortalarındaki bir tepkiyi Parlamento'ya biraz ıslahat isteyen bir dilekçe göndermek üzere grup organize eden örgücü Gravener Hanson temsil etmektedir. Hükümet, imalat sektörünün yanında olduğuna kuşku bırakmayarak çabucak yanıtını verdi: Daha fazla birlik gönderdi – Şubat'ta toplam 3,000'den 4,000'e – ve bir makinanın tahrip edilmesini asılmakla ödenen bir ihlâl kılan bir yasa çıkardı. Lordlar'a bu

önerge geldiğinde ilk karşıt konuşmayı yapan George Gordon Lord Byron idi ve dokunaklıydı:

> "Ceza yasanız üzerinde yeterince kan yok mudur ki, Cennete yükselmek ve size karşı tanıklık etmesi için daha fazlası dökülmek zorunda olsun? Önergeyi fiiliyata nasıl taşıyacaksınız? Tüm bir ülkeyi kendi hapisanelerine gönderebilir misiniz? Her tarlaya darağacı kurup insanları korkuluk gibi mi asacaksınız? Yoksa bu önlemi fiiliyata geçirmek için zorunda olduğunuz gibi onda birini öldürmeye mi girişeceksiniz? Aç ve umutsuz bir halk için çare bu mudur?"

Fakat bunun ezici şekilde, endüstrileşmenin ayırt edici özelliği olan, makinalar insanlardan daha önemlidir şeklinde bir açıklama yapmak lehindeki Parlamento sonucu üzerinde herhangi bir etkisi olmadı.

Hükümet buna March Assizes'te yedisi mahküm edilip Avusturalya'ya gönderilen -suçlar ölüm cezası yasasından önce işlendiği için mümkün olan en ağır ceza- Luddizm nedeniyle tutuklanmış on adamı yargılamakla devam etti. Adamlara karşı davalar aslında uyduruktu çünkü onlara karşı tanıklık etmek için kimse ortaya çıkmamıştı -Lludditlerin arkasındaki toplumun, onların taktiklerini onaylamayanların bile dayanışması Luddizmin bir özelliği olmuştur- ama mahkeme kanıttan çok halka mesaj göndermek kaygısındaydı.

Bu Nottinghamshire'da bariz etkisi olan bir mesajdı, çünkü Şubat'ta yalnızca 30, Mart'taysa 12 ve sonra kışın 20 kadarının kırıldığı ufak bir çatışmaya kadar hiç makina kırılmadı. Fakat Luddizm asla orada ölmedi: kıvılcımları Lancashire ve Yorkshire'a sıçradı ve oralarda daha da büyük hatta daha tahrip edici yangınlar çıkardı.

Tekstil işçilerinin vahim rahatsızlığı oralara yeterince yakıt temin etmişti. "1812 hem öylesine soğuk hem de neşesiz bir

kasvetle başlamaktadır ki," diyor Manchester Gazette, "umudun kendisi beklenti içersinde neredeyse kaybolmuş ve donmuştur," ve Pennines'de sempatik bir imalatçı "fakirlerin şimdiki gibi sıkıntılı bir durumda olduklarını hiç bilmediğini" bildirmektedir, yaygın açlık, yarıdan çoğu indirilmiş ücretler, hiçbir işi olmayan binlercesi "kalanların üçte bir ya da dörtte bir kısmi işi var." Fabrikalar bu bölgeye 18. yüzyıl sonundan itibaren (harfi harfine) hınçla yürümüşlerdi, Yorkshire'de birkaç yüz, Manchester civarında daha da fazla (yalnızca küçük Stockport kentinde 30) ve her yerde yeni makinalar insan çalışmasını gereksiz kılmakta ve erkek emeğinin yerine ücretin az bir kısmı karşılığında kadın ve çocuk emeğini ikâme etmekteydi.

9 Mart 1812'de Huddersfield'lı bir Bay Smith'e "Islahatçılar Ordusu Generali, Ned Ludd, Kâtip" imzasıyla gönderilmiş bir mektup sayesinde Luddite yaklaşımı hakkında bir fikir verilebilir:

> "Bey: şu iğrenç Kırpma Tezgâhları [dört ya da beş adamın işini yapabilen yün-bitirme makinaları] sahibi olduğunuz bilgisi henüz verildi ve adamlarım tarafından size yazmam ve bunların durdurulması için adil bir ihtar vermem istendi... Eğer bunlar gelecek hafta sonuna kadar durdurulmazsa teğmenlerimden birini en az 300 adamla bunları tahrip etmeye göndereceğimi dikkate alın."

Fakat mesele bunun ötesine gitmektedir:

> "Avam Kamarası sıradan insanlara zararlı tüm makinaları durduracak bir yasa çıkarana ve Tezgâh Kırıcılarının asılması yasasını iptal edene kadar asla silâh bırakmayacağız. Ama biz, artık dövüşe mecbur etmeyecek dilekte bulunmuyoruz."

Ludditlerin karşı çıktığı şey genel olarak makinalar değil, (birçoğu oldukça karmaşık dokuma tezgâhlarıyla çalışmıştı) kamuya zararlı makinalaraydı. Bazen suçlandıkları gibi tüm teknolojiye karşı değil, kendi yaşamlarını ezeceğini, geleneksel çalışma ve istihdam tarzlarını alt üst edeceğini, ve asırlarca dayanmış olan alışılmış aile, toplum ve pazar yeri bağlarını koparacağını düşündükleri teknolojilere karşı böylesine şiddetle ayaklandılar.

Kuzey Luddizmi ilk olarak 1812 Ocak ayında yakılan bir fabrikayla Yorkshire'de patlak verdi, Şubat'ta üç imalâthaneye saldırılıp makinaları kırıldı, Mart'ta çekiçler, meşaleler, tabancalar ve tüfeklerle daha bir düzine imalâthaneye ve iki fabrikaya saldırıldı. Şubat'ta bunu bir fabrika saldırısı ve bir deponun yakılması, Mart'ta bir başka fabrika saldırısı, sonra Nisan'da en az on fabrika saldırısı, makinalarının parçalanması ve Ludditlerin tüm seferberliğindeki en şiddetli eylemler olan ikisinde tamamen yakılmasıyla Lancashire izledi. Aynı ayda Yorkshire Luddizmi saldırılan altı imalathane ve hikâyesi Charlotte Brontë'nin 1849'daki romanı Shirley'in bir bölümü şeklinde meşhur olan Rawfolds'daki bir dokuma fabrikası dahil iki fabrika saldırısıyla zirvesine ulaştı.

Fakat bütün bunların bedeli korkunç oldu. Rawfolds fabrikalarına yapılan saldırıda en az dört Luddit vurulup öldü (ikisi Charlotte'un babası Rahip Patrick Brontë'nin kilise mezarlığına gömülmüştür) ve iki günlük bir Middleton fabrika kuşatmasında en az on adam öldürüldü (bir basın raporu "25 – 30 kadar" olduğunu ileri sürmüştür) ve bir kaç düzinesi yaralandı. Hükümet aynen Nottingham'da yaptığı gibi çoğu fabriknın içinde ve çevresinde muhafız olarak hizmet etmelerine izin verilen ve daha çoğu herhangi bir rahatsızlık patlak verdiğinde çağırılacak olan alaylarca asker göndererek tepki gösterdi. Nisan sonunda yaklaşık 10,000 adamlık dev bir kuvvet Kuzey illerine gönderildi ve kısıtlama olmadan yurttaşlara zorbalık,

rüşvetçilik, yıkıcılık, tedhiş yapmak ve gerekliyse ateş açmakta serbest bırakıldı.

Bu aslında Britanya hükümetinin kendi bölgesini en büyük işgaliydi. 1 Mayıs'ta Luddite bölgesinde (yaklaşık 2,100 milkarelik bir alan) süvari ve topçu dahil kırsalda dolaşan, tüm alana Leeds Intelligencer'in bildirdiği gibi "bir savaş görünümü" veren en az 14,400 asker vardı. Ek olarak, yıllık kamplarla ve aralıklı tatbikatlarla eğitilmiş yurttaşların belki 20,000'i bulan bir "gönüllü milisi" ve her büyük kasaba ve şehirin hepsi küçük bir polis ve casus kadrosuna sahip yerel yargıçlar sistemi vardı.

Ludditlerin şiddet seviyesini bir kez daha yükseltmesi, bu silahlı kuvvetin ve süren sefalet ve işsizliğe rağmen hükümetin herhangi bir yardım eli uzatmayı devamlı reddedişi karşısında oldu. Nisan'da Nottingham'da bir imalatçı vurulup yaralandı, Huddersfield'da bir başka imalatçıya ateş edilip kurtuldu, Yorkshire'de bir üçüncüsü vurulup öldürüldü. Gece saldırıları artık fabrikalara ya da sahiplerinin evlerine değil, silâh, mermi ve değerli şeyler bulunduran her kuruluşaydı; Stockport'taki bir hükümet ajanı "100'den fazla Luddit gecelerce evlere girdiler ve silâhlara el koydular" diye bildirmiştir. Hepsi mermi yapılmak üzere kurşun için kiliseler yağmalandı, pompalar, musluklar ve eritilebilecek herşey çalındı. Ayaklanma, hatta devrim havası vardı: bir Batı Bölge memuru "hükümete karşı açık ayaklanma" diye yazdı, bir diğeri milletin "doğrudan bir açık ayaklanma yolunda" olduğu ikazında bulundu, bir Lancashire generaliyse Ludditlerin artık "ülkenin hükümetini yıkmak ve tüm mülkü tahrip etmekten daha fazlasını ya da azını" hedeflemediklerini düşünmekteydi.

Ama bunun azı, aslında daha çok altı ay çaresizlik ve sefalet beyanında bulunmuş ve ülkenin iktidarından cebir ve baskı dışında bir yanıt almayarak bunun tamamen sağır kulaklara gittiğini anlamış bir hareketin ölüm seğirmelerine benzer ol-

duğu kanıtlandı. Lancashire Özel Mahkemesinde Mayıs'ta 10 Luddite asıldı, 38'i sürüldü ve 18'i hapsedildi; Haziran'da Lancashire'de 38 adam, Yorkshire'da Ekim ve Kasım'da 20'si daha tutuklandı. Eylül'de Lancashire'de bir fabrika yakıldı ama fırtına çoğunlukla dinmişti; yürek davadan ayrılmış gibiydi. Belki de suikastlerin aşırılığına tepki olarak Luddite safları ilk kez yarıldı ve Huddersfield'de bir kırpıcı katilleri ihbar edince tutuklanıp mahkemeye çıkarıldılar. Aralık Mahkemesinde 14 adam asıldı, 6'sı sürgün edildi ve onların ölümüyle Luddizm fikir olarak değilse bile hareket olarak sona erdi.

Luddizmin farklı etkilerinin kısa bir özeti bunun neden böylesine tarihsel bir bam teline bastığını ve neden bu telin önceki ve sonraki birkaç başkası gibi zamanında ve sonrasında Britanya'nın toplumsal binasının her yerinde yankılandığını ortaya koymaktadır.

İlki maliyetler: Ludditler yalnızca 14 ayda 100,000 pound kadar değerinde mülkü tahrip ettiler, imalatçıların fabrika koruma masrafları ve atıl fabrika şeklinde başka kayıpları da oldu; ülke askeri gücü için yiyeceği, barınması ve ekipmanı ve mahkemelerdeki yargılamalar için belirtilmeyen bir miktar hariç yalnızca maaş olarak en az 500,000 pound harcadı. Hepsi bir arada 1.5 milyon pound civarındaki bir kayıp doğrudan Luddite eylemine bağlanabilir.

İkincisi, dağınık birkaç pratik sonuç vardı: birkaç yerde ücretler arttı, bazı makinalar imalatçılar tarafından ıskarta edildi, birkaç fabrika Midlands dışına taşındı ve ulusal bir yoksullara yardım örgütü kuruldu. Birçok yerde Luddite tepkisi korkusuyla yeni makina getirilmedi.

Üçüncüsü, doğrudan ve şiddetli eylemin başarısızlığı işçi ihtilâflarını, bir yandan işçi sendikaları ve işyeri ıslahatı için, diğer yandaysa parlamento reformu için baskının canlanmasına yol açan geleneksel reformist eylemlere kanalize etti. Sonuç olarak, bu en azından 19. yüzyıl Britanya'sında tüm pratik so-

nuçlar için radikalizmin sonu anlamına gelmiştir.

Dördüncüsü, hükümet ve endüstrinin açık ittifakı devletin gerçek doğasını ve -pek aldırılmayan ama herkesin görmesi gereken bir ders olan- eldeki her gücü endüstrileşmenin hizmetine kullanma isteğini açığa çıkartmıştır. İmalatçılar güçlerini piyasanın haricinde dizginleyecek birşey olmadığını öğrendiler ve farklı rütbeden de olsa bir toplumun üyeleri olan işçiyle usta arasındaki eski bağlar artık geçersiz ve önemsiz sayıldı.

Son olarak -ve bu Ludditlerin diğer İngiliz grubu Puritanlar kadar kalıcı şekilde dilin bir parçası oluşunun gerçek nedenidir- Luddizm tüm bir makina ve Endüstri Devrimi'ni izleyen teknolojiler konusunu kamusal alana taşımış ve sonraki her çağda endüstriyel toplumun gündemine yerleştirmiştir. 19. Yüzyıl İngiltere'sinde denildiği gibi "makina meselesi" birkaç şekilde yanıtlanabilir -ve sanayicilerin tercih ettiği şekil tüm makinaların meşru ve ne kadar korkunç olursa olsun ekonomik ve toplumsal neticelerinin mevzu dışı olduğuydu- ama en azından artık görmezden gelinemezdi, günümüze kadar da dünyanın neresine giderse gitsin endüstri sürecine musallat olmayı sürdürecektir.

Neticede, Luddizmin kaybolduğu, karşı çıktığı ve korktuğu herşeyin gerçekleştiği söylenmelidir. Modernizmin şafağı engellenemedi, gelecek durdurulamadı ve Endüstri Devrimi Avrupa'da ve dünyanın her yerinde felâket tahrip ve sefil etme yörüngesinde ilerleyebildi.

Yine de endüstileşme yalnızca 200 yıllık bir zafer sahibi olmuştur. Adet ve toplum, aile ve dostluk, iyi mal ve adil fiyat, ve "topluma zararlı makinaları" doğal reddetme Luddite geleneği bundan çok daha eskiye gitmektedir.

Kaynakça

Ure, Andrew.1836. *The Cotton Manufacture of Great Britain*. Londra. Charles Knight.

Henderson, W.O. 1968. *Industrial Britain Under the Regency*. Londra. Frank Cass

Felkin, William. 1867. *History of the Machine-Wrought Hosiery and Lace Manufacturers*. Londra. Longmans, Green and Co.

Erişim Meselesi

Eleştirel Sanat Topluluğu[1]

(Critical Art Ensemble)

Biyo-direnişten bahsederken kimin ne yapabileceği ve bireylerin harekete nasıl katılabileceği sorusu önemlidir. Teknoütopyacılar halkı, biyoteknolojinin, bu teknolojiler geliştikçe imal edilmesi daha ucuz olacağı ve yavaş yavaş tahammül edilebilir ortak kullanıma girecekleri anlamında, ICT örneğini izleyeceğine inandırmak istemektedirler. Bu inançta biraz doğruluk olsa bile kuşkuculuğa çok daha fazla yer vardır. Bizler biyoteknoloji ürünlerinin alelâde metalar (ilâçlar, gıda ürünleri, evde test kitleri, vb.) şeklinde ortaya çıkmasını bekleyebilirken, bireylerin halkın güçlenmesine yol açabilecek aletlere sahip olması ya da erişebilmesi olasılığı çok düşüktür. ICT ha-

1) Bu, CAE'nin ((Critical Art Ensemble) Sanat, eleştirel teori, teknoloji ve siyasal eylemcilik arasındaki kesişmelerin keşfine odaklanan bir bilgisayar grafiği ve web tasarımı, film/video, fotoğraf, metin sanatı, kitap sanatı ve performans uygulayıcıları kolektifi – ç.n.) Autonomedia, tarafından basılan *The Molecular Invasion* (New York, 2002) kitabından bir bölümün yeniden baskısıdır. CAE çalışması hakkında daha fazlası için bkz: http://www.critical-art.net/home.html.

disesinde bile kutlanacak unsur çok azdır. Batıda bilgiye olan bürokratik ve teknokratik erişim, bu halkların ulusal ve küresel seviyedeki iletişim ve örgütsel olanakları gibi ilerlemiştir. Bununla birlikte bu ayrıcalıkları arayanlar tarafından yüksek bir fiyat ödenmiştir; artan gözetim ve iş yoğunluğu seviyeleri yalnızca iki örnektir. Biyoteknoloji vakasında halk hiçbir şekilde güçlendirilmemiştir ve gelişmenin mevcut yörüngesi koşulların nasıl kalacağını belirtmektedir.

Biyoteknolojiden ne beklenebilir? Bazı süreçler ve işler biraz daha kolaylaşmıştır, bunun dışında belli seviyede mikro-güçlenme olacaktır. Örneğin üreme-teknolojisinde daha ucuz evde hamilelik testleri ortaya çıkmalıdır. Güvenilir ve erken teşhis sağlayan testler aile planlaması için kesinlikle bir nimettir. Doktor ziyaretlerine daha az para harcanacak (sigorta şirketleri için zevktir) ve test için kliniklere gitmekle zaman harcanmayacaktır. Hap ve RU486 gibi, kadınlara üreme süreçleri ve cinsel pratikleri üzerinde daha fazla kontrol sağlayan birçok ürün çıkabilir. Farmakoloji ve gen tedavisi büyük ihtimalle invazif cerrahi oranlarını düşürecek ve az sayıdaki kalıtsal hastalıkların meydana gelişini azaltacaktır. Biyoteknoloji bazı istenilir avantajlar sunmaktadır; ancak avantajlar hem bireysel hem de kolektif seviyede son derece pahalıya gelecektir (artan çevre kirliliği ve ırk ıslahının dirilişi yalnızca birkaç örnektir). Netice olarak halk ne tıbbi politika üzerinde daha fazla kontrole ne de bu yeni teknolojinin genel seviyede direniş amaçları için kullanılabileceği araçlara sahip olacaktır. Meta tüketiciyi değil daima sermayeyi tercih eder.

Kişisel Bilgisayar ve Video

Kişisel bilgisayar sermaye açısından zorunlu bir kötülük olarak çok ilginç bir güçlenme vakasıdır. Sermayenin üretim maliyetlerini düşürmek ve böylece piyasa olanaklarını genişletmek için emeği yoğunlaştırması gerektiği için, işçi vücudu-

nun bu icabı yerine getirecek şekilde modifiye edilmesi zorunluydu. En kolay modifikasyon yeteneklerinin elektro-mekanik teknoloji sayesinde genişletilmesidir. PC bu girişim için son derece kullanışlıydı. O yalnızca daha verimli bir sayborg* yaratmayıp, sayborgların şebeke oluşturabileceği vasıtaları da yaratmıştır. Sermaye için olumsuz tarafı, işçinin artık göreceli kontrola sahip olduğu güçlü bir teknolojiye sahip olmasıdır. Cihaz işin yanında başka şeyler için kullanılabilir. Kötü bir durumda en iyisini yapmak üzere, bu güç havucu, iş makinasına -yani organik-temelli iş istasyonuna- gönülsüz dönüşüme daha az dirençli olmaları için işçilerin önünde sallanmıştır. Sermaye için bir sonraki iş, işçilerin bilişim seçeneklerini kontrol ettikleri serbest zamanlarını sermayenin ihtiyaçlarına en iyi uyan faaliyetler -öncelikle tüketim ve eğitim- için kullanma olasılığını arttırmaktı. Bu faaliyetler işten fazla denetlense de, bu mükemmel bir şekilde olmaz ve kalan bu az zaman diliminde insanlar bilgisayarları sapkın ve direnişçi faaliyetler için kullanabilirler. Daha önemlisi, ağ bağlantısı unsuru nedeniyle bu faaliyetler kolektif seviyede gerçekleşebilir. Bu olanak muazzam baskıcı olan bu teknolojiyi aynı zamanda en çok güçlendirerek var eden şeydir.

Video teknolojik demokratikleşme umudu vermesiyle bilinir. Onun hayal kırıklığı tarihi iyi belgelenmiştir ve bu anlamda PC'ninkinden çok biyoteknolojinin yörüngesine benzemektedir. Tüketici ev stüdyoları mümkün ve bazı durumlarda neredeyse yaygınken (özellikle şimdi videonun bilgisayar yazılım ve donanımına bağlantısıyla), yine de çok güçlü bir direniş aracı olduğunu henüz göstermek zorundadır. Aynı zamanda videonun avantajı da kabul edilmelidir. Video zorlayıcı bir olayları kaydetme alternatifi yaratma vasıtası şeklinde

* Bilimkurguda bir kısmı canlı, bir kısmı elektro-mekanik olan varlık, sibernetik organizma (cyborg) – ç.n.

faydalı olmuştur. Eylemciler daha iyi görsel iletişimde olabilirler ve bunun mahkemede kullanılması "resmi hikâyeye" karşı delil sunarak birçok kimseyi hapisten kurtarmıştır. Oysa video daima hakim medyaya zayıf bir alternatifin biraz fazlası şeklinde kalmaktadır. Dağıtım problemi eşzamanlı medya sayesinde atılan küçük adımlara rağmen asla çözülmemiştir. Kamuoyu ve kaydın oluşturulmasında alışılan manzara halâ ezici şekilde üstündür. Videonun medya uygulamasını daha anarşist çekişme bölgelerine doğru yaygınlaştırması büyük umudu hiçbir hususta gerçekleşmemiştir. Videoda yıkıcı niyete PC'dekinden daha az yer vardır ve kişi bunun işlevini otoritenin giderek karmaşık ve muazzam gözetim ve yayın sistemleri içersindeki gözü olarak kabul ettiği zaman, videonun bozguncu kullanım potansiyeli sermayeye pek kaygı verici görünmez. Eğer PC ve videonun daha ütopik siyasal yönleri hiç gerçekleşmediyse, üretim araçlarının halka verilmeyeceği gibi basit ir nedenle, biyoteknoloji muhtemelen genel kolektif seviyede bu yönlere sahip bile olmayacaktır. Biyoteknoloji asla bireylerin ve grupların arzu ettiklerini (yasal sınırlamalar içinde bile olsa) yapabilecekleri makul fiyatlı bir kamusal araç olarak sunulmayacaktır; bunlar yalnızca kişisel seviyede kullanım için hazıryapım ürün ya da hizmetler olarak sunulacaktır.

Teknik Uzmanlaşma

Biyoteknolojide araştırma ve üretim araçlarının amatörlerin erişiminde olmadığını söyledikten sonra kesin nitelendirmeler yapmalıyız. Şüphesiz, "serbest piyasa" bireylerin çoğu laboratuvar tedarik ve ekipmanını satın almasına izin vermektedir ve birçok organik madde bedava ya da düşük bir maliyetle elde edilebilir. Kişi laboratuvar bile kiralayabilir, öyleyse halk neden gerçekten güçlenmemektedir? Birinci sebep maliyet faktörüdür. Önemli her parça ekipman ortalama bir kişinin yıllık bordosundan hayat boyu kazançlarına kadar eşdeğer

maliyettedir. Aşırı maliyet nedeninin bir kısmı böyle ürünlerin piyasasının çok küçük olmasıdır. Karmaşık, uzmanlaşmış bir parça ekipmandan 10,000 birim satmak için imalatçılar dua ederler. O yüzden, bu neredeyse özel yapım ürünlerin kâr marjı astronomiktir ve fiyatları düşürecek kitlesel imalat olanağı çok ihtimal dışı görünmektedir.

Şimdi diyelim ki, esrarengiz bir patron amatör bir bilim adamına elektron mikroskobu satın alacak parayı bağışladı. Ne olur? Bununla gerçekte hiçbir şey yapılamaz. Bu ekipman ancak işlevsel bir parçası olduğu bütün bir laboratuvar aparatına sahipseniz faydalıdır. Minyatür bir polimerize zincirleme reaksiyon kitinin yaklaşık 10,000 dolara satın alınabildiği (fiyatlar düşmektedir) gerçeğine rağmen, daha büyük bir sisteme bağlanmadığı taktirde bu gayet faydasız bir teknolojidir. Laboratuvar inşa ve bakımı sermaye yoğun kurumlara bırakılan basit işler bile maliyetlidir.

Mesele burada bitmez; bir başka ekonomik yığınak ilk ikisinin üstünde durmaktadır. Laboratuvarlar kendi bütünlükleri içersinde çok da uzmanlaşmışlardır. Genel laboratuvar yoktur. Her birisinin uzmanlaştığı bir işlev vardır ve bir laboratuvarı bir başka türe dönüştürmek tam bir yeniden biçimlendirme işidir. Onun için bir kez daha diyelim ki, esrarengiz patronumuz halkın kullanımı için tam bir laboratuvar satın aldı. Kişinin bu satın almada çok dikkatli tercihler yapması gereklidir, çünkü bunlar yapıldıktan sonra laboratuvar ancak çok dar parametreler içersinde işlevseldir. Mücadeleci biyolog için bu tip bir maddi kilitlenme kabul edilebilir değildir. Biyoteknolojide hızla ortaya çıkan birçok duruma yanıt vermek için çeşitli türden laboratuvarlar gerekir. Modüler laboratuvar henüz pratik bir biçimde mevcut olmadığına göre, mücadeleci biyoloji ancak göçebe, asalak bir biçimde var olabilir.

Kamusal Kaynaklar

Erişebilirlik meselesinin en üzücü kısmı budur. Biyoteknolojiyle ilgili kamu kaynakları yoktur. Birçoğu ICT ile şanslıydı, çünkü çalışma ve tüketim modellerinin daha da tüzelleştirilmesi için aletlerin dağıtılması lâzımdır (yani, sermaye işçilerin eline verilmelidir). Dahası, İnternet benzer nedenlerle erişilebilir kılınmalıdır. Kitlesel ekipman pazarlaması imalat ve dağıtım maliyetlerini düşürmüş ve İnternet kullanımını bedavaya ya da tasarlandığı sınıflar için katlanılabilir maliyetle genel erişime açmıştır. Kamusal erişim bakımından işlem hızı, bant genişliği vb. kesinlikle sıcak konular olmaya devam edecektir, fakat en azından halkla, teknoloji, imalatçılar, tedarikçiler arasında gündelik yaşam seviyesinde aktif bir bütünleşme vardır. Diğer taraftan biyoteknolojinin kendisi için gösterecek birşeyi yoktur. Uzmanla uzman olmayanlar (halk) arasındaki ayırım neredeyse tamdır ve bu bölgede bir kesişim inşa etme girişimi yok görünmektedir. Her iki tarafta da memnuniyet vardır. Halk bu uzmanlık alanının fildişi kulede kalması gerektiğine ikna olmuştur, uzmanlar da orada kalmaktan mutludur.

Müteşebbisler bile bu ayrılma üzerinden çıkar sağlamanın yolunu bulmakla ilgilenir görünmemektedirler. Biyoteknoloji kafelerinin ortaya çıkışı çok ihtimal dışı bir beklenti gibidir (belki sanat dünyasındaki ironik bir tek satırlık şaka dışında). Bu tip ticarileştirme yalnızca uygun maliyette olmadığı ve hizmet için bir talep olmadığı için değil, dinlence bakımından fiziksel yönetmeliklerin sınırları ötesinde olduğu için mümkün değildir. Gen-transferli bir bakteri kuvözünün yanında bir fincan kahve içmek dinlence yasalarını kopma noktasına çeker.

Kamu laboratuvarlarını gelecek bir zamanda göreceğimiz de olası değildir. İnsan bunun bir realite olabileceğini düşünebilir. Bu tip kamusal eğitim ve erişim modeli, kamusal erişimli TV'de ve kamusal erişimli bilgisayar merkezlerinde zaten

oluşturulmuştur. Kamu laboratuvarları itirazcı biyoloji için hem doğrudan eylem hem de kültür cephelerinde muazzam yararlı olabilir. Fakat teknik ve bilgi tabanlı uzmanlaşma çirkin kafasını tekrar kaldırır. Ekipman ve personel elde etmek zor olabilir. Böyle girişimler için sponsorluk elde etmek zor olabilir, çünkü temel varlıklar kamu piyasalarıyla bağlantılı değildir. Bilgisayar şirketleri kamusal erişim tesislerine sponsor olmaya isteklidirler, çünkü bu potansiyel alıcılara erişmenin bir yoludur. Bilimsel ekipman imalatçı ve dağıtıcılarında ne bu ne de başka bir özendirici yoktur.

Son olarak, bilimsel bilgi için kamusal eğitim kaynakları yoktur. Hem Avrupa hem de Kuzey Amerika'daki eğitim yapısı yalnızca uzman üretim ve iyileştirilmesine ayarlanmıştır. Diğer taraftan ABD'de bilgisayar eğitimi birçok farklı tabakalara katmanlaşmıştır. Kişi uzman bilgisine makul bir fiyatla ulaşabilir ve neredeyse her zorluk seviyesinde sınıflar mevcuttur. Temel kullanımdan ileri programlamaya kadar herşey amaca yönelik şekilde öğrenilebilir. Fakat bilimsel bilgi ve beceriye gelince alternatif yoktur. Onun için hayal edilen kamu laboratuvarı açılsa bile nasıl kullanılacağını kim bilecektir? Halen, itirazcı biyolojinin gerekli bileşeni olan amatör bilim için bir pedagojik model yoktur, hatta tartışma konusu bile değildir. Tüm bilimsel eğitim fikri siyasal ve kültürel cephelerdeki mevcut amatör bilim ihtiyacını karşılayacak şekilde yeniden inşa edilmelidir.

Organik ve Sentetik

Erişim noksanlığı son olarak biyoteknolojinin kendi doğasına bağlıdır. Konusu yaşam olduğu için çok daha dikkatle korugana alınmıştır. Yaşam-mühendisliği kamusal bir faaliyet olmayacak ve geleceğin geçmiş gibi olacağını varsayarsak, kamusal olarak tartışılmayacaktır bile. Yaşam kurulumlarının (genotipik, fenotipik, ekolojik sistemler, vb.) kontrolünden

daha iyi güç/sermaye yoktur. "Yaşam"ın nasıl temsil edildiği kimliğin ve kültürel mitolojinin köşe taşıdır. İdeolojinin kalbidir. Neticede, yaşamın (esas yapının) belirtileri otoriter kayıt, disiplin ve kontrol mahalleridir. Bu yetki alanına giren biyoteknoloji zaten öylesine iyi korugana alınmıştır ki demokrasi yanılsamasına bile ait değildir ve açıkça (güç vektörlerinin bu özelliğe dikkat çekmemesi genel eğilim olsa da) iyicil otoriterlik alanına ait olarak temsil edilir.

Bu güya demokratik bölgelerde otoriter siyasal topluluk biçimleri oluşturma genel sürecinin daha kamusal bir örneği "uyuşturucularla savaş"tadır. Amerika'nın ilk uyuşturucu çarı Harry Anslinger 1930'larda savaşa ilk başladığında gayrimeşru uyuşturucularla ilgili siyasal yapı henüz demokratikti. Uyuşturucularla ilgili öneriler ve yasalar hem federal hem de devlet seviyesinde kongreden geçmek zorundaydı. 1960 sonlarında Nixon savaşı yoğunlaştırdığında planı uyuşturucu politikasını kesinlikle demokrasi alanından çıkarmaktı. Bunu yapmakta Nixon'un iki nedeni vardı: Bir, kendi kanun-ve-düzen seçmenlerine hitap etmek; uyuşturucu yasalarının demokratik süreçten çıkarılması onun kapsamlı, ani, otokratik değişiklikler yapmasına izin verecekti. İki, onları sadece muhalefet yüzünden hapse atmanın bir yolunu düşünemediğinden karşıkültürdeki düşmanlarına yaşam tarzı yoluyla saldırabilecekti. Uyuşturucu politikasını demokratik süreçten çıkarmak cezaları kendisinin belirlemesine izin verecekti. Nixon bu amaca çizelge kullanarak ulaştı. Bürokratik bir tehlikeli uyuşturucular çizelgesi oluşturuldu ve ağır suç eylemiyle bağlantılandırıldı. Buna gerektiğinde başka uyuşturucular eklenebilirdi. Bu girişimden önce her uyuşturucu belli bir yasayı gerektirmekteydi. Marihuanayı yasadışı kılmak için özel bir yasa çıkarılmıştı. LSD'yi yasadışı kılmak için özel bir yasa çıkarılmıştı; patentli ilâçları yasadışı kılmak için özel bir yasa çıkarılmıştı. Bu koşullar altında kamu müdahalesi mümkündü. Eğer yurttaş-

lar yasadan hoşlanmadılarsa ya da cezaların adil olmadığını ya da fazla baskıcı olduğunu düşündülerse temsilcilerini kendi taleplerini kongreye götürmeye ikna etmeye çalışabilirlerdi. Çizelgeyle özel bir yasa çıkarılmasına gerek yoktu. Uyuşturucular listeye kapalı bürokratik kararla eklenebilirdi.

Farmakoloji ve gen tedavisi yardımlı üreme teknolojileri gibi tıbbi koruganm dibindedir. Bu kitabın konusu olan gen-transferliler durumunda GDO'lar demokratik sürecin tamamiyle dışındadır. Şirketler yaşamı kamusal girdisiz bir şekilde tasarlama gücüne sahiptir. Halk seçilmiş memurlar tarafından değil, GDO'lara ruhsat verilip verilmemesine karar veren bürokratlar (EPA ya da USDA gibi ajanslar) tarafından sözde korunmaktadır. Bunun çok ince bir savunma hattı olduğu açıktır. Bu düzenlemeyle şirketlerin biyoteknoloji konularında halka eğitim vererek işbirliği yapmak için bir nedeni yoktur. Halkı yanlış bilgilendirilmiş bırakmak ya da hiçbir şey söylememek ve amatör girişi yasaklayan hukuksal alanları korumak onların çıkarınadır. Bu nedenle herhangi bir tür değişiklik yapmak için demokratik sürece dayanamayız. Doğrudan eylem ve kültürel direniş açıkta bırakılan tek tercihtir. Biyo-otorite korugammn derinlerindeki araç ve bilgilere erişme teşebbüsü, kaynakların kıtlığı yüzünden belki de şu anda direniş kültürünün karşılaştığı en zor iştir. Gen-transferi meselesi ya da herhangi başka bir biyoteknolojik konuda bir halk cephesinin kurulup kurulamayacağı tartışmaya halâ gayet açıktır.

Örgütlenme ve Erişme

Teknik olarak silâhlı bir halk cephesinin yakın gelecek bir zamanda ortaya çıkmayacağı ve KİKG'ün* bu durumda işlemeyeceği varsayılırsa, moleküler ve biyokimyasal seviyelerde

* Kendi İşini Kendin Gör (DIY – Do It Yourself) – ç.n.

emperyal güçlerin karşısına çıkmak için gerekli olan araştırmanın nasıl yapılacağını sormak zorundayız. CAE bu itiraz sahasında denenmiş ya da inşa halinde olan herhangi bir örgütsel model bilmemektedir. Halihazırda grubun tek sunabileceği şey kişisel deneyimdir. Şükür ki, deneyimimiz iyimserliğe biraz yer bırakmaktadır. Laboratuvarları konrol eden bilim adamlarının çoğu halâ siyasal katılım zihniyetine sahip baby-boomerlarm* 1960'lar neslidir. Bunların tanıştığımız bir çoğu kendi doğrudan araştırma görevlerine son derece odaklanmışken, biraz dürtmeyle önceki siyasal duyarlılıkları yeniden uyandırılabilir. Diğerleri zaten ilgilidir ama ne ve nasıl yapacaklarını gerçekten bilmemekte ve kaygılarının doğası üzerinde düşünmeye vakitlerinin olmadığı hissine sahiptirler. Bir araştırma projesinde asıl araştırmacı olmak stresi inanılmaz yüksek ve vakit alıcı bir iş olduğu için bu konum anlaşılabilir. Yine de, eğer alternatif bir proje kucaklarına düşerse çoğunlukla bunu yan bir proje şeklinde üstlenecek, tesislerine erişime izin verecek ve/veya uzman bilgilerini sağlayacaklardır.

CAE irtibat kurmak için tek bir yol keşfetmiştir ve bu ani ziyarettir. Araştırmanızın oldukça etkin kılınması için hazırlık yapılabilir. Yerel üniversitelerin websitelerine girin. Kimin ne üzerinde çalıştığını bulun. Yalnızca belli bir bilim adamının projesine bakarak kimin anlayışlı olacağını çoğunlukla gayet makul bir şekilde belirleyebilirsiniz. Bireysel email adresleri de genellikle bu sitelerdedir. Bir email yazın, projenizi diplomatik terimlerle açıklayın ve bir toplantı yapmak istesiğinizi bildirin. CAE genellikle işbirliği potansiyelini incelemek için bir "sanat" projesine yardım isteyerek başlar, çünkü sanat genellikle oldukça zararsız görünür. İnsanları tanıdıkça başka projelere geçeriz. Önce güven ve dostluk kurulmalıdır, sonra

* Doğum oranının yüksek olduğu yıllarda, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası 1946-1965 arasında doğanlar – ç.n.

bunu erişim doğal olarak izler. CAE bu sürecin dönemsel tarzda yapılmamasını da önerir. İlişki yalnızca bir sonucun vasıtası olmaktan çok hakiki olduğu zaman girişimler daha iyi ve daha uzun vadeli çalışır. Buna ilâveten, güven son derece önemlidir çünkü işbirliği yapanlar fonlarını tehlikeye sokacak şekilde kamuoyuna maruz bırakmadan onları koruyacağınızı bilmek ihtiyacındadırlar.

Son olarak, ilgili uzmanlık dili ve literatürü hakkında amatör bilgiye sahip olmalısınız. CAE'nin tecrübesi uzmanların oldukça sabırlı ve pedagojik bir kapasite içersinde hareket etmekten mutlu oldukları ama öğrenciden de biraz çaba bekledikleridir. Özetle araştırma için uygun hazırlık yapmalısınız. Çoğunlukla bu ödüllendirilecektir. CAE için işbirliği oranı yüzde 50 civarında olmuştur ki bu gayet makul bir olasılıktır. Ayrıca bir kez buzu kırdığınızda, başka alanlardaki diğer anlayışlı bilim adamlarıyla tanışmalar genellikle yalnızca bir rica uzaklığındadır.

İtirazcı biyoteknolojiyle ilgilenenler için bu bağlantıları kurmak ve örgütlenmek zor bir süreç değildir. Meseleyi kendi elinize alın. Kurumsal rotaya girip işbirliğinin gerçekleşmesi için onaylanmış bir fırsat beklemeyiniz. Yalnızca çok az olduğu için değil, birlikte çalışamayacağınız bir kimseye takılma olasılığı yüksek olduğu için. Bu nedenle örneğin, sanat ve bilim/mühendislik işbirliği tarihi bir dizi felâketi ortaya koymaktadır. Disney ve Claes Oldenburg başarısız bir kurumsal olarak onaylanmış işbirliğinin klasik bir vaka incelemesidir. Şirketler bu girişimleri yapmaya razı olduklarında bunu kamusal bir yarar ya da işbirliği fikriyle değil, birşey istedikleri için yaparlar. Buradaki anarşist bilgelik sözleri "kurumlarla değil, bireylerle çalış"tır. Biyo-direniş vasıtalarının yeri aradadır. Kurumsal sermayeye hem bilgi hem de maddi ve beşeri sermaye seviyelerinde bir miktar el konulmalıdır. Bu, kamusal destek sistemlerinin eksikliğine bağlı asalak bir girişimdir.

KİKG uygun bir tercih de değildir, bir kurum içersinde çoğu durumda işlemez de; bununla birlikte onaylı olmayan elkoyma mümkündür. Kişinin kendisini liminal* ile infra-thin** arasına koyması sayesinde biyoteknolojinin koruganlarını manivelâyla açmak için gerekli baskıyı oluşturabilmesine ve bu şekilde halkın herkesi etkileyecek girişimlere ve politika inşasına erişim sağlamasına imkân olur.

* Aynı anda iki ayrı hali tek bir fiziksel bedende birleştiren (yarı at yarı insan gibi) efsanevi yaratık – ç.n.

** Kişinin gösterdiği şeyle görüp hemen unutan halkın donuk görüşü arasındaki değişim. Bu değişimin çoğunlukla ince-ötesi (infra-thin) bir ayrışım değeri vardır – ç.n.

Dönüştürülmüş Biyoteknoloji: Biyo-iktidar ile Subpolitika* Arasında

Guido Ruivenkamp

Özet

Yeni bir gıda sistemi geliştirilmesi ve tarımsal-endüstri biyoteknolojisi birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedir. Bu makalede biyoteknoloji, endüstriyel toplumun post-endüstriyel toplum tarafından aşılmasını yansıtan sosyo-teknik bir topluluk şeklinde tahlil edilmektedir. Onun ürünleri -tohumlar, enzimler ve biyokatalizörler- siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel yönler arasındaki geleneksel sınırların bulanıklaştığı küresel gıda sistemleri içersinde yeni toplumsal ilişkilerin yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Burada bu yeni biyoteknoloji ürünlerinin yeni bir biyo-iktidar sisteminin ortaya çıktığı küresel gıda sistemini dönüştüren 'siyasileşen ürünler' olduğu iddia edilmektedir. Biyo-iktidar sisteminin hegemonyacı konumu üç ayrıştırma süreciyle korunmaktadır. Yine de çeşitli girişimler biyo-iktidar sisteminin karşısına biyoteknolojiyi

* Ulus devletlerin siyasal sistem temsilcisi olan kurumların dışında ve ötesindeki siyaset biçimleri – ç.n.

redderek değil, onu dönüştürerek ve biyo-iktidar sisteminde ayrışanları birleştirerek çıkmaktadır.

I. Sosyo-teknik bir topluluk olarak biyoteknoloji

Biyoteknolojinin[1] gelişmesi ve uygulanması tarihsel bir boşluk içersinde olmaz, ortaya çıktığı toplumsal ortamı biçimlendirir ve onun tarafından biçimlenir. Biyoteknoloji gelişiminin ilişkilendiği önemli bir toplumsal ve siyasal değişiklik tarım-endüstrisi üretim zincirinin kurulmasıdır. Bu değişiklik coğrafi olarak yoğunlaşmış birimlerden mekânsal olarak dağılmış üretim sistemlerine doğru mekânsal bir üretim dönüşümünü (Belforte, 1976) ve siyasal bir dönüşümü, örn. yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını (Negri, 1979) içermektedir. Mekânsal ve siyasal dönüşümler dört ana kısma ayrılan uluslararası bir gıda zincirleri örgütüyle giderek bütünleşen tarım sektöründe de meydana gelmektedir:

1. Tohum, yabani ot ilâcı ve tarım makinaları gibi girdilerin kullanılması,
2. Tarımsal üretim,
3. Tarım ürünlerinin endüstriyel olarak gıda maddelerine dönüştürülmesi,
4. İmal edilen bu ürünlerin tüketicilere uluslararası perakende satışı.

(Post-)Fordist üretim süreçlerindeki yeni toplumsal ilişkilerle ilgili toplumsal çatışma biyoteknolojik gelişmelerin şekillendiği ortamı oluşturmaktadır (Ruivenkamp, 1989). Biyoteknoloji, tarımın bağımsız bir sektörden tarım-endüstrisi üretim zincirinin bir bölümü olmaya dönüşümünü güçlendirmiştir.

---

1) Biyoteknoloji 'mal ve hizmet üretilmesi için bilimsel ve mühendis ilkelerinin biyolojik vasıtalar sayesinde malzeme işlenmesine uygulanması' şeklinde tanımlanmıştır (Bull, 1982, s. 21).

Diğer taraftan biyoteknoloji, tarımın endüstriyel dönüşümünün el koyma ve ikâme terimleriyle özetlenen uzun vadeli iki tarihsel süreciyle birlikte sağlamca dokunmuştur (Goodman, Sorj & Wilkinson, 1987, Pistorius & Van Wijk, 1999, s. 17'de alıntı).

El koyma ile çiftçilik uygulamalarında kontrol edilebilir biyolojik faaliyetlerin harici kurumlar, özellikle endüstri tarafından yavaş yavaş ele geçirilmesini kastetmektedir. Somut örneği, yeni kültür bitkilerinin yetiştirilmesi ve kökeninde çiftçiler tarafından yapılan ama artık giderek kamusal araştırma kurumları ve özel şirketler tarafından ele geçirilen tohumların korunması ve yayılmasıdır.

İkâme, tarımsal kökenli gıda kaynaklarının yerini yavaş yavaş endüstriyel-biyokimyasal yöntemlerin ürünlerinin alması şeklindeki tarihsel gelişmeyi kastetmektedir. Bu gelişme tarımla gıda üretimi arasındaki doğrudan ilişkiye zarar vermektedir. Bu gelişmeye bir örnek pancar ve kamış şekerinin yerini mısır früktoz şurubunun ve aspartam gibi sentetik tatlandırıcıların almasıdır (Ruivenkamp, 1986).

Uluslararası gıda sisteminin yeniden örgütlenmesi, çiftçilerin toprak verimini yönetmek için tahıl rotasyonu uygulamalarını marjinalleştiren yapay gübreler gibi yeni bilgi-yoğun ürün geliştirilmesi ve arzedilmesinden (Jongerden & Ruivenkamp, 1996) ve yeni mısır çeşitleri geliştirilmesinde mısır üreticisini tamamen devre dışı bırakan melez mısır çeşitlerinin geliştirilmesinden (Kloppenburg, 1988) daha da etkilenmiştir. Gerçekten de tarımın endüstrileşmesi bu ikili süreç yoluyla ilerlemiştir: çiftçi faaliyetlerine el konulması ve ikâmesi, dış vasıtaların (endüstrilerin) tarım-endüstrisi üretim zinciri alanına yerleştirilen tarımsal üretim sürecinin yeniden örgütlenmesinde kilit oyuncular haline gelmelerini sağlamaktadır. Netice olarak, (melez çeşitler, gübreler, yabani ot ilâçları, vb. gibi) yeni yapay maddelerin geliştirilmesi ve kullanılması şirket-

lerin (yeni) çiftçi faaliyetlerini tekrardan kendi çıkarlarına bağlamalarını sağlamaktadır.

Biyoteknolojik araştırma ekimlik tohum, temel kimyasal bileşenler, enzimler ve mikrobiyolojik olarak üretilmiş yağ-ve amino-asitler gibi bilgi-yoğun ürünlere odaklanmış, netice olarak da uluslararası gıda sisteminin yeniden örgütlenişini güçlendirmiş hatta dönüştürmüştür. Çiftçilik faaliyetlerinin endüstriyel olarak ele geçirilmesi tarihsel süreci yavaş yavaş çiftçilik faaliyetlerinin uzaktan kontrol edilmesine doğru değişmektedir. Yaşam-bilimi şirketleri doku kültürü, hücre füzyonu ve r-DNA tekniklerinin geliştirilmesi yoluyla bitkilerin genetik yapısına daha radikal ve etkin bir şekilde müdahale etme olanaklarını nicelik olarak arttırabilirler ve bir tahılın nerede, ne zaman ve nasıl ekileceğini, hasat edileceğini ve işleneceğini belirleyebilirler. Yaşam-bilimi şirketlerinin tahılların yetiştirilme şekillerini -mesela haşare ilâcıyla ya da onsuz- 'uzaktan' programlayabilmeleri kesinlikle belli özelliklere sahip bu yeni tohumların arz edilmesi yoluyla olur.

Biyoteknoloji tarımsal mahsulün korunması ve gıda ürünleri olmak üzere işlenmesine daha etkin şekilde müdahale edilmesini de mümkün kılmaktadır. Enzimlerin ve diğer biyo-katalizörlerin gelişmesi gıda imalat şirketlerinin geniş bir farklı tarımsal ve sentetik kaynak yelpazesinden gıda bileşenleri çıkartabilmelerini ve üretebilmelerini sağlar. Ürünlerin karşılıklı yer değiştirebilirliği küresel gıda üretimi örgütünün diğer ana niteliğidir.

Yeni bir gıda sistemine doğru gelişim, kesin olarak küresel gıda zincirlerindeki toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesine katkıda bulunan bu ürünlerin patentlenmesi olanağıyla daha da güçlendirilmiştir. 'Siyasallaşan' bu ürünlerin patentlenmesi (Ruivenkamp, 1989) artık tekil bir yeniliğin ekonomik olarak kabul edilişi şeklinde yorumlanamaz, bu daha çok şirketlere özel, küresel gıda sistemlerinde yeni toplumsal ilişkiler başlat-

ma hakkını veren bir siyasal eylem olarak görülmelidir.

Bu bilgi-yoğun ürünlerin üretiminin (ve patentlenmesinin) nicelik olarak artmasıyla tarihsel el koyma ve ikâme süreçlerinin uzaktan kontrole ve karşılıklı yer değiştirebilirliğe dönüştüğü ve siyasal, ekonomik ve kültürel arasındaki geleneksel ayırımların giderek bulanıklaştığı nitelik olarak yeni bir gıda sistemi doğmaktadır. Dahası, yeni bir biyo-iktidar sistemi ortaya çıkmaktadır.

II. Biyo-iktidar sisteminin doğuşu

Özel bir toplumsal ve teknik boyutlar topluluğu olarak biyoteknoloji, iktidar ilişkilerini yansıtmakla kalmayıp yeniden örgütlenen bir gıda sistemi içersinde yeni iktidar ilişkilerinin kuruluşuna da katkıda bulunmaktadır. Bu yeni biyo-iktidar sisteminin önemli bir niteliği siyasal sistemin giderek üretimin toplumsal örgütlenmesine kaymış olmasıdır. Tarımsal üretim sürecinin toplumsal örgütlenişini özel bilgi içeren yeni tohumlar arzedilmesi yoluyla uzaktan düzenleyebilen gerçek siyasal aktörler bakanlıkların siyasetçileri değil, yaşam-bilimi şirketlerinin araştırmacılarıdır.

Biyo-iktidar sisteminin ikinci bir niteliği de tohum gibi bazı ürünlerin artık yalnızca fiziksel mal olarak görülemeyeceğidir. Bunlar öncelikle yeni toplumsal ilişkiler oluştururlar. Bu özel ürünler maddesel olmayan (siyasallaşan) bu öğeyi içermektedir. Siyasal ve ekonomik faaliyetlerin bulanıklaşması yalnızca siyasetin değil, ekonominin nüfuz sahasını da değiştirmektedir. O nedenle, tohumların (ya da bir biyo-teknoloji şirketinin) satılması artık yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak kabul edilmemektedir, çünkü maddesel olmayan öğe de satın alınmaktadır ki bu, tohumları (tohum üreticisi şirketi) almakla kişinin tarımsal üretimi uzaktan programlayabilen bir siyasal aktör haline geldiğini belirtir.

Üçüncüsü, tarım-endüstrisi üretiminin farklı aktörleri ara-

sındaki güç dengesi değişmektedir. Tarımsal araştırmanın artan dışsallaşması ve bilgi-yoğun girdilerin çiftçilere dağıtılması orijinal çiftçilik uygulamaları bilgi tabanında, çiftçilerin kendi (geleneksel) çiftçilik uygulamalarıyla ilgili bilgilerinin değersizleştiği ve örn. tahılların yeniden üretilmesindeki ustalıklarının artık iyi çiftçilik için vazgeçilmez olmadığı bir değişikliği ima etmektedir (Van der Ploeg, 1991). Bilgi-yoğun girdilerin yayılması çiftçi seviyesinde 'cahillik üretir' ve yeni bir grup aktör (tevsi memurları) tarafından arzedilen bilgiye yeni bir pazar yaratır, aynı zamanda da çiftçiler giderek yaşam-bilimi şirketleri tarafından uzaktan kontrol edilen 'açık hava işçileri' haline gelebilirler.

Toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesi, ortaya çıkan biyo-iktidar sistemi bir bölgenin yöreye özgü üretim yöntemleriyle ifade edilen sosyo-kültürel egemenliğine karşı çıktığı ölçüde daha da genişler. Yaşam-bilimi endüstrileri bugünlerde farklı tarımsal üretim sistemlerine uyum sağayan farklı çeşitler yapmak için (yabani ot ilâcına dayanıklı, hastalığa dayanıklı, haşereye dayanıklı, azot-bağlayıcı, vitamin ve mineral bakımından zenginleştirilmiş tahıllar gibi) patentli bitki yetiştirme teknikleri (örn. Agrobacterium dönüştürme yöntemi) uygulayabildiğinden, yöreye özgü üretim yöntemleri artık kesin bir yöresel egemenlik sergilememektedir. Tersine, yöreye özgü üretim yöntemleri şirketlerin, bölgelerin farklı özellik ve üretim yöntemlerine uyum sağlayan kendi farklılaştırılmış ürünlerini (örneğin Güneyde yabani ota dayanıklı tahıllar, Kuzeyde ise yüksek verimli organik tahıllar) arzederek patentli tekniklerde yatırımın geri dönüşünü azamileştirme stratejilerinde önemli bir faktör haline gelebilir. Az sayıda şirketler grubu tarafından patentlenen ve farklı bölgeler için farklı tahıllara uygulanabilen temel bitki yetiştirme teknikleri arasındaki bu yeni ilişkinin anlamı biyo-iktidar sisteminin yeniden üretilmesinin artık öncelikle aynı (tektip) tohumların kü-

resel olarak mümkün olduğunca fazla bölgeye dağıtılmasına değil, küresel gıda üretiminin farklı ama hepsi aynı patentli tekniklerle ilgili tohumlar kullanan bölgesel olarak farklılaştırılmış üretim sistemlerine (örn. GDO'lu ve GDO'suz üretimler) bölünmesine dayalı olabileceğidir.

Benzer değişiklikler çiftçilerle gıda işleyicisi şirketler arasındaki ilişkilerde de olmuştur. Çeşitli tarımsal ve biyokimyasal kaynaklardan enzim ve biyokatalizörler oluşturulması sayesinde gıda bileşenleri elde edilmesindeki nicelik artışı gıda üretiminde bir nitelik kaymasına yol açmıştır. Gıda işleyicisi şirketler kendilerini belli bir tarım ürününün belli bir nihai ürün olmak üzere işlendiği doğrusal ve bölgesel tarım ve gıda işleme bütünleşmesinden kurtarabilmişlerdir ve giderek proteinler, yağ ve karbonhidratlar, mineral ve vitaminler gibi gıda bileşenlerini çeşitli tarımsal ve biyokimyasal kaynaklardan üretebilmektedirler. Bu katalizörleri geliştiren şirketler siyasal bir kimlik elde etmektedir. Artan sayıda çiftlik tahıllarını ve endüstriyel olarak imal edilmiş gıda bileşenlerini karşılıklı değiştirilebilir kılacak bilimsel ve teknik yetenekler kendi tasarruflarındadır. Bu temel gıdaların üreticilerini bölme ve kontrol etme mekanizmaları ellerindedir. Farklı ülkelerdeki farklı sektörlerde hangi çiftçilerin, işçilerin ve mikroorganizmaların birbirlerine karşı nasıl oynatılabileceklerine giderek karar verebilmektedirler. Geniş bir tarımsal ve biyokimyasal kaynak yelpazesinden bir araya getirilen bu yeni gıda bileşenleri üretim sisteminde çeşitli tahılların ve bunların üreticilerinin aralarındaki orijinal farklar tesfiye edilmiştir. Bu, halâ üyelerini bu (ortadan kalkan) ürüne yönelik sektörler etrafında toplamayı amaçlayan ürüne yönelik örgütlerin (çiftçi örgütleri ve sendikalar) siyasal olarak şaşırmasına da yol açmıştır.

Son olarak, bölgenin yukarıda belirtilen sosyo-kültürel egemenliğinin değişmesi tarımsal endüstri üretim zincirinin üçüncü aşamasındaki değişikliklerle de güçlenmiştir. Her böl-

ge (yöre) çeşitli küresel/yöresel gıda bileşenleri akışıyla kendi istediği gıda bileşenleri kombinasyonunu daha geniş ölçüde yapabilecektir. Yöresel seviyede küresel olarak geliştirilmiş biyo-katalizörlerin kullanılmasına bağımlı olan bariz şekilde artan bir bölgesel gıda arzı otonomisi ortaya çıkabilir. Bunu yanında gıda bileşenleri üreten şirketler arasındaki uluslararası rekabet, özel, bölgesel olarak örgütlenmiş üretim, dönüştürme ve birleştirme biçimlerinin avantajlarının gitgide artarak kullanılmasına dayanabilir. Bölgesel olarak farklı bu biçimler fiilen (gıda bileşenlerini birleştiren şirketlerin) karşılıklı yer değiştirebilir üretim birimlerine dönüştürülebilir. Bu gelişme artık sadece üretim seviyesinde tanımlanamayan bölgesel gıda egemenliğinin geleneksel anlamını değiştirecektir. Tersine, küresel olarak geliştirilmiş biyo-katalizörlerle ilişki de dikkate alınmalıdır. Bu yöresel kimliğinin artık sadece coğrafi terimlerle, yöresel gıda üretim şekilleriyle ilişkili olarak tanımlanamayacağı, gitgide bu yeni küresel/yöresel enzim, biyo-katalizör ve diğer biyoteknoloji ürünleriyle ilişkili olarak biçimleneceği anlamına gelmektedir. O nedenle, bu makalenin son kısmı toplumlarm çeşitli biyoteknolojik gelişmelere tekrar el koyarak ve değiştirerek yöresel kimliklerini nasıl yeniden inşa etmeyi amaçladıklarını anlatacaktır. Yine de ilk önce, ortaya çıkan bu biyo-iktidar sisteminin nasıl güçlendiğini ve bilim ve teknoloji gelişiminin artan demokratikleşmesi fırsatlarının nerelerde bulunabileceğini düşüneceğiz.

III. Hegemonyacı Biyoteknoloji

Hegemonya kavramı toplumsal yaşama artık ona tabi olanlar tarafından bile sorgulanmayacak kadar sağlam şekilde gömülü egemenliği ifade eder. Arkasında kültür gücü olan egemenlikle ilgilidir (Feenberg, 1999). Biyo-egemenlik sistemi bu varsayımlar bilinçli farkındalık eşiğinin altında kalacak kadar doğal ve bariz görülen varsayımlara dayandığı zaman he-

gemonyacı biyoteknolojiden söz edilebilir. Hegemonya kavramının toplumsal ilişkilerin niteliksel yorumunu ifade ettiğinin vurgulanması da önemlidir. Michael Hardt ve Antonio Negri bunu aşağıdaki şekilde anlatmaktadırlar:

> 'Maddi olmayan emeğin hegemonyacı konuma meyil ettiği iddiasında bulunduğumuzda bugün dünyadaki işçilerin çoğunun öncelikle maddi olmayan emek ürettiğini söylemiyoruz. Tersine, tarımsal emek asırlardır olduğu gibi nicelik bakımından egemenliğini sürdürmektedir, endüstriyel emekse küresel olarak sayı bakımından azalmış değildir. Maddi olmayan emek küresel emeğin azınlığını teşkil etmektedir ve yerkürenin egemen bölgelerinden bazılarında yoğunlaşmıştır. İddiamız daha çok, maddi olmayan emeğin nitelik bakımından hegemonyacı hale geldiği ve diğer emek biçimlerine ve toplumun kendisine bir eğilimi dayattığıdır. Bir başka deyişle maddi olmayan emek bugün, endüstriyel emeğin dünya emeğinin ufak bir kısmını teşkil ettiği halde, diğer tüm üretim biçimleri üzerinde hegemonya uyguladığı 150 yıl önce olduğuyla aynı konumdadır. Aynen o aşamada tüm emek ve toplum biçimlerinin endüstrileşmek zorunda olması gibi, bugün emek ve toplum bilgisel olmak, zeki olmak, iletişimsel olmak ve etkisel olmak zorundadır' (Hardt & Negri, 2004, s. 109).

Uluslararası Tarımsal-Biyoteknoloji Uygulamaları Edinim Servisi (ISAAA) tarafından yapılan ticari biyoteknoloji/GD tahıl geliştirilmesi açıklamasında etkileyici bir gen transferli tahıl artışı fark edilebilir[2], fakat bu toplam işlenebilir arazinin

2) Küresel biyoteknolojinin sahası 1996'da 1.7 milyon hektardan 2004'te 81.0 milyon hektara 47 kat artmıştır. 2004'te 17 ülkede yaklaşık 8.25 milyon çiftçi biyoteknolojik tahıllar yetiştirmekteydi (James, 2004, s. iii). Oysa bu etkileyici büyüme sadece çok sınırlı sayıda bitki özelliklerinin değiştirildiği (yabani ot ilâcı ve Bacillus Thuriengiensis (Bt) toleransı) yalnızca dört tahılla (soya fasülyesi, mısır, pamuk ve kanola) sınırlıdır (James, 2004, s. 20).

ancak %5'ini temsil etmektedir (James, 2004, s. vi). Yine de siyasallaşan ürünler olarak yeni tahıllar, enzimler ve biyokatalizörler küresel gıda üretiminin yeniden örgütlenişini ortaya koymaktadır.[3]

Tarım-endüstrisi biyoteknoloji gelişmesinin hegemonyacı konumu tarım-endüstrisi üretim zincirinin toplumsal örgütlenişindeki üç tarihsel ayrılma sürecine gömülü olmasına ve bunları güçlendirmesine dayanmaktadır. Dahası, gerçek biyoteknoloji yanlısı-karşıtı tartışması tarım-endüstrisi biyoteknolojisinin hegemonyacı konumuna karşı çıkmamış, onaylamıştır. Şimdi de, ortaya çıkan biyo-iktidar sistemini güçlendiren bu iki faktör -biyoteknoloji yanılısı-karşıtı tartışma ve bunun tarihsel ayrılma süreçleriyle olan ilişkisi- düşünülecek, bunu tarım-endüstrisi biyoteknoloji gelişmesinin egemenliğine meydan okuyabilecek bazı içsel çatışmaların anlatılması izleyecektir.

III.1 Biyoteknoloji yanlısı-karşıtı tartışmasının ideolojisi

Bu makalede gerçek biyoteknoloji yanlısı-karşıtı tartışmanın tam bir analizini sunamasam da, tartışmanın uluslararası seviyede yayılan ideolojik işlevini ortaya koyacak esas unsurlarından bazılarına dikkat sarf edeceğim. Tarım-endüstrisinin hegemonyacı konumunun dayandığı temel bazı varsayımların bu tartışmada güçlendiği ve tekrarlandığı gösterilecektir.

Birincisi, biyoteknoloji yanlısı-karşıtı tartışma en gösterişli biçimi olan gen teknolojisiyle tarım-endüstrisi biyoteknolojisi üzerine odaklanması ve özdeşleşmesiyle nitelendirilmiştir. Biyo=gen teknolojisinin hegemonyacı konumu onaylanarak diğer tüm geleneksel, modern ya da melez biyoteknoloji biçimleri görmezden gelinmiştir.

---

3) Geçmişte endüstriyel üretim tüm üretim süreçlerinin yalnızca küçük bir kısmını temsil etmiş olduğu gibi, günümüzde küresel işlenebilir arazinin yalnızca %5'ini temsil eden biyoteknoloji ürünleri de etkisini diğer üretim biçimleri üzerinde göstermektedir.

İkincisi, tartışmaya ayırımcılar dediğim özel bir katılımcı grubu egemen olmuştur (Ruivenkamp, 1997, s. 281). Bu kişiler biyoteknolojiyi toplumsal ortamından ayırırlar ve yalnıca bir teknik grubu olarak görürler. Ne zaman biyoteknolojinin toplumsal boyutlarını tartışsalar teknolojinin toplumsal sonuçlarından bahsederler. Ayırımcılar, iyimserler ve kötümserler, biyoteknolojinin tüm problemleri çözebileceğini düşünenler ve bunun olumsuz etkilerini vurgulayanlar olarak iki alt gruba bölünmüştür. Oysa, tarım-endüstrisi biyoteknolojisi gelişiminin hem destekçileri hem de karşıtları belli bir faktörün (biyoteknolojinin) genelleştirilmiş ve soyut bir kurum ya da süreç (toplum) üzerindeki etkilerini tartışmak mümkündür varsayımından hareket etmektedirler.

Biyoteknolojinin olumlu ve olumsuz etkilerini tartışmakla ayırımcılar ürünlerin neden bu şekilde geliştirildiğini sorgulamamaktadırlar. Bunu sorarlarsa da, biyoteknolojik gelişmelerin bireysel laboratuvar araştırmacılarının özgür tercihlerinin sonucu olduğunu vurgularlar. Ayırımcılar doğrusal bilimsel gelişme modeline gönderme yaparlar. Bilim laboratuvarda geliştirilir ve değişikliklerin yaratıldığı toplum içersinde uygulanan teknolojide kullanılan kuralları sağlar. Sebep ve sonuç açısından düşünmeleri yüzünden ayırımcılar toplumsal tartışmada çok aktiftirler. Biyoteknolojinin toplum üzerindeki etkilerinin toplumsal bir değerlendirmesini isterler, vaka vaka değerlendirme üzerinde anlaşmışlardır ve iyi ve kötü biyoteknolojiyi ayırdetmek eğilimindedirler. Dahası, ayırımcılar biyoteknolojinin kendi yargılarını dayandıracakları en gösterişli örneklerine odaklanarak ve böylece biyoteknolojinin gen teknolojisiyle ilişkilendirilmesi gerektiğini tasdikleyerek yeni tekniklerin en ileri örnekleriyle ilgilenirler (yukarıdaki birinci hususa bakınız).

Üçüncüsü, yanlı-karşıt tartışması biyoteknoloji sahasındaki gelişmelerden işlenebilir tüm arazi için anlam çıkarılmasıyla

tanımlanır. Biyoteknoloji sahası, yukarıda belirtildiği gibi, gerçekte küresel işlenebilir arazinin yalnızca %5'ini temsil etse bile yine de bu sınırlı alanda olup bitenlere dayalı çok genel iddialar formülleştirilmiştir. Bu, biyoteknoloji gelişmelerinin dünyanın geri kalanında olup bitenlerin belirleyicisi olduğu (sebep ve sonuç fikri) varsayıldığı için ve modern biyoteknoloji gelişmesinin diğer tüm üretim biçimleri tarafından kopyalanacak ve bütünleşilecek bir örnek olarak (doğrusal gelişme fikri) algılandığı için yapılmıştır.

Dördüncüsü, yanlı-karşıt tartışması kendi çıkarlarıyla kendi içersinde bir karmaşa haline gelmiş de olabilir. Aynen Soğuk Savaş sırasında kapitalist ve sosyalist bloklarda kurulan çift değerli askeri karmaşa gibi, halen ortaya çıkan bir tartışmacı karmaşası vardır. GDO'suz gıda zincirlerini garanti etmek için markerlar üreten endüstri gibi yeni endüstriler sadece yanlı-karşıt tartışmasına ilişkin olarak ortaya çıkmazlar, bu karmaşa zıt fikirlerin ortaya çıkabileceği sahayı da düzenler. Aynen Soğuk Savaş sırasında pasifist fikirler kapitalist ve sosyalist blokların askeri karmaşasına ulaşamadığı gibi, bugünlerdeki yanlı-karşıt tartışması da kendi temel varsayımlarını reddeden fikirlere yer vermez. Dokumacılar ve yeniden-tasarımcılar adını verdiklerime (Ruivenkamp, 1997, s. 281-282) benzer başka gruplar tarafından ifade edilen bu diğer fikirler, ifade edilmenin, egemen yanlı-karşıt tartışmasınınkilerin yanısıra, ama onunkilerden ayrı kendi iletişim kanallarını oluşturmanın başka yollarını bulmak zorundadır.

Bir başka deyişle: tarım-endüstrisi gelişmesinin destekçileriyle karşıtları arasındaki yaoğun iki kutuplu tartışma ideolojik bir işlev yerine getirir, çünkü (diğer üretim biçimleri hakkında) belli bir tür belirsizliği yeniden üretir, bazı temel varsayımları güçlendirir (bkz. 2. husus), sanal bir gerçeklik imajını temsil eder (bkz. 3. husus), kendi çıkarlarını yaratır (bkz. 4. husus) ve değişim olanaklarını maskeler. İdeoloji, kişi san-

ki yalnızca tarım-endüstrisi biyoteknolojisi gelişmelerini değiştirmeden kabul etmekle, biyoteknolojik gelişmeleri tamamiyle reddederek kendini koruması arasında bir tercih yapabilirmiş gibi sunulmaktadır. Her iki konum da biyoteknolojik gelişmeleri değiştirme olanaklarıyla ilgili bir hayal noksanlığını temsil etmektedir.

Daha vaad edici olanı, bu hayal kırıcı yanlı-karşıt tartışmasının ötesine giden ve bir 'üçüncü yaklaşım' geliştirme, tarımın endüstrileşmesi ve Yeşil Devrim tarafından atlanan bu insanlara erişmek için biyoteknolojik ve yerli gelişmeler arasında yeni karşılıklı yaratıcı ilişkileri tekrar kurma çabasında olan sivil toplum örgütlerinin ve araştırma enstitülerinin somut çabaları olarak görünmektedir. Bu çok-çıkar sahipli platformların esas kaygısı modern ve geleneksel biyoteknolojinin toplumsal/teknik potansiyelinin gıda egemenliği, hakkaniyet ve sürdürebilirlik konularının toplumsal olarak müzakere ve manipüle edilip edilemeyeceğini, ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğini ve bunun nasıl olacağını bulmaktır. Halbuki, biyoteknolojiyi dışsal bir araç olmaktan yöreye özgü gelişmeler için toplumsal bir katalizöre dönüştürme çabaları (Ruivenkamp, 2001) ortaya çıkmakta olan biyo-iktidar sistemi tarafından kısıtlanmıştır. Bu nedenle, gerçek biyo-iktidar sisteminin hangi toplumsal süreçler sayesinde sürdürüldüğünün, hatta ona tabi olanlar tarafından yeniden üretildiğinin ve biyoteknolojik gelişmenin artan demokratikleşmesi fırsatlarının nerede olduğunun da anlaşılması gereklidir.

III.2. Tarım-endüstrisi biyoteknolojisinin üç ayrılma süreci içersine yerleşmesi.

Yeni biyo-iktidar sistemi yalnızca belli varsayımların paylaşıldığı ve kabullenildiği ideolojik bir yanlı-karşıt tartışması yoluyla değil, daha önemlisi tarım-endüstrisi biyoteknolojisinin tarihsel üç ayrılma süreciyle olan ilişkisi yoluyla sürdürül-

mektedir: tarımın ekolojik çevresinden ayrılması; tarım ve gıda üretiminin ayrılması; ve tarımsal ürünlerin içsel gıda niteliğinden ayrılması. Tarım-endüstrisi biyoteknolojisi, bu toplumsal süreçlerin güçlendirilmesi ve ıslah edilmesiyle maddi olmayan emeğin hegemonyacı bir konum elde ettiği yeni bir küresel gıda sistemi yaratmaktadır. Sayesinde biyoteknolojik tahılların hegemonyacı konumunun oluşturulduğu ilk toplumsal süreç, tarımın ekolojik çevresinden ayırılmasıdır.

Tarımın kendi çevresinden ayrılması

Bir bitkinin genetik yapısı öncelikle evrim sırasında bitkinin kendi doğal çevresiyle etkileşimi sayesinde oluşur. Doğal ayıklama bizzat bitkilerin iyi yetişme gerekliliklerini çevrelerinden kendi genetik programlarına özümsemelerine olanak vermiştir. Bu sebeple bazı bitkiler soğuk iklimde, diğerleriyse sıcak iklimde iyi yetişirler. Bitki yetişmesiyle bunların doğal çevreleri arasındaki bu dar ilişkilerin sınırlarını geleneksel iyileştirmeler ve çapraz-melezleme teknikleriyle kaydırma teşebbüslerinde bulunulmuştur. Bu, gentik programa özellikle yüksek verim amacıyla başka bilgiler taşınması teşebbüslerinde bulunulduğu Yeşil Devrim sırasında yapılmıştır.

Böylece ikili bir gelişme olmuştur. İleri bitki yetiştirme teknikleri bir yandan tarımsal çeşitleri doğal çevrelerinin sınırlayıcı özelliklerinden 'kurtarmış' ama diğer yandan özgün bilimsel bilgilerin tohumlara katılması için bitkileri harici tarımsal araştırmaya bağımlı kılmıştır. Bu yeniden tohum üretilmesinin kendi çevresinden ayırılması ve bilimsel bilgiye katılması dönüşümünün henüz tamamlanmadığı ve aslında sayesinde bir çok yerlerde gıda egemenliğini belirleyecek yeni bir toplumsal mücadelenin esaslı bir unsurunu oluşturduğu açıktır. Gerçekten de, siyasallaşan özgün içerikleri olan 'bilgilendirilmiş' tohumlarla başka toplumsal amaçların katıldığı diğer birçok (çoklu) tohum geliştirme biçimleri arasında ayırımcı bir

çelişki gelişmektedir. Son paragrafta bilgilendirilmiş tohumların hegemonyacı konumuna, geleneksel ve modern biyoteknolojik melezi bitki gelişme biçimlerini uygulayarak karşı çıkan bazı çabaları anlatacağız.

Tarımla gıda üretiminin ayrılması

Küresel gıda üretimi uzun zamandır iki zıt gelişmeyle tanımlanmıştır: buğday, mısır, pirinç, vb. gibi tahılların yetiştirilmesiyle tarımsal üretimin bölgesel tekdüzeleşmesinin artması ve tarımsal mahsulün korunup gıda ürünlerinde dönüştürülmesi tekniklerinin bölgesel çeşitliliği (Perelli, 1984). Tarımsal mahsulün (örn. süt) korunması ve gıda ürünlerine dönüştürülmesi tekniklerinin bu bölgesel çeşitliliği bölgesel olarak farklı birçok biçimde gıda ürünlerinin (örn. çeşitli peynir türleri) var olmasına yol açmıştır. Yöreye özgü koruma tekniklerinin iyileştirilmesi ve 'bilimselleştirilmesi' yoluyla olduğu kadar, farklı işleme dallarındaki teknik gelişmeler yoluyla da işleme tekniklerinde tarımsal mahsulün korunup dönüştürülmesinden, bunun gıda bileşenlerine bölünüp yeniden birleştirilmesine, tüketicilere satılmak üzere tanınan geleneksel ya da yeni gıda ürünü biçimleri oluşturulmasına doğru tedrici bir nitelik kayması ortaya çıkmıştır. Gıda üretiminin tarımsal mahsülden ayrıldığı gıda bileşenleri çıkartan bir üretim sistemine doğru olan bu kaymanın anlamı her bölgenin giderek çeşitli küresel/yöresel gıda bileşenleri akışından kendi özgün bileşimini çıkartabileceğidir. Yerel seviyede bariz şekilde artmış bir bölgesel gıda arzı otonomisi doğabilir. Oysa bu, küresel olarak geliştirilen biyo-katalizörlerin kullanımına artan bir bağımlılıkla ilişkili olacaktır ki, bu da bilgi yoğun biyo-katalizörleri üreten maddi olmayan emeğin gıda zincirinin üçüncü aşamasında da hegemonyacı bir konum elde ettiğini göstermektedir.

Tarımsal ürünlerin içsel gıda niteliğinden ayrılması

Çiftçilik ürünleri ne kadar biyokimyasal gıda bileşenleri (karbonhidratlar, proteinler ve yağlar) toplamı olarak görülürse, gıda endüstrisi de bu bileşenleri o kadar endüsti sektörlerinden tedarik etmeye başlayabilir (amino-asitlerin, yağ-asitlerinin ve proteinlerin biyokimyasal şekilde üretilmesinde bariz olduğu gibi). Çiftçilik ürünleri aynı zamanda gıdasal olmayan amaçlar için de (meselâ etil alkol üretimi) kullanılabilir. Tarımsal ve gıda ürünleri arasındaki ayırım üçüncü bir ayırma sürecine, yani tarım ürünlerinin içsel gıda niteliğinden ayrılmasına dönüştürülebilir. Çiftçilik ürünleriyle bunların gıda ürünü olarak içsel niteliklerinin ayrılması çiftçilik sektörünü tarım-endüstrisi üretim zincirinin toplumsal örgütlenmesinin kısmen dışına yerleştirir. Bu da çiftçilik sektöründeki gelişmelerin artık bunun gıda endüstrisiyle ilişkisi yoluyla değil, gıda zincirinin önemli ölçüde dışında meydana gelen gelişmeler yoluyla belirleneceği anlamına gelmektedir.

Karşılıklı yer değişebilirlik kavramı, artık çeşitli gıda bileşenleri üretmenin tarımsal, biyokimyasal ve sentetik yollarının yer değişebilirliğiyle sınırlı olmayan, farklı üretim zincirleri için ürün üretmenin farklı bölgesel yöntemleri arasında yoğun bir rekabete doğru genişleyen yeni bir boyut elde edebilir. Üretimin toplumsal olarak farklı örgütleniş şekilleri bölgesel olarak farklı toplumsal üretim biçimlerinin uluslararası rekabeti içersinde esaslı bir unsur haline gelmektedir. O nedenle, bölgesel seviyede toplumsal ilişkilerin ve işbirliği biçimlerinin düzenlendiği ürünler stratejik önemli bir konum elde eder ki bu da, maddi olmayan emeğin hegemonyacı konumunu giderek güçlendirdiğini gösterir.

Bir başka deyişle: üç ayrılma süreciyle birbirine dolanmış özgün biyoteknolojik ürünlerin geliştirilmesi, bu ürünlere özgü maddi olmayan bir içeriğe yol açar. Özgün bilgilerin eklenmesiyle, bilgilendirilmiş tohumlar ve biyo-katalizörler, tarım-

endüstrisinin biyoteknolojik gelişiminin hegemonyacı konumunu gösterir ve güçlendirirler. Bu ürünleri geliştiren araştırmacılar siyasal bir kimlik edinirler, çünkü yeni toplumsal ilişkiler yaratan maddi olmayan (siyasallaşan) bu ürünleri geliştirmektedirler. Yine de, bu maddi olmayan emekçilerin araştırma faaliyetleri aynı üretim sistemini sürdürmeye yönelik değildir; tersine gelişimdeki ürünler, ortaya çıkmakta olan bir biyo-iktidar sisteminin hegemonyasını güçlendiren sürekli bir dönüşüm sürecini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. O nedenle zorluk, maddi olmayan emeğin kendi nüfuz alanında, biyo-iktidar sisteminin hegemonyasını güçlendiren bir güç olmaktan, demokratik ve sürdürülebilir bir biyoloji ve biyoteknoloji uygulamasının gerçekleşmesine katkıda bulunan bir güce dönüşmesini kolaylaştıran bazı özel tersine gelişmelerin ortaya çıkıp çıkmayacağını araştırmaktır.

IV. Biyoteknolojik gelişmelerin demokratikleştirilmesi fırsatları

Maddi (endüstriyel) emeğin hegemonyasının maddi olmayanınkine dönüşmesi eğiliminin yeni bir üretim örgütlenmesi, yani (fabrika yerine) ağ biçiminin ortaya çıkmasına da neden olduğunun gözlemlenmesi önemlidir. Gerçekten de, siyasallaşan ürünlerin uluslararası üretimi, ürünlerin üretildiği çok sayıda değişken ve melez, kamusal/özel, temel/uygulamalı araştırma enstitülerinin varlığıyla birlikte, üretimin birkaç şirkette yoğunlaşmasıyla tanımlanmıştır. O nedenle, bilgilendirilmiş tohum ve enzimlerin üretilmesi yoğun-ademi merkeziyetçi bir üretim sisteminde meydana gelmektedir.

Dahası, bu bilgi-yoğun ürünlerin üretilmesi kişinin işine tam bir bağlılığını gerektirmektedir. Çalışma süresini çalışılmayan süreden ayıran belli, iyi-tanımlanmış bir eşik artık yoktur (Virno, 2004, s. 103). Maddi olmayan çalışan için kişinin işi onun hayatı, hayatıysa işidir. Maddi olmayan çalışanların

araştırma faaliyetlerine olan bu kişisel bağlılığı, bu siyasallaşan ürünlerin üreticileri için çalışma saatlerinin artmasından ve yoğunlaşmasından bahsedebileceğimiz anlamına gelmektedir. Oysa, maddi olmayan çalışan için yalnızca çalışma süresinde bir artış olmayıp ayrıca bireysel araştırmacının kişisel yaşam tarzının işinin temeli haline gelmesi anlamında, çalışanın yaşam ve çalışma süresi arasındaki ilişkide bir değişiklik de vardır. Maddi olmayan emekçi için onun kişisel yaşamı, maddi olmayan ürünlerin üretilmesi için bir potansiyel haline gelmektedir. Farklı ağlara adapte olmayı, farklı bilimsel disiplinlerle bütünleşmeyi, hareketliliğe alışık olmayı, duygulu ve iletişimci olmayı öğrenme yeteneği; kişiden ayrılamayan bütün bu unsurlar giderek -işyerinin dışında- bireysel katkının ağırlığına, siyasallaşan ürünlerin üretilmesine katkıda bulunurlar (Virno, 2004, s. 84). Bunun pratik sonucu araştırmacının kişisel yaşamıyla hegemonyacı biyo-iktidar sisteminin yakından ilişkili olmasıdır.

Maddi olmayan emekçinin çalışma koşullarının bu özgünlüklerine bağlı olarak, doğan biyo-iktidar sisteminin hegemonyacı konumuna meydan okumak için yeni fırsatlar açabilecek çatışmacı gelişmeler ortaya çıkar. Kısaca iki yönü ele alacağım: ahlâkla teknik potansiyelin yeniden birleştirilmesi ve yaşam ve çalışma süresinin biyo-iktidar sisteminden ayrılması.

IV.1 Ahlâkla teknik potansiyelin yeniden birleştirilmesi

Değişken, melez, kamusal/özel, temel/uygulamalı araştırma enstitüleri ağı içersinde bilgilendirilmiş tohum ve biyo-katalizörler üretilmesinin karmaşık örgütsel biçimi, bireysel araştırmacıların nihai ürünün maddi olmayan (siyasallaşan) içeriğine olan kendi katılımları üzerindeki hakimiyetlerini ve anlayışlarını yitirmeleri anlamına gelmektedir. Nihai ürünler yeni toplumsal ilişkiler yaratılmasına olan katkılarıyla nitelendirilseler bile, karmaşık üretim sistemlerinin şeffaf olmaması, araş-

tırmacıların işlerinin toplumsal önemine tamamen yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Aynı örgütsel biçim bireysel araştırmacı üzerinde işinin toplumsal içeriği hakkında eleştirel düşünme açısından kısıtlamalar yaratırken, bireysel araştırmacıya işini teknik bakımdan geliştirmesi için sunulan örgütsel fırsatlardan bir ayrılış mevcuttur. Değişken, uluslararası, melez ağlar içersinde üst derecede uzmanlaşmış türdeki çalışma geniş ahlâksal içerik maddi olmayan emekçiler tarafından tedarik edilen ürünlerin kesinlikle ana niteliği olsa bile, maddi olmayan üretimin teknik potansiyelinin eleştirel-düşünsel ahlâklılıktan giderek ayrıldığını belirtmektedir. Fakat ahlâkın ve teknik potansiyelin birbirinden ayrılması[4] giderek problemli hale gelecektir, çünkü geniş ahlâksal içerik ürünlerin ana unsurudur. O nedenle, araştırmacıların yalnızca genel bakımdan değil, ayrıca ve özellikle karmaşık, maddi olmayan ürün ağlarının farklı alt bölümleri arasında giderek üretimle ahlâklılık arasında doğrudan irtibatın yeniden kurulmasını talep etmeleri beklenir. Özgün bilgilerin maddi olmayan ürünlerle bütünleşmesi hakkında somut tercihler yaparak bireysel araştırmacılar biyo-iktidar sisteminin egemenliğine karşı çıkılmasına katkıda bulunabilir ve başka ağlardaki yeni bilgilendirilmiş diğer tohum ve biyo-katalizörlerin yeniden şekillendirilmesine faal olarak katılabilirler ki, bu da maddi olmayan emekçinin demokratik toplumsal değişikliklerle de ilişkilenebileceğini ve U. Beck'in (1994) 'sub-politics' adını verdiği gelişmenin savunucusu haline gelebileceğini gösterir.

IV.2. Yaşam ve çalışma süresinin biyo-iktidardan ayrılması

Ford benzeri gelişim modellerindeki işçi yönetimi modeli

4) Teknik potansiyelle üretimin ahlâksallığının ayrılması, ahlâksallığın giderek bilgilendirilmiş tohumlar ve biyo-katalizörler gibi özgün maddi olmayan ürünler biçimiyle bütünleşmesini görmezden gelerek ahlâksallık hakkındaki geniş felsefi meseleleri ele alan çeşitli özel komitelerin oluşturulmasıyla yeniden üretilir.

örneği olan 'konveyör kayışının dayatılması' yerine, post-Fordist gelişim modelinde hangi özgün katkıyı yaptıklarını anlayamadan siyasallaşan ürünler üreten araştırmacılar açısından 'giderek artan bir tam özgürlük içersinde kendini cezalandırma' mevcuttur (Ruivenkamp, 1989, s. 327; 2003b, s. 35). Maddi olmayan çalışma faaliyetleri içersinde çalışmakla yaşamak arasındaki ayırım giderek silikleştiği, bireysel araştırmacının kişisel nitelikleri maddi olmayan yeni toplumsal ilişkiler oluşturma çalışmasını sürdürmesi için giderek önemli hale geldiği için, araştırmacılar kendilerini eylemlerinin biyo-iktidar sisteminin hegemonyacı konumuyla olan bağlantısından kurtarmaya teşvik edilebilirler. Maddi olmayan emekçilerin, sayesinde yaşamlarını biyo-iktidar sisteminden koparmayı ve biyo-egemenlik sisteminin nüfuz alanından ayrılmış yaşam ve çalışma alanlarını yeniden icat etmeyi amaçladıkları yeni yaşam ve çalışma biçimleri doğabilir. Bu kurtarılmış yeni yaşam (ve çalışma) alanlarının ortaya çıkışı, önemli şekilde geçersiz kılınan ve yöresellik ve küreselliğin giderek yeniden keşfedilmesine dayanan soyut bir yeniden kimlik oluşturulmasını teşvik edebilen geleneksel kimlik oluşumu kriziyle kolaylaştırılabilir.

Yukarıda anlatıldığı gibi, ortaya çıkmakta olan biyo-iktidar sisteminin hegemonyacı konumu giderek, karşılıklı yer değiştirebilir üretim birimleri olarak kabul edilen, çeşitli kaynaklardan gıda bileşenleri çıkarılmasının çeşitli bölgesel yöntemleri arasındaki rekabete dayanabilir. Yöreye özgü gıda bileşenleri üretme ve çıkarma şekillerinin düzenlenmesi, maddi olmayan emekçinin asıl işidir. Küresel çalışan gıda şirketlerinde bölgesel olarak farklı üretim yöntemleriyle giderek artan rekabet için çalışan maddi olmayan emekçilerle, çeşitli yöreye özgü gelişim biçimlerine olanak verip, biyoteknolojik gelişmelerin maddi olmayan yönlerinde somut değişiklikler gerçekleştirerek yöreselliği yeniden icat etme amacındaki maddi olmayan emekçiler arasında zıt bir gelişme ortaya çıkabilir.

Bu yöreselliğin yeniden icat edilmesi çabalarını kolaylaştırmak için uluslararası bir ağ[5] oluşturulmuştur ve bu ağın esaslı bir unsurunun, ortaya çıkmakta olan biyo-iktidar sisteminin hegemonyacı konumunun dayandığı ayrışma sürecine karşı çıkmak olduğu anlaşılmalıdır. Son bölümde maddi olmayan emekçilerin çalışma ve yaşama sürelerini biyo-iktidar sisteminden ayırma ve ahlâksallığı yeni biyoteknolojik gelişmelerin teknik potansiyeline yeniden bağlama çabalarının, biyoteknolojik gelişmeleri içten kaynaklanan gelişmelere uyarlamaya yönelik somut çabalarla nasıl birleştiğine dair bazı somut örnekler anlatacağız.

V. Biyo-iktidardan 'sub-politics'e yönelik uyarlanmış biyoteknoloji

Biyoteknolojik gelişmelerin topluma farklı yerleştiği fikri çoğunlukla noksandır. Bu nedenle eleştiri, tarım-endüstrisi biyoteknolojik gelişmelerinin toptan reddi ve bunlara karşı korunma biçimini alıyor görünmektedir. Toplumsal örgütler sıklıkla bu toptan reddetme yolunu izlerler, çünkü biyoteknoloji ve genbiliminde toplumsal ve teknik unsurların alternatif bir koalisyonunu hayal edememektedirler. Buna rağmen daha yapıcı bir yaklaşım izleyen ve bazı (biyoteknolojik) yenilikleri bütünleştirmeye ve yöreselleştirmeye yönelik dengeli ve diyalektik bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlayan çoklu çıkar sahibi platformlarının çeşitli örnekleri bulunabilir.

Böyle dengeli ve diyalektik yaklaşımın esas sorusu dışsal bir araç olan biyoteknolojiye yerel girişimler tarafından yeniden elkonulup konulamayacağı, yerel gelişmeler için katalizör olup olamayacağı ve bunların nasıl olabileceğidir (Ruiven-

5) Bu ağa içten kaynaklanan gelişmeler için Uyarlanmış Biyo-Teknolojis (TMBT) denir ve geçici olarak Andra Pradeş (Hindistan), Brezilya, Küba, Gana, Kenya ve Hollanda'lı örgütlerden oluşmaktadır.

kamp, 2001). Asıl konu bu platformların biyoteknoloji ürünleriyle bütünleşmiş bilimsel bilgileri değiştirip değiştiremeyeceği ve biyo-iktidar sisteminin hegemonyacı konumunun dayandığı üç ayrışma sürecine karşı çıkıp çıkamayacağıdır. Aşağıda, yöresel gelişmeler için Uyarlanmış Biyo-Teknoloji (TMBT) uluslararası ağı ortaklarının nasıl geleneksel ve modern biyoteknolojileri yeniden tasarlayarak tarımı çevreyle ve yöresel gıda tüketimiyle yeniden birleştirmeyi amaçladıklarını anlatacağız.

Tarımın çevreye bağlanması

Dışsal bir araç olan biyoteknolojinin bir yerel gelişmeler katalizörüne dönüşmesi için tarımla çevresi arasında yeni bir ilişkinin kurulması önemlidir. Tarım-endüstrisi biyoteknolojisi yaklaşımının bir yandan tahılları kendi çevreleriyle olan ilişkilerinden 'kurtarırken', diğer yandan onları dışsallaştırılmış tarımsal araştırmaya 'bağımlı' kılmakla nitelendirildiği vurgulanmıştır. Bu, yeniden tohum üretilmesini doğal çevrenin kısıtlamalarından ayırma ve onu bilimsel bilgilerle yeniden birleştirme ikili süreci, tarımın kendi çevresinden ayrılması tarihsel sürecinin modern bitki biyoteknolojisi gelişmeleriyle güçlendiği temeli oluşturmaktadır.

Çeşitli araştırma ağları, bu şekilde 'başka toplumsal değişikliklere' yönelimli hale gelen tohumların geliştirilmesine diğer bilimsel bilgileri ekleyerek bu ayrılma sürecine geleneksel ve modern biyoteknoloji biçimlerinin dahil edilmesine karşı çıkmaktadır. Örneğin, Hindistan Tarımsal Araştırma Konseyi'nin Ulusal Süpürgedarısı Araştırma Merkezi (NRCS), gerçek tarımsal üretim sistemlerinin ekolojik problemlerini azaltmak, marjinalleşen çiftçi gruplarının gelirini arttırmak, vb. için tahıl rotasyon sisteminin değiştirilmesi olanağı gibi farklı toplumsal konuların doğrudan dikkate alındığı çift amaçlı bir erken olgunlaşan süpürgedarısı çeşidini (CSV 15) geliştirmiştir.

CSV 15, çeşidin kendisinin yalnızca bir ayrılma sürecinden başka toplumsal değişikliklere katalizör olduğu sosyoteknik birleşim yaklaşımının bir tasviridir. Elbette araştırmayı fakir halk için en önemli hububatlardan birisi olan ve yiyecek, yem ve endüstriyel ürünler için üretilen süpürgedarısı üzerine odaklamak zaten özgün bir tercihtir. Bunun yanında çift amaçlı bir çeşit geliştirilmesi Hintli çiftçilere hem gıda hem de yem verimliliğini iyileştirme fırsatını vermiştir. Daha da önemlisi bunun erken olgunlaşan bir tahılla da ilgili olduğu gerçeğidir. Son çıkan çeşitlerdeki 144 güne karşılık, bu yeni çeşit yalnızca 112-115 gün sonra hasat edilebilmektedir ki (Rana, 2001), bu çiftçilerin rotasyon tahılı olarak nohutu, solma olayını ve kimyasal kullanımını asgariye indirerek bir ay önce ekmelerini sağlamıştır. Kısa süreli, çift amaçlı süpürgedarısı çeşidi çiftçilerin garantili daha yüksek dane verimi almalarını, çift amaçlı (yiyecek/yem) oluşu nedeniyle daha yüksek parasal dönüş elde etmelerini sağlar ve nohutla daha iyi bir rotasyon nedeniyle de daha yüksek bir gelir sağlamalarını garanti eder. Güvencesiz, uzun süreli yöresel bir süpürgedarısı çeşidi hasat etmek yerine, çiftçiler artık yılda güvenceli iki tahıldan gelir elde etmektedir. CSV 15 süpürgedarısı çeşidi, ahlâklılığın, bilgilendirilmiş yeni tohumların üretilmesiyle doğrudan bütünleşebileceğini göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen CSV 15 süpürgedarısı çeşidi örneği yine de tohum geliştirilmesinin artan şekilde profesyonelleşmesini (ve dışsallaşmasını) onaylamaktadır ki, bu da kaynak fakiri kimselerin geliştirilmiş tohumlara erişiminin azalmasını ima edebilir. Gerçekten de, birçok sivil toplum örgütü, tohum üretiminin artan profesyonelleşmesi iyileşmiş, yüksek verimli çeşitlere yol açarken, aynı zamanda da, tohum üretimi çiftçilerin tarlalarından ayrıldığı için bu tohumlara erişimin azalabildiği çelişkisiyle mücadele etmektedir. Onun için profesyonelce geliştirilmiş tohumlara artan erişim temin etmenin yeni

yollarının bulunması gereklidir.

Bir seçenek çiftçileri tohumluk üretimine yeniden girmeleri için cesaretlendirip güçlendirerek sertifikalı tohum üretilmesini gizlilikten kurtarmaktır. Bu, katılımcı bitki yetiştirme programları hazırlayan başarılı birçok girişime yol açmıştır. Örneğin Brezilya'da bitki yetiştiricileri Sol da Manha yerleşimi sakinleriyle birlikte çevresel baskı alanları için (Sol sa Manha isminde) en başarılı mısır çeşitlerinden birisini geliştirmiş ve dağıtmıştır. Gana'da katılımcı bir bitki yetiştirme programı yoluyla lisin ve triptofan ile zenginleştirilmiş ('iyi ana' anlamına gelen Obtampa adlı) bir mısır çeşidi geliştirilmiş ve 1992'den beri çiftçilere verilmiştir (Frempong & Essegbey, 2002). Yukarıda anlatılan Hindistan'daki erken olgunlaşan, çift amaçlı ve hastalığa dayanıklı süpürgedarısı çeşitleri de bu bağlamda alınabilir.

Bir başka seçenek 'tohum üretiminin gayri-ticarileştirilmesi' için, çiftçilere örneğin gücünü yitirmeyen melezler üretmek için yeni fırsatlar veren bir strateji geliştirmektir. Somut bir olanak, döllenmesiz bir tohum üretme tekniği olan apomiksis uygulamasıdır. Birçok yabani bitki doğal olarak apomiksistir (örn. sıradan hindiba, Taraxacum sp., ama evcilleştirilmiş tahıl türleri değildir). Bitkinin genetik yapısını sabitleyen bu özelliğin tahıl bitkilerine sokulması bunların aynı gen özelliklerine sahip tohum üretmelerine izin verecektir. Apomiksisler, melez bitkilerden birinci neslin gücünü koruyan tohum elde etmek için uygulanabilir. Apomiksisler küçük çiftçilere melezin üremeye karşı olan biyolojik korunmasını kaldırmanın bir aracını sağlayabilir. Bu şekilde tohum endüstrisinin kârlılığına zarar verebilir ama dünya çiftçilerinden çok daha fazlasına da tohumlara artan bir erişim izni vermektedir.

İnci darısı, pirinç, mısır ve yemlik otlar gibi tahıllardaki apomiksisler hakkında çeşitli uluslararası tarımsal araştırma merkezleri tarafından araştırmalar yürütülmüştür (Van der

Sande, Ruivenkamp & Malo, 1996, s. 185). Ancak somut neticeleri henüz bilinmemektedir. Elbette bu araştırma siyasallaşan bir konudur. Bir taraftan şirketler, ya tüm üreme özelliklerine apomiksis teknikleri dahil patentler uygulayarak ya da üremeye karşı biyolojik korumayı güçlendirerek (örn. terminatör tohumlar) melezin üremeye karşı biyolojik korunmasını daha genel bir tahıl üreme korunmasına dönüştürmekle ilgilenebilirler. Diğer taraftan çeşitli disiplinlerden bilim adamı grupları çiftçi örgütleriyle birlikte tahıl üretmenin tekrar çiftçilerin kontrolü altına alınmasının ve onların yenilikçi rollerinin geri verilmesinin somut yollarını bulmakla ilgilenebilirler. Apomiksisler bu amacı gerçekleştirmenin teknik bir çözümü olabilir. Daha az gösterişli ama muhtemelen daha ikna edici bir başka stratejiyse çeşitli yeniden-üretim teknikleri üretim zincirini toplumsal olarak değiştirme teşebbüsüdür. Jasper Buijs (2002, s. 48) Hintli çiftçi ve HDÖ'lerin doku-kültürlü yalancı tespih ve hint meşesi ağaçlarından sürgün kesme deneyimlerini anlatmaktadır. Tüm bir doku-kültürü aşamasından geçmek yerine doku kültürlü hint meşesi ve yalancı tespih ağacı klonlarından alınan dış sürgünleri keserler, bu sürgünleri doğrudan vermiculite (bir vermi-kültür ürünü) içersine koyarlar ve sürgünleri doğrudan köklendirirler. Bu vasat çok ucuzdur, çünkü solucanların işlediği yöresel atık ürünlerinden oluşmakta ve bizzat çiftçiler tarafından köy seviyesinde imal edilmekte olup (Buijs, 2002, s. 34), endüstrinin tedarik ettiği pahalı agar*-bazlı vasat kullanımından kaçınmaktadır. Bu örnek HDÖ'lerin ve çiftçi örgütlerinin biyoteknolojik gelişmeleri yöreselleştirme, yeniden el koyma ve yenilik sürecini ıslah etme çabalarını göstermektedir. Bunun sonucu yeni geliştirilen yalancı tespih ve hint meşesi ağacı üretme yönteminin modern doku-kültürü teknolojisiyle yerel bitkisel üret-

* Bazı deniz yosunlarından elde edilen jelatinimsi bir kültür vasatı – ç.n.

me tekniklerinin melezi olduğudur (Buijs, 2002, s. 48).

Modern ve geleneksel tekniklerin karışıp melezleştiği başka birçok örnekler vardır. Örneğin Hindistan'daki amla, hint hurması, hint ayvası ve karaya gibi yöresel ağaç türleri üzerindeki bilimsel bazlı doku kültürü uygulamalarının insan bazlı aşılama tekniğiyle birleştirildiği bilinmektedir (Buijs 2002, s. 80). Bir başka örnek çiftçilerin bitki koruyucu ve büyümeyi teşvik edici özellikleri nedeniyle yöresel Bacillus Thuriengiensis (Bt) soylarını seçmeleridir. Hintli çiftçiler ayrıca Bt maddesini saha laboratuvarlarında yalıtırlar, fermente ederler ve 'kendi' nihai ürünlerini köydeki diğer çiftçilere tablet biçiminde dağıtırlar. Çok güçlü bölgesel uyum ve çiftçilerin seçme yöntemi nedeniyle, seçilmiş soyların endüstrinin tedarik ettiği ticari Bt ürünlerinden daha iyi sonuçları olduğu söylenmektedir. Bu vaka yöreye özgü Bt maddesini entegre seçme, yalıtma, fermentasyon ve dağıtım faaliyetleriyle bu çiftçilerin kendilerini yeniden grupladıklarını ve dışarıda üretilmiş bilgi yoğun girdileri reddederek ve geleneksel ve modern bilgi sistemlerini birleştirerek kimliklerini yeniden oluşturduklarını göstermektedir ki, bütün bunlar onları tekrardan yeni bir üretim sisteminin yenilikçileri haline getirmektedir.

Tarımsal mahsulün gıda ürünleriyle yeniden bağlanması

Biyo-iktidar sisteminin hegemonyacı konumuna, tarımsal mahsulün gıda üretimiyle ve yöresel seviyede tüketimle yeniden birleştirilmesini amaçlayan yöreye özgü biyokatalizörler geliştirme çabasıyla da karşı çıkılmıştır. Bu girişimler, hijyenik nedenlerle geleneksel ve yöreye özgü gıda koruma tekniklerinin sürdürülmesine kısıtlamalar getiren giderek artan bir uluslararası gıda güvenliği düzenlemeleri baskısının üstesinden gelmek zorunda olsa bile bazı olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Yine de ev bazlı ya da küçük bölgesel öğütme üniteleri şeklinde fermentasyon üniteleri kurularak yöresel gıda üre-

tim zincirini kısa tutmak için çaba gösterilmiştir. Meselâ Gana'da ülkenin en önemli temel gıdalarından birisi olan mısır, kenkey, lâpa ve tuo zaafi gibi farklı birçok fermente edilmiş gıda şeklinde korunmakta ve çocuklar için önemli bir gıda bileşeni hizmeti görmektedir. Dahası, mısır alkollü ve alkolsüz içki olmak üzere mayalandırılmaktadır (De Vries, 2002).

Ev bazlı fermentasyon ünitelerinin aile gelişiminin potansiyel katalizörü olduğu düşünülerek, aileleri tarımsal mahsulü yöresel gıda ürünü olmak üzere korumaları ve fermente etmeleri için destekleyerek gıda egemenliğini arttırmak üzere birkaç girişimde bulunulmuştur. Örneğin Kenya'da bazı aileler manyoktan farklı nihai ürünler (kek, çerez, sabun, vb.) yapmak için yeni teknikler geliştirirken, diğer aileler okul zamanında çocuklarının yemesi için çerez yapmaktadır. Fermente edilmiş bu ürünler sık sık hijyenik eksikliklerden zarar görseler bile geleneksel ve modern fermentasyon süreçlerinin bir kombinasyonu yöresel seviyede gıda egemenliğini artırmak için yeni fırsatlar sunabilir. Batı Afrika'da popüler beslenme biçimi olan sokak yiyecekleri de küreseli yöresel gıda arzıyla ve fermentasyon teknikleriyle birleştirme potansiyelini sergilemektedir. Sokak yiyecekleri tüketilmesi sayesinde kırsal tarım üretimiyle kentsel tüketim kalıpları, kırsal üreticilerle kent sakinleri arasında yeni bir ortaklık oluşturarak git gide birbirine bağlanabilir.[6]

Tarımsal mahsülle yöresel gıda tüketimi arasında yeni, farklı bir ilişki oluşturma fikri enzimlere başka bilimsel bilgiler sokma çabasını belirtmektedir. Bu ayrıca biyokatalizörlerin (enzimlerin, başlatıcı kültürlerin) yöresel olarak daha fazla gıda üretilip tüketilebilecek şekilde özgün bir yeniden tasarımı-

6) Sokak yiyeceklerinin farklı bölgelerdeki gıda egemenliğini artırma potansiyelinin araştırılması için WUR ve Güneyli çeşitli çoklu-çıkar sahipli platformlarda özel bir araştırma programı buşlatılcaktır.

m da ima etmektedir. Bir örnek Gana'daki Gıda Araştırma Enstitüsü'nün mısır hamurunun yöresel önemde iki ürün olan kenkey ve bankuya fermente edilmesinin hızlandırılmasını mümkün kılan yeni bir başlatıcı kültür geliştirmesidir. Bir diğer örnek köy seviyesinde mantar üretimi için mantar tohumu üretilmesidir (De Vries, 2002). Küresel ve yerel teknolojik gelişmelerin birleştiği bu yöreye özgü biyokatalistlerin geliştirilmesiyle gıdayla tarımsal üretim, gıda üretimiyle tüketim arasında yöresel seviyede yeni doğrudan hatlar kurulmuştur.

Tarım-endüstrisi biyoteknolojisinin yöresel gelişmeler için katalizör olarak uyarlanmış biyoteknolojiye dönüşmesi tarım-endüstrisi biyoteknolojik gelişmesinin bir başka ana özelliğine, kaynakların karşılıklı yer değişebilirliğine karşı çıkılmasıyla (ve yeniden el konulmasıyla) da gerçekleşmiştir. Örneğin, kakao yağının artık yalnızca kakaodan değil, giderek geniş bir çeşitli yağlar yelpazesinden yapıldığı bilinmektedir. Bugünlerde, kakao yağı ikâmelerinin bile ikâmeleri geliştirilmiştir ki bu, tarımsal kaynakların artan karşılıklı yer değişebilirliğine yönelik eğilimi göstermektedir. Fakat bu karakteristik tarım-endüstrisi biyoteknolojik gelişme 'senaryosu' da büyük gıda endüstrisinden ayrılabilir ve küçük mal sahibi örgütleri tarafından ele geçirilip düzeltilebilir. Gerçekten de birkaç sivil toplum örgütü yeni teknik potansiyellerden yararlanma ve atık ürünleri kaynağa dönüştürme girişimlerinde bulunma fırsatlarını aramaktadır. Meselâ Gana'da kakao kabuğu atığı, gübre ve/veya geleneksel sabun alata samena gibi nihai ürünlerin yapıldığı kaynaklara dönüştürülerek küçük mala sahibi çiftçiler için ekonomik bakımdan uygun hale getirilmiştir. Gana'daki en önemli kakao üretim alanlarından birinde (Goaso) kakao kabuğundan kakao külü üretilmesi öylesine geliştirilmiştir ki, artık Fildişi Sahili'nden, Burkina Faso ve Nijerya'ya kadar alıcılar ürünü kendi yerel sabun yapım endüstrileri için satın almaktadırlar. Çiftçiler ayrıca sabun yapım sürecinde pa-

halı palmiye yağını artık kullanmayıp, bunun yerine 'kötü kakao tanelerinden' kakao kabuğu kullanımına dayalı ve şimdi yeni sıkma yöntemleriye elde edilen yağı ikâme ederek kakao gelirlerini maksimize edebilirler (Frempong & Essegby, 2002).

Sonuç

Yukarıda bahsedilen olaylar araştırma enstitüleriyle işbirliği halindeki çeşitli örgütlerin, geleneksel ve modern koruma ve fermentasyon tekniklerini geliştirerek ve atık kaynaklarından değeri yüksek ürünler yaparak tarımsal mahsulün yöresel gıda üretiminden ayırılmasına karşı çeşitli çabalarını göstermektedir. Bilgilendirilmiş biyo-katalizörler yöresel toplumların çıkarlarına uydurularak yeni bir yöresellik icat edilmiştir. Hegemonyacı konumda neredeyse mutlak ve modern biyoteknolojik gelişmelerin başka bir toplumsal içkinleşmesi hayali eksik görünüyor olsa bile, yine de gelişmekte olduğu söylenen ülkelerde tarım-endüstrisi biyoteknoloji gelişmesinin ısmarlama biyoteknoloji şeklinde yeniden ele geçirilip değiştirilmesini gerçekleştiren çoklu girişimler oluşmaktadır. Geleneksel ve modern biyoteknolojik ürün ve süreçlerin toplumsal/teknik (maddi) içeriğini değiştirmenin olanak ve kısıtlılıkları hakkında bilgi değişimini örgütleyerek bu girişimleri güçlendirmek üzere uluslararası bir ağ kurulmuştur. Bu çabalar hakkında eleştirel düşünmeye, harici bir araç olan tarım-endüstrisi biyoteknolojisinin yöresel girişimler tarafından (tekrar) ele geçirilip yöresel gelişmelerin katalizörü haline gelmesi için uyarlanmış biyoteknolojiye dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği hakkında bir araştırmaya ihtiyaç vardır.

Kaynakça

Appadurai, A.(1990), 'Disjuncture and difference in the global cultural economy', *Global Culture: Nationalism, globalization and modernity*, Featherstone, M. (ed.), Londra: Sage Publications.

Beck, U., Giddens, A. ve Lash, S. (1994), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Polity Press.

Belforte, S., Merli, E., Vogliazzo, M. ve Zeppetella, A. (1976), 'Dalla Citta'-Fabbrica alla Fabbrica Diffusa', *La Fabbrica nella Societa. Quaderni del Territorio*, Milan: Celuc Libri.

Bull, A.T., Holt, G., ve Lilly, M.D. (1982), *Biotechnology, International Trends and Perspectives*, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

Buijs, J. (2002), Shaping Biotechnological Developments in the Context of Resource-Poor Farming. A study of the Andhra Pradesh-Netherlands Biotechnology Programme in Andhra Pradesh, India, Wageningen: M.Sc. thesis for the Chairgroup TAO.

De Vries, J. (2002), Biotechnology in Ghana. An exploration of the impact of the international ruling dogma's on the direction of development of biotechnology in a developing country and the perspectives for change, Wageningen: M.Sc. thesis for the Chairgroup TAO.

Feenberg, A. (1999), *Questioning Technology*, Oxford: Routledge.

Frempong G. ve Essegbey G. (2002), Possibilities for Tailor-Made Biotechnologies in Ghana, Accra/Wageningen: Working Paper for the TMBT-network..

Goodman, D., Sorj, B. ve Wilkinson, J. (1987), *From Farming to Biotechnology. A theory of agro-industrial development*, Oxford: Basil Blackwell Publications.

Hardt, M. ve Negri. A. (2004), *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, New York: The Penguin Press.

James, C. (2004), Global Status of Commercialized Biotech/GM Crops, New York: Ithaca, ISAAA Briefs, no 32.

Jongerden, J., ve Ruivenkamp G. (1996), Patronen van Verscheidenheid. Wetenschapswinkel, Wageningen: Wageningen Universiteit.

Magnaghi, A.(2000), *Il Progetto Local*,. Torino: Bollati Boringhieri Editore s.r.l..

Negri.A. (1979), *Dall'Operaio Massa all' Operaio Sociale*, Milan: Multhipla Edizioni.

Negri A. (2003), *Terugkeer: Biopolitiek ABC*, Amsterdam: Van Gennep.

Perelli, A., Flematti, F., ve Ruivenkamp, G. (1984), 'L'agribusiness multinazionale', *La Questione Agraria*, No.15, Milan: Franco Angeli Editore.

Pistorius, R., Van Wijk, J. (1999), *The Exploitation of Plant Genetic Information. Political strategies in crop development*, Amsterdam: Print Partners Ipskamp.

Rana, B.S. (2000), Annual Report National Research Centre for Sorghum, Rajendranagar, Hyderabad: Indian Council of Agricultural Research.

Robertson, R. (1995), 'Glocalisation: time-space and homogeneity-heterogeneity', *Global Modernities*, Featherstone, M., Lash, S. ve Robertson, R. (eds.), London: Sage Publications.

Ruivenkamp G. (1986), 'The impact of biotechnology on international development: competition between sugars and sweeteners', *Vierteljahresberichte des Forschungsinstituts der Friedrich Ebert Stiftung*, No.103, March 1986, (Special issue on 'New technologies and Third World Development')

Ruivenkamp, G. (1989), *De Invoering van Biotechnologie in de Agro-Industriele Productiekeien. De overgang naar een nieuwe arbeidsorganisatie*, Utrecht: Jan van Arkel Uitgeverij.

Ruivenkamp, G. (1992), 'Can we avert an oil crisis?', Ahmed, I. (ed.), (International Labour Office, Geneva), *Biotechnology: a Hope or a Threat?*, London: The Macmillan Press Ltd.

Ruivenkamp, G. (1997), 'Biotechnology as a socio-technical ensemble – closings remarks and reflections', Wirtz, J.& Lammerts van Bueren, E. (ed.), *The Future of DNA*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Ruivenkamp, G. (2001), Access to Food Through Tailor-Made Biotechnologies, Wageningen: TAO-document.

Ruivenkamp, G. (2003a), 'Biotechnology: The production of new identities', Koot,W., Leisink, P. ve Verweel, P. *Organizational Relationships in the Networking Age*, Massachusetts: Edward Elgar Publishing Ltd.

Ruivenkamp, G. (2003b), 'Genomics and food production: *The social choices', Genes for your food. Food for your genes*, The Hague: Rathenau Institute.

Shukla, A.N., Reddy G.G. ve Sanghi N.K. (1994), The Intervention of Krishi Vigyan Kendra (Farm Science Center) in the Transfer of Technology. A case study of K.V.K., Gaddipalli, Nalgonda. New Delhi: Indian Council of Agricultural Research (ICAR).

Van de Sande T., Ruivenkamp, G. ve Malo, S. (1996), 'The socio-political context', in Bunders, J., Haverkort, B. and Hiemstra, W. (ed.), *Biotechnology: Building on Farmers' Knowledge*, London: Macmillan Education Ltd..

Van der Ploeg, J.D. (1991), *Landbouw als Mensenwerk: Arbeid en Technologie in de Agrarische Ontwikkeling*, Muiderberg: Dick Coutinho B.V.

Van der Ploeg, J.D. & Van Dijk, G. (ed) (1995), *Beyond Modernization. The impact of endogenous rural development*, Assen: Van Gorcum.

Virno, P. (2004), *A Grammar of the Multitude. An analysis of contemporary forms of life*. Cambridge, Massachusetts: Semiotext(e).

Teknoloji ve Toplum

Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma

Andrew Feenberg
Critical Art Ensemble
Franz Seifert
Guido Ruivenkamp
Joost Jongerden
Kate Milberry
Kirkpatrick Sale
Rachel Schurman
Saskia Sassen
Willam Munroe

Toplum ve Teknoloji adlı derleme içinde yer alan çalışmalar genel okuyucuyu eleştirel bir teknoloji teorisiyle tanıştıracaktır. Kitap, teknolojilerin tarafsız araç ya da alet değil, toplumsal süreçlerin ve siyasi mücadelelerin ürünü olduğu iddiasını geliştirmektedir. Toplumsal mücadelelerin teknoloji üzerindeki etkileri, zamanımızda -nükleer teknoloji ve biyoteknoloji gibi- belli teknolojilere karşı direnişlerde yansımaktadır. Diğer yandan topluma yalnızca direnmek değil, yaratıcı olmak ve alternatifler tasarlama ve geliştirme faaliyetine girişmek de düşmektedir. Bu kitap eleştirel bir teknoloji inşası teorilerini tartışırken bir yandan da başarılı direniş ve alternatif tasarlanması ve geliştirilmesinde toplumsal ve siyasal yaratıcılık örneklerini de paylaşmaktadır.

Bu kitabın yazarları, teknolojilerin, ister hoşlanalım ister benimsemeyelim, sonunda bize dayatılacak kendilerine ait bir mantığı olduğu fikrini reddetmektedirler. Onlar, teknolojilerin çıkarlar ve toplumsal ilişkilerce şekillendirildiği ve teknolojilerin siyasal niteliklere sahip olduğu iddiasında bulunmaktadırlar. Yine informatik ve biyoteknolojideki gelişmelere gönderme yaparak teknolojik gelişiminin bir toplumsal ve siyasal mücadele alanı olduğunu ve sivil toplum örgütlerinin bu gelişmeler üzerinde fark yaratabileceklerini, alternatiflerin şekillendirilmesine katkı da bulunabileceklerini gösteriyorlar. Bu kitaptaki katkıları yalnızca belli teknolojilere direnişin araştırma gündemlerini yeniden biçimlenmirmesi ile sınırlı değil, tekno-eylemcilerin ve küresel adalet ağlarının demokrasi pratiklerinin gelişimine ve bunların da teknolojilerin gelişimine katkı sağladığını da göstermektedir.

ISBN 978-605-5679-58-3
9 786055 679583